

ERDÉLYI JOGÉLET

III. FOLYAM | II. ÉVFOLYAM | 2021 | 02

KIADJA:

SCIENTIA KIADÓ

Szerkesztőbizottság

Dr. Csák Csilla egyetemi tanár (ME ÁJK)

Dr. Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)

Dr. Nagy Csongor István egyetemi tanár (SZTE ÁJK)

Dr. Nótári Tamás egyetemi tanár (Sapientia EMTE JTI)

Dr. Papp Tekla egyetemi tanár (NKE)

Dr. Szabó István egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Dr. Szalayné Sándor Erzsébet egyetemi tanár (PTE ÁJK)

Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár (DE ÁJK)

Dr. Veress Emőd egyetemi tanár, kutatóprofesszor (Sapientia EMTE JTI és Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet)

Dr. Vékás Lajos akadémikus, professor emeritus (ELTE ÁJK)

Szakterületi felelős szerkesztők:

Dr. Fazakas Zoltán József (kisebbségi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (KRE ÁJK)

Dr. Fegyveresi Zsolt (kereskedelmi jog, jogtörténet), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kádár Hunor (büntetőjog, büntető eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Kokoly Zsolt (európai jog, médiajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Székely János (polgári jog, polgári eljárásjog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Sztranyiczki Szilárd (polgári jog), egyetemi docens (Sapientia EMTE)

Dr. Vallasek Magdolna (munkajog), egyetemi adjunktus (Sapientia EMTE)

Dr. Varga Attila (alkotmányjog, közigazgatási jog, kisebbségi jog), Románia Alkotmánybíróságának bírója, egyetemi docens (Sapientia EMTE)

A lapszám szerkesztője:

Dr. Veress Emőd

www.jogelet.ro

© Scientia 2021

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

ISSN 2734 — 6226

ISSN-L 2734 — 6226

TARTALOM

10 ÉVES A ROMÁN POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV (RPTK 10)

Vékás Lajos 7

A poszt szocialista magánjogi kodifikációkról

Veress Emőd 27

A román Polgári törvénykönyvről, hatálybalépésének tizedik évfordulóján

Nótári Tamás – Pál Előd 41

Gondolatok és javaslatok a román Polgári törvénykönyv magyar fordításához

Kokoly Zsolt 65

A személyiségi jogok szabályozása a hatályos román Polgári törvénykönyvben

Varga Attila 83

Az emberi méltóság és a személyiségi jogok összefüggései (alkotmányi és polgári jogi szabályozásuk kritikai értelmezése)

Fazakas Zoltán József 103

A szerződés semmissége és megtámadhatósága a magyar és a román polgári törvénykönyvekben

Bartis Előd 119

Az álképviselő szabályozása a román Polgári törvénykönyvben*

Valdman István 131

A haszonkölcsön-szerződés és ennek felbontási lehetőségei az új román Polgári törvénykönyv és az új Polgári eljárási törvénykönyv alapján, abban az esetben, ha a kölcsönadónak sürgős és előre nem látott módon lakhatási igénye lett az ingatlant tekintve

Bonyhai Gabriella Eleonóra 143

A hagyaték átadása – az öröklési bizonyítvány a román Polgári törvénykönyv és az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete tükrében

TANULMÁNY

Benke József 155

A méltányosság fogalma, funkciója és rendszertani elhelyezése a magyar magánjog általános elvei körében

RECENZÍÓ

Kiss Balázs 179

Dobos Balázs: A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában

SZERZŐI ÚTMUTATÓ

- Az Erdélyi Jogélet lektorált jogtudományi folyóirat. Az itt megjelenő írások kizárólag elsőközlésűek. A publikálásra kerülő kéziratok kategóriái: tanulmány, recenzió, jogeset-kommentár.
- A kézirat benyújtása előtt kérjük, tanulmányozza a jogi feltételeinket is tartalmazó szerzői útmutatót. A szerző az alábbi feltételeket a mű benyújtásával tudomásul veszi és elfogadja.
- A tanulmányokat Microsoft Word .doc vagy .docx formátumban, körülbelül 40 000 leütés terjedelemben, a recenziókat, jogesetek kommentárjait körülbelül 15 000 leütés terjedelemben kell leadni a szerkesztőbizottság e-mail címére. A szerkesztőbizottság fenntartja a jogot, hogy indokolt esetben hosszabb anyagot is megjelentessen vagy a hosszabb anyagot két részben közölje.
- A tanulmányokhoz kötelező rövid angol nyelvű összefoglalót kell mellékelni, és meg kell jelölni 5-6 kulcsszót, amelyek a tanulmány tartalmát a leginkább jellemzik. Az összefoglalóban nem szerepelhetnek hivatkozások.
- A szerző adatait a tanulmány vagy jogeset-kommentár címe alatt, a következőképpen kell megadni: Kovács István egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Budapest, e-mail: istvan.kovacs@emalcim.hu. Recenziók esetén ugyanezeket az adatokat a recenzió végén kell feltüntetni.
- A szó szerinti idézetekhez használjon **idézőjelet**, idézeteken belüli idézetekhez pedig **félidézőjelet** (a ' jelet, billentyűkombinációja: shift + 1).
- pl. Szász-Schwarz Gusztáv szerint *„az ő jögalapja nem többé pusztán készpénznek kölcsönadása, hanem bármi kötelmi jögalap lehet, nem kell más, mint hogy az alperes ezen tartozását 'kölcsön címen' elismerte légyen, ami legtöbbször oly alakban történik, hogy 'kölcsönlevelet' vagy 'adólevelet' állít ki róla”*.
- A címekhez, alcímekhez használjon **címsorokat**. A tanulmányon belül két alárendelt címsor használható, ezeket arab számokkal kell jelölni (1. Áttekintés, 1.1. Jogtörténeti előzmények, 1.2. A hatályos jog stb.).

Különböztesse meg egymástól:

- a **kiskötőjeleket** (szavak között használandó, pl. szóösszetételeknél: ítélet-végrehajtó),
- **nagykötőjeleket** (pl. évszámok, helységnevek között használandó -tól -ig jelentésben, pl. 1918–1920, Kolozsvár–Budapest útvonal),
- **gondolatjelet** – mondatokon belüli közbeékelés esetében,
- **kiemeléshez dőlt** betűt használjon, a **félkövér** betűk használata kerürendő,
- **idézetekhez dőlt** betűt használjon: az idézett részt dőlt betűvel írja és tegye idézőjelbe is,
- idézetek esetén a **kihagyást** a következőképpen jelölje: [...]
- A **századokat** római számokkal írja: VII. század.

Hivatkozások:

A tanulmányban idézett valamennyi forrást – akár szó szerinti, akár tartalmi idézésről van szó – **lábjegyzetben** kell lehivatkozni.

Az első lábjegyzetben kérjük minden esetben feltüntetni **az idézett mű valamennyi bibliográfiai adatát**: szerző(k) neve(i), mű címe, kiadó, kiadás helye, évszám, oldalszám. **Ismételt hivatkozás esetében** elegendő csak a szerző családneve, majd *i. m.* és az oldalszám feltüntetése, pl. BECK: *i. m.*, 11. Ugyanattól a szerzőtől több mű hivatkozása esetén a szerző neve után a mű címének első szavát (hasonló című művek esetében, első szavait) is fel kell tüntetni: BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

A lábjegyzetekben hivatkozott műveket kérjük a tanulmány végén az irodalomjegyzékben is feltüntetni, ábécésorrendben, sorszámozással.

A hivatkozási szabályok összefoglalása:

1. az első hivatkozás teljes bibliográfiai adatokkal történik;
2. hivatkozás ugyanarra a műre a soron következő lábjegyzetben: *Uo.* megjelöléssel történik;
3. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanattól a szerzőtől csak egy művet hivatkozunk a tanulmányban;
4. rövidített lábjegyzet használatos, ha ugyanannak a szerzőnek több művét is hivatkozunk;
5. a szerző által felhasznált szakirodalmat irodalomjegyzék összegzi.

Általános példa:

1. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve, oldalszám.
2. *Uo. (dőlttel)*, oldalszám.
3. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *i. m.*, oldalszám.
4. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS): *Rövidített cím...*, *i. m.*, oldalszám.
5. CSALÁDNÉV (KISKAPITÁLIS) Keresztnév: *Mű címe (dőlttel)*, Kiadó, Kiadás helye, Kiadás éve.

Idegen nyelvű műre való hivatkozás esetében a családnev, keresztnév sorrend az adott nyelvben használatos névsorrendet követi:

Dan Andrei POPESCU: *Din nou despre rezerva succesorală. Privire din perspectiva dreptului internațional privat*, Buletinul Notarilor Publici, 2018/2 (XXII).

Példák:

Egyszerűs művek hivatkozása:

1. BECK Salamon: *A köteles részes jogállása*, Athenaeum, Budapest, 1913, 11.
2. *Uo.*, 17.
3. BECK: *i. m.*, 11.
4. BECK: *A köteles...*, *i. m.*, 11.

Két- vagy többszerzős művek hivatkozása:

1. KOZMA Anna, LŐRINCZ György, PÁL Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG Orac, Budapest, 2020, 43.
2. *Uo.*, 57–63.
3. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *i. m.*, 57–63.
4. KOZMA, LŐRINCZ, PÁL: *A Munka...*, *i. m.*, 57–63.

Szerkesztett műben megjelent tanulmányokra, fejezetekre való hivatkozás:

1. VERESS Emőd: *Gondolatok a szerződés egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetéséről = Lábady Tamás emlékkönyv*, szerk. KOLTAY András, MENYHÁRD Attila, LANDI Balázs, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 311.

2. *Uo.*, 312.
3. VERESS: *i. m.*, 312.
4. VERESS: *Gondolatok..., i. m.*, 312.

Folyóiratcikkekre történő hivatkozás:

1. VÉKÁS Lajos: *Szladits Károly és magánjogi iskolája*, Jogtudományi Közlöny, 2018/2, 72–77, 75.
2. *Uo.*, 76.
3. VÉKÁS: *i. m.*, 76.
4. VÉKÁS: *Szladits..., i. m.*, 76.

Több műre való hivatkozás:

Lábjegyzetben több műre való hivatkozás esetében az oldalszámok után nem szükséges pont és pontosvessző is, csak pontosvessző:

DOMJÁN ÉVA: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*, Magyar Jog 1991, 751–755; VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog 1998, 705–714; a kereskedelmi jog külön kodifikálása mellett SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog 1998, 9–16.

Hivatalos közlönyre, törvényre, rendeletre, kormányhatározatra való hivatkozás:

1. Románia Hivatalos Közlönyének (Monitorul Oficial al României) hivatkozási módja: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. április 2, 213. sz.
2. Román törvény hivatkozási módja: a közjegyzőkről és a közjegyzői tevékenységről szóló 1995. évi 36. törvény
3. Román kormányrendelet hivatkozási módja: 2021. évi 77. sürgősségi kormányrendelet a Nemzeti Erdőőrség létesítéséről
4. Román kormányhatározat hivatkozási módja: a Kovászna megyei Uzon község zászlómodelljének jóváhagyásáról szóló 2021/1041. kormányhatározat.

Interneten hozzáférhető elektronikus forrás hivatkozása (zárójelben a letöltés dátumának megadásával):

www.alkotmánybíróság.hu (letöltés ideje: 2020. 01. 23.)

Jogi kérdések, lektorálás és etikai alapelvek:

A szerző a kézirat beküldésével szavatolja, hogy a tanulmány saját, eredeti szellemi alkotása, illetve amennyiben felhasználta mások munkáit, azokat megfelelő módon idézte és szakszerűen hivatkozott rájuk.

A szerző szavatol azért, hogy a művön nem áll fenn harmadik személynek olyan kizárólagos szerzői joga, amely az Erdélyi Jogélet kiadója felhasználását akadályozná vagy korlátozná.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága fenntartja magának a kizárólagos jogot arra, hogy a kiadói célok figyelembevételével meghatározza, mely művek felelnek meg a kiadás kritériumainak és kerülnek ténylegesen publikálásra.

A mű szerzőjének álláspontja nem feltétlenül tükrözi az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának és kiadójának álláspontját.

Az Erdélyi Jogélet a publikációt ingyenesen teszi hozzáférhetővé.

Az Erdélyi Jogélet kiadója általános szabályként nem fizet díjat a szerzőnek. A szerző a díjazásról a kézirat beküldésével kifejezetten lemond.

A szerző visszavonhatatlan engedélyt ad a mű címének felhasználásához, a mű nyilvánosságra hozatalához nyomtatott és elektronikus formában, a folyóirat honlapján és adatbázisokban. A szerző engedélyt ad a mű sokszorosítására, terjesztésére és a szükséges korrektúra elvégzésére.

A szerző a mű fentiekben felsorolt felhasználására területi korlátozás nélkül, határozatlan időtartamra, azaz a mű teljes védelmi idejére kizárólagos, harmadik személynek átengedhető felhasználási jogot enged az Erdélyi Jogélet kiadójának.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottságának tagjai, illetőleg külső, tudományos minősítéssel rendelkező, erre felkért személy által lektorált cikkeket közöl. A kézirat elbírálása kettős vak lektorálással történik. A kettős vak lektorálás módszerének lényege, hogy a lektor számára a szerző, a szerző számára a lektor ismeretlen marad.

A beérkező kéziratokat először a szakterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben a beküldött dokumentum illeszkedik a lap profiljához és teljesíti a formai és szakmai alapvető feltételeket, felkéri a megfelelő szakértőt a lektori vélemény elkészítésére.

A lektorálási kritériumok a következők: formai, hivatkozási és terjedelmi előírásoknak való megfelelés; témaválasztás indokoltsága, időszerűsége, egyedisége; a kézirat szerkezete: arányosság, belső logika, áttekinthetőség; a jogtudományok elvárásrendszerének megfelelő, következetes fogalomhasználat és nyelvhelyesség; szakirodalmi és elméleti megalapozottság; hivatkozások pontossága és teljessége; módszertan; újszerűség, a kutatói kérdésfelvetés minősége és a kutatói erőfeszítés mértéke; összegző megállapítások és következtetések minősége.

A lektori véleményeket a szerkesztőbizottság továbbítja a szerzőnek. A lektori véleményben foglaltakat a szerzőnek követnie kell. Amennyiben a szerző nem ért egyet a lektori véleménnyel, azt külön meg kell indokolnia és jeleznie kell a tudományterületi felelős szerkesztőnek, aki mérlegeli a véleményeltérés okát és dönt annak elfogadásáról. Ha a lektor jelentősebb átdolgozást kér, úgy a módosított kézirat, megküldése után, újbóli lektorálásra kerül.

A lektori vélemény alapján módosított kéziratot a tudományterületi felelős szerkesztő vizsgálja felül, és amennyiben megfelel a lektori kéréseknek, illetve a szerzői útmutatóban foglaltaknak, úgy szerkesztésre küldi a kéziratot és megjelenteti a lapban.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága minden, a kézirat benyújtásával, lektorálással kapcsolatos információt bizalmasan kezel.

Az Erdélyi Jogélet szerkesztőbizottsága szigorúan követi a COPE (Committee on Publication Ethics) által kiadott iránymutatásokat és ajánlásokat. A COPE által kiadott iránymutatások és ajánlások angol nyelven elérhetőek a következő linken: <https://publicationethics.org/resources>.

CONTENTS

10 YEARS OF THE ROMANIAN CIVIL CODE (RCC 10)

Lajos Vékás 7

On the Post-socialist Codifications of Private Law

Emőd Veress 27

On the tenth anniversary of the entry into force of the Romanian Civil Code

Tamás Nótári – Előd Pál 41

Thoughts and proposals for the Hungarian translation of the Romanian Civil Code

Zsolt Kokoly 65

Personality rights in the new Romanian Civil Code

Attila Varga 83

The relationship between human dignity and personality rights
(critical interpretation of their constitutional and civil law regulation)

Zoltán József Fazakas 103

Nullity and Contestability of the Contract in the Hungarian and the Romanian Civil Codes

Előd Bartis 119

The regulation of the unauthorized agency in the Romanian Civil Code

István Valdman 131

The loan agreement and its options for termination under the New Romanian Civil Code and the New Code of Civil Procedure in the event that the lender has an urgent and unforeseen need for housing in respect of the property

Gabriella Eleonóra Bonyhai 143

Transfer of Legacy – Certificate of Succession in the Light of the Romanian Civil Code and Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council

STUDY

József Benke 155

On Equity's Notion, Function and Systematic Collocation Among the General Principles of Hungarian Private Law

REVIEW

Balázs Kiss 179

Balázs Dobos: A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában
(Non-territorial autonomies in East-Central Europe)

VÉKÁS LAJOS

A poszt-szocialista magánjogi kodifikációkról

On the Post-socialist Codifications of Private Law

Abstract: The study analyses the post-socialist codes of private law. It evaluates them in the history of codification, presents their social background and contrasts the monistic and dualistic approach of codification.

Keywords: codification, historical typology of codes, post-communist codes, social models, monistic and dualistic approach of codification

Összefoglaló: A tanulmány a poszt-szocialista magánjogi törvénykönyveket értékeli. Elhelyezi őket a kodifikációk történetében, bemutatja társadalmi hátterüket, és szembeállítja a monista és dualista kodifikálási módszert.

Kulcsszavak: kodifikáció, magánjogi törvénykönyvek történeti tipizálása, poszt-szocialista kódexek, társadalmi modellek, monista és dualista koncepció

1. Bevezetés

Közép- és Kelet-Európa és a Baltikum államai a II. világháború alatt és után közel fél évszázadra szovjet katonai megszállás, illetve a Szovjetunió kizárólagos politikai befolyása alá kerültek. Ez a függőség, a szuverenitás elvesztése kényszerűen egypárti diktatúrához és egy gazdasági-társadalmi zsákutcába torkolló államkapitalista rendszerhez vezetett. A szuverenitás visszanyerése és az 1990-es rendszerváltozás után ezekben az államokban évekig a demokratikus államberendezkedés megteremtése és a monolit állami tulajdon mérhetetlen nemzetgazdasági veszteségek árán végrehajtott privatizációja jelentette a központi feladatot. A szabad vállalkozás talajára épülő piacgazdaság társadalmi rendjének követelményei: a magántulajdon jogaiba való visszahelyezése és alkotmányos védelme, az egyesülési jog és a szerződési szabadság elismerése, törvényszerűen vetették fel az egész *magánjog újrakodifikálásának* igényét. Ez a feladat a szuverenitásukat visszanyert valamennyi államban napirendre került.¹ Legelsőként a balti államokban vált sürgetővé a magánjog újrakodifikálása, mivel ezek az államok

¹ Lásd HARMATHY Attila: *Zivilgesetzgebung in mittel- und osteuropäischen Staaten*, ZEuP, 1998, 553–563.

a szuverenitásuk visszanyerésének részeként mielőbb szabadulni akartak a szovjet minta alapján készült törvénykönyvüktől. Észtországban 1993 és 2003 között, lépésről lépésre, a magánjog egyes részeit szabályozó törvényekkel ment végbe ez a folyamat: dologi jog (1993), családjog (1995), öröklési jog (1997) és kötelmi jog (2001) sorrendben. Végül az általános részről szóló új, az 1994-ben elfogadott első törvényt felváltó törvény 2002. július 1-jén történt hatálybalépésével és az egyes törvények közötti ellentmondásokat feloldó törvény 2003. december 27-i életbelépésével zárult le a kodifikáció.² Lettországban 1992–1993-ban – a szükséges módosításokkal – az 1937-es törvénykönyvet léptették fokozatosan ismét hatályba.³ Litvániában 2000-ben fogadtak el egy új, átfogó polgári törvénykönyvet, amelyet 2001. július 1-je óta alkalmaznak.⁴ Horvátországban⁵ és Szlovéniában⁶ – Észtországhoz hasonlóan – nem alkottak átfogó polgári törvénykönyvet, hanem a magánjog egyes részeit fokozatosan, külön-külön törvényekben szabályozták újra. Átfogó magánjogi kódex készült viszont Romániában⁷ és Csehországban.⁸ Ez utóbbiak generációtársának tekinthető a 2013-as magyar Polgári törvénykönyv.⁹ Szlovákiában¹⁰ és Lengyelországban¹¹ még nem történt meg a magánjog átfogó újrakodifikálása.

² Lásd Harri MIKK: *Zur Reform des Zivilrechts in Estland*, Jahrbuch für Ostrecht, 2001, 31–52; Triin GÖTTIG: *Estonisches und deutsches Leistungsstörungsrecht im Vergleich zum UN-Kaufrecht und den Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*, ZfRV 2006, 138–152.

³ 1992. évi 14. törvény (Hivatalos Közlöny: Nr. 4-5, Pos. 50, 1992). Lásd LAMMICH/ÜŠACKA: *Entwicklung des Rechtssystems Lettlands seit der Unabhängigkeitserklärung von 1990*. ROW 1995, 65–71.

⁴ Lásd Valentinas MIKELÉNAS: *Unification and Harmonisation of Law and the Turn of Millennium: the Lithuanian Experience*, Uniform Law Review/Revue Droit Uniforme 2000, 243–261; Ulrich W. SCHULZE: *Das litauische Zivilrecht – Entwicklung*, IPR und Allgemeiner Teil. WGO-MfOR 2001, 331–355.

⁵ Lásd Tatjana JOSIPOVIĆ: *Anpassung des kroatischen Zivilrechts an europäische Standards = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 141–158.

⁶ Lásd Verica TRSTENJAK: *Zivilrecht in Slowenien*, ZEuP 2000, 77–90; Uő: *Vom ABGB auf dem Weg zum europäischen Zivilgesetzbuch? = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 101–114; Matjaž TRATNIK: *Das neue slowenische Sachenrecht*. WGO-MfOR 2003, 94–108.

⁷ 2009. évi 287. törvény, hatályba lépett 2011. október 1-jén. Lásd VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*. Forum Iuris Könyvkiadó: Kolozsvár 2020⁵, 45–47.

⁸ 2012. évi 89. törvény, hatályba lépett 2014. január 1-jén. Lásd Jan HURDIK: *Das Konzept des Entwurfes zu einem neuen tschechischen ZGB Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 15–22; Luboš TICHY: *Stand und Entwicklung des Privatrechts in der Tschechischen Republik = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 23–30.

⁹ 2013. évi V. törvény, hatályba lépett 2014. március 15-én. Lásd VÉKÁS Lajos, VÖRÖS Imre (szerk.): *Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*, Complex, Budapest, 2014.

¹⁰ A kodifikációs munkálatok kezdeteihez lásd Ján LAZAR: *Kodifikation und Europäisierung des slowakischen Privatrechts = Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend*, szerk. Constanze FISCHER-CZERMAK, Gerhard HOPF, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2003, 229–231; Uő: *Über die Reform des slowakischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 31–40.

¹¹ A kodifikációs munkálatok kezdeteihez lásd Jerzy POCZUBUT: *Zur Reform des polnischen Zivilrechts*, ZEuP 1999, 75–90; Uő: *Geschichtlicher Hintergrund, heutiger Stand und Perspektiven des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 125–140; Andrzej MACZIŃSKI: *Die Entwicklung und die Reformpläne des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008, 115–124.

2. A kódexalkotás lehetőségéről a XXI. században

1. A magánjog kodifikációja az itt tárgyalt jogrendszerekben 1990 után olyannyira szükségszerűnek, a balti államokban az említett okból egyenesen elkerülhetetlennek látszott, hogy kevesen tették fel az elvi előkérdést: *lehetséges-e egyáltalán* az életviszonyok mai komplexitása és a változások mai gyorsasága mellett kodifikálni a magánjogot? Pedig ez a kérdésfeltevés indokolt lett volna, elsősorban a XIX. századi klasszikus magánjogi kódexek mögötti társadalomkép alapvető megváltozása miatt. A nyugat-európai jogirodalomban a XX. század második felében erőteljes hangot kapott az a vélemény, hogy a nagy, átfogó kódexek kora lejárt, a törvénykönyvalkotás mint jogalkotási módszer meghaladott; az életviszonyok változása olyan gyors, a fejlődés irányai annyira kiszámíthatatlanok, hogy kódexigényű szabályozásukhoz hiányzik a kellő előrelátást biztosító társadalmi stabilitás. Ezenkívül azt is figyelembe kell venni, hogy a közjó lehető leghatékonyabb körben történő biztosítása a modern ipari társadalmakban nyitottságot és rugalmasságot kíván meg, amivel a kódexeszmé a maga szilárdító szándékával aligha egyeztethető össze. A modern jóléti társadalmak eleve túl bonyolult szövetűek ahhoz, hogy évtizedekre előre rögzíteni lehessen jogi szabályaikat. A jogalkotó is – tükrözve az életviszonyok összetettségét és gyors változásait – hiperaktivitást mutat: egyre több és egyre specializáltabb jogi előírás születik. A törvényhozó – részben a politikai felelősség elől is menekülve – szabályok árját zúdíttja a társadalomra.¹² Ilyen és hasonló érvekkel kérdőjelezték meg a magánjogi törvénykönyvalkotás lehetőségét.

2. A magyar Polgári törvénykönyvet előkészítő elméleti munka szembenézett a *kodifikáció lehetőségét kétségbe vonó* iménti érvekkel.¹³ Megállapította: a tények valóban azt látszanak igazolni, hogy a társadalmi viszonyok egyre inkább atomizálódnak, s így szabályozásuk is csak részekben látszik lehetségesnek. Kétségtelen az is, hogy a XIX. századi kodifikációk sajátos társadalmi feltételei (illetve feltételezései) régés-rég elmúltak.

¹² Történeti elemzésben lásd Franz WIEACKER: *Aufstieg, Blüte und Krisis der Kodifikationsidee = Festschrift für Gustav Boehmer*, Roehrscheid, Bonn, 1954, 34. skk. o. (47. skk. o.). Kifejezetten a kodifikáció korszerűtlenségéről: Wolfgang FIKENTSCHER: *Methoden des Rechts*, Bd. IV., Mohr, Tübingen, 1977, 135. skk. o; ugyanebben az értelemben, más érvekkel Friedrich KÜBLER: *Kodifikation und Demokratie*, JZ 1969, 645. skk. o; Josef ESSER: *Gesetzesrationalität im Kodifikationszeitalter und heute = 100 Jahre oberste deutsche Justizbehörde*, szerk. Hans-Jochen VOGEL, Josef ESSER, Mohr, Tübingen, 1977, 13. skk. (31; 37. sk.); Andreas HELDRICH: *Normüberflutung = Festschrift für Konrad Zweigert*, Mohr, Tübingen, 1981, 811. skk. A kódexalkotás elavultságáról a leghévesebben, de nem igazán meggyőzően Pierre LEGRAND: *Against a European Civil Code*, *Modern Law Review* 1997, 59; találó ellenérvekkel Vinzenzo ZENO-ZENOVICH: *The „European Civil Code”, European legal traditions and neo-positivism*. ERPL 1998, 358. skk. Vö. még: Samuel J. STOLJAR: *Problems of Codification*, Australian National University, Canberra, 1977, többek között Coing és Müller-Freienfels tanulmányaival. A kodifikáció nehézségeiről a jogszabályáradat miatt lásd Uwe DIEDERICHSEN: *Die Flucht des Gesetzgebers aus der politischen Verantwortung im Zivilrecht*, Müller, Karlsruhe 1974; a francia jogirodalomban főleg az Európai Unió jogegységesítése miatt vitatott a kodifikáció, lásd Pascal de VAREILLES-SOMMIÈRES (ed.): *Le droit privé européen*, Economica, Paris, 1998. Kitűnően árnyalt elemzés a kódexalkotás időszerűsége és fontossága mellett érvek meggyőző felsorakoztatásával Karsten SCHMIDT: *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*, Müller, Heidelberg, 1985.

¹³ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest, 2001, 15–28.

A feltörekvő liberális polgári osztály ideológiai eszméi társadalmi fedezettel amúgy sem hosszú ideig rendelkeztek, és nyilván visszahozhatatlanok. Nyugat-Európában ma már teljesen hiányzik a XIX. századi nagy magánjogi kodifikációk „felhajtóerejének” másik fontos összetevője, a nemzetállami keretek közötti jogegységesítés eszméje is. A történelmileg megkésett nemzetállami törekvések (éppen a posztszocialista államokban) adhatnak ugyan (és valóban adnak is) bizonyos politikai hátszelet a kodifikációknak, de azok önmagukban nem volnának elegendőek, ha az ellenható tényezők valamenynyien megkérdőjelezhetetlennek bizonyulnának. Réges-rég (mondhatjuk: felmerülése, a felvilágosodás kora óta) fikciónak tekinthetjük az ún. publicitás-dogmát is, vagyis azt a tételt, hogy egy kódex jobb társadalmi fedezetet nyújt a „jog nem ismerése nem mentesít” axiómához. Bár aligha vitatható, hogy egy törvénykönyv – ha nem is feltétlenül a polgárok, de legalább a jogászok számára – megkönnyíti a jogi normák megismerését.

Mindezek ellenére, a kodifikációt támogató hagyományos érvek közül egy döntő szempont mindenképpen túlélte a törvénykönyvalkotás hőskorát; ez pedig a jog és benne a *jogalkotás rendszer iránti igénye*. A kellően absztrahált, rendszerbe foglalt, azaz kodifikált normák alkalmasabbak az életviszonyok gyors változásainak követésére, mint az egymást sebesen kergető és a részletekbe vesző egyedi és eseti jogszabályok áttekinthetetlen tömege. A „gyorsuló idő” és a kapcsolatok világméretű „globalizálódása” valóságos társadalmi jelenségekre épülő megállapítások (noha a jelszószerű és a minduntalan hivatkozás rájuk inkább csökkenti, semmint erősíti a bennük megjelenő tényekkel kapcsolatban szükséges veszélyérzetünket), de a történelem ismeretében az előző századról sem mondhatjuk, hogy olyan stabil lett volna. A demokratikus államberendezkedésnek pedig fontos része a jogbiztonság követelménye, amelyet hatékonyabban szolgálhat egy színvonalasan megalkotott kódex, mint a törvényhozó napi igyekezete és a szabályok követhetetlen áradata. Sőt, talán éppen a törvényhozó túlbuzgósága és a jogszabályi dzsungel miatt olyan ködös a kép, hogy reménytelennek látszik a rendszerhez szükséges elveket megtalálni. Ahogy Mayer-Maly oly találóan írta: „*igy lesz vétkes mulasztásból végzet*”.¹⁴ Kódex és társadalmi nyitottság, illetve rugalmasság sem valóságos társadalmi antinómiák, helytelen mesterségesen szembeállítani őket. Legfeljebb a szükséges viták miatt hosszabb ideig tart demokratikus viszonyok között törvénykönyvet alkotni, mint autoriter uralom idején.

További érv az átfogó magánjogi kodifikáció mellett, hogy a *felsőbíróságok jogfejlesztő*, az írott szabályok elkerülhetetlen hézagait kitöltő szerepének – nézetünk szerint – feltétlenül lehetőséget kell adni; s ehhez egy jó törvénykönyv szilárdabb kereteket biztosít, mint a részletproblémákat mindenáron megragadni akaró, idegesen reagáló napi jogszabályalkotói rutin. A kódex törvényi határai között maradó és színvonalasan kreatív bírói gyakorlat kellően képes kijavítani a törvénykönyv kopásait és felújítani avulásait. A múlt századi klasszikus kódexek utóélete¹⁵ azt bizonyítja, hogy ezekhez a korrekciókhoz rendszerint nem szükséges törvényhozói beavatkozás. Ilyenre csak igazi társadalmi-etikai-világnézeti változások miatt kell hogy sor kerüljön, mint amilyen például

¹⁴ „So macht man Schuld zum Schicksal.” THEO MAYER-MALY: *Kodifikation und Rechtsklarheit in der Demokratie*. Rechtstheorie 1982, Beiheft 4, 213.

¹⁵ Vö. a BGB példáján: HELMUT COING: *Erfahrungen mit einer bürgerrechtlichen Kodifikation in Deutschland*, ZVGLRWiss 1982, 1. skk. o.

a családjogban zajlott le a XX. század második felében (ismert módon: előbb Európa keleti, azután nyugati felén).

Az előbbi elemzés végül arra a következtetésre jutott, hogy az *átfogó magánjogi kodifikációk nem idejét múltak*, csak a klasszikus kódexek megalkotását mozgató egykori ideológiai, világnézeti, politikai nézetek felett haladt el a történelem kereke. Megmaradt viszont a homogén vagy hasonló jogi módszert alkalmazó normákat koherens rendszerbe foglaló, egységes terminológiára épülő, a jogi normákat racionálisan rendező, a jogalkotó számára észszerű rövidítéseket lehetővé tevő, a jogkeresők és a jogalkalmazók számára egyaránt könnyebb áttekintést és eligazodást biztosító és – mindezek érdekében – tudományosan előkészített törvénykönyvek iránti igény.¹⁶

3. A kodifikációra bátorítottak a XX. század második felében eredményesen lezajlott törvénykönyvalkotási munkálatok is. A joggal legtöbbet hivatkozott példa a holland Polgári törvénykönyv sikertörténete volt; az 1947-ben indult kodifikáció az 1992. január 1-jén hatályba lépett kitűnő törvénykönyvet eredményezte.¹⁷ Ez a kódex már azért is említésre érdemes minta volt, mert Hollandia vezető jogászai egyben az európai jogegységesítés legerőteljesebb támogatói közé tartoznak. Átfogó magánjogi kodifikációk más magántulajdonra épülő jogrendszerekben is sikerrel zajlottak le, például Portugáliában (1967), Kanada Québec tagállamában (1994) stb.

4. Mindezeket mérlegelve vagy inkább magától értetődő módon a posztoszocialista kodifikációk abból indultak ki, hogy a kódexjellegű jogalkotás az egymással összefüggő jogi normák szerves rendszerbe foglalásával előnyösen segíti a jogszolgáltatást. El kell ismerni ugyanakkor, hogy a magánjogi (polgári jogi) törvénykönyvek esetében sem abszolút értékűek (hogy ne mondjuk: „természettudományos egzaktságúak”) a rendszerbe foglalás kritériumai. Ezt a létező kódexek egyszerű tartalmi összehasonlítása útján látható különbségek is ékesen bizonyítják. A kodifikáció emberi alkotás: „*Kodifikationswerk ist Menschenwerk*” – állapítja meg a fogyatékoságokra felmentést és a mulandóságra magyarázatot keresve Karsten Schmidt.¹⁸ Mégis: ezekben a törvénykönyvekben – főleg a szabályozási módszer nagyfokú azonossága révén – igen erős

¹⁶ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti...*, i. m., 24. Hasonló végkövetkeztetésre jut Franz BYDLINSKY: *System und Prinzipien des Privatrechts*, Springer, Wien, 1996, 71. skk. o; 115. sk.; 659. skk.; 768. skk.). Hein KÖTZ: *Schuldrechtsüberarbeitung und Kodifikationsprinzip = Festschrift für Wolfram Müller-Freienfels*, Nomos, Baden-Baden, 1986, 395. skk. (407.); Reinhard ZIMMERMANN: *Codification: History and Present Significance of an Idea*. ERPL 1995, 95. skk. o. (111. skk. o.). A gondolat elméleti alapjaihoz lásd Claus-Wilhelm CANARIS: *Systemdenken und Systembegriff in Jurisprudenz, entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts*, Duncker & Humblot, Berlin, 1983².

¹⁷ Lásd Arthur S. HARTKAMP: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus europäischer Sicht*. RabelsZ 1993, 664. skk.; Uő: *Das neue niederländische Zivilgesetzbuch*. AcP 1991, 378. skk.; Eltjo SCHRAGE: *Das System des neuen niederländischen Zivilgesetzbuches*. JBl 1994, 501. skk.; Ulrich DROBNIG: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus vergleichender und deutscher Sicht*. ERPL 1993, 171. skk.; lásd továbbá (van DIJK, HONDIUS, HARTKAMP és VRANKEN tanulmányaival) *Renaissance der Idee der Kodifikation. Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch*, szerk. Franz BYDLINSKY, Theo MAYER-MALY, Johannes W. PICHLER, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 1991. Egyes szerződéstípusok, a szellemi alkotások, az öröklési jog és a nemzetközi magánjog szabályai fokozatosan, később készültek el.

¹⁸ Karsten SCHMIDT: *Woher – wohin? ADHGB, HGB und die Besinnung auf den Kodifikationsgedanken*, ZHR 1997, 2–12. (8.).

a normákat összetartó erő, amely mintegy mágnesként fogja egybe a kódexbe került szabályokat, sőt magához vonzza a jellegükben hasonló, de a törvénykönyvből kimaradt jogi rendelkezéseket is.¹⁹

3. A posztoszocialista kódexek elhelyezése a magánjogi kodifikációk történetében

A magánjogi törvénykönyveket több szempont szerint lehet *típusba sorolni*. Önmagában viszonylag keveset mond a megalkotásuk ideje szerinti csoportosítás; ez a szempont csak közvetett támpontokat adhat a kódexek értékeléséhez. Pusztán jogi megközelítés alapján minősíthetők a törvényművek megoldásaik eredetisége, szerkezeti és dogmatikai újításaik szerint. E szempontokhoz járulhat a későbbi kodifikációkra gyakorolt hatás. Az általunk itt alkalmazott tipizálás a kodifikációk *társadalmi hatását* állítja középpontba. Ezt a kiindulópontot választottuk annak kiemelése mellett, hogy a magánjogi kodifikációk csak kivételes történelmi korokban, rendszerint társadalmi forradalmak idején érintik a társadalmi alapokat, mindenekelőtt a tulajdoni berendezkedést. S ilyenkor is csak korlátozott mértékben, elsősorban közvetett módon, például az öröklési rend meghatározásával befolyásolják a társadalmi alapstruktúrákat. A társadalmi hatás alapján az újkori magánjogi kodifikációk történetében *négy kódex-generációt* különböztetünk meg.

1. A XIX. század eleji két nagyszabású kódex: a 1804-es Code civil (Code Napoléon) és az 1811-es osztrák Ptk. (ABGB) méltán számítanak a *klasszikus* ősöknek, amelyek alapvető társadalmi átalakulások (Franciaország esetében: egyenesen társadalmi földrengek) mentén születtek, sőt részben maguk is a polgári átalakulás eszközei voltak.

Ennek az összefüggésnek az illusztrálására a *jogképesség* fogalmának a megalkotását hozhatjuk fel példaként. A polgári magántulajdonra épülő társadalmak magánjogaiban a tulajdonosi minőség lehetőségét fejezik ki – absztrakt formában – ezzel a kategóriával. Az 1811-es osztrák kódex 16. §-a a felvilágosodás és a természetjog eszméiben gyökerező fogalomkészletével ezt a következőképpen fogalmazza meg: *„Minden embernek veleszületett jogai vannak, amelyek már a józan észből is következnek, és ezért minden ember személynek tekintendő”*. A társadalmi berendezkedés alapjait is érintő hatása lehet ezen kívül például a *törvényes öröklés* magánjogi szabályozásának. Ilyen következménye volt a francia forradalom törvényhozásának, amely eltörölte az elsőszülött gyermek privilegizált törvényes öröklési státusát, helyette bevezette a gyermekek egyenlő öröklési részesedését, és ezzel közvetlenül járult hozzá a nagybirtokok lebontásához. Ezt az elvet alapjaiban elfogadta a *Code civil* is. Jogos büszkeséggel írta Napoléon bátyjának, Joseph nápolyi királynak (1806–1808) a következőket: *„Vezesd be Nápolyban a Code civilt, és ami nem szít hozzád (tudniillik a nagybirtok), rövid pár év alatt*

¹⁹ A kodifikációk jogfilozófiai és jogszociológiai elemzéséhez lásd mindenekelőtt: VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

bohlásnak indul. Ez jó a Code civilben, ... ez fogantatá velem a kódexet. S ezért mondta egy angol diplomata: a franciák megpuhultak örökösödési rendszerük miatt.”²⁰ De hivatkozhatunk magyar példára is: az 1848. évi *áprilisi törvényekre*. A polgári társadalom alapjainak lerakásához, nem utolsósorban a Széchenyi István által is követelt üzletszerű hitelélet megindulásához és hatékony hitelbiztosítéki jog megteremtéséhez feudális kötöttségektől mentes, árujellegű, forgalomképes földtulajdon létrehozására volt szükség. Mindezek érdekében született meg az 1848. évi IX. törvénycikk, amely az úrbéri szolgáltatások eltörléséről, azaz a jobbágyfelszabadításról és az örökváltság (kártalanítás) kilátásba helyezéséről rendelkezett. A XV. törvénycikk pedig az ősiséget törölte el, és egyben elrendelte a polgári törvénykönyv megalkotását is. Ez utóbbi a forradalom és szabadságharc eseményei miatt sajnos nem készülhetett el.

A klasszikus magánjogi törvénykönyvek közé szokták sorolni az 1900. január elsején hatályba lépett német BGB-t és az 1912-ben hatályba lépett svájci ZGB-t is. Ez mindenképpen indokolt e kódexek jogászai színvonala és a későbbi kodifikációkra (nem utolsósorban a magyar magánjogi kodifikációjára) gyakorolt hatása alapján. Nem támasztható alá azonban e minősítés akkor, ha társadalmi hatásuk alapján értékeljük e törvényműveket, hiszen megalkotásuk idején mind Németországban, mind Svájcban nemcsak kialakultak, hanem meg is szilárdultak a kapitalista társadalom alapstruktúrái. E kodifikációk politikai jelentősége inkább a politikailag egységessé vált Németország, illetve a kantonális berendezkedésű Svájc magánjogi egységének megteremtésében volt.

2. A magánjogi törvénykönyvek *második generációja* a klasszikus kódexekből kiindulva, sőt ezeket mintául véve, nem egyszer ezeket másolva született meg a XIX. században és a XX. század első felében. Több kontinensen is készültek ebbe a generációba sorolható, mondhatjuk: *szekunder törvényművek*. Európában például az első holland kódex (1838) és az első Codice civile (1865), mindkettő a Code civil erős befolyása alatt; Latin-Amerikában elsősorban, de nem kizárólag a Code civil hatása alatt; Ázsiában például Japánban (1898), elsősorban a német BGB első tervezetét alapul véve.²¹ Ebbe a kategóriába sorolhatjuk az 1900 és 1928 között alkotott rendkívül színvonalas magyar kódextervezeteket is. Megalkotásuk idején az adott államban a kapitalista társadalom alapjait már többé-kevésbé lerakták, a magánjogi kódexek nem ehhez voltak szükségesek. Jelentőségük a polgári társadalom hétköznapjaiban rejtett: rendszerbe foglalva megszilárdították a jogalanyok (az emberek és szervezeteik) egymás közötti, rendkívül szerteágazó személyi és vagyoni kapcsolatait, és ezzel a horizontális kapcsolatokban jelentősen hozzájárultak a jogbiztonsághoz. S mindezek érdekében adott esetben jogrendszer-szerkezeti és jogdogmatikai újításokat is hoztak.

3. A magánjogi törvénykönyvek harmadik generációjába a *szocialista kódexeket* soroljuk. Ezek a törvények (köztük az 1959-es magyar kódex) – kis túlzással – a „*magántulajdon nélküli magánjog*” paradox korszakában születtek, amelyben az uralkodó diktatórikus politikai hatalom és a lezajlott államosítások szinte teljesen likvidálták a

²⁰ Idézi GROSSCHMID Béni: *Magánjogi tanulmányok*, Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1901, 5–6. Napóleon személyes szerepéhez a Code civil megalkotásában lásd Eckhard Maria THEEWEN: *Napoleons Anteil am Code civil*, Duncken & Humblot, Berlin, 1991.

²¹ HAMZA Gábor: *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römisch-rechtliche Tradition*, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009, 272, 309, 636, 706.

magánjogi vagyoni forgalom és az emberi személyiség kibontakozásának természetes társadalmi feltételeit, köztük mindenekelőtt a magántulajdont. Az államosítási törvények ugyanakkor közjogi törvények voltak, és ezért a magánjog absztrakt normáinak jelentős része megőrizhette a valódi polgári törvénykönyvekből ismert alakját. Más kérdés, hogy a megváltozott társadalmi viszonyok között e normák (és az egész kódex) „takaréklángon égtek”. Az 1959-es magyar Ptk. alkotóinak egyik legfőbb feladata éppen az volt, hogy miként igazítsák a magántulajdoni viszonyokra készített, valódi magánjogra koncipiált korábbi törvénytervezeteket az alapvetően állami tulajdonra épülő vagyoni forgalom, egy magántulajdon nélküli magánjog követelményeihez. Szinte zsugorítaniuk kellett az Mtj. szabályrendszerét a meglehetősen leegyszerűsített korabeli viszonyokhoz.²²

4. S végül a negyedik generációt az itt tárgyalt *posztszocialista törvénykönyvek* képezik, amelyeket 1990 után a mi régióink államaiban és a balti államokban alkottak meg.²³ Ezeknek a kódexeknek az a sajátosságuk, hogy a polgári társadalom – *történelmileg megkésett* – visszaállításának folyamatában születtek, és társadalmi szerepüket tekintve a XIX. század eleji kodifikációkhoz hasonlíthatók. Maguk a privatizációs törvények nem tartoznak ugyan a magánjoghoz, hanem közjogi törvények, amelyek a polgári társadalom (és egyúttal a magánjog) létalapját: a magántulajdont állították – jól-rosszul – vissza. De a polgári törvénykönyvek – köztük a 2013. évi magyar kódex – jelentős funkciót töltenek be e korszakos társadalmi folyamat jogi megvalósításában.

4. Monista vagy dualista kodifikáció?

A posztszocialista kodifikációk elméleti előkészítése során – kisebb vagy nagyobb tudatossággal – mindenütt szembe kellett nézni azzal az elvi kérdéssel, hogy a törvénykönyv szabályozása kiterjedjen-e a hagyományosan a kereskedelem területén alkalmazott szerződésekre (*monista elv*, egységes szerződési jog), netán a kereskedelmi társaságokra (azok némelyikére) is, vagy pedig engedje át ezeket egy kereskedelmi (vállalati) törvénykönyvnek, és saját szabályainak hatályát korlátozza a magánszemélyek magánjogi viszonyaira (*dualista elv*, megkettőzött, kereskedelmi jogias kodifikáció).²⁴

²² Lásd részletesebben VÉKÁS Lajos: *A Polgári törvénykönyvről = Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*, szerk. VÉKÁS Lajos, VÖRÖS Imre, Complex, Budapest, 2014, 9–39.; Uő: *Hatvan éve lépett hatályba az 1959-es Polgári Törvénykönyv – Sárközy Tamás emlékének*, Magyar Jog, 2020, 65–71.

²³ Lásd részletesebben VÉKÁS Lajos: *Erfahrungen mit einer verspäteten Privatrechtskodifikation: das neue ungarische Zivilgesetzbuch = Geschichtliche Wurzeln und Reformen in mittel- und osteuropäischen Privatrechtsordnungen*, szerk. Yasuhiro OKUDA, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2014, 1–18. [Ugyanez japánul: Chuo University Press, Tokyo 2014, 1–23.]

²⁴ E vitához az újabb magyar jogirodalomban lásd: a monista felfogás mellett DOMJÁN Éva: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*, Magyar Jog, 1991, 751–755; VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog, 1998, 705–714; a kereskedelmi jog külön kodifikálása mellett SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog, 1998, 9–16; uő: *A Kereskedelmi Törvény esetleges koncepciója*, Gazdaság és Jog, 1999, 3–6.

1. E kérdéskör tárgyalását egy rövid történeti visszapillantással kezdjük.²⁵ A történelmi példák segítségével megállapíthatjuk, hogy külön kereskedelmi jogra, pontosabban: a kereskedelmi forgalom külön magánjogára – akár a kereskedelmi ügyletek, („*actes de commerce*”) jogaként, mint a francia kódexben, akár a kereskedők („*Kaufleute*”) jogaként, mint a német HGB-ben – azért és akkor volt szükség, amiért és amikor az üzleti forgalomhoz elengedhetetlen rugalmasságot, áttekinthetőséget, gyorsaságot az általános magánjog és perjog nem biztosította. A kereskedelem ugyanis nem tűri a mereven formális, nehézkes jogi szabályozást, illetve a bizonytalan és lassú jogszolgáltatást. Ezért alkották meg a kereskedők a maguk külön jogát (*jus/lex consuetudo mercatorum*) a késő középkor újráleedő kereskedelmi kapcsolatait bénító feudális joggal szemben. A kereskedők maguk alkotta (regionális, helyi stb.) külön szokásjoga és elkülönült jogszolgáltatási rendszere alakul át a kereskedelem államilag alkotott jogává és állami (még ha gyakran külön-) jogszolgáltatássá, legelőször *Colbert Ordonnance sur le commerce de terre*-jében (1673) és *Ordonnance sur le commerce par mer*-jében (1681). Így történt ez a XIX. század törvénykönyveiben is: a – valamennyire minden kereskedelmi törvénykönyv őspanyának tekinthető – francia *Code de commerce*-ben (1807), a spanyol kódexben: *Código de Comercio* (1829), a német államok közös kereskedelmi törvénykönyvében: *ADHGB* (1861), az olasz kereskedelmi törvénykönyvben (1865, 1883), s végül az egységes német állam kereskedelmi törvénykönyvében: *HGB* (1897). Ezek sorába illeszkedett a – német *ADHGB* mintáját követő, sőt helyenként másoló – magyar Kereskedelmi törvény (Kt.: 1875. évi XXXVII. törvénycikk) is.²⁶

Az élelemjű elemzők ugyanakkor már az önálló kereskedelmi jogok virágkorában és a külön kereskedelmi jogi kódexek alkotásának századában, a XIX. században is tudták, hogy a kereskedelmi jog megjelenése és léte viszonylag esetleges, múló, konkrét történelmi körülményekre visszavezethető okokban keresendő. *Grosschmid* Béni mutatott rá egy 1883-as előadásában, hogy amikor „*a mai európai jogokban a kereskedelmi joggal, mint a magánjogtól formailag különvált jogegésszel találkozunk, e jelenségnek okai nem lehetnek olyanok, amelyek magának a jognak avagy a kereskedelemnek mélyebb természetével feltétlenül kapcsolatban lennének. Más szóval nem belső, abszolút, hanem külső, relatív, konkrét, történelmi okokról lehet itt legfőljebb szólni.*”²⁷ Ugyanő felfigyelt már a kereskedelmi jog és a „polgári magánjog” egységesítésére irányuló törekvésekre, s e tendenciák okaira is: „[...] tény, hogy a kereskedelmi jog az általános magánjogtól elválasztó határaiban, bizonyos positivismuson, s

²⁵ A kereskedelmi jog történeti és összehasonlító jogi értékelését lásd Peter RAISCH: *Die Abgrenzung des Handelsrechts vom Bürgerlichen Recht, als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert*, Enke Verlag, Stuttgart, 1962; Uő: *Geschichtliche Voraussetzungen, dogmatische Grundlagen und Sinnwandlung des Handelsrechts*. Müller, Karlsruhe, 1965; Wolfram MÜLLER-FREIENFELS: *Zur „Selbstständigkeit” des Handelsrechts = Festschrift für E. von Caemmerer*, Beck, München, 1973, 583–621; v.ő. EŐRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975, 168. skk.; CSEHI Zoltán: *Über die Atlantis-Insel des ungarischen Handelsrechts = Zwischen Markt und Staat, Gedächtnisschrift für Rainer Walz*, Carl Heymanns Verlag, Köln–München, 2008, 147–168.

²⁶ Lásd APÁTHY István: *Kereskedelmi jog: a magyar kereskedelmi törvény alapján, tekintettel a nevezetesebb külföldi törvényekre*, Eggenberger, Budapest, 1876; NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a magyar bírói gyakorlatra*, Athenaeum, Budapest, 1884.

²⁷ GROSSCHMID Béni: *A kereskedelmi jognak különválásáról = Magánjogi tanulmányok 1.*, Grill, Budapest, 1901, 719–725. (723.).

inkább önkényes, mint a dolgok természetéből stringenter meríthető meghatározásokon nyugszik. Ennek következtése, hogy a gyakorlati életben ugyanazon vagy belsőleg alig különböző jogviszonyok igen eltérő jogszabályok, t. i. egyrészt a kereskedelmi jog, másrészt a közönséges magánjog alá esnek, amivel kapcsolatos, miképp e határvonalak felösmerése konkrét esetekben igen nehéz. [...] Mindez veszélyezteti a jognak egységét, biztonságát”²⁸. Grosschmid hivatkozik arra is, hogy az akkor vadonatúj svájci Kötelmi jogi törvény (OR 1881, hatályba lépett 1883. január 1-jén) „a kereskedelmi jog anyagát is felöleli”; s ehhez hozzáfűzi: „más államokra nézve is alig lehet kételkedni, miként elvi akadályok az egységesítés ellen nem lehetnek, s a jövő iránya attól függ, mennyiben sikerül tényleg és egységes szabályban a jogviszonyoknak a kereskedelmi életre is kiterjedő vonatkozásaival megnyugtatólag leszámolni. [...] Ha a nyugati államokban az egységesítés megérlelődik, a mi törvényhozásunk sem fog soká hátra maradni.”²⁹ Martin Wolff a német jogról összeállított angol nyelvű kézikönyvben írja: „A tény, hogy a német törvényhozó még a magánjogi törvénykönyv elfogadása után is szükségesnek tartotta a külön kereskedelmi jogi kódexet, inkább a kiirthatatlan megszokásban és a francia jog példájában találja gyökereit, semmint az észszerűségben.”³⁰

A XX. század egyértelműen a külön kereskedelmi jogi kodifikáció visszaszorulását mutatta, és a kereskedelmi jog magánjogias részeinek az általános magánjogba olvadását hozta magával. Svájcban az egységes OR (1883), majd annak és a ZGB-nek (1907) integrált hatálybalépése (1912) végképpen feleslegessé tette külön kereskedelmi jogi kódex megalkotását.³¹ Olaszországban az 1940–42-ben alkotott *Codice civile*,³² legújabban pedig a *holland Polgári törvénykönyv* (1992)³³ fogadta magába a korábban különálló kereskedelmi magánjogot. Ehhez hozzátehetjük, hogy az angol *common law* – már a XVIII. században képes lévén a kereskedők, a kereskedelem igényeinek fokozatos kielégítésére – nem is fejlesztett ki külön „kereskedelmi magánjogot”. Helyette inkább – Lord Mansfield munkásságának köszönhetően – magába olvasztotta a jobbára nemzetközileg kialakult kereskedelmi szokásjogot. Így azután logikus volt, hogy a kereskedelem számára is elsődleges jelentőségű vételi jog kodifikációjára: *Sale of Goods Act* (1893) szintén egységes formában, a kereskedelmi és (néhány kivétellel) a hétköznapi adásvételre egyaránt kiterjedő módon került sor. *Chloros* joggal sorolja büszkén az angol jognak a kontinentális jogok számára is példaként felmutatható vívmányai közé a magánjog-kereskedelmi jog dualizmusának meghaladását; a magánjog európai egységesítésének lehetőségeiről szóló tanulmányában annak a meggyőződésének ad hangot, hogy az egységes magánjog a monizmus irányába mutat.³⁴ Megmutatkozik ez a tendencia még azokban a jogrendszerekben is, amelyek

²⁸ *Uo.*, 724. skk.

²⁹ *Uo.*, 725.

³⁰ Martin WOLFF: *Commercial Law = Manual of German Law I*, His Majesty's Stationery Office, London, 1950, 210–274. (211.).

³¹ Az egységes svájci kodifikációhoz a magyar jogirodalomban lásd MESZLÉNY Artúr: *A Svájci Polgári Törvénykönyvről*, Athenaeum, Budapest, 1909, 96–100.

³² Az olasz kodifikációhoz lásd Mario ROTONDI: *Entstehung und Niedergang des autonomen Handelsrechts in Italien*, AcP 1967, 29–63.

³³ Lásd a 18. lj.-ben hivatkozott műveket; vö.: KISFALUDI András: *Hollandia új Polgári Törvénykönyvének néhány tanulsága a magyar kodifikáció számára*, Polgári Jogi Kodifikáció, 1999/2, 22–26.

³⁴ A. G. CHLOROS: *Principle, Reason and Policy in the Development of European Law*, I.C.L.Q. 1968, 849. skk. (866.).

(mint pl. a francia, a német, az osztrák) fenntartják – elsősorban a tradíció erejétől indítva – külön kereskedelmi törvénykönyveiket. Így például a francia *Code civil társasági jogi szabályainak* 1978-as reformja során olyan általános rendelkezések kerültek a magánjogi kódexbe, amelyek minden társasági formára érvényesek.³⁵ A francia jogtudomány általában is szkeptikusan ítéli meg a patinás kereskedelmi törvénykönyv jövőjét; úgy vélik, hogy a Code de commerce nem képes a kereskedelmi jogban azt az alapvető szerepet játszani, mint amelyet a Code civil a magánjogban betölt. Eléggő általános az a nézet, hogy a kódexben külön törvényekben található a kereskedelem és az üzleti élet jogi szabályozásának lényeges elemei, s így ez a törvénykönyv hovatovább elveszti jelentőségét.³⁶ A német HGB-t a (közös európai) számviteli jog beépítése (1985) és a fuvarjog alapos reformja (1998) mentette meg a jelentéktelenné válástól, és egy átfogó reform (1998) volt szükséges a korszerűsítéséhez.³⁷ Ausztriában az Anschlussal oktrojált német HGB-t 2005-ben a vállalkozásokról elfogadott törvénykönyv váltotta fel.³⁸

2. A kereskedelmi jogi kódexek Achilles-sarka, egyik legnagyobb alkalmazási problémája a törvénykönyv *személyi, illetve tárgyi hatályának* meghatározása. A definíció bonyolultsága és az ebből adódó elhatárolási kérdések az ítélkezési gyakorlatban rendkívül nehézségeket okoznak – s ma már jobbra feleslegesen. E problémák mindkét nagy kereskedelmi jogi kódex gyakorlatában felmerülnek, függetlenül attól, hogy hatálya meghatározása tekintetében a Code de commerce, illetve a HGB eltérő kiindulópontot választott. A különbséget a tankönyvek és kommentárok abban jelölik meg, hogy a francia kódex a jogügylet („*acte de commerce*”) kereskedelmi jellegét, a német törvény pedig a kereskedő („*Kaufmann*”) személyét kezeli a kódex hatályánál központi kategóriaként. Másképpen fogalmazva ezt úgy szokták kifejezni, hogy a Code de commerce – tudatosan szakítva a rendi tagozódásra épülő „kereskedő”-fogalommal – nem alanyi (szubjektív), hanem *tárgyi (objektív)* alapon tesz különbséget magánjogi és kereskedelmi jogi ügyletek között; a HGB viszont *alanyi (szubjektív)* alapon határolja el szabályainak érvényesülési területét az általános magánjogi szabályok hatályosulási körétől. A tradicionális két nagy, más jogrendszereknek is mintát adó kereskedelmi törvénykönyv alapállásbeli megkülönböztetésére ez valóban elfogadható metafora, noha a mélyebb elemzés ennél bonyolultabb képet tár fel, és a francia, illetve német felfogást közelebb hozza egymáshoz, mint ahogy az első megközelítésben tűnik. Egy tény megállapítható azonban: egy kereskedelmi jogi kódex személyi és tárgyi hatályának meghatározása minden esetben

³⁵ Loi n. 78-9 du 4 janv. 1978, lásd Yves CHARTIER: *La société dans le Code civil après la loi du 4 janvier 1978*, JCP 1978 I, 2917.

³⁶ Yves GUYON: *Droit des affaires. Droit commercial général et Sociétés*, Economica, Paris, 1984³, 40. skk.; 70. skk.; 79. skk.; Joseph HAMEL, Gaston LAGARDE, Alfred JAUFFRET: *Droit commercial I-II*, Dalloz, Paris, 1980²; Georges RIFERT, René ROBLOT: *Traité de droit commercial*. LGDJ, Paris, 1989¹³, I. k., 210. skk.

³⁷ Lásd Jürgen BASEDOW: *Hundert Jahre Transportrecht: vom Scheitern der Kodifikationsidee und ihrer Renaissance*, ZHR 1997, 186–221; Wolfgang SCHÖN: *Entwicklung und Perspektiven des Handelsrechts: vom ADHGB zum IASC*. ZHR 1997, 133–159; Klaus J. HOPT: *Handelsgesetzbuch*, Beck, München, 2000³⁰.

³⁸ Bundesgesetz über besondere zivilrechtliche Vorschriften für Unternehmen (Unternehmensgesetzbuch).

komoly elhatárolási problémákat vet fel, és ez már önmagában nem teszi vonzóvá a dualista kodifikációt.

3. A kereskedelmi jogi kódexek tipikusan olyan törvénykönyvek, amelyekben a kiindulópontot – elvontan szemlélve – *egyenemű gazdasági közeg*: a kereskedelem (mai értelmezésben: a vállalatok jogi kapcsolatainak rendszere) képezi. Ez a közeg azonban igen sokféle és részben egymástól *eltérő jellegű közgazdasági intézményből*, illetve *heterogén jogviszonyból* tevődik össze. Ezért maga a jogi szabályozás nagyon különböző elemeket foglal magában, és a szabályozás módszere sem lehet homogén: a magánjogi rendezés közjogi módszerekkel operáló normákkal egészül ki és fonódik össze. Az elmúlt száz évben az állam gazdasági szerepvállalásának növekedése, a liberális gazdaságpolitikának intervencionalista eszközökkel történő felváltása (külkereskedelmi szabályozás, devizajog, tőzsde-, bank- és biztosításfelügyelet stb.) nagymértékben szaporította a kereskedelmet, az üzleti élet jogi rendezésének közjogi elemeit, igaz, jórészt a kódexeken kívüli joganyagban. Ezt a nagyon különböző természetű jogszabályi anyagot rendkívül nehéz tartósan egy áttekinthető szerkezetű törvénykönyvben összefogni.

4. Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy a kereskedelmi jogi ügyletek az idők változása ellenére az *üzleti életben* játszanak döntő szerepet. Nincs változás abból a szempontból sem, hogy a hagyományosan kereskedelmi törvénykönyvekben szabályozott szerződéstípusok mindkét alanya, vagy legalább az ún. főkötelezettséget vállaló szerződő fél (a fuvarozó, a szállítmányozó, a biztosító, az esetek többségében a bizományos stb.) az adott üzleti tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó és a megkívánt szakértelemmel (esetleg hatósági engedéllyel) rendelkező cég. A XIX. század, azaz a nagy klasszikus kereskedelmi törvénykönyvek megalkotása óta végbement gazdasági és társadalmi átalakulás nem a kereskedelem, az üzleti élet szerződéses világában bekövetkezett hatásaival teremtett tehát új helyzetet.

Látszólag paradox módon, éppen a professzionális üzleti életen kívüli világ, a „magánforgalom” szerződéses viszonyainak rendszere és az ezekre vonatkozó jogi szabályozás: az „*általános szerződési jog*” követelményei alakultak át mélyrehatóan az elmúlt bő egy évszázadban. Ezt a változást röviden úgy jellemezhetjük, hogy az általános magánjog szerződéses szabályai az említett időszakban fokozatosan egyre *közelebb kerültek a kereskedelmi ügyletek normáihoz*, vagy egyenesen azonossá váltak a kereskedelmi jog szerződéses szabályaival. Az elmúlt másfélszáz évben a magánjog egészében véve *kereskedelmi-jogiasodott*, s ebben a szemléletben a kimondottan professzionális üzleti élet sajátos szerződéstípusai is megtalálják helyüket a polgári törvénykönyvekben. Ez a megoldás azzal az előnnyel jár, hogy a szerződési jog általános szabályai nem kettőződnek meg a jogrendszerben, és egyben elkerülhetők a kereskedelmi törvénykönyvek „születési rendellenességei”: a személyi (tárgyi) hatállyal kapcsolatos alkalmazási és értelmezési nehézségei. Ráadásul az általános magánjogi kódexek elvei és általános szabályai, valamint szabályozási-módszerbeli jellegzetességei is áthatják így a kereskedelmi ügyletek világát. Többségükben igen jól beilleszthetők egy polgári törvénykönyvbe az újabb keletű szerződésfajták is, és még kevésbé jelent gondot a hagyományosan kereskedelmi jogi ügyletek (bizomány, fuvarozás, szállítmányozás, biztosítás stb.) beépítése, szükség esetén jogi rendezésük korszerűsítése. A jogügyleti és szerződési jog egységes jogi szabályozásának és a magánjogi kódexbe történő szerves beépítésének

nincs tehát akadály. Gondoskodni arról kell, hogy – a nemzetközi kodifikációs trendet követve – hol és miként kell eltérő, kivételes szabályokat adni a *fogyasztói szerződésekre*. Ez utóbbiak sajátos szabályozása – nem utolsósorban az európai irányelvi előírások következtében – eleve a szerződési jog részbeni megkettőződését vonja maga után; kereskedelmi szerződési jogi szabályok alkotása esetén e jogterület nem kívánatos módon hármas tagozódásává válna.

5. A kereskedelmi törvénykönyvek egyértelműen megállapítható történeti visszaszorulása (1. pont) és a velük kapcsolatban felmerülő kodifikációs és jogalkalmazási problémák (2–4. pontok)³⁹ miatt a posztszocialista törvényalkotók *többségét a monista elv* elfogadására indították, és külön kereskedelmi törvénykönyv alkotásának mellőzéséhez vezettek. Ennek megfelelően nincs külön kereskedelmi törvénykönyv a cseh,⁴⁰ a litván,⁴¹ a magyar⁴² és a román⁴³ jogrendszerben, és a monista elvet követte az észt jogalkotó is.⁴⁴ Ilyen jogalkotói döntés mellett is az egykori kereskedelmi jogi szerződések természetesen ma is elsősorban a vállalkozások közötti vagyoni kapcsolatokat közvetítik. Lényeges azonban, hogy – a fogyasztói szerződésekre, esetleg a vállalkozók közötti szerződésekre adott néhány kivétel mellett – a szerződések általános szabályai (és a kódexek általános elvei) valamennyi szerződéstípus számára normatív háttérrel adnak, és egységbe foglalják az egész magánjogi forgalmi jogot.

6. Külön kérdés a *kereskedelmi (gazdasági) társaságok* kodifikációs kezelése.⁴⁵

a) Kézenfekvő volna, hogy azokban a jogrendszerekben, amelyekben külön *kereskedelmi törvénykönyv* van, a társasági jogi szabályokat ezekben a kódexekben helyezték el; ez azonban koránt sincs így.

A *francia társasági jog* szabályainak rendszere 1867 óta elszakadt a Code de commerce-től. Ekkor lépett hatályba egy külön részvénytársasági (société anonyme, S.A.) törvény, amely 1925 óta az akkor bevezetett korlátozott felelősségű társaságot (société à responsabilité limitée, S.A.R.L.) is magába foglalja. A ma hatályos, többször módosított társasági törvény magját is a részvénytársaságra vonatkozó szabályok alkotják, amelyek

³⁹ Lásd VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti...*, i. m., 54–62.

⁴⁰ A cseh törvényhozó a rendszerváltozás után szükségesnek látta ugyan egy új kereskedelmi jogi kódex megalkotását (1991), amely – a vállalati, a társasági és a versenyjog mellett – részletes szerződési jogi szabályokat is tartalmazott (261–755. §-ok). Erre feltehetőleg azért került sor, mert a szocialista gazdasági törvénykönyv (1964) alkalmatlanná vált a gazdaság alapvetően megváltozott igényeinek kielégítésére, az ugyancsak a szocialista korszakban (1964) keletkezett polgári törvénykönyv felváltásához pedig hosszabb időre volt szükség. A polgári törvénykönyv hatálybalépésével, 2014. január 1-jével azonban a kereskedelmi törvénykönyvet a maga egészében hatályon kívül helyezték: 2012. évi 89. törvény 3080. § 72. pont. A bolgár kereskedelmi törvény (1991, 1994) szerződési jogi szabályokat nem tartalmaz; lásd Stoyan STALEV: *Transformation der Rechts- und Wirtschaftsordnung Bulgariens*. ZEuP 1996, 444–451.

⁴¹ Lásd Valentinas MIKELENAS: i. m., 243–261. (249.).

⁴² A maga korlátozott keretei között a monista elvet követte az 1959-es magyar Ptk. is. Lásd VÉKÁS Lajos: *Hatvan éve...*, i. m., 65–71.

⁴³ Román Ptk. (2009. évi 287. törvény) 3. cikk; lásd VERESS Emőd: i. m., 57–58.

⁴⁴ Lásd Harri MIKK: i. m., 31–52.

⁴⁵ E kérdéskörhöz az újabb magyar jogirodalomban lásd KISFALUDI András: *A társasági jog helye a jogrendszerben*, Polgári jogi kodifikáció, 2000/3, 3–12.; VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti...*, i. m., 62–67.

a betéti részvénytársaságra (société en commandite par actions) vonatkozó, továbbá a konszernjogi és a fúzióra vonatkozó normákkal együtt a törvény jelentős részét teszik ki. Ez a törvény adja ugyanakkor a Kkt. (société en nom collectif) és a Bt. (société en commandite simple) fő szabályait is. Az újabb francia társasági jog feltűnő szerkezeti sajátossága a Code civil-hez teremtett szoros kapcsolat.⁴⁶ A Code civil társasági jogi szabályainak 1978-as reformja során megalkotott társasági jogi általános szabályok („de la société”, „dispositions générales”) elvi normatív háttérrel képeznek nemcsak a polgári jogi társaság két formájához (société civile, société en participation), hanem a kereskedelmi társaságokhoz is. Különösen a Kkt.-re és a Bt.-re vonatkozó társasági törvénybeli rendelkezések kapnak fontos kiegészítést a Code civil-ből. Külön törvény szól a francia jogban a szövetkezetről, illetve a szövetkezésről (société cooperative, „Statut de la coopération”), és rendeleti úton alkották meg 1967-ben a francia társasági jog sajátos alakzatát, a „groupement d'intérêt économique”-ot, amely – ugyanúgy, mint valamennyi kereskedelmi társaság a francia jogban – önálló jogi személyiséggel rendelkezik, és elsősorban kooperációs társasági célok kielégítésére alkalmas.⁴⁷ A francia jogban az utóbbi évtizedekben alkalmazott kompilációs kódexszerkesztési módszerrel mindezeket a jogszabályokat (és még több más társasági jogi törvényt, illetve rendeletet) egybe-szerkesztették *Code des sociétés* címmel.

Német jogterületen az 1861-es ADHGB még valamennyi akkor ismert kereskedelmi társaságot maga rendezte. A HGB-ből viszont már kimaradt az 1892-ben új kereskedelmi társasági formaként megalkotott korlátolt felelősségű társaság, és 1937 óta a részvénytársaság szabályai is külön törvényben található. A mai *német jogban* a kereskedelmi társaságok közül a Kkt., a Bt. és a csendestársaság szabályai található a kereskedelmi törvénykönyvben; e személyegyesítő társaságok vonatkozásában kiegészítő jelleggel érvényesülnek viszont a BGB-nek a polgári jogi társaságra vonatkozó rendelkezései is. Külön-külön törvény rendezi ma is a tőkeegyesítő társaságokat: a részvénytársaságot, a betéti részvénytársasággal együtt (1965, számos módosítással) és a korlátolt felelősségű társaságot (1892, több lényeges módosítással). Megjegyzendő végül, hogy külön törvény (1889, több módosítással) szól a szövetkezetről is. E tagolt szabályozás ellenére a HGB normái az egész társasági jogot áthatják, mindenekelőtt amiatt, hogy a törvénykönyvnek a kereskedőkre vonatkozó rendelkezései a kereskedelmi társaságokra is alkalmazást nyernek, s hogy – mint már utaltunk rá – az 1985-ös számviteli törvény (BiRiLiG), amely mind a tőkeegyesítő kereskedelmi társaságokra, mind a szövetkezetekre vonatkozik, bekerült a HGB új harmadik könyvébe. Mindezek miatt Karsten *Schmidt* – a „külső vállalati magánjog” szempontjából – törvényszerkesztői (technikai) kérdésnek tekinti, hogy a társasági jogi szabályok a BGB-ben, a HGB-ben vagy külön törvényben kapnak helyet.⁴⁸ Ezzel egyetérthetünk. Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy a német

⁴⁶ Loi n. 78-9 du 4 janvier 1978 ; lásd Pierre BEZARD: *Sociétés civiles*, LITEC, Paris, 1978, 33. skk.; 513. skk.; Yves CHARTIER: *i. m.*, 2917.; Barthélemy MERCADAL, Philippe JANIN: *La société civile – Nouveau régime*, Lefebvre, Paris, 1978, 337. skk.; Michel GALIMARD, Bernard GALIMARD: *Les sociétés civiles*, Presses universitaires, Paris, 19892, 17. skk..

⁴⁷ Christian MÜLLER-GUGENBERGER: *Gesellschaft, Société und Groupement als Rechtsformen zur Unternehmenskooperation*, Nomos, Baden-Baden, 1975.

⁴⁸ A „vállalati jog” és a társasági jog viszonyához lásd Karsten SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, Heymanns, Köln 2020⁵, 15. skk.

doktrínában – nehezen megmagyarázható okokból – a társasági jog diszciplinárisan nem a kereskedelmi jog része. S ez a felfogás elméletileg bizonyára megkönnyíti ezt a törvényszerkesztési „szabadságot”.

b) Érdekes módon tartósan magához kötötte viszont a kereskedelmi társaságok jogi szabályait az a polgári jogi kodifikáció, amely kezdettől fogva kiterjesztette rájuk szabályozási igényét, nevezetesen a *svájci polgári jog*. A svájci Kötelmi jogi törvény (OR) hatályos formájában részletesen rendezi nemcsak a személyegyesüléssel létrejövő kereskedelmi társaságokat, hanem a tőkeegyesítő kereskedelmi társaságokat és a szövetkezetet is. A polgári jogi szabályozásnak ez a tartós „vonzereje” annál feltűnőbb, mivel a Kft. csak több mint fél évszázaddal a Kötelmi jogi törvény elfogadása után került elismerésre a svájci jogban, a részvénytársasági jog pedig – negyedszázados előkészítés után – 1991-ben befejezett alapvető reformon esett át.⁴⁹ A svájci kötelmi jogi törvény megadja az üzleti cégek és a cégjegyzék elvi szabályait, továbbá a kereskedői könyvek és a számviteli lényeges rendelkezéseit is.

Megteremtette a társasági jognak a polgári jog egyéb szabályaihoz kapcsolódását az új *Holland törvénykönyv* (Burgerlijk Wetboek) is. E kódex második könyve – a jogi személyek általános szabályait követően – az egyes jogi személyek között rendezi a holland jogban ismert két tőkeegyesítő kereskedelmi társasági formát: a részvénytársaságot (4. cím) és a korlátolt felelősségű társaságot (5. cím). Megjegyzendő, hogy 1971-ig a holland társasági jog csak a részvénytársaságot ismerte mint tőkeegyesítő kereskedelmi társasági formát, két altípussal: nyílt és zárt Rt. A korlátolt felelősségű társaság csak ekkor önállósult a zárt Rt.-ből, elsősorban az Európai Közösségek jogegységesítő törekvéseinek (az első társasági jogi Irányelvnek) a hatására. Az Rt. és a Kft. szabályai ma is közel állnak egymáshoz. Említésre érdemes, hogy az új holland Ptk. a számviteli szabályokat is tartalmazza (Második Könyv, 9. cím). Ez csak első pillanatra meglepő; az éves zárómérleg stb. csakúgy, mint a nyilvánosság követelménye általában a jogi személyek (így a kereskedelmi társaságok) külső, forgalmi viszonyainak szerves részét képezi.

c) A posztszocialista kodifikációk közül idáig *egyedül a magyar Ptk.* vonta a szabályozási körébe a társasági jogot. Csehországban a Polgári törvénykönyvvel párhuzamosan alkottak külön társasági törvényt,⁵⁰ és Romániában is külön törvény⁵¹ szabályozza a társaságokat, Bulgáriában pedig a kereskedelmi törvény tartalmazza a társasági szabályokat. A magyar jogalkotó a társasági anyagi jogi szabályokat a jogi személyekről szóló Harmadik Könyvben helyezte el. A gazdasági társaságokról szóló szabályoknak az új kódexbe építése mindenekelőtt azzal az előnnyel jár, hogy bővíthető a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok köre, és így normák ismétlése válik elkerülhetővé. Ezen kívül a Ptk. kötelmi jogi és egyéb normáinak, továbbá bevezető rendelkezéseinek háttérjogszabály-jellege (amit korábban a gazdasági társaságokról szóló törvényben külön ki kellett mondani) magától értetődővé válik. Az integráció előnyeihez képest kisebb súllyal esnek latba a szokásosan megfogalmazott ellenérvek: magánjogi és közjogi normák vegyülése, a külön törvényben történő szabályozás egysége, megszokottsága és hasonlók.

⁴⁹ Lásd Theo GUHL, Alfred KOLLER: *Das Schweizerische Obligationenrecht*. Schulthess: Zürich 2000⁹, 584. skk.

⁵⁰ 2012. évi 90. törvény, hatályba lépett 2014. január 1-jén.

⁵¹ 1990. évi 31. törvény.

Irodalomjegyzék

1. APÁTHY István: *Kereskedelmi jog: a magyar kereskedelmi törvény alapján, tekintettel a nevezetesebb külföldi törvényekre*, Eggenberger, Budapest, 1876.
2. Jürgen BASEDOW: *Hundert Jahre Transportrecht: vom Scheitern der Kodifikationsidee und ihrer Renaissance*, ZHR 1997. Yves CHARTIER: *La société dans le Code civil après la loi du 4 janvier 1978*, JCP 1978 I.
3. Pierre BEZARD: *Sociétés civiles*, LITEC, Paris, 1978.
4. Franz BYDLINSKY: *System und Prinzipien des Privatrechts*, Springer, Wien, 1996.
5. Claus-Wilhelm CANARIS: *Systemdenken und Systembegriff in Jurisprudenz, entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts*, Duncker & Humblot, Berlin, 1983².
6. G. CHLOROS: *Principle, Reason and Policy in the Development of European Law*, I.C.L.Q. 1968.
7. Helmut COING: *Erfahrungen mit einer bürgerrechtlichen Kodifikation in Deutschland*, ZVglRWiss, 1982.
8. CSEHI Zoltán: *Über die Atlantis-Insel des ungarischen Handelsrechts = Zwischen Markt und Staat, Gedächtnisschrift für Rainer Walz*, Carl Heymanns Verlag, Köln–München, 2008.
9. Uwe DIEDERICHSEN: *Die Flucht des Gesetzgebers aus der politischen Verantwortung im Zivilrecht*, Müller, Karlsruhe, 1974.
10. DOMJÁN Éva: *A polgári jog és a kereskedelmi jog szerkezetéről*. Magyar Jog, 1991.
11. Ulrich DROBNIG: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus vergleichender und deutscher Sicht*. ERPL, 1993.
12. EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
13. Wolfgang FIKENTSCHER: *Methoden des Rechts*, Bd. IV., Mohr, Tübingen, 1977.
14. Michel GALIMARD, Bernard GALIMARD: *Les sociétés civiles*, Presses universitaires, Paris, 1989².
15. Triin GÖTTIG: *Etnisches und deutsches Leistungsstörungenrecht im Vergleich zum UN-Kaufrecht und den Grundregeln des Europäischen Vertragsrechts*. ZfRV, 2006.
16. GROSSCHMID Béni: *A kereskedelmi jognak különválásáról = Magánjogi tanulmányok 1.*, Grill, Budapest, 1901.
17. Theo GUHL, Alfred KOLLER: *Das Schweizerische Obligationenrecht*. Schulthess, Zürich, 2000⁹.
18. Yves GUYON: *Droit des affaires. Droit commercial général et Sociétés*, Economica, Paris, 1984³.
19. Joseph HAMEL, Gaston LAGARDE, Alfred JAUFFRET: *Droit commercial I-II.*, Dalloz, Paris, 1980².
20. HAMZA Gábor: *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*, Eötvös Universitätsverlag, Budapest, 2009.
21. HARMATHY Attila: *Zivilgesetzgebung in mittel- und osteuropäischen Staaten*, ZEuP, 1998.
22. Arthur S. HARTKAMP: *Das neue niederländische Zivilgesetzbuch*. AcP, 1991.
23. Arthur S. HARTKAMP: *Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch aus europäischer Sicht*. RabelsZ, 1993.

24. Andreas HELDRICH: *Normüberflutung = Festschrift für Konrad Zweigert*, Mohr, Tübingen, 1981.
25. Klaus J. HOPT: *Handelsgesetzbuch*, Beck, München, 2000³⁰.
26. Jan HURDIK: *Das Konzept des Entwurfes zu einem neuen tschechischen ZGB Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
27. Tatjana JOSIPOVIĆ: *Anpassung des kroatischen Zivilrechts an europäische Standards = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
28. KISFALUDI András: *Hollandia új Polgári Törvénykönyvének néhány tanulsága a magyar kodifikáció számára*, Polgári Jogi Kodifikáció, 1999/2.
29. KISFALUDI András: *A társasági jog helye a jogrendszerben*, Polgári jogi kodifikáció, 2000/3.
30. Hein KÖTZ: *Schuldrechtsüberarbeitung und Kodifikationsprinzip = Festschrift für Wolfram Müller-Freienfels*, Nomos, Baden-Baden, 1986.
31. Friedrich KÜBLER: *Kodifikation und Demokratie*, JZ 1969, 645. skk. o; Josef ESSER: *Gesetzesrationalität im Kodifikationszeitalter und heute = 100 Jahre oberste deutsche Justizbehörde*, szerk. Hans-Jochen VOGEL, Josef ESSER, Mohr, Tübingen, 1977.
32. LAMMICH/UŠACKA: *Entwicklung des Rechtssystems Lettlands seit der Unabhängigkeitserklärung von 1990*. ROW, 1995.
33. Ján LAZAR: *Kodifikation und Europäisierung des slowakischen Privatrechts = Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend*, szerk. Constanze FISCHER-CZERMAK, Gerhard HOPF, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2003.
34. Ján LAZAR: *Über die Reform des slowakischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
35. Pierre LEGRAND: *Against a European Civil Code*, Modern Law Review, 1997.
36. Andrzej MACZIŃSKI: *Die Entwicklung und die Reformpläne des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
37. Theo MAYER-MALY: *Kodifikation und Rechtsklarheit in der Demokratie*. Rechtstheorie 1982, Beiheft 4.
38. Barthélemy MERCADAL, Philippe JANIN: *La société civile – Nouveau régime*, Lefebvre, Paris, 1978.
39. MESZLÉNY Artúr: *A Svájci Polgári Törvénykönyvről*, Athenaeum, Budapest, 1909.
40. Valentinas MIKELENAS: *Unification and Harmonisation of Law and the Turn of Millennium: the Lithuanian Experience*, Uniform Law Review/Revue Droit Uniforme, 2000.
41. Harri MIKK: *Zur Reform des Zivilrechts in Estland*, Jahrbuch für Ostrecht, 2001.
42. Wolfram MÜLLER-FREIENFELS: *Zur „Selbstständigkeit“ des Handelsrechts = Festschrift für E. von Caemmerer*, Beck, München, 1978.
43. Christian MÜLLER-GUGENBERGER: *Gesellschaft, Société und Groupement als Rechtsformen zur Unternehmenskooperation*, Nomos, Baden-Baden, 1975.
44. NAGY Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a magyar bírói gyakorlatra*, Athenaeum, Budapest, 1884.
45. Jerzy PO CZUBUT: *Zur Reform des polnischen Zivilrechts*, ZEuP, 1999.

46. Jerzy POCZUBUT: *Geschichtlicher Hintergrund, heutiger Stand und Perspektiven des polnischen Privatrechts = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
47. Peter RAISCH: *Die Abgrenzung des Handelsrechts vom Bürgerlichen Recht, als Kodifikationsproblem im 19. Jahrhundert*, Enke Verlag, Stuttgart, 1962.
48. Peter RAISCH: *Geschichtliche Voraussetzungen, dogmatische Grundlagen und Sinnwandlung des Handelsrechts*. Müller, Karlsruhe, 1965.
49. *Renaissance der Idee der Kodifikation. Das neue niederländische Bürgerliche Gesetzbuch*, szerk. Franz BYDLINSKY, Theo MAYER-MALY, Johannes W. PICHLER, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 1991.
50. Georges RIPERT, René ROBLOT: *Traité de droit commercial*, LGDJ, Paris, 1989¹³.
51. Mario ROTONDI: *Entstehung und Niedergang des autonomen Handelsrechts in Italien*, AcP, 1967.
52. SÁRKÖZY Tamás: *A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje*, Gazdaság és Jog, 1998.
53. SÁRKÖZY Tamás: *A Kereskedelmi Törvény esetleges koncepciója*. Gazdaság és Jog, 1999.
54. Karsten SCHMIDT: *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*, Müller, Heidelberg, 1985.
55. Karsten SCHMIDT: *Woher – wohin? ADHGB, HGB und die Besinnung auf den Kodifikationsgedanken*, ZHR, 1997.
56. Karsten SCHMIDT: *Gesellschaftsrecht*, Heymanns, Köln, 2020⁵.
57. Wolfgang SCHÖN: *Entwicklung und Perspektiven des Handelsrechts: vom ADHGB zum IASC*, ZHR, 1997.
58. Eltjo SCHRAGE: *Das System des neuen niederländischen Zivilgesetzbuches*, JBl, 1994.
59. Ulrich W. SCHULZE: *Das litauische Zivilrecht – Entwicklung*, IPR und Allgemeiner Teil, WGO-MfOR, 2001.
60. Stoyan STALEV: *Transformation der Rechts- und Wirtschaftsordnung Bulgariens*. ZEuP 1996.
61. Samuel J. STOLJAR: *Problems of Codification*, Australian National University, Canberra, 1977.
62. Eckhard Maria THEEWEN: *Napoleons Anteil am Code civil*, Duncken & Humblot, Berlin, 1991.
63. Luboš TICHY: *Stand und Entwicklung des Privatrechts in der Tschechischen Republik = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
64. Matjaž TRATNIK: *Das neue slowenische Sachenrecht*, WGO-MfOR, 2003.
65. Verica TRSTENJAK: *Vom ABGB auf dem Weg zum europäischen Zivilgesetzbuch? = Privatrechtsentwicklung in Zentral- und Osteuropa*, szerk. Rudolf WELSER, Manz, Wien, 2008.
66. Verica TRSTENJAK: *Zivilrecht in Slowenien*, ZEuP, 2000.
67. Pascal de VAREILLES-SOMMIÈRES, (ed.): *Le droit privé européen*, Economica, Paris, 1998.
68. VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
69. VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2020⁵.

70. VÉKÁS Lajos: *Szükség van-e kereskedelmi magánjogra?* Magyar Jog, 1998.
71. VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest, 2001.
72. VÉKÁS Lajos: *A Polgári törvénykönyvről, Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz*, szerk. VÉKÁS Lajos, VÖRÖS Imre, Complex, Budapest, 2014.
73. VÉKÁS Lajos: *Erfahrungen mit einer verspäteten Privatrechtskodifikation: das neue ungarische Zivilgesetzbuch = Geschichtliche Wurzeln und Reformen in mittel- und osteuropäischen Privatrechtsordnungen*, szerk. Yasuhiro OKUDA, Martin SCHAUER, Manz, Wien, 2014.
74. VÉKÁS Lajos: *Hatvan éve lépett hatályba az 1959-es Polgári Törvénykönyv – Sárközy Tamás emlékének*, Magyar Jog, 2020.
75. Franz WIEACKER: *Aufstieg, Blüte und Krisis der Kodifikationsidee = Festschrift für Gustav Boehmer*, Roehrscheid, Bonn, 1954.
76. Martin WOLFF: *Commercial Law = Manual of German Law I*, His Majesty's Stationery Office, London, 1950.
77. Vincenzo ZENO-ZENOVICH: *The „European Civil Code”, European legal traditions and neo-positivism*. ERPL, 1998.
78. Reinhard ZIMMERMANN: *Codification: History and Present Significance of an Idea*. ERPL, 1995.

VERESS EMŐD

A román Polgári törvénykönyvről, hatálybalépésének tizedik évfordulóján

On the tenth anniversary of the entry into force of the Romanian Civil Code

Abstract: Romania's Civil Code, which entered into force in 2011, is ten years old. It is essential to evaluate the codification results to assess the impact of the reform and the possible directions for its correction. The study reviews the circumstances and the objectives of the drafting of the Code. It draws attention to the positive aspects of the drafting of the Code and its innovative characteristics and points out several potential problems. It also indicates that the time is ripe for the first significant amendment following the entry into force of the Code. The Constitutional Court has declared unconstitutional the rule that a person who, because of mental retardation or insanity, lacks the capacity of discernment necessary to pursue his or her interests must be subject to a judicial interdiction. Instead of a judicial interdiction, a more equitable and gradual protection system for persons lacking the capacity to reason should be devised.

Keywords: codification, Romania, legal transplants, monism, dualism

Összefoglaló: Románia 2011-ben hatályba lépett Polgári törvénykönyve betölti a 10. évet. Fontos értékelni a kodifikáció eredményeit, felmérni a reform hatásait, a korrekció lehetséges irányait. A tanulmány a kódex megalkotásának körülményeit, céljait tekinti át. Egyaránt felhívja a figyelmet a törvénykönyv megalkotásának pozitív oldalára, az innovációra, viszont az esetleges problémákra is számos esetben utal. Egyúttal jelzi, hogy eljött az ideje a törvénykönyv hatálybalépését követő első komoly novellának. Az Alkotmánybíróság ugyanis azt a szabályt, amely szerint a személyt, aki szellemi leépülése vagy elmebetegsége miatt nem rendelkezik az érdekeinek megvalósításához szükséges belátási képességgel, bírósági tilalom alá kell helyezni, alkotmányellenesnek nyilvánította. A bírósági tilalom helyett a belátási képességgel nem rendelkező személyek védelmét fokozatok szerint biztosító, méltányosabb rendszerét kell kidolgozni.

Kulcsszavak: kodifikáció, Románia, jogi transzplantok, monizmus, dualizmus

1. Alapvetés

2011. október 1-jén lépett hatályba az új román Polgári törvénykönyv (a 2009. évi 287. törvény). Tíz éve hatályos: érdemes áttekinteni az évforduló kapcsán a törvénykönyv elfogadásával kapcsolatos néhány kérdést és a hatályosulás eddigi tapasztalatait.

Véletlenszerű, de tény, hogy a román Polgári törvénykönyv megszületése egy kelet-közép-európai kodifikációs hullám részeként is értelmezhető, ugyanis Magyarországon és Csehországban is szinte egy időben születtek meg az új polgári törvénykönyvek. Tágabb perspektívában, a polgári jog legalább részleges reformját Hollandiában, Németországban, Franciaországban, Svájcban és más államokban is megvalósították. Ez jelzi, hogy a magánjog előtt új kihívások állnak, és a reformfolyamat, noha az intenzitásának vannak erőteljesebb vagy elgyengülő fázisai, gyakorlatilag állandó.

A román Polgári törvénykönyv egy bevezető címből és hét könyvből áll. A Polgári törvénykönyv teljes szövege jelenleg a romántól eltérő nyelven franciául¹ és magyarul² érhető el. A bevezető cím a Polgári törvénykönyv hatályának kérdését, a polgári jogi norma értelmezését, valamint a nyilvántartási rendszerek általános elveit tartalmazza (1–24. cikkek). Az első könyv a személyeket (25–257. cikkek), a második a családot (258–534. cikkek), a harmadik a dolgokat (535–952. cikkek) szabályozza. A negyedik könyv az öröklést és az ingyenes jogcímű ügyleteket (953–1163. cikkek), az ötödik a kötelmeket, beleértve a hitelbiztosítékokat is (1164–2499. cikkek), a hatodik az elévülést és a jogvesztést (2500–2556. cikkek), a hetedik a nemzetközi magánjogot (2557–2663. cikkek) rendező normákat tartalmazza. A törvénykönyvet a saját hatálybalépéséről szóló egyetlen cikk (2664. cikk) zárja.

A szerkezet kapcsán fontos leszögezni, hogy a román jogalkotó úgy döntött, hogy a társasági jogot nem emeli be a törvénykönyv szerkezetébe, azt továbbra is külön törvény (jelenleg az 1990. évi 31. törvény) fogja szabályozni. Ennek indoka, hogy a társasági jog sokkal inkább igényli a periodikus felülvizsgálatot, a reformot, az innovációt, mint a polgári jog egyéb, sokkal stabilabb részterületei. A társasági jognak ez a saját dinamikája indokoltta teszi, hogy ne integrálják a polgári törvénykönyv szövegtestébe. Noha ellentétes példák is léteznek, ezt a megközelítést helyesnek tartom, a társasági jognak a saját útját kell járnia.³

Atipikus és talán nem is ideális opció a nemzetközi magánjog integrálása a polgári törvénykönyvbe. Legalább három okát látom, hogy hasznosabb lett volna a nemzetközi magánjogot is külön törvényben szabályozni. Először is, a nemzetközi magánjog nem anyagi jogi normákból, hanem alapvetően sajátos célú, úgynevezett kollíziós normákból áll össze. A kollíziós norma a jogszabályok összeütkezését rendezi, meghatározza, hogy több figyelembe jövő jogszabály közül melyiket kell alkalmazni, kijelölve az alkalmazandó anyagi jogi szabályt. Vagyis e normák tulajdonképpen nem polgári jogi jellegűek. Másodsorban, a nemzetközi magánjog ma már az Európai Unió egyik fontos jogegységesítési területe, azt is mondhatjuk, hogy a nemzetközi magánjog „szíve” uniós szabályokban van lefektetve, ezért is ideális helye a kiegészítő nemzeti szintű szabályozásnak a külön törvény lett volna. Egyébként a Polgári törvénykönyv hatálybalépése előtt ez volt a helyzet: a nemzetközi magánjogot az 1992. évi 105. törvény szabályozta. Harmadsorban a román Polgári törvénykönyv nemzetközi összehasonlításban is terjedelmes szabályozás:

¹ *Nouveau Code civil roumain*, Dalloz, Paris, 2013.

² *Román polgári törvénykönyv*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2016, 2. kiadás 2017. A harmadik, javított kiadás 2021-ben fog megjelenni.

³ Például Olaszországban és 2014 óta Magyarországon is a társasági jogot a polgári törvénykönyvek szabályozzák.

ennek az amúgy sem a Polgári törvénykönyv rendszerébe simuló több mint száz cikknek külön törvénybe való foglalása legalább részben racionalizálta volna a Polgári törvénykönyv terjedelmét.

Ami a szerkezet szempontjából egyértelműen pozitív, hogy a korábbi kódexről, az 1864. évi román Polgári törvénykönyvről a szovjet típusú diktatúra alatt modernizációs céllal, de mesterségesen leválasztott részterületet (az elévülést), valamint az ideológiai céllal leválasztott részterületeket (személyek, családjog) a Polgári törvénykönyv reintegrálta a saját szövegébe, így a szabályozás átfogó kódex jellege egyértelmű. Ezért a Polgári törvénykönyv hatályon kívül helyezte a természetes és jogi személyekre vonatkozó 1954. évi 31. rendeletet, az elévülésről szóló 1958. évi 167. rendeletet és a Családi törvénykönyvet (1953. évi 4. törvényt), új szabályokat alkotva e területek vonatkozásában.

A Polgári törvénykönyv hozta változások azonban nemcsak szerkezeti és formai jellegűek, hanem tartalmiak is. A román Polgári törvénykönyv a magánjog területén a folytonosság biztosítása mellett számos új megoldást vezetett be, modernizálta a román magánjogi szabályozást. A Polgári törvénykönyv számos területen reformálta meg a magánjogot: a személyiségi jogokat, a házassági vagyongjogot, a dologi jogokat, a kötelek általános szabályait és az egyes szerződéseket érintő joganyagot, a hitelbiztosítékok rendszerét, elsősorban az ingó zálogjogot. Ezen intézkedések – noha nem tagadható, hogy a „rég” Polgári törvénykönyv reformjával is megvalósíthatóak lettek volna – jelentősen járultak hozzá ahhoz, hogy a román magánjogot a XXI. század körülményei között is hatékonyan alkalmazzák a gyakorlatban.

A változások részletes ismertetése nem lehet feladata ennek a tanulmánynak, azokkal szakmunkák – kommentárok, monográfiák, tanulmányok – sokasága foglalkozik, amelyek jelzik a reform vitatható, illetve a gyakorlat próbáját esetleg nem kiálló, így korrigálandó elemeit is.⁴ Sokkal inkább néhány általános vonás, tanulság megfogalmazására szeretnék kísérletet tenni.

Fontos leszögezni azt is, hogy a régi Polgári törvénykönyv még egy ideig elkíséri a jogalkalmazást is, mielőtt végleg jogtörténetté válik. Például a szerződés megkötésére, értelmezésére, hatályára, teljesítésére és megszűnésére vonatkozó minden kérdésben a szerződés megkötésének időpontjában hatályos jog rendelkezései vonatkoznak. Következésképpen a 2011. október 1-je előtt kötött szerződésekre továbbra is a régi, 1864-es Polgári törvénykönyv rendelkezései alkalmazandók. A régi kódex hatálya fennmarad, ha ezek a hatások 2011. október 1-je után következnek be, azaz a régi jog a függő jogi helyzetekre (*facta pendencia*) továbbra is irányadó. Így a két kódex párhuzamos alkalmazása hosszú átmeneti időszakot eredményez. Ha például 2011. szeptember 29-én 25 évre szóló hitelszerződést és jelzálogszerződést kötöttek, akkor a szerződéskötés után két évtizeddel is a régi Polgári törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni. Azonban ha a szerződést a régi Polgári törvénykönyv alapján kötötték meg, azt 2011. október 1-je után csak a hatályos Polgári törvénykönyv alapján lehet módosítani. E tekintetben a törvény úgy rendelkezik, hogy „a szerződést a módosítás időpontjában hatályos jogszabályokban

⁴ A román Polgári törvénykönyv nagykommentárja: *Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Ediția a 2-a*, szerk. Flavius-Antoniu BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, C.H. Beck, București, 2014.

meghatározott valamennyi feltételnek megfelelően kell módosítani".⁵ Ez a megközelítés az új polgári jogi norma azonnali alkalmazásának elvéből következik. Az eredmény? Egy és ugyanazon szerződésre párhuzamosan, azaz egyszerre vonatkozhatnak mindkét kódex rendelkezései: a szerződésnek módosított részeire a hatályos Polgári törvénykönyv, a változatlan részekre a régi, 1864-es Polgári törvénykönyv.

2. Transzplantok, modellek, eredetiség

A korábbi, 1864. évi román Polgári törvénykönyv gyakorlatilag a francia Code civil fordítása volt. Negyven nap alatt készült el a szöveg,⁶ az 1860-as évek közepét meghatározó modernizációs lendületben. A jogalkotás e módját akképpen kritizálták, hogy az a „hajó sebességével” valósult meg, mai fogalmakkal talán a versenyautó vagy az úrhajó sebessége lenne képes a hasonlat erejét szemléltetni.⁷ Románia esetében az 1864. évi Polgári törvénykönyv elfogadása olyan fejlesztési eszköz volt, amelyet a szerves jogi fejlődést lehetetlenné tevő mostoha történelmi körülmények miatt mesterségesen kellett létrehozni és bevezetni. Ezért van az, hogy a régi Polgári törvénykönyv gyakorlatilag Napóleon polgári törvénykönyvének a fordítása. Másodlagos modellek a belga jelzálog-törvény és az olasz polgári törvénykönyv tervezete voltak. A Polgári törvénykönyv hatálya eredetileg a Havasalföld és Moldova egyesüléséből létrejött új államalakulatra, az Egyesült Fejedelemségekre (1881-től a Román Királyság nevet viseli) terjedt ki. Az első világháborút követő területszerzések eredményeképpen létrejövő Nagy-Romániában számos partikuláris jogrendszer létezett. A magánjogi jogegységesítést alapvetően új polgári törvénykönyv elfogadásával szeretnék volna megvalósítani, de mire ez a reformkódex elkészült (1940), annak hatálybalépését a politikai körülmények és a második világháború megakadályozta. Így a partikuláris jogrendszerek felszámolása végső soron a „rég” Polgári törvénykönyv hatályának gyors kiterjesztésével valósult meg (míg például Dél-Erdélyre 1942-ben, a Magyarországhoz 1940–1944 között visszacsatolt Észak-Erdélyre pedig 1945-ben terjesztették ki a régi Polgári törvénykönyv hatályát, addig az erdélyi terület egy részén az osztrák Polgári törvénykönyv, illetve a történelmi magyar magánjog volt hatályban).⁸

Az 1864. évi román Polgári törvénykönyv túlélte a szovjet típusú diktatúrát is, noha egyes részeket – amint korábban jeleztem – „lecsíptek” belőle és külön jogszabályban szabályozták. Az a kijelentés azonban, hogy a kódex tovább élt, szükségszerűen pontatlan képet fest a szovjet típusú diktatúráról. E politikai berendezkedésnek a sajátossága

⁵ 2011. évi 71. törvény, 102. cikk (2) bekezdés.

⁶ Constantin NACU: *Comparațiune între Codul civil român și Codul Napoleon*, Editura Librăriei Leon Alcalay, București, é. n., 18.

⁷ Constantin HAMANGIU, Ion ROSETTI-BALĂNESCU, Alexandru BĂICOIANU: *Tratat de drept civil român, vol. I*, All Beck, București, 2002, 25.

⁸ A részletekről lásd VERESS Emőd: *Neun Jahrzehnte: das österreichische Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch in Siebenbürgen*, Jahrbuch für Ostrecht, 61, 2020, 287–304.

volt, hogy a magántulajdont a lehető legszélesebb körben felszámolta, és azt népi tulajdonnak nevezett állami tulajdonnal helyettesítette.⁹

A polgári törvénykönyvek úgy élhettek tovább ebben a kontextusban, mint a magántulajdon: másodlagos szerepre kárhoztathva, hiszen az állami tulajdon, az állami vállalatok, e vállalatok szerződéses viszonyai, a szovjet típusú szövetkezetek új, különös szabályozást kaptak. Ezek domináns társadalmi viszonyok voltak, vagyis a klasszikus magánjog szabályozási területébe sorolható életviszonyok köre a szovjet típusú diktatúra alatt radikálisan beszűkült. Annak indoklására, hogy miképpen is maradhatott hatályban a korábbi jog, egyértelműen megfogalmazták, hogy a továbbélésnek az alapja a „munkásosztály akarat”. A korábbi jog, annak ellenére, hogy szövege sok esetben ténylegesen nem módosult, „strukturális átalakuláson” ment át, ugyanis a régi jogszabály célja megváltozott. Az új cél már a „szocialista viszonyokból fakadó szükségletek és érdekek kielégítése”, „a szocialista termelési viszonyok kialakulásának és fejlesztésének támogatása”.¹⁰ A korszak jogelmélete a magánjog fokozatos megszűnésével számolt, és a polgári jognak új szerepet adott: míg a régi magánjogot a tőkés kizsákmányolás eszközeként minősítették, az új polgári jog a szocialista társadalom kiépülését szolgálta. Az új polgári jog számos területére behatolt az államigazgatási jog mint közvetlen igazgatási, irányítási és gazdaságszervezési eszköz.¹¹

De az a lényeges, hogy a román rendszerváltáskor (1989) e Polgári törvénykönyv létezett, és ahogy a magántulajdon ismét a társadalom alapkövévé vált, a Polgári törvénykönyv visszanyerte eredeti, jóval tágabb szabályozási területét és különleges helyét a jogforrások között. Egyébként 1989 előtt folytak ugyan egy új, szocialista szellemiségű törvénykönyv előmunkálatai, de végül nem került elfogadásra ilyen törvénykönyv. A régi, XIX. századi szöveg gyakorlatilag alkalmasnak bizonyult, hogy a rendszerváltás utáni átalakulásnak és az új kontextusnak a magánjogi alapjait biztosítsa. Nyilván felmerült az újrakodifikálás kérdése, a román magánjog modernizációjának 1940-ben megszakadt folytatása. Azonban az 1864. évi román Polgári törvénykönyv alapvetően működött, kialakult szakirodalma, bírósági gyakorlata volt, ezért mindenképpen leszögezhető, hogy nem állt fenn kodifikációs szükséghelyzet.

Amikor a kodifikáció kérdése komolyan szóba jött, kétségtelenül komoly ellenérveket is meg lehetett fogalmazni. Ilyen érv volt például a hagyomány tisztelete: az eredeti minta, a francia *Code civil*, jelentős reformjai ellenére fenntartja a formai folytonosságot a napóleoni kódexszel. Másodsorban, és ez véleményem szerint a folytonosság kérdésénél sokkal fontosabb, a francia joggal szó szerint megegyező számos román szabályról rendelkezésre állt a francia szakirodalom, vagy ami talán még fontosabb, a francia bírósági gyakorlat. Ez az értékes tudásanyag folyamatosan iránymutató szerepet játszott a régi román magánjogi kódex alkalmazásában, és erről a közvetlenül hasznosítható forrásanyagról az új kódex mindenképpen jelentős, ha nem is teljes leválást, eltávolodást

⁹ A szovjet típusú diktatúra alatt megvalósult magánjogi változásokról lásd VERESS Emőd: *A szovjet típusú diktatúra és a magánjogi viszonyok (1945–1989) = Erdély jogtörténete*, 2. kiadás, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2020, 580–596.

¹⁰ MIHAIL ELIESCU: *Aplicarea legii civile în timp și în spațiu = Tratat de drept civil. Vol. I. Partea generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 116.

¹¹ Vö. VEREBICS János: *A szovjet polgári jog és hatása az alakulóban lévő magyar civilisztikára, 1948–1951*, Állam- és Jogtudomány, 2017/3, 51.

jelöl. A harmadik érv tulajdonképpen a korábbi kettőre épül: a folytonosság és a reform nem zárják ki egymást (lásd a már említett francia példát). Ennek ellenére új kódex elfogadása mellett döntött a politikai elit: így a francia modelltől való leválás, az új kódex elfogadása egyúttal a román nemzeti magánjogi kultúra önállóságának megnyilvánulását, egyetlen modell követése helyett több modell alkotó felhasználását is jelenti.

1997-ben alakult meg az első kodifikációs bizottság, és gyakorlatilag a kódex elfogadásáig, 2009-ig, ha nem is egységes koncepció alapján, ha nem is folytonos személyi-szakértői körrel, illetve ha nem is azonos lendülettel, de folyt a kodifikációs munka, beleértve a konzultációkat a különböző releváns társadalmi aktorokkal. Emellett a *Canadian International Development Agency* egyik projektje a kanadai québeci kodifikációban részt vevő szakembereket is bevonta ebben a fázisban a munkálatokba. Az első szövegváltozatot 2004 szeptemberében el is fogadta a Szenátus, viszont a képviselőházi törvényhozási eljárás során jelentős átdolgozás igénye merült fel. Ennek érdekében újjászervezték a kodifikációs bizottságot és újabb szövegváltozat készült. 2008 folyamán újabb konzultációs kör is lezajlott a módosított szövegről.

A Szenátus által korábban elfogadott szöveget 2009-ben, szintén szeptemberben a Képviselőház elutasította. Ennek oka, hogy 2009 júniusában a kormány az új szövegvariánsnal új törvényalkotási eljárást kezdeményezett.

Nem bizonyult a legcélszerűbb megoldásnak, hogy a törvény elfogadására a román Alkotmány által szabályozott különleges jogalkotási eljárás, úgynevezett kormányzati felelősségvállalás keretében került sor. Ezen eljárás sajátossága, hogy a kormány felelősséget vállal egy törvénytervezetért, és amennyiben nem nyújtanak be bizalmatlansági indítványt vagy az esetlegesen benyújtott bizalmatlansági indítvány megbukik, akkor a törvénytervezet elfogadottnak tekintendő. Viszont érdemi parlamenti vitára alapvetően nem kerül sor ilyen esetben. Az Alkotmány 2003-as módosítása óta lehetséges ilyen eljárásban is módosító indítványokat benyújtani, de ezek csak akkor válnak a törvény részévé, ha a kormány azokat elfogadja.¹² A Polgári törvénykönyv kapcsán tíz módosítási javaslatot elfogadott, tizenhármat visszautasított a kormány, vagyis ezen eljárásban összesen 23 módosítási javaslatot nyújtottak be. A tervezet szövegének a terjedelme ilyen különleges jogalkotási eljárásban nem tette lehetővé, hogy azt érdemben megvitassa a jogalkotó és a törvényhozó hatalom a funkcióit, elsősorban a javaslat megfontolásának, ellenőrzésének, minőségi javításának a feladatát megfelelően gyakorolja. A Polgári törvénykönyv kapcsán nem került sor bizalmatlansági indítvány benyújtására, így a parlament közvetett módon fogadta el a jogszabályt 2009. június 26-án.¹³ Álláspontom szerint érdemes lett volna a rendes törvényhozási eljárásban elfogadni e centrális jelentőségű törvénykönyvet, amelynek keretében megfelelő idő állt volna rendelkezésre a szabályozás megfontolására. A sietség által okozott gondokat majd a hatályba léptetés körüli helyzet is visszaigazolta (erre a kérdésre hamarosan visszatérek).

A törvénykönyv a hatálybalépésének idejét bizonytalanságban tartotta: a 2664. cikk azt rendelkezte el, hogy a hatálybalépésről külön törvény fog rendelkezni, amelyet a kormánynak a kódex közzétételét követő 12 hónapon belül kezdeményeznie kell. Így a hatálybalépés dátuma nem került meghatározásra, és a hatályba léptető törvény gyakorlatilag hosszú határidőt is

¹² Vö. Románia Alkotmánya, 114. cikk.

¹³ Az államfő 2009. július 17-én hirdette ki a törvényt, megjelent: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. július 24, 511. sz.

megszabhatott volna e célból. A hatályba léptető törvény kezdeményezésére a rendelkezésre álló időn belül, 2010. július 22-én sor került, és ez 2011. október 1-jében határozta meg a hatálybalépés időpontját. A hatályba léptető törvényt szenátusi és képviselőházi vita után szinte egy évvel később fogadta el a parlament, és 2011. június 10-én jelent meg a Hivatalos Közlönyben,¹⁴ három és fél hónappal a tervezett hatálybalépés előtt (2011. évi 71. törvény).

A gond viszont az volt, hogy ez a törvény nemcsak a hatályba léptetésre vonatkozó normákat tartalmazta, hanem egyúttal a kódex 2009-ben elfogadott, de még nem hatályos szövegének újabb, kiterjedő reformját is megvalósította. A törvénykönyv szövegébe történő beavatkozás pótolta az elfogadásakor mellőzött parlamenti vitát. Az így módosított magánjogi kódex szövegét 2011. július 11-én újra közzétették a Hivatalos Közlönyben,¹⁵ két és fél hónappal a hatálybalépés előtt. Ekkor sokan hivatkoztak arra, hogy így nincs elegendő idő a hatálybalépés előkészítésére, tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló két és fél hónapból másfél a nyári szünet időszakára esik. Ennek ellenére a hatálybalépés elhalasztását nem akarta a politikai elit felvállalni: a kódex az eredetileg tervezett időpontban, 2011. október 1-jén hatályba is lépett.

És itt vissza is tudok térni a modellek, minták kérdésére. Egyértelmű, hogy a korábbi kvázi-egymodelles törvénykönyvet valami más váltotta fel. A jogi minták nemzetközi forgalma (a jogi „transzplantok” léte) tény. Milyen mintákat követ az új román Polgári törvénykönyv? A francia Polgári törvénykönyv újbóli, „naprakész” átültetése nem hozta volna meg azt a modernizációs lendületet, amelyet az új Polgári törvénykönyv elfogadásától reméltek, különös tekintettel arra, hogy a francia szabályozás reformja akkor még nem zajlott le. Ezért az új román törvénykönyv több mintát is követ, amellet, hogy épít a román magánjog tudományának saját eredményeire. Az egyik legfontosabb modell Québec tartomány 1994. január 1-jén hatályba lépett, francia nyelvű Polgári törvénykönyve, amely a francia mintájú kódexek modernizált változata. De a modell valójában többes: egyértelmű az 1942-es olasz *Codice civile* hatása is például a kötelmi jogi könyvben; a svájci kodifikáció is hatott; de a modellek közé sorolhatjuk a Principles of European Contract Law¹⁶ (PECL), a Draft Common Frame of Reference¹⁷ (DCFR) dokumentumokat vagy az UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts¹⁸ alapelveket. A modellkövetés egészében a korábbi kódexhez viszonyítva kétségtelenül gyengébb, ugyanakkor egyes szövegrészek megfelelőit gyakran azonosítani lehet a fent említett modellekben. Összességében értékelve többmodelles kódex készült el, amely a nemzeti jogászai hagyományokat is igekezett hasznosítani.

A francia hatás (jelenleg leginkább québeci közvetítéssel) továbbra is nagyon erős. Ezért állíthatom: annak ellenére, hogy az új román Polgári törvénykönyv már nem a francia Polgári törvénykönyv egyszerű átültetése, nem távolodik el drasztikusan a francia kodifikációs koncepcióktól, és Románia polgári jogi szempontból továbbra is a frankofón jogcsalád (Romanistic legal family)¹⁹ tagja.

¹⁴ Románia Hivatalos Közlönye, 2011. június 10, 409. sz.

¹⁵ Románia Hivatalos Közlönye, 2011. július 15, 505. sz.

¹⁶ Európai Szerződési Jogi Alapelvek.

¹⁷ Közös Referenciakeret Tervezet.

¹⁸ Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei.

¹⁹ Vö. Konrad ZWIEGERT, Hein KÖTZ: *Introduction to Comparative Law*, Clarendon Press, Oxford, 2011, 74–118.

3. A monizmus rögös útjai

A hatályos román Polgári törvénykönyv egyik rendszertani, szerkezeti és tartalmi újítása a dualista magánjogról a monista magánjogra való áttérés. A magánjog kodifikációja kapcsán – történeti szempontból – két alternatív megközelítés alakult ki: a dualista és a monista felfogás.²⁰

A dualista felfogás szerint a magánjog két külön alrendszerre osztható: a polgári jogra és az ettől elkülönülő kereskedelmi jogra. Vagyis a kereskedelemnek, pontosabban az üzleti életnek saját magánjoga van. A kereskedelmi jog „*a vagyonyjog csipkeszerű kifinomodása*”, amely a polgári jogtól abban különbözik, „*amiben az intenzíven és tervszerűen folytatott gazdálkodás az egyszerű magánélet viszonyaitól*”.²¹

A dualista rendszer formális jellemzője, hogy a magánjogot két, külön polgári és külön kereskedelmi törvénykönyv szabályozza. A dualista rendszer tartalmi jellemzője, hogy adott jogügyletre, polgári vagy kereskedelmi jellegétől függően, eltérő szabályokat alkalmaznak (például a kereskedelmi adásvételre a különös előírások léteznek, amelyek felülírják vagy kiegészítik a polgári törvénykönyvbe foglalt normákat). A magánjogi szabályozás rendszere szempontjából nem releváns, hogy a társasági jog a polgári törvénykönyvbe van-e foglalva (Olaszország, Hollandia, Magyarország), vagy külön törvény szabályozza azt (Románia). Ebben a felfogásban a polgári jog anyajog, a kereskedelmi jog pedig szakjog (*ius speciale*), amelynek a következménye, hogy mindazon kérdésekben, amelyeket a kereskedelmi jog nem szabályoz, a polgári jogi normákat kell alkalmazni, ahol viszont kereskedelmi jogi szabályok léteznek, akkor azokat alkalmazzák, és nem a vonatkozó polgári jogi normákat.

A dualista rendszer létjogosultsága mellett szól azon alapvető érv, hogy az üzleti tevékenységnek gyorsaságra, rugalmasságra, áttekinthetőségre, maximális kiszámíthatóságra, erőteljes hitelezővédelemre van szüksége, amelyet az általános érdekeket követő magánjog, a polgári jog nem biztosít, elvégre a polgári jognak a hitelezői és kötelezetti érdekek egyensúlyát kell megteremtenie.

A polgári jog, amely az egyén „*egzisztenciáját teremti meg, alaptermészeténél fogva konzervatív. Minden újítást aggodalommal és bizalmatlansággal néz és csakis azt az új gondolatot teszi a magáévá, amely az életben kellőképpen bevált. Ezt a nehézkességet és csökönységet a napról napra változó és magából állandóan újabb intézményeket kialakító gazdasági élet nem bírja el. A kereskedelmi jog kialakulását annak köszönheti, hogy ő részécsitette – mint úttörő – első sorban jogvédelemben azokat a gazdasági intézményeket, amelyek a megcsontosodott, konzervatív magánjog kapuján hasztalanul zörögtek*”.²²

A dualista rendszer kialakulása a merev feudális magánjog mellett megjelenő és létező, de attól elkülönülő kereskedelmi szokásjogi rendszerekre vezethető vissza.

²⁰ Részletekről lásd VERESS Emőd: *Új Polgári törvénykönyv Romániában – a monista magánjogra való áttérés nehézségei*, Magyar Jog, 2014/7–8, 465–468; Emőd VERESS, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ed. 5., C.H. Beck, București, 2020, 9–12.

²¹ KUNCS Ödön: *A jog birodalma. Bevezetés a jog- és államtudományba*, második, átdolgozott és bővített kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1946, 79.

²² *Uo.*, 79–80.

A dualista rendszerben gyakorlatilag két, formálisan is elkülönülő magánjog alakul ki: külön polgári jogi, és külön kereskedelmi jogi szabályok léteznek.

Történeti szempontból a dualista elv érvényesülését jelzik a szárazföldi és a tengeri kereskedelemről szóló francia szabályok (1673, 1681), illetve a francia Kereskedelmi törvénykönyv (1807), a spanyol Kereskedelmi törvénykönyv (1829), a német államok közös (1861) és az egységes német állam Kereskedelmi törvénykönyve (1897), az olasz Kereskedelmi törvénykönyvek (1865, 1883). Az évszámokból kitűnik, hogy a dualista felfogás leginkább a XIX. században volt meghatározó. A román Kereskedelmi törvénykönyv (*Codul comercial*, 1887) is ekkor született, olasz mintára, és ekkor jött létre a magyar Kereskedelmi törvény(könyv) is (1875. évi XXXVII. törvénycikk), itt az inspirációs forrás a német államok közös kereskedelmi törvénykönyve volt.

Másfelől az alternatíva a magánjog monista felfogása. Ebben a rendszerben nincs külön gazdasági jog, a polgári és üzleti viszonyokat ugyanazon szabályok alapján bírálják el. Már a dualista felfogás fénykorában, a XIX. században levezették, hogy a polgári jog és a kereskedelmi jog elkülönülésének külső, relatív, történeti oka van, és az elkülönítés a jog egységét és biztonságát veszélyezteti. A XX. században egyértelműen a monista felfogás terjedt el, például Olaszország 1942-től, az akkor elfogadott *Codice civile*-en keresztül áttért a monista koncepcióra. Magyarországon szintén a monista megközelítés érvényesül. A francia, német, osztrák jogrendszerek viszont továbbra is fenntartják a dualista szabályozást és koncepciót.

Azonban fontos érv, hogy az egykor merev magánjog ma már annyira felgyorsult, átalakult, hogy biztosíthatja a kereskedelem rugalmasságát is, nincs feltétlenül szükség elkülönülő kereskedelmi jogra. Az általános magánjog kereskedelmi „jogiasult”. Ebben az átalakulásban pontosan a kereskedelmi jog játszott szerepet, amely megoldásait, vívmányait átadta a polgári jognak, így fokozatosan növelte az elkülönült polgári jog rugalmasságát és „gyorsaságát” a mai szintre. Az önálló kereskedelmi jog a maga képére formálta a polgári jogot, és így – azokban az államokban, amelyek áttértek a dualista megközelítésről a monista álláspontra – tulajdonképpen felszámolta önmagát. A hatályos magyar Polgári törvénykönyv például kifejezetten professzionális szemléletet alkalmaz klasszikus magánjogi kontextusban is, a polgári jog a kereskedelmi jogi jegyeket felvette és magába olvasztotta, és így egységesült.

A román magánjog hagyományosan a dualista koncepcióra épült. Egyfelől, ahogy már volt szó róla, 1864-ben elfogadták a magánjog általános forrásaként a román Polgári törvénykönyvet (*Codul civil*), amelyet 2011. október 1-ig, az új Polgári törvénykönyv hatálybalépéséig alkalmaztak. Másfelől fontos szerepet töltött be a Kereskedelmi törvénykönyv, amely 1887-ben lépett hatályba. Mintája az 1882-es olasz Kereskedelmi törvénykönyv (*Codice di commercio*), de német, belga, francia elemek is kimutathatóak a szövegében. Elfogadása idején rendkívül korszerűnek számított. 971 cikkből állt. Igaz, hogy hamarosan kiderült, hogy egymagában nem tudja szabályozni a kereskedelem egészét, ezért fokozatosan egyre több speciális kereskedelmi törvény jelent meg.

A román Kereskedelmi törvénykönyvet, a Polgári törvénykönyvhöz hasonlóan, a szovjet típusú diktatúra alatt nem helyezték hatályon kívül, de amíg az utóbbi, ha a diktatúra előtt állapothoz képest jóval korlátozottabban is, de alkalmazásban maradt, a Kereskedelmi törvénykönyvet valójában teljesen mellőzték. Gazdasági társaságok

helyett államosítás vagy állami alapítás útján létrejött állami vállalatok váltak a gazdasági élet legmeghatározóbb szereplőivé. Ilyen kontextusban „*sürgetővé vált olyan szabályozási rendszer kialakítása, amely megszabta ezeknek a vállalatoknak a tevékenységét. E szabályok megjelenésének a gyakorlati oka többek között az volt, hogy újonnan létrejövő egységek szigorú ellenőrzését és irányítását akarták megvalósítani a szerződési szabályokkal is. A tervgazdálkodás kiépülő rendszerében a feladat nemcsak az új gazdasági egységek megszilárdítása volt, hanem [...] az iparosítás programjának megvalósítása is. Ennek keretében az erős központi irányítás aprólékosan meghatározta a vállalatok feladatait, és a feladatok teljesítését szolgálták a szerződések. [...] Az állami vállalatok szerződéses kapcsolataiban végeredményben sajátosan kifejezett állami akarat jelenik meg. Az állami vállalatok részei a gazdasági feladatokat ellátó állami szervezetrendszernek. Az állami vállalatok szerződéskötési akarata a központi állami szervektől kapott feladatok megvalósítására irányul, a szerződéskötésre nem saját ötletükből, hanem államigazgatási jogi kötelezettség alapján kerül sor.*”²³

A szovjet típusú diktatúra alatt teljesen félretett Kereskedelmi törvénykönyvet a rendszerváltást követően ismét alkalmazták. A román Kereskedelmi törvénykönyv sorsa ezért is érdekes: túlélte saját mintáját (az olasz Codice di commercio-t a második világháború idején helyezték hatályon kívül, a mintául szolgáló olasz jogrendben az 1942. évi Codice civilevel áttértek a monista magánjog útjára). A román szabályozás túlélte a szovjet típusú totális diktatúrát, és 1989 után újra feléledt, természetes közegével, a kapitalizmussal együtt.²⁴ Viszont a francia Code de commerce-szel kapcsolatban megfogalmazott kritika Románia esetében is igaz volt: a Code de commerce, így a román Kereskedelmi törvénykönyv sem volt „*képes a kereskedelmi jogban azt az alapvető szerepet játszani, mint amelyet a Code civil a magánjogban betölt. Eléggő általános az a nézet, hogy a kereskedelmi jog és az üzleti élet jogi szabályozásának lényeges elemei a Code de Commerce-en kívüli, külön törvényekben találhatók...*”²⁵

Románia is, 2011. október 1-jétől, az új Polgári törvénykönyvről szóló 2009. évi 287. törvény hatálybalépésével áttért a monista rendszerre. Ez a változás nemcsak a régi Polgári törvénykönyv, hanem a Kereskedelmi törvénykönyv szinte teljességének azonnali hatályon kívül helyezését is jelentette. Így jelenleg Románia is azon államok csoportjába sorolható, melynek a magánjoga egységes (monista) jellegű, vagyis az üzleti életre vonatkozó általános szabályok is a Polgári törvénykönyvben találhatóak. A hatályos Polgári törvénykönyv 3. cikke szerint „*a jelen törvénykönyv rendelkezéseit a vállalkozók (profesioniști) közötti jogviszonyok tekintetében, és az ezek és bármely más jogalany közötti viszonyokra is alkalmazzák. Vállalkozónak minősülnek azok, akik vállalkozást (întreprindere) működtetnek.*”

Valójában a Polgári törvénykönyv és más jogszabályok is tartalmaznak a vállalkozókra vonatkozóan speciális előírásokat, ezért a monista koncepció bevezetése részleges: a Kereskedelmi törvénykönyv hatályon kívül helyezésével formálisan ugyan megvalósult a monizmus (Romániának egyetlen magánjogi törvénykönyve van), tartalmilag

²³ HARMATHY Attila: *A szerződések felfogásának változása és a választottbíráskodás*, Jogtudományi Közlöny, 1977/12, 642.

²⁴ SIPOS István: *A Kereskedelmi törvénykönyv időszerűségéről*, Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny, 2003/1, 42–43.

²⁵ VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG Orac, Budapest, 2001, 49.

azonban a kereskedelmi jog sajátosságai, az egységes Polgári törvénykönyv keretei között ugyan, de tovább élnek (a vállalkozókra vonatkozó külön szabályok révén). Ugyanakkor Románia lemondott arról, hogy a társasági jogot integrálja a Polgári törvénykönyvbe, amely a monista jelleg további erősítését hozta volna magával.

A román Polgári törvénykönyv lényegében a monista rendszer elvárásait formális szempontból teljesíti (nincs elkülönült kereskedelmi törvénykönyv), viszont tartalmi szempontból sok esetben sajátos profilt ad a gazdasági, üzleti életben keletkező jogviszonyoknak, vagyis sikeres kísérletet tesz a monista és a dualista szabályozási koncepciók összebékítésére. Véleményem szerint ezen az úton bátrabban is tovább lehetett volna menni, még erőteljesebb arcélt adni az üzleti kontextusban létrejövő kötelmi jogi viszonyoknak.

4. Következtetések és tízéves mérleg

„Minőségét” tekintve az új román szabályozás nyilván kétségtelen erényekkel is bír, és pontszerű hibákat is lehet azonosítani. A tervezet alkotói igyekeztek koherens, a magánjogi fejlődés eredményeit hasznosító szöveget elkészíteni, amely az innovatív megoldásoktól sem riad vissza. Hibaként felróható viszont, hogy, sok esetben, más kódexekhez képest túlszabályoz. Ez végső soron a bíró iránti bizalmatlanság jele. Néhány belső – érdemi vagy terminológiai ellentmondás is megtalálható a szövegében – ez annak az eredménye, hogy más-más szakértők dolgoztak az egyes szövegrészeken. Ez néha stiláris eltérésekben is megnyilvánul. Az egyes részek összehangolását valószínűleg lehetett volna tökéletesíteni. Több esetben szükségszerűtlenül bonyolult a használt megfogalmazás. A lezajlott előzetes egyeztetések nem bizonyultak elegendőnek, hogy a szöveg kiérleltsége, precizitása a megkívánt magas szintet minden esetben feltétlenül elérje. Mindennek ellenére a mérleg alapvetően pozitív és a bírósági gyakorlat a román Polgári törvénykönyv értelmezésével is tudja a sokszínű és változó társadalmi viszonyokhoz adaptálni a normaszöveget.

A Legfőbb Semmitő- és Ítélszék előzetes döntéshozatali eljárásban hét olyan döntést hozott, amely a Polgári törvénykönyv szövegét értelmezi, és tizenöt ilyen kérelmet elutasított. Szintén a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék tizenhárom alkalommal fogadott el olyan jogegységi döntést, amelyben a bíróságokon kialakult eltérő értelmezések kérdését tisztázta kötelező erővel.

Az Alkotmánybíróság harmincegy alkalommal utasított el a Polgári törvénykönyv valamely szöveghelyének alkotmányosságát kifogásoló indítványt, és két alkalommal állapított meg alkotmányellenességet. Az első esetben az alkotmányellenesség feltételes. A törvénykönyv 277. cikke szerint az azonos nemű román vagy külföldi állampolgárok külföldön kötött vagy szerződött házasságát Románia nem ismeri el. Az Alkotmánybíróság azt állapította meg, hogy ez a rendelkezés akkor alkotmányos, ha a norma alkalmazása nem vezet az EU-n belüli szabad mozgás korlátozásához, amennyiben az azonos nemű személyek közötti házasságot valamely EU-tagállamban kötötték

meg.²⁶ A második eset a Polgári törvénykönyv 164. cikkére vonatkozik, amely azt mondja ki, hogy azt a személyt, aki szellemi leépülése vagy elmebetegsége miatt nem rendelkezik az érdekeinek megvalósításához szükséges belátási képességgel, bírósági tilalom alá kell helyezni. Az Alkotmánybíróság ebben az esetben azt állapította meg, hogy a szabály vonatkozásában nem létezik elegendő biztosíték, amely az alapvető jogok érvényesülését garantálná. A törvényi előírás nem veszi figyelembe, hogy a mentális zavaroknak különböző fokozataik lehetnek, az intézkedés nem korlátozott időre szól és nincs időszakos felülvizsgálatnak alávetve. Így a bírósági tilalom alá helyezés nem állja ki az arányossági tesztet. A belátóképesség hiánya lehet teljes vagy részleges, visszafordítható vagy visszafordíthatatlan, és az alkotmánnyal összhangban álló szabályozásnak erre tekintettel kell lennie, mindegyik helyzetet figyelembe véve kell megalkotni a mentális zavarral küzdő személy védelmének jogi szabályozását. Ugyanakkor a bírósági tilalom alá helyezés nem járhat automatikusan valamennyi polgári jog gyakorlásának az elvesztésével, hanem a következményeket, az intézkedés konkrét tartalmát esetről esetre kell meghatározni.²⁷ E második alkotmánybírósági döntés a közeljövőben a bírósági tilalom alá helyezés intézményének reformját fogja kiváltani, tervezet formájában a kézirat lezárásakor már el is érhető a módosító javaslat.

A román Polgári törvénykönyv bizonyította, hogy a váltás a régiről az újra lehetséges, akkor is, ha az újítással szemben megfogalmazott aggályok is alátámasztottak, létjogosultak voltak. Elindult egy fokozatos szervesülési folyamat, jogügyletek sokasága épül már erre a törvénykönyvre, a gyakorlat hamar rátalált a hasznos és innovatív megoldásokra. A Polgári törvénykönyvet már bírósági ítéletek tízezrei alkalmazták. Teljesen természetes módon *de lege ferenda* javaslatok sokaságát is megfogalmazta a tudományos irodalom.

A Polgári törvénykönyvet hatálybalépése után gyakorlatilag kétszer módosították, apró pontszerű változtatásokról lévén szó.²⁸ Átgondolt, átfogó reformjának, a bírósági gyakorlatot és a jogtudomány eredményeit hasznosító újragondolásának ideje viszont még nem érkezett el, ehhez további idő szükséges.

Irodalomjegyzék

1. Mihail ELIESCU: *Aplicarea legii civile în timp și în spațiu = Tratat de drept civil. Vol. I. Partea generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967.
2. Constantin HAMANGIU, Ion ROSETTI-BĂLĂNESCU, Alexandru BĂICOIANU: *Tratat de drept civil român, vol. I*, All Beck, București, 2002.
3. HARMATHY Attila: *A szerződések felfogásának változása és a választottbíráskodás*, Jogtudományi Közlöny, 1977/12.
4. KUNCZ Ödön: *A jog birodalma. Bevezetés a jog- és államtudományba*, második, átdolgozott és bővített kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1946.

²⁶ 534/2018. alkotmánybírósági döntés.

²⁷ 601/2020. alkotmánybírósági döntés.

²⁸ 2014. évi 138. törvény, 2016. évi 1. sürgősségi kormányrendelet.

5. Constantin NACU: *Comparațiune între Codul civil român și Codul Napoleon*, Editura Librăriei Leon Alcalay, București, é. n.
6. *Noul Cod civil. Comentariu pe articole. Ediția a 2-a*, szerk. Flavius-Antoniou BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, C.H. Beck, București, 2014.
7. SIPOS István: *A Kereskedelmi törvénykönyv időszerűségéről*, Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny, 2003/1.
8. VEREBICS János: *A szovjet polgári jog és hatása az alakulóban lévő magyar civiliztikára, 1948–1951*, Állam- és Jogtudomány, 2017/3, 51.
9. VERESS Emőd: *Új Polgári törvénykönyv Romániában – a monista magánjogra való áttérés nehézségei*, Magyar Jog, 2014/7–8.
10. VERESS Emőd: *A szovjet típusú diktatúra és a magánjogi viszonyok (1945–1989) = Erdély jogtörténete*, 2. kiadás, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2020.
11. Emőd VERESS, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, ed. 5., C.H. Beck, București, 2020.
12. VERESS Emőd: *Neun Jahrzehnte: das österreichische Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch in Siebenbürgen*, Jahrbuch für Ostrecht, 61, 2020.
13. VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG Orac, Budapest, 2001.
14. Konrad ZWEIFERT, Hein KÖTZ: *Introduction to Comparative Law*, Clarendon Press, Oxford, 2011.

NÓTÁRI TAMÁS – PÁL ELŐD

Gondolatok és javaslatok a román Polgári törvénykönyv magyar fordításához

Thoughts and proposals for the Hungarian translation of the Romanian Civil Code

Abstract: In this paper, we wish to make a few comments on the third edition of the Hungarian translation of the Romanian Civil Code, without claiming to be exhaustive. Our translation suggestions concern certain provisions of personal (and family) law, law of property and law of obligations. We will expand on the concepts of legal personality, legal capacity and capacity to act in the personal law section, the concepts of property and assets in the law of property section, and the relationship between the concepts of legal fact and deed in the law of obligations section, and then make translation and correction suggestions for all the other articles in the books mentioned.

Keywords: legal capacity, legal personality, legal capacity, legal facts, thing, goods, property, act

Összefoglaló: E munkában a Polgári törvénykönyv magyar fordításának harmadik kiadásához kívánunk néhány megjegyzést fűzni, a teljesség igénye nélkül. Fordítási javaslatainkat a személyi (és családi), a dologi és a kötelmi jog bizonyos rendelkezései kapcsán fogalmazzuk meg. Ennek során bővebben kitérünk a személyi jogi részben a jogalanyiség, jogképesség és a cselekvőképesség, a dologi jogi részben a dolog és a vagyon fogalmára, a kötelmi részben pedig a jogi tény és cselekmény fogalmak egymáshoz való viszonyára, majd valamennyi, az említett könyvek egyéb cikkeihez teszünk fordítási, illetve korrekciós javaslatokat.

Kulcsszavak: jogképesség, jogalanyiség, cselekvőképesség, jogi tények, dolog, javak, vagyon, cselekmény

Bevezető

Jelen tanulmányban az Rptk. fordításának harmadik – javított és átdolgozott – kiadásához kívánunk néhány megjegyzést fűzni, nyilvánvalóan (már csak az írás terjedelmi korlátai okán is) a teljesség igénye nélkül. Fordítási javaslatainkat a személyi (és családi), a dologi és a kötelmi jog bizonyos törvénycikkei kapcsán fogalmazzuk meg. Ennek során bővebben kitérünk a személyi jogi részben a *capacitate civilă* és a cselekvőképesség, a dologi jogi részben a dolog és a vagyon fogalmára, a kötelmi részben pedig a jogi tény és cselekmény fogalmak egymáshoz való viszonyára, majd valamennyi, az említett könyvek egyéb cikkeihez teszünk fordítási, illetve korrekciós javaslatokat.

A fordítás lehetséges szövegváltozataihoz fűzött megjegyzések és javaslatok során elsősorban a következő – nem is annyira elveket, mint inkább saját fordítói gyakorlatunkból (nem egyszer saját korábbi hibáinkból) leszűrt – gondolatokat tartjuk szem előtt.

A kiindulópont nem is lehetne más, mint Horatius szállóigévé vált mondata, amit az *Ars poetica*-ban (1, 33) fogalmazott meg: „*Nec verbo verbum curabis reddere fidus interpres*” – vagyis a fordítónak, ha szabatos akar lenni, nem az a feladata, hogy a szöveg szavait igyekezzen a célnyelven visszaadni. Érdemes figyelemmel lenni arra is, hogy az *interpres* kifejezés eredetileg *tolmácsot, fordítót* jelentett, vagyis azt a személyt, aki más nyelvről latinra fordít, és ezáltal egyúttal értelmez szövegeket – tehát a fordításnak már az antikvitásban is lényegi eleme volt az értelmezés, a szöveg átültetése során megjelenő fordítói állásfoglalás.

A szóhűségre törekvő fordítás számos esetben (általában) csorbítja, torzítja a szöveg értelmét, illetve teszi (teheti) a szöveget értelmetlenné. Itt gondolhatunk akár a triviális műfajok leiterjakabjaira, például a filmszinkronban hallható, angolból fordított „*csak három szót mondok: szeretlek*” kitételére, ami nyilván az angol szöveg (*I only say three words: I love you*) szóhű, vagyis elvben pontos, de mégis értelmetlen átültetése. De akár a költészet is szolgáltat hasonló honosításra példát: Petőfi versében, *A négyökrös szekérben* „kalmárszellő járt”, ami magyarul nehezen értelmezhető – a költő jól tudott angolul, fordított is angolból verseket, tehát nyilván a *tradewind*, vagyis a *kereskedőket segítő, kedvező tengeri széljárás* fogalma jelenhetett meg a gondolataiban, ami viszont magyarul, főképp az alföldi környezetben igen különösen hat. A szóhűség és a félreértések legragyogóbb keveréke pedig nyilván Karinthy paródiája, amelyben a „*Jöttem a Gangesz partjairól...*” sortól többszöri fordítás/ferdítés és visszafordítás/visszaferdítés után eljut „*A Herz-féle szalámiban...*” sorig.

Vagyis a szóhűség olykor értelemzavaró. Lomb Kató, a híres poliglott tolmács emlékezett vissza azon momentumra, amikor az 1960-as években egy japán munkásmozgalmi küldöttség vezetőjét tolmácsolta egy magyarországi konferencián. Az előadó, azt ecsetelve, hogy gyermekkori nélkülözései vezették a baloldalisághoz, azzal példálózott, hogy „*olyan nyomorban éltek, hogy legtöbbször csak ráklevest ehettek*”. A tolmács – aki már csak az idő rövideje okán sem fűzhet megjegyzést a szöveghez – agyán átfutott, hogy amennyiben szó szerint fordítja le a szöveget, az értelmetlenné válik, sőt, gúnyolódásnak tűnhet; így a *ráklevest* egyszerűen *krumplilevesnek* fordította. Fordítása merész értelmezés volt, ami a szavak szintjén nem volt ugyan szöveghű, de a szöveg értelmét teljes mértékben visszaadta.

A fenti eset nyilván másként jelenne meg egy más „műfajú” fordításban, hiszen a tolmácsolás nem azonos az írott szöveg fordításával. Egy tudományos szövegben – vagy akár egy regényben is – a *ráklevest* lábjegyzetet kapna, és az olvasó így értené meg a szöveget. De ha a *ráklevest* egy versben vagy színpadi előadásra szánt darabban szerepelne, akkor – mivel a műfaj ezt nem engedi – jegyzet és magyarázat nélkül, a merészebb megoldásnak kellene érvényesülnie.

A fordítónak tehát mindig a fordítás céljának megfelelően kell eljárnia. Ugyanazt a szöveget (pl. Shakespeare-drámát) másként fordíthatja magyarra, ha az egy filológiai igényű kiadás vagy színpadi előadás számára készül – az előbbi lehet szóhűbb, hiszen a jegyzetek segítik a megértést, az utóbbi pedig mindenképp merészebb és invenciózusabb,

hiszen a színpadról közvetlenül kell hatnia. Viszont egyik fordítás sem lesz jobb vagy pontosabb, illetve ugyanolyan jó és pontos lesz mindkettő, csak éppen más. A döntő a fordítás célja – fordítói amatőrizmus minden esetben ugyanúgy, dogmák mentén fordítani, és azt hinni, hogy egy szövegnek csak egyetlen lehetséges, jó és elfogadható fordítása létezik.

A pontosság és a szabadság/invenció ezen sajátos – nem definiálható, sokkal inkább szöveghelyenként eltérő arányban vegyítendő – elegyének számos jelenségben kell tetet öltenie, még hozzá egy törvénykönyv fordítása során is. Nem szavakat, nem nyelvtani szerkezeteket, nem mondattani alakzatokat fordítunk, hanem a szöveg értelmét. A forrás és a célnyelv nyilván másként használja az egyes és a többes számot, a kijelentő- és a kötőmódot, az ideidőket – a döntő a célnyelv struktúrája lesz, hiszen másként archaikus, értelemzavaró, groteszk vagy értelmetlen mondatok kerülnek ki a fordító keze alól. Ahol például a magyar nyelv egyes számot és kijelentőmódot használ, ott számos indoeurópai nyelv többes számot és feltételes módot alkalmazna egy törvénytörvényben. A fordítónak jól kell ismernie a forrásnyelvet, de még jobban kell ismernie a célnyelvet.

A *terminus technicusok* kérdése szintén megoldandó, de nem mechanikusan. Amit a forrásnyelv egy szóval fejez ki, az a célnyelven különböző szavakkal adható vissza. Magyarul a *hang* átfogó jelentésű, de németre hol mint *Ton* (zenei hang), hol mint *Laut* (hangzó), hol mint *Stimme* (emberi hang) fordítandó. A *res publica* kifejezést nem lehet egyetlen szóval, szóösszetétellel magyarra fordítani – hol *államot*, hol *köztársaságot*, hol *közös ügyet*, hol *közérdeket*, hol *közvagyon* jelent, tehát hiába használja a római szerző ugyanazt a kifejezést, magyarra más és más szóval ültethető át. Nem minden *terminus technicus*, ami annak látszik.

Felmerül a kérdés, hogy teremthet-e a fordító jobb minőségű szöveget, mint az eredeti. Vagyis példának okáért azért, mert Fredegarius *Krónikája* a VII. századból nemcsak mondat-, de alaktanilag is rossz, a klasszikushoz képest latinsággal íródott, a fordítónak is hibás magyarsággal, „-suk/-sük” igealakokat használva kell-e azt átültetnie. Nyilván nem, hiszen nem ez volt a szerző intenciója, nem nyelvi paródiát akart alkotni, csak éppen „nem tudott rendesen” latinul. Más sík, ha a forrásszöveg terminológiai következetlen. Ebben az esetben két út nyílik meg a fordító előtt: ha mintegy történeti forrásszöveggé fordítja a törvénytörvényt, akkor követheti a forrásnyelv/szerző bakugrásait, lábjegyzetben magyarázva, hogy a szöveg *kártérítés*, *kártalanítás* és *jóvátétel* alatt nem egyszer ugyanazt érti, csak épp a szerző nem tudta/akarta egységesíteni a terminológiát; vagy a célnyelven értelmes szöveget hoz létre, vagyis ahol a jogi tartalom megköveteli, egységesít, és legfeljebb (bár ettől bízást el is tekinthet) lábjegyzetben magyarázza meg a forrásnyelvi szöveg inkoherenciáját. Amennyiben tehát a fordítás célja nem pusztán filológiai, hanem gyakorlati, akkor a fordító éppen azzal tesz jót a szövegnek, ha nem „tisztelet” a szerző/forrásszöveg sutaságait és következetlenségeit, hanem nívósabb szöveget alkotva egységesít (vagy diverzifikál), és érthetőbbé teszi a célnyelven, amire a szerző/forrásszöveg „gondolt”, kifejezni akart az eredetiben, csak éppen ügyetlenül és átgondolatlanul.

Mindennek fényében a fordító alapvető joga és kötelessége az értelmezés, vagyis a forrásszöveg passzusainak értelmére, tartalmára vonatkozó állásfoglalás, a gyakorlati céllal születő fordítás esetén a forrásszöveg sutaságainak – amitől az Rptk. hemzseg – lehetőség szerinti korrekciója, egységesítése, diverzifikációja.

1. Gondolatok a *capacitate civilă* magyar megfelelőjéről, a polgári képességről [?]

A *capacitate civilă* szó szerinti fordítása *polgári képesség* (vagy esetleg *polgári jogi képesség*) lenne. Ez tükörfordítás, ami a magyar polgári jogi nyelvezettől teljesen idegen kifejezés, és ezért egy magyar jogász számára (de nem csak) szerintünk értelmezhetetlen, vagy ha nem, akkor mindenképpen félrevezető. A kifejezésnek a magyar jogi műnyelvben és jogi gondolkodásban jogtörténeti előzményei nincsenek.

A mértékadó román polgári jogi szakirodalomban a *capacitate civilă* fogalma alatt a személy polgári jogi jogalanyi *minősége* értendő, ami két komponenst foglal magában: a jogképességet (*capacitate de folosință*) és a cselekvőképességet (*capacitate de exercițiu*).¹

Ezért álláspontunk szerint a fogalom helyes, magyar nyelven is értelmezhető fordítása a *polgári jogi jogalanyiség*, még akkor is, ha ez a román nyelvben is létező, és a két idézett szövegben is megjelenő *subiect de drept civil*, azaz *polgári jogi jogalany* kifejezéssel látszólag azonos jelentéstartalmú kifejezéshez vezet. E látszólagos azonosság azonban csak a fordítás szintjén (vagyis a célnyelven) jelentkezik, ugyanis a román jogi műnyelv két teljes mértékben különböző írásképet és hangalakot ismer és használ a tartalmilag véve egymástól csak igen kis mértékben eltérő jelentéstartalom kifejezésére.

A *capacitate civilă* lényegét tekintve azt a *minőséget* jelenti, amely alapján az ember mint személy polgári jogi jogalannyá válik. E minőség magyar megfelelője a *polgári jogi jogalanyiség*, ami a román jogi műnyelvben és jogi gondolkodásban magasabbrendű fogalom, mint a *jogalany* (*subiect de drept*). A magyar jogi szakirodalomban is találunk ehhez hasonló álláspontot: „A személyek kifejezés a *polgári jogban* azt jelenti, hogy kik lehetnek *polgári jogi jogviszonyok* alanyai. Más néven ezt a *képességet* jogalanyiságnak nevezzük.”²

A polgári jogi jogalanyiség fogalma az *általános jogképesség* (*capacitate juridică*) fogalma alá tartozó fogalom. A román jogrendszerben általános jogképesség alatt a személy azon képességét értjük, hogy – jogági besorolástól függetlenül – jogai és kötelezettségei lehetnek, tehát jogviszonyokban vehet részt. Így az általános jogképesség körébe tartozik például az *állampolgárság* vagy a *választójog* stb., amelyek alkotmányjogi jogviszonyokban értelmezhetők.

Az általános jogképesség nem keverendő össze a polgári jogi jogképesség fogalmával sem. A kettő között egész-rész viszony áll fenn, utóbbi polgári jogágspecifikus fogalom.

A román Ptk. 25. cikk (1) bekezdése szerint „[a] *polgári jog alanyai* a *természetes személyek és a jogi személyek*”. E rendelkezés a jogalanyokról (*subiect de drept*) beszél, és nem a jogalanyiságról (*capacitate civilă*). A jogalanyiságot mint minőséget normatív szinten a 28. cikk rögzíti, kimondva egyrészt azt, hogy (1) „[a] *polgári jogi jogalanyiség* minden

¹ Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHELESCU: *Curs de drept civil. Partea generală*, Hamangiu, Bukarest, 2021, 119; A román kommentárirodalomból lásd Eugen CHELARU: *Art. 29. Limitele capacității civile = Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, szerk. Flavius-Antoni BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, C.H. Beck, Bukarest, 2014, 40.

² BARZÓ Tímea: *Az ember mint jogalany = Civilisztika I. Általános tanos – Személyek joga – Szellemi alkotások joga*, szerk. BARZÓ Tímea, PAPP Tekla, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 103.

személyt megillet”, másrészt pedig azt, hogy (2) „[m]inden személy jogképes és – a jogszabályban előírt esetek kivételével – cselekvőképes”. Összegezve: a természetes és jogi személyek polgári jogi jogalanyok (*subiect de drept*), polgári jogi jogalanyiség (*capacitate civilă*) illeti meg őket, tehát főszabály szerint jogképesek (*capacitate de folosință*) és cselekvőképesek (*capacitate de exercițiu*), azaz polgári jogaik és kötelezettségeik lehetnek, amelyeket önállóan gyakorolhatnak és teljesíthetnek.

Jól érzékelteti a két fogalom közötti különbséget az egyszerű társaság (*societate civilă*) szabályozása. Az egyszerű társaság főszabály szerint nem jogalany, mert nem jogi személy, viszont bizonyos terjedelmű jogalanyiség mégis megilleti: rendelkeznie kell például saját vagyonnal (ami jogok és kötelezettségek összessége), rendelkezhet saját névvel és – képviselői útján ugyan, de – saját nevében bíróság elé állhat stb.

Ugyanígy a magzat jogi státusza is alkalmas a jogalanyiség és jogalany fogalmak közötti különbség érzékeltetésére: „*a magzat nem polgári jogi jogalany, de feltételes jogalanyisága már van*”.³

2. Gondolatok a cselekvőképességre és cselekvőképtelenségre vonatkozó szabályok fordításáról

A román jog a cselekvőképesség négy fokát, típusát különbözteti meg: a teljes cselekvőképességet (*capacitate de exercițiu deplină* vagy egyszerű jelzőként *capabil* – pl. *persoană capabilă* azaz *cselekvőképes személy*), a korlátozott cselekvőképességet (*capacitate de exercițiu restrânsă*), az előrehozott cselekvőképességet (*capacitate de exercițiu anticipată*) és a cselekvőképtelenséget. Főszabály szerint minden ember (személy) cselekvőképes.

Észre kell venni, hogy a román nyelvű jogszövegekben a cselekvőképességre vonatkozó szabályok a cselekvőképességre az esetek nagy többségében jelzős szerkezetben utalnak. A *teljes [deplin(ă)]*, a *korlátozott [restrân(ă)]*, valamint az *előrehozott [anticipat(ă)]* melléknevek jelölik a cselekvőképesség fokát, típusát. Összehasonlítva a magyar terminológiával, e jelzős szerkezetek közül a *teljes cselekvőképesség* fogalmában a jelző fordításban történő tükrözése felesleges, ugyanis a hatályos magyar jogszövegekben a jelzős szerkezetek csak azokban az esetekben fordulnak elő, amikor a személy cselekvőképességében valamilyen körülmény folytán (pl. kiskorúság) korlátozva van. Tehát lényegében a jelzős vagy határozószós fordulatok a főszabálytól való eltérés esetében merülnek fel. Ily módon a román jogszövegekben a *teljes cselekvőképesség* kifejezésből a jelző elhagyható.⁴

³ VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter: *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, I. kötet, Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 38.

⁴ Ha a cselekvőképesség *teljes* mivoltát kifejező írásképben és hangalakban a jelző megtartása mégis releváns, akkor a *teljes* helyett a *korlátlan* kifejezés helyesebb. Bár a román *deplin* pontos magyar fordítása a *teljes*, a cselekvőképesség körében a kontextusorientált fordítás pontosabb és jogilag értelmesebb eredményre vezet, így a *teljes* helyett a *korlátlan* szó alkalmazandó.

A cselekvőképesség vonatkozásában további érdekes, fordítással kapcsolatos kérdéseket vetnek fel a következő román szófordulatok: „[...] *dobândește [...] capacitatea deplină de exercițiu*” [Rptk. 39. cikk (1) bek.]; „[...] *păstrează capacitatea deplină de exercițiu*” [Rptk. 39. cikk (2) bek.]; „[...] *recunoaște [...] capacitatea deplină de exercițiu*” [Rptk. 40. cikk]; „[...] *are capacitatea de exercițiu restrânsă*” [Rptk. 41. cikk (1) bek.]; „[...] *minorul(ui) cu capacitate de exercițiu restrânsă [...]*” [Rptk. 41. cikk (2)-(3) bek.].

A fenti példák alapján az állapítható meg, hogy a román nyelv sajátosságaiból fakadóan a cselekvőképességre nyelvtani értelemben vett tárgyként utal a román jogalkotó, így az idézett román nyelvű szófordulatok szó szerinti magyar fordítása rendre a következő: *teljes cselekvőképességet szerez* [Rptk. 39. cikk (1) bek.]; *megőrzi teljes cselekvőképességét* [Rptk. 39. cikk (2) bek.]; *elismeri teljes cselekvőképességét* (Rptk. 40. cikk); *korlátozott cselekvőképessége van* [Rptk. 41. cikk (1) bek.]; *kiskorú korlátozott cselekvőképességgel* [Rptk. 41. cikk (2)-(3) bek.].

Ezek közül csak az *elismeri teljes cselekvőképességét* (Rptk. 40. cikk) szófordulat cseng magyarosan – noha a szórend megcserélendő úgy, hogy az ige kerüljön a fordulat végére –, a többi erőltetett és magyartalan.

Ennek álláspontunk szerint az egyik oka talán az, hogy magyar nyelven *képességet* alapvetően nem szerzünk – bár nagyon gyakoriak az ilyen szókapcsolatok is –, hanem e helyett *képessé válunk*. Ellenben *tudást* már szerzünk, ami által *képessé válunk* vagy *képesek leszünk*... E megoldás irányába mutat az a tény is, hogy mind a román, mind a magyar Ptk. rendszerében a *szerezés* mint cselekvés valamilyen jog megszerzésére, azaz jogszerzésre irányul, aminek közvetett tárgya valamilyen testi vagy tetetlen dolog, követelés, szerződési pozíció stb. A cselekvőképesség viszont nem jog, hanem képesség, amivel a jogszerzés a személy számára elérhetővé válik. Az Rptk. 37. cikkéből is ekként világlik ki: „[a] *cselekvőképesség a személy azon képessége, hogy önállóan köthet polgári jogi jogügyleteket*”,⁵ amely jogügylet révén jogokat szerezhethet és kötelezettségeket vállalhat. A magyar jogszövegek is ezt a felfogást tükrözik: a hatályos magyar Ptk. 2:11. §-a pl. a *korlátozottan cselekvőképes kiskorúról* szól. Ebben a szóösszetételben a *korlátozottan*, a *cselekvőképes* és a *kiskorú* szavaknak rendre határozószói, jelzői és alanyi mondatnapi szerep jut. A normaszöveg pedig úgy hangzik, hogy: „[k] *korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a tizenegyedik életévét betöltötte és nem cselekvőképtelen*”.

Ezért álláspontunk szerint a korábban példaként említett román szófordulatok helyes magyar fordításai rendre a következők (az eddigi teljes okfejtés alapján): *cselekvőképessé válik*, *cselekvőképes marad*; *cselekvőképességét elismeri*; *korlátozottan cselekvőképes*. Ezeknek megfelelően például az Rptk. 39. cikk (1) bekezdésének a fordítása a következőképpen hangozna: „[a] *kiskorú a házasságkötéssel cselekvőképessé válik*”, szemben a jelenlegivel, ami szerint „[a] *kiskorú házasságkötéssel teljes cselekvőképességet szerez*”.

Hasonlóan az előzőhöz, az Rptk. 39. cikk (2) bekezdésének eredeti nyelvhez hű fordítása a javasolt korrekciókkal összhangban így szól: „[a] *bban az esetben, ha a házasságot érvénytelenítik, a kiskorú, aki a házasság megkötésekor jóhiszemű volt, cselekvőképes marad*”. A jelenlegi fordítás: „[a] *bban az esetben, ha a házasság érvénytelenítésére kerül sor, az a kiskorú,*

⁵ Vö. a magyar Ptk. 2:8. § (2) bekezdésével: „[a] *ki cselekvőképes, maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot*”.

aki a házasság megkötésekor jóhiszemű volt, megőrzi teljes cselekvőképességét". E rendelkezés egyébként kétféleképpen is tovább egyszerűsíthető. Az egyik megoldás az, hogy „*[é]rvénytelen házasság esetében a házasságkötés időpontjában jóhiszemű kiskorú cselekvőképes marad*”, a másik – és álláspontunk szerint egyben a leghelyesebb – változat: „*[a]z érvénytelen házasság megkötésekor jóhiszemű kiskorú cselekvőképes marad*". A két utóbbi fordítás bár eltér a román szöveg szórendjétől és megfogalmazásától, értelmét tekintve pontosabban adja vissza a román jogszöveg tartalmát és nyelvileg is gördülékenyebb.

A korábban említett *cselekvőképességét elismeri* szófordulat az Rptk. 40 cikk I. mondatában rögzített szövegkörnyezetben így hangzik: „*[a]lapos ok miatt a gyámügyi bíróság a 16. életévét betöltött kiskorú cselekvőképességét elismerheti*". A jelenlegi fordításban a szókapcsolat ekként szerepel: „*[a]lapos indokok miatt, a gyámügyi bíróság elismerheti a 16. életévét betöltött kiskorú teljes cselekvőképességét*".

A *korlátozottan cselekvőképes* szókapcsolat szerintünk tökéletesen jelenik meg az Rptk. 41. cikk (1) bekezdésének a jelenlegi fordításában: „*[k]orlátozottan cselekvőképes a kiskorú, aki a 14. életévét betöltötte*". Ugyanezen cikk (2) bekezdésének a jelenlegi fordításában az itt vizsgált szókapcsolat szintén helyesen jelenik meg: „*[a] korlátozottan cselekvőképes kiskorú jogügyleteit saját maga köti meg, szülei vagy adott esetben gyámja hozzájárulásával, a törvényben előírt esetekben pedig a gyámügyi bíróság engedélyével is. A hozzájárulás vagy engedély legkésőbb a jogügylet megkötésének pillanatában adható meg.*” Ennek ellenére a jogszöveget a következőképpen célszerű megfogalmazni: „*[a] korlátozottan cselekvőképes kiskorú jogügyleteit – szülei vagy adott esetben gyámja hozzájárulásával, és a jogszabályban előírt esetekben a gyámügyi bíróság engedélyével is – saját maga köti meg. A hozzájárulás vagy engedély a jogügylet megkötésének pillanatában is megadható.*” A jogszövegfordítás második mondatának az utóbbi változata egyben jó példa az alaki egyszerűsítésre úgy, hogy ezzel együtt értelemtartalmi változás nem merül fel. Az *is* kötőszó jelzi az engedély megadására nyitva álló legvégső időpontot, ami a jogügylet megkötésének időpontjával esik egybe.

Az Rptk. jelenlegi magyar nyelvű változatában a *personă capabilă* szókapcsolat fordítása több helyen hibás, félrevezető. Így például a 178. cikk a) és b) pontjaiban a *cselekvőképesség* helyett *ítélőképesség* került, ami félrevezető. Az *ítélőképesség* (*discernământ*, a magyar terminológiában pedig *belátási képesség*) a *cselekvőképesség*hez képest teljesen más ténybeli helyzetre vonatkozik: míg az *ítélőképesség* pszichikai állapotra utal (és ezért időbeli terjedelme az esetnek megfelelően változik), addig a *cselekvőképesség* jogállapot, ami jogszabályban meghatározott feltételek (pl. adott kor elérése) teljesülése esetén automatikusan beáll.

Az előzőktől némiképp eltérő a *cselekvőképtelen* fogalom fordíthatósága, ugyanis a román jogi szaknyelv az intézmény leírására több, egymástól eltérő írásképet és hangalakat, illetve szókapcsolatot használ. Ezek az eltérő írásképek és hangalakok az Rptk.-ban is számos szöveghelyen feltűnnek. Ilyen például a „*[...] lipsit de capacitate de exercițiu [...]*” [19. cikk (3) bek., 43. cikk (3) bek., 44. cikk, 45. cikk, 47. cikk, 80. cikk, 169. cikk (2) bek., 674. cikk, 917. cikk (2), 988. cikk (1) bek., 1013. cikk (3) bek., 1078. cikk, 1144. cikk (2) bek., 2532. cikk 2. és 4. pont, 2264. cikk (2) bek.]; „*[...] nu are capacitate de exercițiu [...]*” [43. cikk (1)-(2) bek., 1647. cikk (1) bek.]; *incapabil* [45. cikk, 113. cikk (1) bek. b) pont, 196. cikk (1) bek. b) pont, 211. cikk (2) bek. stb.]; *incapacitatea* [44. cikk (2) bek., 46. cikk (1) bek.] stb. A különböző írásképek, szókapcsolatok ellenére, mindezek jelentése az, hogy *cselekvőképtelen*. Teljesen

felesleges ezeknek többféle formát adni a célnyelven. A jelenlegi Rptk.-fordításban például feltűnik olyan, hogy *nem cselekvőképes* (bár ennek több esetben normatív jelentősége is van, ezért a teljes lecserélése nem célszerű), *cselekvőképességétől megfosztott, cselekvőképességgel nem rendelkező* stb. Ezek és az ehhez hasonló megfogalmazások csak indokolatlanul terhelik a szöveget.

3. További megjegyzések az általános, a személyi jogi és a családjogi részhez

A polgári jog forrásait meghatározó 1. cikk (5) bekezdése kapcsán eldöntendő, hogy valóban illetékességről, vagyis területiségről van-e szó – amennyiben nem, úgy a „*tárgykörben illetékes intézmények*” helyett az „*e tekintetben hatáskörrel bíró*” megfogalmazást javasoljuk.

A közös és elháríthatatlan tévedéssel foglalkozó 17. cikk (4) bekezdésében a „*nyilvánossági rendszer*” helyett a „*közhiteles nyilvántartás*” fordulat egyértelműsítheti a tartalmat eként: „*[a] jelen cikk rendelkezéseit nem lehet alkalmazni sem telekkönyvi nyilvántartás esetében, sem azon esetekben, amikor a törvény közhiteles nyilvántartásba vételt ír elő*”. Hasonlóképpen a 18. cikk címében is szerencsésebb volna a „*nyilvánosság tárgya és teljesítési módozatai*” helyett a „*közhiteles nyilvántartás és ennek típusai*” fordulat, illetve magában az (1) bekezdésben a „*nyilvánosság követelményének van alávetve*” a „*közhiteles nyilvántartásban történő rögzítést ír elő*” megfogalmazás. A „*nyilvánosságnak alávetett*” (20. cikk), a „*nyilvános jegyzékek*” (24. cikk.), a „*nyilvánossági feltételek*” fordulatok, valamint az egyéb, azonos értelmű, de eltérő megfogalmazások szintén egységesítést kívánnak (még akkor is, ha a román szöveg nem feltétlenül alkalmazna minden esetben állandó *terminus technicus*), még hozzá a (*közhiteles*) *nyilvántartás* kifejezés használata révén. A nyilvánosság joghatásai [20. cikk (2) bek.] kapcsán az „*egyetemes jogcímmű jogutódai*” helyett az „*egyetemes jogcímmel rendelkező/bíró*” fordulat tűnne helyénvalóbbnak.

Az uniós jogszabályokból ismert „*jogok és szabadságok*” fordulat (26. cikk) ezen fordítása – mint általában a magyar jogi nyelvben – pontos ugyan, de magyartalan: a *szabadság* mint elvont főnév többes száma nem értelmezhető (a *szabadságok* legfeljebb a munkaviszony keretében értelmezhetők mint a munkavállalókat megillető szabadnapok stb. összessége). Ehelyett a „*jogok és szabadságjogok*” fordítás lenne szerencsésebb, mivel ebben az esetben az adott szó (szabadság) *pluralisa* mást jelent, mint a *singularis*.

A 35. cikkben a „*jogképeség a személlyel születik*” megfogalmazás kiegészítendő az *együtt* szóval („*a személlyel együtt születik*”). A 37. cikkben az *egyedül* kifejezés helyett az *önállóan* szerencsésebb volna, hiszen a cselekvőképes személy nem feltétlenül egyedül, de mindenképp önállóan köti jogügyleteit. Ugyanez áll a 317. cikk (2) bekezdésében a házastársak esetére, akik továbbá (ellentétben a 317. cikk címével) vagyoniilag inkább *önállóak*, nem pedig *függetlenek*. A 41. cikk (3) bekezdésében – a korlátozottan cselekvőképes személy által megköthető ügyletek kapcsán – az „*alacsony érték*” helyett találhatóbb lenne a „*csekély értékű*” fordulat használata (*alacsony* inkább pl. a *vételár* lehet, de az *érték*

már kevésbé). A cselekvőképtelen személy által elkövetett *fraus* (45. cikk) esetében a „*manopere dolosive*”, vagyis „*dolózus manipuláció*” fordulat tartalmát a „*csalárdul járt el*” fordítás éppúgy visszaadná, mint a „*ravaszfondorlathoz folyamodott*” – utóbbi kétségkívül választékos ugyan, de archaikus és túl irodalmi.

Az eltűnt személyekről szóló 49. cikk (1) bekezdésében a „*ha legalább 2 év eltelt az életben létére utaló utolsó információk vagy jelek fogadásától*” mondatrész helyett a „*ha legalább 2 év eltelt azon információról vagy jeletről való értesülés óta, hogy életben van*” megfogalmazás szerencsésebb lenne – a „*fogadás*” inkább valamilyen technikai eszközt előfeltételez, amin a jelet fogadják. A (2) bekezdésben „*az utolsó információról vagy jeletről való értesülés hónapjának végétől számítandó*” megfogalmazás érthetőbb volna az „*utolsó információk vagy jelek kézhezvétele hónapjának végétől számítják*” helyett – a *kézhezvétel* mintegy kézbesítést sugall. Megjegyzendő, hogy az egyes szám a magyar nyelvérzék szerint ilyenkor magában foglalja a többes számot is, az explicit *pluralis* viszont azt sejtetné, hogy *több információt/jelet* várnánk az eltűnt személytől.

A 64. cikk (2) bekezdésében „*a törvényben kifejezetten és kimerítően előírt esetek*” fordulat értelmét szakszerűbben adná vissza a „*törvényben kifejezetten és tételesen/taxatív felsorolt/meghatározott esetek*” megfogalmazás. A 74. cikk (a magánélet/magánszféra megsértése) f) pontjában használt *ankét* kifejezést akár a *megbeszélés* is helyettesítheti – az *ankét* választékos ugyan, de a mai magyar nyelvben kissé kimódoltnak hat, és inkább a(z irodalmi) szalonok hangulatát idézi. Több esetben, számos kontextusban [így például a 80. cikk (2) bekezdésében, a 81. cikkben és a 256. cikkben] említésre kerülnek „*a negyedik fokig terjedő oldalági rokonok*” – még abban az esetben is, ha a román szövegezés olykor megfogalmazásában eltérést mutat, amit egységesíteni kellene „*az oldalági rokonok a negyedik fokig bezárólag*” formában.

A 81. cikk komoly dilemma elé állítja a fordítót. Az „*elhunyt személytől való eltávolítás*” *személytől* szava értelemszerűen a *személyből* kifejezéssel volna behelyettesíthető (hiszen nem tőle, hanem belőle kerül a szerv, illetve szövet kivételre), valamint a szöveg első mondatában a *személyektől* szó az egyes számú személyből kifejezésre volna javítható (mivel az egyes szám lehetővé teszi, hogy több személyre is vonatkozzék a rendelkezés, míg a *pluralis* grammatikailag azt sugallja, mintha a norma eleve csak több személyre vonatkozna). A fő probléma azonban nem ez. Az elhunyt ugyanis már nem személy, hiszen a *persona* az élve születéstől a halálig tart – nyilván megilleti a fogantatástól fogva bizonyos polgári jogi védelem a függő jogi helyzet idején a *nasciturus*-fikció alapján, illetve halála után is védelemben részesülnek a kegyeleti jogai, de ez nem változtat a *személy* fogalmán. Tehát a fordító e helyütt jól adta vissza a jogalkotó által hibásan megfogalmazott szöveget. Ezen a ponton merül fel a fordítói dilemma: korrigálja-e magában a fordításban a szöveget, vagy lábjegyzetben jelezze az értelemzavaró megfogalmazást. Az utóbbi megoldást az Rptk. fordítása több helyen is alkalmazza (elsősorban az öröklési jognál). Az előbbi utat követve a szöveg fordítása egyszerűen a „*halottból való eltávolítás*”, valamint a „*[...] tudományos célú eltávolítása halottból csupán [...]*” megfogalmazás volna – ez a megoldás is teljességgel elfogadható, hiszen egyfelől az *elhunyt személynek* a *halott* egyértelműen szinonimája, másfelől pedig semmi nem akadályozza a fordítót azon tekintetben, hogy a forrásnyelv két szóból álló kifejezését egyetlen szóval adja vissza (olykor ez kifejezetten indokolt is). A másik út esetén a főszövegben az „*elhunyt*

személyből való eltávolítás” szerepelne, viszont lábjegyzetben feltétlenül jelezni kellene, hogy a forrásszöveg „téved”, hiszen szervet, szövetet vagy személyből lehet (illetve nem lehet) eltávolítani, márpedig a személy mindenképp élő, ha pedig halottból távolítják (vagy nem távolítják) el azt, akkor már nem személyről beszélünk. Vagyis a fordítónak így vagy úgy, de jobb minőségű szöveget kell adnia az olvasónak, mint az eredeti – akár a főszöveg bátrabb értelmezésével (hiszen a fordítás minden esetben értelmezés), akár lábjegyzet segítségével.

A családi állapot kapcsán a 98. cikk arról szó, hogy a személy „*a családon belül és a társadalomban az anyakönyvi iratokból és cselekményekből származó, szigorúan személyes jellemzők révén individualizálódjon*”. Az individualizálódás – akár csak a már említett ankét – választékos, de inkább pszichológiai árnyalatú. E helyütt a „*személyes jellemzők révén azonosítható legyen*” megfogalmazást javasoljuk.

A kiskorúak védelmét szabályozó 105. cikk címében a „*védett személyek*” helyett szerencsésebb volna a „*védelemben részesülő személyek*” fordulat, mivel a magyar jogi nyelv *védett személy* alatt inkább a diplomáciai védelemben részesülőket érti. A cikk szövegében a „*védelmi intézkedéseknek vannak alávetve*” – a fordításban nem egyszer megjelenő *van(nak) alávetve* latinizmust kerülendő – helyett a „*védelemben részesülnek*” fordulat egyszerűbb és magyarosabb volna.

A gyámrendelés eseteiről szóló passzus szerint (110. cikk.) „*a kiskorú gyámság alá helyezését akkor rendelik el, ha mindkét szülő [...] elhunyt, [...] ha bírósági gondnokság alá helyezettek, eltűntek vagy bírói úton halottnak nyilvánítottak, valamint [...]*”. A *bírósági gondnokság alá helyezettek és bírói úton halottnak nyilvánítottak* mint participiális kifejezés ebben a nem éppen rövid mondatban értelemzavaró lehet – helyettük a szerkezetileg világosabb „*ha bírósági gondnokság alá helyezték őket*” és a „*ha bírói úton halottnak nyilvánították őket*” megfogalmazást javasoljuk. Amennyiben az *őket* szó megismétlését el akarjuk kerülni, akkor akár (mint ahogy erre a fordításban olykor akad példa) még a szenvedő szerkezet használatát sem zárnánk ki – értelemszerűen nem körülírt ragozással (*lettek nyilvánítva*), hanem szabályosan konjugált passzívumban (nyilvánítottak).

A 127. cikk a családi tanács összetételét módosítani engedi, „*ha a kiskorú érdekei egy ilyen módosítást megkövetelnek*” – stiláris észrevétel, de a szöveget mindenképp a kollokvialistól a „fentebb stíl” felé mozdítja: az „*ilyen módosítást követelnek*” vagy „*ezen módosítást megkövetelik*” megfogalmazást szerencsésebbnek tartanánk, főképp, mivel kiküszöbölhetnénk az „*egy ilyen*” (igencsak kollokvialis) fordulatot. (Ugyanez áll a 937. cikkre – „*megköt egy visszterhes tulajdonátruházó jogügyletet [...]*”; helyette a „*visszterhes tulajdonátruházó ügyletet köt*” volna helyénvalóbb.) Szintén a családi tanács kapcsán (129. cikk) olvasható a „*ha e személyek nincsenek kijelölve vagy összehívva saját nevükben a családi tanács tagjaiként*” mondatrész. A „*ha e személyek saját nevükben mint a családi tanács tagjai nem kerültek kijelölésre vagy összehívásra*” megfogalmazás áttekinthetőbbé és magyarosabbá tehetné a passzus tartalmát. A 130. cikkben a „*konzultatív véleményezéseket és döntéseket*” a „*tanácsadó véleményeit és döntéseit*” megfogalmazásra cserélnénk – talán szerencsésebb a *konzultatív* szó helyett a *tanácsadó*, másrészt a „*hozza meg*” tárgyas ragozásához stilárisan is jobban illik a birtokos raggal ellátott forma. Amennyiben viszont a fordító (akár zárójelben is) alanyt akar adni a mondatnak (*a családi tanács*), akkor a *konzultatív* kifejezés szerencsésebb, mivel a „*családi tanács*) *tanácsadó véleményét*” megfogalmazás esetén a szórend ismétlést eredményezne.

A *véleményezés* mindenképpen *véleményre* cserélendő (a fordításban erre egyebütt is akad példa), mivel *adni* csak *véleményt* lehet, *véleményezni* viszont csak *adás* nélkül.

A kiskorú tanulmányainak módosítása kapcsán a szövegben (138. cikk) a „*nem változtatható meg csak a gyámügyi bíróság hozzájárulásával*” megfogalmazás olvasható. A tagadószó és a *csak* használata helyett egyértelműbbnek és elegánsabbnak éreznénk a „*kizárólag a gyámügyi bíróság hozzájárulásával változtatható meg*” fordítást. A 141. cikk címe a „*végzett jogügyletek*”-et, a szöveg pedig a leltár előtt lehetséges intézkedéseket említi – talán szerencsésebb volna a cimbe a *végzett* helyett a *megvalósítható* jogügyletet bevonnai. A 152. cikk címében az archaizáló *számadást* érdemes lenne *elszámolással* helyettesíteni.

Harmadik személyekkel kötött jogügyletek [199. cikk (2) bek.] esetén „*sem a jogi személy, sem pedig az alapító vagy társult tagok nem helyezhetik szembe harmadik személyekkel a jogi személy semmisségét [...]*”. A *társult tag* – és főképp a *társult minőség* (pl. 349. és 1918. cikk) – nehezen értelmezhető; ezen szöveghelyeken egyértelműbb volna egyszerűen a *társaság tagjáról*, illetve a *(társasági) tagság tényéről* beszélni. A *szembehelyezés* szintén túlságosan „pontos” fordítás, helyette a *hivatkozás* jobban visszaadná a szöveg értelmét – vagyis „*sem a jogi személy, sem pedig az alapító vagy társaság tagjai nem hivatkozhatnak harmadik személyekkel szemben a jogi személy semmisségére [...]*”.

A jogi személy szervei esetében [220. cikk (1) bek.] „*az ügyvezetők, cenzorok, igazgatók és a jogi személy szerveinek más tagja minőségében eljáró személyek ellen a rájuk háruló kötelezettségeik megszegésével a jogi személynek okozott károkért a felelősségre vonási keresetet a jogi személy nevében az illetékes vezető szerv indíthatja meg [...]*”. A *cenzor* fogalmát a főszövegben meg kellene feleltetni valamely, a magyar társasági jogban létező tisztségviselővel, vagy pedig lábjegyzetben kellene magyarázni, hiszen a mai jogi nyelv a *cenzort* elsősorban a sajtó stb. feletti (önkéntes) kontrollt gyakorló személyként határozza meg. Az *ügyvezetők* stb. esetén – nemcsak itt, többek között az 1915. és 1917. cikkekben is – a többes szám kerülendő, mivel egyfelől a magyar nyelv a generális *singularét* preferálja, másfelől pedig, ha egy társaságnak több ügyvezetője van (márpedig a hivatkozott cikkek nyilván nem kizárólag ezt az esetet akarják taglalni), akkor már nem *ügyvezetőről*, hanem *ügyvezetőségről* beszélünk.

Az *alapszabályzat* helyett (225. cikk.) érdemesebb volna az *alapszabály* kitévelt használni, illetve lábjegyzetben jelezni, hogy az alapító *okirat* és az *alapszabály* fogalma hogyan viszonyul egyrészt egymáshoz, másrészt a hatályos magyar jogi terminológiához.

A *fizikai személy* fogalma (252. cikk) „túl pontos” fordítás eredménye, a magyar jogi nyelvben nem értelmezhető – helyette a *természetes személy* fogalmának használatát javasoljuk, hiszen ez „állítható szembe” a jogi személlyel.

A *károsított személy* [253. cikk (4) bek.] nyilván a *károsultat* jelenti. A „*nehezen jóvátehető kár*” [255. cikk (1) bek.], mivel az ideiglenes, biztosítási intézkedés kontextusában jelenik meg, az *utólag helyrehozható/elhárítható kárt* takarja. A „*kárt okozható cselekmény*” [255. cikk (3) bek.] a *kárral fenyegető cselekmény* jelentésben szerepel. Az ideiglenes, biztosítási intézkedés – és egyáltalában a polgári jog – kontextusában az *ellenfél* szó nem értelmezhető, főképp, mivel ugyanezen bekezdés utóbb a felperest említi (vagyis eljárási pozíciókat határoz meg). Helyette (ha nem perbeli pozíciókat akarunk definiálni) az *ellenérdekelt fél* kifejezés volna használható.

Ugyanezen szöveghely [255. cikk (7) bek.] szerint „*a felperes köteles jóvátenni a meghozott ideiglenes intézkedések révén okozott kárt*” – nyilvánvalóan a szöveg tartalma a kártérítésre vonatkozik. „*Ha a felperes nem vétkes vagy csupán könnyű vétkesség terheli*” [255. cikk (7) bek.] megfogalmazásban a *könnyű vétkesség* helyett – mivel a *culpa levist* akarja visszaadni – az *enyhe vétkesség* fordítás lehet adekvát.

A 271. cikk kapcsán – „*a házasságkötés egy férfi és egy nő között valósul meg [...]*” – a fordítónak érdemes eldöntenie, hogy a szöveg mire utal, vagyis hogy a házasság csak férfi és nő között jön létre, és az azonos neműek közötti házasságot nem ismeri el, vagy a házasság monogám voltát hangsúlyozza, és a poligám házasságot zárja ki. Az előbbi esetben felesleges a határozatlan névelő használata, az utóbbi esetben indokolt. A 273. és 276. cikkekben – és a fordítás egyéb szöveghelyein is – „*túl pontos*”, nem szerencsés a „*tilos*” és a „*nem lehet elismerni*” fordulatok használata; ehelyett a „*nem ismerhető el*” fordulat, illetve az állítmányi tagadás (pl. „*nem köthet újabb házasságot*”) tűnik indokoltnak.

Egységesítendő a *municipium* teminusa – a szöveg olykor [pl. 283. cikk (4) bek.] a *municipium*, olykor (pl. 439. cikk) a *megyei jogú város* szót használja. Ahogy a 959. cikkhez fűzött lábjegyzet kifejti, a *municipium* kifejezés meghagyása lenne indokolt, a szó első előfordulásakor lábjegyzettel kiegészítve.

A 295. cikkben („*a feleség szült vagy teherbe esett*”) a *teherbe esett* fordulat nyilvánvalóan túlságosan kollokvialis, nem jogszabályszövegbe illő – érdemes volna a semlegesebb *várandós, állapotos* szinonimával helyettesíteni.

A 299. cikkben az *ítélőképesség* kifejezés helyett, bár teljességgel érthető és megfelelő – pusztán a magyar terminológiával összhangba hozandó –, a *belátási képesség* is használható volna.

A 313. cikkben – „*[...] a házastársakat a jóhiszemű harmadik személyek a törvényes vagyonszövetség rendszer szerint összeházasodottnak tekintsek*” – a körülményes *összeházasodottnak* szót az egyszerű *házas* kifejezés helyettesítheti.

Az „*[...] amikor a sértett házastárs tudomást szerzett a jogügylet meglétéről*” [316. cikk (2) bek.] megfogalmazásban a *sértett* szó erőteljesen félreérthető – egyrészt a sértett büntetőeljárás fogalom, és itt nyilván nem erről van szó, másrészt a házastársak közötti sértettség számos további konnotációt vonhatna maga után, méghozzá tévesen –; a szöveg nyilvánvalóan a *károsult/kárt szenvedett házastársra* utal.

A 317. cikk (3) bekezdéséből („*[...] ha végrehajtási bírói határozattal eltérően nem rendelkeztek*”) nem válik egyértelművé, hogy pusztán jogerős, vagyis végrehajtható végzésről/ítéletről van-e szó, vagy pedig már elrendelt végrehajtási eljárásról – ha az eredeti szöveg alapján ez nem pontosítható, úgy e kérdésre esetleg lábjegyzetben térhetne ki a fordító. A *bírói határozat* kifejezés – itt és számos további szöveghelyen is – felülvizsgálendő, illetve egységesítendő volna, hogy a magyar polgári eljárásjog terminológiájának keretén (határozat / ítélet/végzés) belül értelmezhető legyen, vagy pedig lábjegyzetes magyarázat segítségével a román perjog rendszerébe lehessen illeszteni.

A 318. cikk (4) bekezdésében („*[...] az információk kérelmezésének megtagadása azt a relatív vélelmet eredményezi [...]*”) használt *relatív vélelem* fordulat mindenképpen lábjegyzetes magyarázatot igényel, mivel ezt a fogalmat a magyar jogi nyelv nem használja. Amennyiben azonban a kifejezés a megdönthető (vagyis ellenbizonyítható) vélelmet takarja, akkor érdemes volna a tükörfordítás helyett ezt a kifejezést használni.

A 321. cikk kapcsán kérdésként merül fel, hogy a *telekkönyvi feljegyzés* („*bármelyik házastárs kérheti egy ingatlanak családi lakásként való feljegyzését a telekkönyvbe [...]*”) valóban feljegyzési jogot, vagy pedig bejegyzést takar-e.

A bérleti szerződés odaitélése kapcsán – „*[a] bérleti szerződés odaitélésénél be kell idézni a bérbeadót [...]*” [324. cikk (3) bek.] – a *beidőzés* fogalma tisztázást igényel a magyar és román eljárásjogi terminológia fényében, mivel ebben a formában a megfogalmazás túlságosan általános és kollokvialis.

A 324. cikk (4) bekezdésének „*két házastárs*” és a 340. cikk „*mindegyik házaspár saját dolga*” fordulata helyett az első esetben a *házastársak* szó lenne a helyesebb (monogám házassági rendszerben legalább és legfeljebb csak két házastársról lehet beszélni), az utóbbi esetben pedig nyilván „*az adott házastárs*” fordulat a szerencsésebb (hiszen nem több házaspár egymás közötti vagyonekülönítését szabályozza a törvény). A 342. cikkben a „*mindenik házastárs*” megfogalmazást a „*bármelyik házastárs*” helyettesítheti – a *mindenik* érthető ugyan, de régies és erősen tájnyelvi. Ugyanez áll a 343. cikk (3) bekezdésének a „*ha a felek így egyeznek*” fordulatára, ami kiegészítendő a *meg* igeekötővel.

A 340. cikk f) pontjában az *erkölcsi kár* fogalmát érdemes volna összhangba hozni a kötelmi jog terminológiájával.

A 347. cikk (2) bekezdésében – „*[a] törvény védi a megtámadhatóság joghatásai ellen azt a megszerző harmadik személyt, aki megtette a szükséges elővigyázatossági lépéseket [...]*” – az *elővigyázatossági lépések* fordulat nehezen értelmezhető – alighanem az „*aki kellő körültekintéssel járt el*” megfogalmazás adhatná vissza a szöveg tartalmát.

A 352. és 353. cikkekben „*a dolgok végrehajtása*” és „*nem hajthatók végre*” fordulatok helyett szakszerűbben hangozna a „*vonhatók végrehajtása alá*”, illetve „*azokra nem vezethető végrehajtás*” megfogalmazás. A 353. cikk (2) bekezdésében a „*személyes hitelező*” fogalma alighanem lábjegyzetben pontosítandó, mivel ebben a formában – akárcsak az eredeti román szövegben – túl általános, mivel feltehetőleg azon követelésekre utal a törvény, amelyekért a házastársak önállóan, és nem egyetemleges adóstársaként felelnek.

A 357. cikkben a *vagyonközösség felszámolása* helyett szerencsésebb volna annak *megszüntetését* említeni, hiszen a *felszámolás* a társasági vagyonnal hozható összefüggésbe.

A *nézeteltérés* (358. cikk, 1941. cikk), *konfliktus* (891. cikk) és hasonló értelmű kifejezéseket, mivel egyik sem jogi *terminus technicus*, helyesebb volna a *vita* szóval egységesíteni, ami magában foglalja a *controvertsiát*, de még nem feltétlenül jelent peres útra terelt jogvitát.

A magánfelek között nyilvánvalóan *egyezségről*, *megállapodásról* stb. lehet szó, az *egyezmény* (amit például a 359. cikk említ) polgári jogi kontextusban – hiszen nem államközi *pactumokról* van szó – nem értelmezhető.

A 361. cikk (1) bekezdése a dolgok „*megszerzési módja*” fordulatot alkalmazza – ehelyett a már bevett és dogmatikailag kiérlelt *szerzősmód* kifejezés pontosabb volna.

A 363. cikk (2) bekezdése szerint „*a kártérítést kér*” – e helyütt inkább a *követel*, vagy még inkább a *tart igényt* állítmány szerencsésebb lenne.

A 390. cikk (1) bekezdése szerint (a kiegyenlítő – nyilvánvalóan kompenzációt célzó – járadék szabályozásánál) „*amely célja kiegyenlíteni, amennyire lehetséges, a válás után az igényt támasztó életkörülményeiben bekövetkező jelentős egyensúlyhiányt*”. Az *egyensúlyhiány* e helyütt nyilván a válás folytán bekövetkezett, módosult életkörülményekre utal. Ennek

megfelelően javasoljuk az „*amelynek célja – lehetőség szerint – kiegyenlíteni a válás után az igényt támasztó életkörülményeiben bekövetkező jelentős változást*” megfogalmazást.

A természetes szülő kifejezés helyett – „*[a]mennyiben az örökbefogadó a természetes szülő vagy az örökbefogadó szülő házastársa, az örökbefogadott rokoni kapcsolatai csak az örökbefogadóval nem házastársas természetes szülő...*” [470. cikk (3) bek.] – szerencsésebb lenne a *vér szerinti szülő* megfogalmazást alkalmazni.

A 477. cikk („*[...] ha az örökbefogadott legalább két éves szabadságvesztéssel büntetett bűncselekményt követett el az örökbefogadókkal szemben*”) kapcsán – azon kívül, hogy az „*örökbefogadókkal szemben*” helyett inkább „az örökbefogadó sérelmére” követte el a cselekményt, hiszen aligha szükséges, hogy mindkét örökbefogadó sértetti pozícióba kerüljön – tisztázandó, hogy ténylegesen *büntetett* (vagyis jogerősen elbírált), vagy pedig *büntető* cselekményre utal-e a törvény.

4. Gondolatok a javakra/dolgokra vonatkozó szabályok fordításáról

A román polgári jogi és azon belül különösen a dologi jogi terminológiában a *bun-bunuri*, vagyis szó szerinti fordításban a *jószág-javak* terminus terjedt el. Az Rptk. nyelvezetében számos helyen feltűnik a kifejezés, hol egyes számban, hol többes számban.

Az Rptk. 535. cikke – amely a javak normatív meghatározását rögzíti – a jelenlegi fordításban így szerepel: „*[d]olgoknak (javaknak) minősülnek a vagyoni jogok tárgyát képező anyagi vagy testetlen dolgok*”. A fordítás ebben a formájában nehézkesen olvasható, magyartalan. A hatályos magyar Ptk. is ismeri a *javak* terminust, azonban ez mindössze háromszor jelenik meg a törvénytömbben. A javak helyett a magyar Ptk. a dolog, valamint a vagyontárgy fogalmakkal operál. A magyar Ptk. dolog fogalma merőben eltér a román jogban ismert dolog fogalomtól, viszont a Ptk. 8:1. § (1) bekezdés 5. pontjában foglalt vagyontárgy definíció már egybevág a román *dolog-javak* fogalommal. A magyar Ptk. rendszerében vagyontárgy a dolog, a jog, a követelés. A román Ptk. rendszerében a dolog és jószág (pontosabban: javak) lényegében rokon értelmű szavak, de koncepcionálisan a javak tágabb kategória, amit többek között az is fémjel, hogy a törvényben számottevően többször jelenik meg.

Tekintettel arra, hogy a magyar Ptk.-ban lévő *vagyontárgy* fogalom tartalmilag azonos az Rptk.-ban lévő *javak* fogalommal, célszerűbb az Rptk. fordításában is a *javak* terminus helyett a *vagyontárgy* kifejezést használni. Fontos érv a vagyontárgy kifejezés mellett még az is, hogy egyes számban is kényelmesen használható, szemben a javakkal, aminek egyes számú alakja nem a *'jav'*, hanem a *jószág*. A jószág viszont archaikus kifejezés, nem tükrözi azt a jogi valóságot, amit ma *javak* kifejezés alatt értünk. Ezenkívül a *javak* többes számú alakban való alkalmazása az Rptk. fordításában rendkívül nehezen olvashatóvá teszi a normaszöveget. A többes számú alak használatát célszerű minden olyan esetben elkerülni, amikor annak nincs normatív jelentősége. Így például az Rptk. 535. cikke sem követeli meg a többes szám feltétlen alkalmazását. Mellőzésével a szöveg a következőképpen nézne ki: „*jószág minden testi*

vagy testetlen dolog, amely vagyoni jog tárgyát képezi”. A jószág helyett viszont célszerűbb átmenetni a magyar Ptk.-ból a vagyontárgy fogalmat. Így „*vagyontárgy minden testi vagy testetlen dolog, amely vagyoni jog tárgyát képezi*”.

A dolog terminusnak a román Ptk. rendszerében főként a birtok [azon belül a foglalás (*ocupatiune*)], valamint a deliktuális felelősség területén van jelentősége, ezért a dolog fogalomnak az Rptk. fordításából nem szabad eltűnnie.

5. A vagyon és annak típusai a román Ptk. rendszerében

Az Rptk. rendszerében a *patrimoniu*, vagyis a *vagyon* fogalma különböző szóalakokban és szókapcsolatokban összesen 184 alkalommal jelenik meg, gyakorta jelzős szókapcsolatokban (mint pl. *drepturi patrimoniale*, azaz *vagyoni jogok* vagy *masă patrimonială* mint *vagyontömeg/vagyonállomány* stb.).

A *vagyon* fogalmával összefüggő szókapcsolatokra – a rendkívül mély jogtudományi vonatkozásain túl – fordítási szempontból azért szükséges néhány gondolat erejéig kitérni, mert olyan fordításelméleti problémát érint, ami arról szól, hogy mitévő legyen a fordító, ha a forrásnyelven lévő kifejezésnek a célnyelven semmiféle (jól alkalmazható) megfelelője nem létezik. Ilyenkor alapvetően két lehetőség áll fenn: a fordító új fogalmat hoz létre a célnyelven, vagy körülírással oldja meg a megoldhatatlant. Mindkettő kockázatos, kiváltképpen akkor, ha olyan gyakorlati alkalmazásra szánt szöveg kerül fordításra, mint amilyen az itt vizsgált törvénysszöveg.

Az új fogalom célnyelven történő megalkotásának egyik legszembeötlőbb kockázata az, hogy a forrásnyelven elérhető és elfogadott értelemtartalmak kiszorulnak a célnyelvű megoldásból. A körülírásban rejlő kockázatok pedig a célnyelvi (szöveg)koherencia tekintetében jelentkezhetnek, ugyanis a körülírás szöszaporításhoz vezet, ami terheli a szöveget, aminek szintén a szöveg üzenete és ezzel együtt az olvasója látja kárát.

Mind a magyar, mind a román jogi szakirodalomban egyetértés van a tekintetben, hogy *vagyon* alatt a személy pénzben kifejezhető jogainak (javak/vagyontárgyak, dolgok, szerződési pozíciók stb.) és kötelezettségeinek összességét kell érteni. Következésképpen a vagyonnak van egy aktív és egy passzív oldala (számvitelben: aktíva/eszköz és passzíva/forrás). Ezen felül a vagyon a benne lévő jogok és kötelezettségek összekapcsoltsága miatt egy elvont teljes egészet képez, ami viszont nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a vagyonon belül a vagyon jogosultja – a fentebb bemutatott értelemben vett – *vagyon-tárgy*-összességeket létesítsen és ezeknek különálló rendeltetést szabjon. Így az elvont értelemben vett vagyon és a benne lévő jogok és kötelezettségek között nem áll fenn azonosság (sem).⁶ A vagyon megosztható.

A *vagyon* fogalmát az Rptk. 31. cikk (1) bekezdése rögzíti. A hivatkozott normaszöveg (jelenlegi fordítása) szerint: „[m]inden természetes vagy jogi személy alanya egy vagyonnak,

⁶ Részletekért a magyar szakirodalomból lásd például MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 171–172. A román szakirodalomban lásd Gabriel BOROI, Carla ANGHELESCU Alexandra, Bogdan NAZAT: *Curs de drept civil. Drepturile reale principale*, Hamangiu, Bukarest, 2013, 1–4; Valeriu STOICA: *Drepturile reale principale*, Hamangiu, Bukarest, 2013, 10.

amely magában foglalja ezek összes pénzben értékelhető jogát és kötelezettségét". Az említett cikk (3) bekezdése a vagyon típusait, vagyis különböző vagyonállományokat ír elő, így az Rptk. „[...]III. könyv IV. címének rendelkezései szerint létrehozott bizalmi vagyonállomány[t], az engedélyezett szakmák gyakorlására szolgáló vagyon[állományt], valamint a jogszabályban ekként meghatározott [...] rendeltetési vagyonállományt [...]”.

A fordítási nehézséget egyrészt az (1) bekezdés megfogalmazása, másrészt pedig a (3) bekezdés fogalmi apparátusa képezi. Forrásnyelven az (1) bekezdés fordítási nehézsége abból fakad, hogy az „[o]rice persoană [...] este titulară a unui patrimoniu [...]” szóösszetételben nem teljesen egyértelmű, hogy az „a unui” milyen mondattani szerephez jut: határozatlan névelő vagy számnév? Ha az első, akkor a fentebb idézett fordítás a következőképpen egyszerűsíthető: *[m]inden természetes vagy jogi személynek van vagyona, amely magában foglalja a személy összes pénzben kifejezhető jogát és kötelezettségét*. Ez azonban a román jogi valóságnak nem megfelelő fordítás, mivel a vagyon egyik lényegi sajátossága, hogy minden személynek csak egy lehet belőle. Ezért a jelenlegi fordítás tartalmilag tökéletesen helyes, viszont stílusát (megfogalmazását) tekintve kissé nehézkes. A következő változatot javasoljuk: *[a] természetes vagy jogi személynek egyetlen vagyona van, amely magában foglalja a személy összes pénzben kifejezhető jogát és kötelezettségét*.

Az Rptk. 31. cikk (3) bekezdésének fordítását érintő probléma forrása a román jogszöveg koncepcionális töredezettsége és fogalmi következetlensége. A forrásnyelven *patrimoniu de afectatiune*, valamint az ez alá tagozódó *masă patrimonială fiduciară*, *mase patrimoniale afectate unei profesii autorizate*, *patrimoniu profesional individual* (Rptk. 33. cikk) fogalmaknak nincs (pontos) magyar megfelelője. Az Rptk. jelenlegi fordításában ezek rendre *rendeltetési vagyonállományként*, *bizalmi (fiduciárius) vagyonállományként*, *szakma gyakorlására szolgáló vagyonként*, valamint *foglalkozás gyakorlására szolgáló egyéni vagyonként szerepelnek*. Annak ellenére, hogy a felsorolt szókapcsolatok pontos jelentéstartalmát teljes egyértelműséggel nem lehet visszaadni, a *vagyonállomány* helyett célszerűbb lenne egységesen a *vagyontömeget* használni. A vagyonállomány ugyanis inkább közgazdasági, közgazdaságtani kifejezés, mint jogi, szemben a *vagyontömeg* kifejezéssel, ami a jelenleg is hatályban lévő magyar jogszabályok szövegeiben is megjelenik.⁷ De alternatíva lehet a *különvagon* kifejezés is.

A probléma következő szintje már nemcsak fordítási, hanem jogtudományi is egyben. A különböző vagyontömegek valamely célra rendelése valójában nem a vagyon mint a személy pénzben kifejezhető jogainak és kötelezettségeinek összességét – vagyis az aktív és passzív eszközöket együttesen – érinti, hanem a vagyonon belül helyet foglaló vagyontárgyak egyedileg és/vagy fajlagosan meghatározott valamely részét, ami a fentebb vázolt vagyon-fogalomhoz viszonyítva értelmetlen. Még egyszer: vagyon jogok és kötelezettségek együttesen alkotnak, vagyontömeg létesítése azonban csak vagyontárgyak bizonyos csoportjával, vagyis a vagyon aktív oldalához tartozó eszközökkel lehetséges, még akkor is, ha az érintett vagyontárgyak felett dologi terhek állnak fenn.

⁷ Lásd pl. a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény 5. § (1) bekezdés 7. és 139. pontjait; az adóigazgatási rendtartásról szóló 2017. évi CLI. törvény 21. § (2) bekezdését; az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. törvény 9/A. § (2) bekezdését.

Mit tegyen hát a fordító? A kérdésre értelemszerűen itt nem adhatunk választ, viszont az ilyen és ehhez hasonló kérdésekről célszerű szakmai vitát folytatni.

6. További megjegyzések a dologi könyv fordításához

„*Ingtatlan dolgok maradnak az ingatlantól újrafelhasználás céljából ideiglenesen elválasztott anyagok mindaddig, amíg formájuk nem változik...*” (538. cikk) – kérdésként merül fel, hogy a szöveg itt valóban a *formára* utal-e, nem pedig a *jellegre*. A *hozam* esetében – „*valamely dolog sérelmével vagy fogyásával létrejött termék [...]*” (549. cikk) –, mivel a normaszöveg az erdő fáira, illetve a kibányászott kövekre utal, nem biztos, hogy a *termék* kifejezés a legtalálhatóbb – esetleg az *eredmény* szó lenne alkalmazható, vagy (akár lábjegyzetben) megkockáztatható volna a *fructus* említése is az anyadolog állagfogyása okán. A gyümölcsszerzés esetén (550. cikk) a „*napról napra történő megszerzés*” helyett talán a jogi terminológiába jobban illeszkedne a „*napi elszámolás/számítás alapján történő megszerzés*” használata. A földterület tulajdonjogának terjedelme (559. cikk) kapcsán érdemesebb volna talán „*a törvényes határok betartása*” helyett azok „*figyelembevételét/tiszteletben tartását*” említeni, akárcsak (ugyanott) a *harmadik személyek jogai* esetén is indokoltabb *tiszteletben tartásról* beszélni, mintsem betartásról, hiszen a *jog* itt alanyi jogot, nem pedig normát jelent.

Az 566. cikk (1) bekezdésében szereplő „*[a]z alperes köteles a dolgot visszaszolgáltathatni vagy kártérítést fizetni, amennyiben a dolog önhibájából pusztult el [...]*” mondatrészben a dolog kapcsán az *önhiba* nem értelmezhető – a szöveg feltehetőleg a *másnak/senkiének fel nem róhatóságra* utal. Az 573. cikk (2) bekezdésében megjelenő „*[a] földterületekhez nem kapcsolódó szigetek és porondos helyek, amelyeknek a partja a víz átlagszintjén található [...]*” mondatrészben teljességgel értelmezhetetlen a *porondos helyek* kifejezés – porondot a magyar nyelv leginkább csak a cirkusz világában ismer –, a folyóban lévő zátony azonban vízszinttől függően lehet akár a vízfelszín alatt, akár felett is. Itt *kavicszátonyról* van szó.

A 624. cikk címében kényszerhelyzet helyett helyesebb volna a szükséghelyzet kifejezés, illetve az (1) bekezdésben – „*[h]a valaki saját vagy másvalaki közvetlenül fenyegető veszély elleni védelmére más dolgát használta vagy megsemmisítette [...]*” – a „*magát vagy más közvetlenül fenyegető veszély elleni védekezésre [...]*” megfogalmazás. Az Rptk. III. könyv, II. cím, IV. fejezet 2. szakaszának címében a „*[a] szokványos társtulajdon*” szerepel, ami könnyebben értelmezhető lenne „*közönséges társtulajdon*” formájában.

Átgondolandó, hogy tulajdonosi társulások esetében (659. cikk) a „*felsorakoztatott vagy ikerlakásból álló együttesek*” *sorház- és ikerlakás-építményekre* céloz-e, mert ebben a – nyilvánvalóan túlságosan szövegű – fordításban kevésbé járul hozzá a megérthetőséghez.

A 661. cikkben a közös tulajdont „*cáfoló jelek*” helyett talán érdemesebb volna annak „*ellenbizonyítására alkalmas*” jeleket említeni.

A 698. cikkben említett konszolidációt (vagyis azon esetet, amikor a tulajdonjog és az idegen dologbéli jog egy kézben egyesül, és az előbbi magába olvasztja az utóbbit) mint a felülépítmenyi jog megszűnését helyesebb volna latinus alakban használni (esetleg

lábjegyzettel kiegészítve), mivel a magyaros írásmód egyebet is sugallhat (vö. *consul* – konzul, *ensor* – cenzor).

A 883. cikk címében a „*telekkönyv tanulmányozása*” helyett – mivel a tanulmányozás inkább stúdiumot jelent – szerencsésebb volna a *megismerhetőség* szót használni.

A 892. cikk címe („*A rosszhiszemű megszerző harmadik személy helyzete*”) magyarosabb volna a „rosszhiszeműen szerző harmadik fél” formában.

Tisztázandó az *okirat*, *bizonyítvány* és *okmány* szó használata is (pl. 377. és 1595. cikk). Amennyiben ezek egymás szinonimáiként szerepelnek a román szövegben, akkor nyilván fordítói döntés kérdése, hogy magyarul is indokoltak-e ezen szinonimák (olykor az *okirat* logikailag *szerződést* jelent a szövegben), vagy pedig – koherensebb szöveget teremtve – egységes kifejezéssel adandók-e vissza. A 377. cikk (1) cikkében szereplő „*a válsági bizonylat kibocsátása után*” fordulat azonban mindenképp javítandó, mivel a *bizonylat* kifejezést a magyar nyelv kizárólag a számvitel területén használja.

7. Gondolatok a jogi tények fogalmáról

A *jogi tények* (*fapte juridice*) fogalma az Rptk.-ban először a 6. cikk (2) bekezdésében jelenik meg, azonban két eltérő értelemben. A kétértelműség oka az, hogy a román nyelvben a *fapte* főnév a *fapt*, valamint a *faptă* főnevek közös többes számú alakja. Látható tehát, hogy két eltérő jelentésű kifejezés többes számú alakjára a román nyelvben ugyanaz az íráskép és hangalak használatos. Ezért a *fapt*⁸ és *faptă*⁹ közti különbség éles elhatárolása szükséges.

A *fapt* elsődleges jelentése: *tény*, vagyis *valós történet*, *megtörtént esemény*, de jelent *jelenséget* is. A Román Értelmező Szótár szerint viszont a *fapt* másodlagos jelentései között szerepel az az értelemtartomány, ami egyben a *faptă* elsődleges jelentése is. Az értelmező szótárban a *faptă* külön is szerepel, elődleges jelentése pedig *tett*, *cselekedet*, *cselekmény*, tehát lényegében valamilyen emberi magatartás.

A vizsgált főnevek értelemtartományai közötti különbség – mint már utaltunk rá – a *fapte* többes számú alakban, illetve a *fapte juridice* szóösszetételben összemosódik, és ezért az Rptk. rendszerében több helyen ekként, vagyis első ránézésre nem mindig egyértelmű jelentéstartalommal köszönnek vissza. Ez érzékelhető az Rptk. 6. cikk (1) bekezdésének fordítása esetén is. Az említett rendelkezés jelenlegi, a forrásnyelvű változathoz (túlzottan) hű fordítása a következő: „*[a]z új törvény hatálybalépése előtt megkötött, vagy adott esetben elkövetett vagy bekövetkezett jogügyletek és cselekmények csak a megkötésük vagy esetenként elkövetésük vagy bekövetkezésük időpontjában hatályos törvény által előírt joghatásokat fejthetik ki*”. E jogszövegfordításban a „*jogügyletek*” és „*cselekmények*” román megfelelői rendre az *acte juridice* és *fapte juridice*. Észre kell venni továbbá azt is, hogy az idézett rendelkezésben a *megköt*, *elkövet* és *bekövetkezik* igék főnévi alakjai szerepelnek, amelyek közül az első a jogügyletchez tartozik, az utóbbi kettő pedig a cselekményhez.

⁸ Semlegesnemű főnév: egyes számban hímnemű alakban jelenik meg, többes számban nőnemű alakban.

⁹ Nőnemű főnév: mind egyes számban, mind többes számban nőnemű alakban jelenik meg.

A román polgári jogi gondolkodásban különös szerephez jutnak a *jogi tények* mint jogviszonyt keletkeztető és kötelemfakasztó kategóriák. A jogirodalomban széles körű egyetértés övezi azt a tételt, miszerint a *jogi tény* lényegében háromrétegű fogalom.

Legtágabb értelemben véve a jogi tény magában foglalja az emberi magatartások teljes spektrumát (így az akaratlagos és akaratlan magatartásokat), illetve a jogalanyok befolyása alatt nem álló egyéb eseményeket és/vagy jelenségeket (természeti tények), amelyekhez bekövetkezésük esetén a törvény meghatározott jogkövetkezményeket kapcsol.

A jogi tény fogalma szűkebb értelemben véve csak az akaratlagos és akaratlan magatartásokat foglalja magában, ide nem értve az ember által nem befolyásolható események, jelenségek körét.

Az akaratlagos vagy szándékolt emberi magatartások körébe tartoznak a *jogügyletek* (*acte juridice*), ugyanis ezek minden esetben jogviszony létrehozására, módosítására vagy megszüntetésére, azaz valamilyen joghatás kiváltására irányulnak.

Az akaratlan, vagyis a nem szándékos magatartások fogalomkörébe tartoznak az ún. jogszerű cselekmények, szabatosan a jogszerű kötelemkeletkeztető tények¹⁰ (*fapte licite*) és jogsértő/jogellenes cselekmények (*fapte ilicite*). Ezek a legszűkebb értelemben vett jogi tények. A jogszerű cselekmények sajátossága az, hogy megvalósulásuk esetén a törvényben meghatározott joghatás következik be (pl. jogalap nélküli gazdagodás esetén a visszatérítési kötelezettség). A jogsértő cselekmények körébe a szándékos és gondatlan (együttesen: vétkes) károkozást megvalósító magatartások tartoznak, amelyek általában az ilyen magatartást tanúsító személy kártérítési kötelezettségének megnyílását idézik elő.

Látható tehát, hogy a *tény*, valamint a *cselekmény*, a *jelenség/esemény* és a *jogügylet* fogalmak hierarchikus viszonyban állnak egymással abban az értelemben, hogy a cselekmény, a jelenség, illetve a jogügylet mind a legtágabb értelemben vett *jogi ténynek* minősül. Ebben a megközelítésben a *jogi tény* fogalma a másik három gyűjtőfogalmának tekinthető.¹¹ A fogalmi feszültség a legtágabb értelemben vett jogi tény fogalma és legszűkebb értelemben vett jogi tény fogalma vonatkozásában merül fel. A legtágabb értelemben vett jogi tény fogalmának részét képező *jelenség/esemény* fogalom főként a közhiteles nyilvántartásban rögzítendő tények körére vonatkozik, így pl. a születés tényére, az elhalálozás tényére stb.¹² Egyértelmű, hogy a *legtágabb és legszűkebb értelemben*

¹⁰ Az, hogy kötelemkeletkeztető tényekről van szó; az Rptk. V. könyv II. cím III. fejezetének címéből derül ki teljes bizonyossággal. E körbe sorolandó a jogalap nélküli gazdagodás (*im-bogățirea fără justă cauză*), a tartozatlan fizetés (*plată nedatorată*) és a megbízás nélküli ügyvitel (*gestiune de afaceri*). Megjegyzendő, hogy a magyar Ptk. rendszerében az előbb említett három jogintézmény gyűjtőfogalmaként a jogalkotó a románhoz hasonló *egyéb kötelemkeletkeztető tények* szókapcsolatot rögzítette, amelynek – a jogalap nélküli gazdagodás, valamint a megbízás nélküli ügyvitel mellett – a *díjkítűzés* (6:588. §), az *utaló magatartás* (6:587. §) és a *kötelezettségvállalás közérdekű célra* (6:589. §–6:592. §) is részét képezi. A magyar Ptk. a tartozatlan fizetés fogalmát nem ismeri.

¹¹ Vö. Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHELESCU: *Curs...*, i. m., 60–61. Ugyanerről magyar nyelven lásd VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2020, 111–112.

¹² Vö. Rptk. 18–25. cikkek.

vett jogi tény fogalmakat az Rptk. fordításában ekként alkalmazni nem lehet, ezért ezek pontos jelentéstartalmát a kontextusból kell kiszűrni.

A jelzett feszültség feloldására fordítási szempontból támpontként az Rptk. koncepcionális kiindulópontja szolgálhat. A törvénykönyv ugyanis a jogos és jogsértő emberi magatartások körét (vagyis a legszűkebb értelemben vett jogi tényeket) *cselekmény*ként kezeli, amelyhez az *elkövet* (*sāvârşeste*) igét társítja. Ezért szöveghű fordításban például a *singularis* alakban lévő *faptă ilicită săvârşită* magyar fordítása *elkövetett jogsértő cselekmény*, ami azonban – bár alapvetően helyes – kissé elszakad a jelenleg hatályos magyar polgári jogi műnyelvtől. Minthogy a *tettek*, *cselekmények*, *cselekedetek* (és ezek ellentettjei) különösen a polgári jog területén absztrakt módon emberi magatartásként írhatók le, a tett és cselekmény szavak helyett (ott, ahol ez lehetséges) az Rptk. fordításában is inkább a *magatartás* következetes használatát javasoljuk, értelemszerűen a *tény* és *jogügylet* fogalmak mellett. Alternatívaként megfontolásra érdemes a *károkozás* és *károkozó magatartás*, illetve ezek származékai is. Ezáltal az Rptk. magyar fordításában (azon belül pedig különösen a kötelmi jogi könyvben) a *cselekmény* büntetőjogi felhangja valamelyest tempul – jöllehet a hatályos magyar Ptk. nyelvezetétől sem teljesen idegen a *cselekmény* fogalma –, másrészt pedig a legtagabb és legszűkebb értelemben vett jogi tények közötti feszültség is némiképp feloldható.

A magyar Ptk. esetében a *cselekmény* vonatkozásában mindenképp említést érdemel, hogy ehhez olykor az *elkövet*, máskor pedig az *elvégez* vagy *véghezvisz* igék tartoznak. Mindezek a szókapcsolatok a magyar Ptk. rendszerében a *jogsértő magatartás* szinonimáiként tekinthetők, ugyanis adott esetben a cselekmény elkövetése, elvégzése, véghezvitele vagy a két utóbbi elmaradása minden esetben *felelősségfakasztó*, azaz kötelelemkeletkeztető jogi tényként merül fel. További érdekesség, hogy a magyar Ptk. nyelvezetéből a *cselekmény* kifejezés másodlagos jellege tűnik ki, szemben a *jognyilatkozattal*. Ennek alátámasztására példaként a magyar Ptk. 6:17. §-a hívható fel, amely szerint „[a] *képviselési jog kiterjed mindazon cselekmények elvégzésére és jognyilatkozatok megtételére, amelyek a képvisellel elérni kívánt cél érdekében szükségesek*”.¹³

Az eddigi fejtegetések fényében ezért az Rptk. 6. cikk (2) bekezdésének jelenlegi fordítása pontatlannak tűnik, ugyanis a jogi tény *jelenség*, *történet* értelemtartományát összemosza a *cselekmény* fogalmával. A jelenlegi fordítás helyett a következőt javasoljuk: *[a]z új törvény hatálybalépése előtt megkötött jogügylet, tanúsított magatartás vagy bekövetkezett tény csak a jogügylet megkötése, jogsértő magatartás tanúsítása vagy tény bekövetkezése időpontjában hatályban lévő törvény által előírt joghatást váltja ki*.

Ugyanez a megoldás alkalmazható álláspontunk szerint az Rptk. 16. cikkére is, ami a *vétkenység* (*vinováție*, azaz szó szerinti fordításban *bűnösség*) fogalmát rögzíti. A jogszöveg jelenlegi fordítása a következő: „(1) *Ha törvény eltérően nem rendelkezik, a személy csak a szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett tetteiért felel. (2) A tett elkövetése szándékos, amikor az elkövető előre látja cselekményének eredményét, és akár törekszik ennek elérésére, akár nem, elfogadja ezen eredmény bekövetkezésének lehetőségét. (3) A tett elkövetése gondatlanságból történik, amikor az elkövető előre látja tetteinek eredményét, de nem fogadja el azt és alaptalanul*

¹³ A magyar Ptk. kötelmi jogról szóló hatodik könyvében a *cselekmény* szó mindössze kétszer jelenik meg: először a 6:25 § (3) bekezdésében, másodszer pedig a fent idézett szöveghelyen.

arra számít, hogy nem következik be, vagy nem látja előre tettének eredményét, habár azt előre kellett volna látnia. Súlyos gondatlanság áll fenn akkor, ha az elkövető olyan hanyagsággal vagy meggondolatlansággal járt el, amelyet a legkevésbé körültekintő személy sem tanúsítana saját érdekeivel szemben. (4) Amikor a törvény egy bizonyos tett joghatásait annak gondatlanságból való elkövetésétől teszi függővé, a feltétel akkor is teljesül, ha a tett elkövetése szándékos volt.” Látható, hogy itt már *cselekmény* helyett a *tett* jelenik meg, ami az Rptk. fordításának érthetőbbé tételéhez semmivel sem járul hozzá. Stilisztikai szempontból is továbbgondolva, a következőt javasoljuk: (1) *Ha jogszabály eltérően nem rendelkezik, a személy csak a szándékos vagy gondatlan magatartásáért felel. (2) Szándékos a magatartás, amikor az azt tanúsító előre látja magatartásának eredményét, és vagy törekszik ennek elérésére, vagy – bár nem törekszik rá – belenyugszik ezen eredmény bekövetkezésének lehetőségébe. (3) Gondatlan a magatartás, amikor az azt tanúsító előre látja magatartásának eredményét, de nem törekszik ennek elérésére és alaptalanul abban bízik, hogy az nem következik be, vagy nem látja előre magatartásának eredményét, noha előre kellett volna látnia. Súlyosan gondatlan az, aki olyan hanyag vagy meggondolatlan magatartást tanúsított, amelyet a legkevésbé körültekintő személy sem tanúsítana saját érdekeivel szemben. (4) Amikor a törvény egy magatartás joghatásait annak gondatlan jellegétől teszi függővé, a feltétel akkor is teljesül, ha a magatartás szándékos volt.*

Az eddig tárgyalt problémát nagyon jól szemlélteti az Rptk. 219. cikke, amelynek címében a legszűkebb értelemben vett „*jogi tények*” kifejezés jelenik meg. Az Rptk. e rendelkezése a jogi személy szervei által tanúsított jogszerű és jogsértő magatartás miatti felelősséget, valamint az e szerveket alkotó személyek személyes és egyetemleges felelősségét szabályozza. A cikk jelenlegi fordítása a következő: „(1) *A jogi személy szervei által elkövetett törvényes vagy törvénybe ütköző cselekmények csupán akkor kötelezik magát a jogi személyt, ha a megbízott tisztség feladatkörével vagy céljával függenek össze. (2) A törvénybe ütköző cselekményekért személyesen és egyetemlegesen felelnek, akik azt megvalósítják, mind a jogi személlyel, mind pedig a harmadik személyekkel szemben.*” E helyett mi a következőt javasoljuk: „(1) *A jogi személy szervei által tanúsított bármely jogszerű és jogsértő magatartás magát a jogi személyt kötelezi, feltéve, hogy a magatartás összefügg a tisztegből fakadó feladatkörrel vagy a tisztség céljával. (2) Aki jogsértő magatartást tanúsít, mind a jogi személlyel, mind pedig harmadik személlyel szemben önállóan és egyetemlegesen felel.*”

Szintén kihívást jelentő és a korábbiakban tárgyaltaktól némiképp eltérő szempontból dilemmát okozó fordítási kérdés merül fel az Rptk. 1349. cikk (1) bekezdése esetében. E rendelkezés a károkozás általános tilalmát írja elő. A jogszöveg jelenlegi fordítása alapján „*[m]inden személy köteles betartani azon magatartási szabályokat, amelyeket a törvény vagy a helyi szokása megkövetel, és tartózkodnia kell attól, hogy cselekedetével vagy mulasztásával más személyek jogait vagy jogos érdekeit sértse.*” A fordítás pontatlan és stilisztikailag kifogásolható, ezért inkább ezt a változatot ajánljuk: „*[m]indenki köteles a törvény vagy a helyi szokás által megkövetelt magatartási szabályokat tiszteletben tartani, és cselekményével vagy mulasztásával más személy jogának vagy jogos érdekének megsértésétől tartózkodni.*” A stilisztikai és szóhasználati kérdéskörön túl a fentiek fényében felmerül, hogy a „*[...] cselekményével vagy mulasztásával [...]*” fordulat összevonható-e egyetlen kifejezésbe, nevezetesen a *magatartásba*. Ezzel a megoldással a szöveg a következőképpen hangozna: „*[m]indenki köteles a törvény vagy a helyi szokás által megkövetelt magatartási szabályokat tiszteletben tartani, és magatartásával más személy jogának vagy jogos érdekének megsértésétől*

tartózkodni.” Amint arra a fentiekben már utaltunk, *magatartás* alatt a cselekményt és ennek ellentétét, vagyis a nem cselekvést (mulasztást) egyaránt érteni kell. A jogi logika alapján egyértelmű, hogy ha jogszabály tevőleges magatartást előíró rendelkezésének megsértésére kerül sor, az ilyen kötelezettségszegés lényegében csak a jogsértő passzív magatartásának fenntartásával képzelhető el, tehát mulasztás formájában. Ezért álláspontunk szerint a „[...] cselekményével vagy mulasztásával [...]” fordulat az előadott módon leegyszerűsíthető.

8. További megjegyzések a kötelmi jogi könyv fordításához

Az 1261. cikkben („*egy semmisségi okkal megtámadható szerződés*”) és az 1263. cikkben („*egy megtámadható szerződés*”) a határozatlan névelő helyett a határozottat tartjuk indokoltnak.

Az 1363. és 1364. cikkben a *kereskedelmi titok* fordulat helyett a magyar jogi terminológiában bevett *üzleti titok*, illetve a *felettes parancsa* helyett (ami túlságosan militánsan hangzik) a felettes utasítása kifejezést javasoljuk. Hasonlóképpen az 1372. cikk (2) bekezdésében, amely a szülő/gondviselő felelősségét taglalja a kiskorú cselekményeiért, a „*felügyelésre kötelezett*” helyett a „*felügyeletre kötelezett*” fordulatot preferálnánk – a *felügyelés* (eltekintve attól, hogy idegenszerű) egy folyamatot, a *felügyelet* pedig a jogkört/feladatot jelöli inkább.

A *facultas alternativát* tárgyaló 1462. cikk (2) bekezdésében az *opciós jog* helyett a *választás joga* megfogalmazás célszerűbb volna.

Az 1475. cikk – nyilván az eredeti szövegben is – túlságosan laicizáló, ezért „*[a] személyek, akik elfogadják a kifizetést*” megfogalmazása helyett a „*[a] kifizetés elfogadására jogosult személyek*” fordulatot javasoljuk.

A „*késedelembe helyeződés*” (pl. 1454., 1525. cikkek) helyett a *késedelembe esés*, illetve *késedelmessé válás* fordulatot javasoljuk használni – érthetőbb és kevésbé kimódolt.

Az 1539. és 1540. cikkben egységesítendőnek véljük a terminológiát: az 1540. cikk címe *kötbért*, a szöveg *pönálét* említ – nyilván a kötbér egyik funkciója a bánatpénz (régies, ma már nem mindenki által értett néven *pönálé*), tehát ezt lábjegyzetben jelezni kellene, és a *pönálé* helyett a közkeletűbb *bánatpénz* kifejezést használni.

Stilárisan szerencsésebb volna az *aki/amely* kitételeket mellőzni [pl. 1542. cikk, 1560. cikk (1) bek. „*az a hitelező, akinek/amelynek követelése nem vitatott és esedékes...*”]. Nyilván a fordító ezzel akarta kifejezni, hogy az adott fél természetes és jogi személy is lehet, de az *aki* vonatkozó névmás magában foglalja ilyenkor az *amelyt* is (már amennyiben ezt egyáltalán szükségesnek véljük, hiszen a jogi személy konstrukciója éppen azt a célt szolgálja, hogy egy vagyontömeg is személyként működhessen).

Az 1681. cikkben (amely a próba szerinti – helyesebben: próbára – vételről rendelkezik) a *próbaidő* kifejezést a *próba* (*kipróbálás*) *ideje* fordulattal lehetne helyettesíteni, mivel a próbaidőt a magyar terminológiában a büntetőjog már (nyilvánvalóan teljesen más tartalommal) lefoglalta.

A *vis maior* terminusa mindenképpen egységesítendő (még akkor is, ha a román szöveg inkonzekvens volna e téren), ugyanis a fordítás olykor *vis maior*t (1380. cikk), olykor pedig *erőhatalmat* (pl. 1959. cikk) említ.

Stilárisan szerencsésebb volna (pl. a 2377. cikkben) az „*ingatlan feletti jelzálogjog*” helyett az „*ingatlanon fennálló jelzálogjog*” fordulat – akárcsak a szakaszcímben az „*ingatlan jelzálogjog*” helyett.

A 2544. cikk „*az elévülés folyamát a jelen Könyv III. címében megállapított szabályok szerint számítják ki*” mondatrésze ismételten példázza, hogy a célnyelv olykor kevesebb szóval is megelégszik, és ezáltal a szöveg frappánsabbá tehető: „*az elévülés a jelen Könyv III. címében megállapított szabályok szerint számítandó*”.

A 2664. cikk a törvénykönyv hatályba léptetését rendezi – az 1. cikkben ennek megfelelően érdemesebb volna *hatályba léptetésről szóló törvényt* említeni a *hatályba helyezésről szóló* helyett.

A kártérítési jog területén jelentkeznek talán a legvilágosabban a forrásnyelvi szöveg (vagyis az Rptk.) fogyatékságai – ezeket a fordítók híven, de az értelmezést megnehezítve adták vissza. A 952. cikkben (és számos egyéb helyen, így például a 351., a 378. és a 1349. cikkben) előfordul a *jóvátétel*, *kárjóvátétel* stb. kifejezés, illetve ezek igei származékai. A szöveg máskor [így például az 1381. és 1391. cikk címében, bár az utóbbi (1) bekezdése már *kártérítésről* beszél] *kártalanítást* említ (szerencsére a kárpótlás nem kerül elő), noha ezek – függetlenül a román szöveg terminológiai kuszaságától – teljességgel eltérő, más jogintézményekhez tartozó fogalmak. A román terminológia következetlenségétől függetlenül ez *kártérítésnek* fordítandó, mivel a kontinentális magánjog mind a kontraktuális, mind a deliktuális felelősség körében csak ezt a terminust ismeri – a *jóvátétel* kifejezést a magyar terminológiában más terület foglalta le (pl. jóvátételt fizet az adott állam a légerekbe elhurcoltaknak, illetve örököseinek), a *kártalanítás* pedig a kisajátítás kapcsán értelmezhető.

Hasonlóképpen nem szerencsés az *áldozat* kifejezés sem (bár az eredeti szöveg pontosan ezt a szót használja, így például az 1216., az 1352. cikkben). Az *áldozat* nem-hogy nem polgári jogi, de még csak nem is büntetőjogi fogalom (ott passzív alanyról, az eljárásjogban pedig sértettéről beszélhetünk), hanem a kriminológia és a zsunalisztika terminusa, használata nem csupán szakszerűtlen, hanem egyenesen groteszk. [A *sérelmet szenvedett fél* – 1222. cikk (2) bek. – sem sokkal jobb ennél.] Helyette egyszerűen a *károsult* kifejezést kellene használni. Tény, hogy a károsult lehet áldozat (pl. ha balesetben meghal), illetve a károsult nem feltétlenül azonos a kártérítésre jogosulttal (pl. ha az említett elhunyt hozzátartozója követel kártérítést), de ezek a generálishoz képest speciális esetek, s ezért az általános kifejezés nem „áldozható” fel a különösnek – minden áldozat károsult, de nem minden károsult áldozat. A román szöveg terminológiai egyenetlenségeit lábjegyzetben volna érdemes jelezni, illetve taglalni.

E megjegyzések és javaslatok nyilván nem fordítástudományi értékűek, hanem mindössze sporadikus és hézagos észrevételek, gondolatok azon, túlnyomórészt a szöveg „túltiszteletéből” fakadó, olykor nem szerencsés és értelemzavaró fordítói megoldások kapcsán, amelyek az Rptk. fordításának első két kiadásában megjelentek. Az optimális megoldások – már ha egy fordítás esetén egyáltalában szó lehet lezártságról és további árnyalást nem igénylő verzióról – minden bizonnyal még nem a harmadik, hanem csak

egy (jóval) későbbi kiadásban standardizálódhatnak, de minden passzus továbbgondolása közelebb vihet ezen értékes munka jobbá tételéhez.

Irodalomjegyzék

1. Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHELESCU: *Curs de drept civil. Partea generală*, Hamangiu, Bukarest, 2021.
2. Flavius-Antoniú BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI (szerk.): *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, C.H. Beck, Bukarest, 2014.
3. BARZÓ Tímea, PAPP Tekla (szerk.): *Civilisztika I. Általános tanos – Személyek joga – Szellemi alkotások joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
4. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, I. kötet, Wolters Kluwer, Budapest, 2014.
5. MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
6. Gabriel BOROI, Carla ANGHELESCU Alexandra, Bogdan NAZAT: *Curs de drept civil. Drepturile reale principale*, Hamangiu, Bukarest, 2013.
7. Valeriu STOICA: *Drepturile reale principale*, Hamangiu, Bukarest, 2013.
8. VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2020.

KOKOLY ZSOLT

A személyiségi jogok szabályozása a hatályos román Polgári törvénykönyvben

Personality rights in the new Romanian Civil Code

Abstract: The new Romanian Civil Code (adopted in 2009, in effect since 2011) comprises a section dedicated to personality rights, as a novelty element compared to the previous Code. Their incorporation into the form of juridical norm follows both naturally from the historic evolution of some fundamental rights, both from the intention of the Romanian lawmaker to offer a comprehensive legal framework in the field of civil law.

Keywords: civil law, Romania, personality rights, human rights, new Romanian Civil Code

Összefoglaló: A 2009-ben elfogadott és 2011-től hatályos új román Polgári törvénykönyv esetében újdonságot jelent, hogy részletező módon megjelenik a személyiségi jogok szabályozása. A normaszöveggé való szerkesztést az egyes alapjogok történelmi fejlődése indokolta, másrészt pedig a jogalkotó azon szándéka, hogy egységes rendszerbe való integrálás révén biztosítsa ezen jogok polgári jogi védelmét.

Kulcsszavak: polgári jog, Románia, személyiségi jogok, román Polgári törvénykönyv

1. Bevezetés

A személyiségvédelem romániai jogszabályi háttere alkotmányjogi, polgári jogi, szerzői jogi, médiajogi és büntetőjogi normatívákból épül fel – az új román Polgári törvénykönyv (Rptk.) egyik újdonságelemét az képezi, hogy részletező módon tartalmazza a személyiségi jogok szabályozását. A személyiségi jogokra vonatkozó rendelkezések normaszövegbe foglalása által a már korábban is fennálló alkotmányjogi védelem mellett polgári jogi szinten is biztosítottá vált a legmagasabb szintű jogvédelem.

Noha a román jogalkotó számára lehetőségképpen felmerült az az opció is, hogy a magánjogi folytonosság fenntartása érdekében a korábbi, 1864-ben elfogadott és számos alkalommal aktualizált román Polgári törvénykönyvet módosító tervezettel hozza napirendre, végül teljesen új tervezet kidolgozásáról, illetve új normaszöveg elfogadásáról született döntés. Az Rptk. elfogadása 2009-ben, hatálybalépése pedig 2011-ben történt. A hatálybalépése óta eltelt tíz év relatív rövid időszaknak tekinthető, azonban bizonyos

következtetéseket mégis meg lehet már fogalmazni arra vonatkozóan, hogy milyen mértékben sikerült a normaszövegbe való integrálásnak hozzájárulnia a személyiségi jogok értelmezése és érvényesítése kapcsán korábban fennállt esetleges vitás kérdések tisztázásához – ennek érdekében pedig az elmúlt évtizedben kialakult joggyakorlatot is figyelembe lehet már venni. Mivel a személyiségi jogok teljes spektrumának elméleti irodalmát és vonatkozó joggyakorlatát terjedelmi korlátok miatt nem tudjuk jelen tanulmányban lefedni, kiemelten az anyajog két részjogosítványának esetét vizsgáljuk meg bővebben, és pedig a véleménynyilvánítás szabadságának, illetve a (saját) képmáshoz való jog problematikáját.

2. Módszertani megjegyzések

Mielőtt a tanulmányban jelzett kérdéskör tárgyalására rátérnénk, szükségesnek tartjuk egy rövid, a társadalmi-jogtörténeti kontextus jobb átláthatóságához is szükséges módszertani kitérő beiktatását: a vonatkozó kérdéskörben egységes romániai polgári szabályozásról ugyanis csak 1945 után beszélhetünk.¹

A román szakirodalom a személyiségi jogok fejlődése kapcsán a korszakolást több nagyobb pillérre helyezi: az első, 1865-től 1945-ig terjedő szakaszt két rövidebb követi: 1945–1952 között a korábbi jogértelmezési gyakorlat mellett párhuzamosan terjednek a szocialista jogrend új tézisei,² melyek meghatározóvá válnak 1952–1965 között. Az 1965 utáni időszak fejlődési görbéjén természetes cezúrát jelent az 1989-es rendszerváltás, kiemelten a 2011-től hatályba lépő Polgári törvénykönyv utáni jogrend.³

Noha a szöveg koherenciája érdekében a „személyiségi jogok” [drepturile personalității] kifejezést használjuk a tanulmányban, fontos megjegyeznünk, hogy az 1989 előtti romániai jogi szakirodalomban csak szórványosan jelenik meg ez a megnevezés, a fogalmat „nem vagyoni jogok” [drepturi nepatrimoniale], esetenként „személyi jogok” [drepturi personale] cím alatt tárgyalják.

Mivel jelen tanulmány nagymértékben támaszkodik a román Polgári törvénykönyv eredeti, román nyelvű szövegére, illetve a szintén román nyelvű szakirodalomra, igyekeztünk a magyar szöveggel párhuzamosan a legfontosabb terminusokat román nyelven is megadni.

¹ Az Alexandru Ioan Cuza fejedelem alatt 1864-ben elfogadott és 1865-től hatályos román Polgári törvénykönyv hatályát Románia 1943-ban terjesztette ki Dél-Erdélyre, 1945-ben pedig Észak-Erdélyre. Vö. VERESS Emőd: *Erdély magánjogi integrálása (1918–1945) = Erdély jogtörténete. 2.*, bővített és javított kiadás, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, HVG-ORAC Budapest, 2020, 457–460.

² A szakirodalomban ebben az időben lezajló vitára példaképpen ld: Nicolae D. GHIMPA: *Responsabilitatea civilă delictuală și contractuală. Studiu de doctrină și jurisprudență*. București 1946, 191–199. ill. ***: *Observațiuni pe marginea practicii judiciare. Reparațiunea daunelor morale*, Justiția nouă 1952/2, 181–183.

³ A nem vagyoni jogok 1989 előtti romániai fejlődésének egyik első összefoglalóját lásd Ioan ALBU, Victor URSA: *Răspunderea civilă pentru daune morale*, Dacia, Cluj-Napoca, 1979. 165–225.

3. A személyiségi jogok szabályozásának fejlődése a román polgári jogban

Az 1864. évi régi román Polgári törvénykönyv alapja a Code Napoléon (illetve kisebb részben az azt követő francia polgári törvénykönyvtervezetek), ezért a kodifikálás alapvetően a francia jog vonatkozó tételeit hasznosítja. A régi román Polgári törvénykönyv a személyhez fűződő nem vagyoni jogok közül rendelkezett a becsületsértés, hamis vád, sajtóvétség, valamint az élet és testi épség elleni cselekedetek szankcionálásáról.⁴

A korabeli magyar jogelmélettel összevetve azt figyelhetjük meg, hogy a német jog közvetítése révén nagyon rövid átfutási idő alatt kristályosodott ki a személyiségi jogok intézménye, hasonlóan intenzív folyamat a régi román Polgári törvénykönyv által szabályozott területeken nem történt, noha a periodikusan felmerülő módosítási, törvényalkotási és kodifikációs tervezetek (1940, 1971 és 2004) keretén belül a kérdéskör a jogalkotó kiemelt figyelmét élvezte.

A kommunista diktatúra idején a Polgári törvénykönyv I. könyvét (*A személyekről*) teljes egészében hatályon kívül helyezték, és több különböző normaszöveggel helyettesítették. A döntést a totalitárius rezsim azzal indokolta, hogy a természetes és jogi személyekre vonatkozó jogszabályi háttérrel a kor társadalmi-politikai realitásai alapján kell újragondolni, ennek érdekében pedig meghozta az 1954. évi 31. sz. rendeletet,⁵ amely a vonatkozó időben ezt a területet szabályozta.

Konceptuálisan a személyiségi jogok fejlődése az 1989 előtti korszakban a polgári jogi felelősség, kártérítési jog és erkölcsi kár metszéspontjából történik a nevesített személyiségi jog felé.

4. A személyiségi jogok jelenlegi jogszabályi háttere Romániában

Romániában a személyiségi jogok oltalma heterogén jogforrási rendszerre támaszkodik, melyben az Alkotmány, a Polgári törvénykönyv, valamint a Büntető törvénykönyv mellett szaktörvények (szerzői jogi törvény, médiatörvény⁶), szabálykönyvek⁷ is fontos szerephez jutnak, illetve nem elhanyagolandó az önszabályozás és társszabályozás eredményeképpen létrejött különböző anyagok korpusza sem.

Egyes, kifejezetten személyhez kapcsolódó jogok esetében jól megfigyelhető, hogy az alkotmányos, a polgári és a büntető joganyag szabályozza a jogok deklarációját,

⁴ Uo., 171–177.

⁵ *Decretul nr. 31 din 1954 privitor la persoanele fizice și persoanele juridice*. Publicat în Buletinul Oficial nr. 8 din 30. ianuarie 1954.

⁶ A 2002. évi 504. sz. audiovizuális törvény – médiatörvény (Legea audiovizualului).

⁷ Az Országos Audiovizuális Tanács 220/2011. sz. döntése az audiovizuális médiatartalmak szabályozásáról (Decizie nr. 220 din 24 februarie 2011 privind Codul de reglementare a conținutului audiovizual), az Országos Audiovizuális Tanács Audiovizuális Médiatartalomra irányadó szabálykönyve.

tartalmazza megsértésük tilalmát, meghatározva egyben e szabadságok és jogok részletebb tartalmát, végül pedig megjelennek a tilalmak feloldását jelentő rendelkezések.

A jogforrások sokféleségének egyik következménye, hogy esetenként a különféle normatív szövegek az azonos értelemben használt fogalmak megnevezésére és definíciójára nem egységes terminológiát használnak – így például az alkotmányban rögzített alapszabadságok, illetve a polgári törvénykönyv személyiségi jogai is némileg eltérő megszövegezésben nyerték el végleges formájukat. Ez a tény természetesen nem feltételez eltérő jogalkotói intenciókat, azonban az alkalmazási terület pontos körülhatárolásakor, az értelmezési kísérletekben, joggyakorlatban kiemelt figyelmet követel.

A polgári, az egyén autonómiájának biztosítását szolgáló személyiségi jogok elválaszthatatlanok és szoros összefüggésben vannak az alkotmányos szabadságjogokkal, amelyeket Romániában az Alkotmány nevesített formában sorol fel.⁸

Mivel a román Polgári törvénykönyv személyiségi jogokat tárgyaló része az alkotmányban szereplő alapjogok egy részének polgári jogi kibontásának tekinthető, itt térnénk ki röviden arra, hogy az Alkotmány milyen intézményeket nevesít: az élethez és a testi-lelki épséghez való jog, az intim, a családi és a magánélet védelme, az állandó lakhely sérthetetlensége, a levelezés titkossága, a lelkiismereti szabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága, az információhoz való jog, az egészség oltalmazásához való jog, illetve az egészséges környezethez való jog.

Az 1864-ben elfogadott és 1865-től hatályba lépő régi román Polgári törvénykönyvhöz viszonyítva a 2009-ben elfogadott és 2011-től hatályos Polgári törvénykönyvben – Rptk.⁹ (a személyekről szóló könyv tekintetében) újdonságot jelent, hogy részletező módon megjelenik a személyiségi jogok szabályozása.¹⁰ Az alanyi jogok egyik rendkívül jelentős, de csak az utóbbi évtizedekben vagy közel fél évszázadban nagymértékben felértékelődött részét képezik a nemvagyoni jellegű, személyes alanyi jogok.

Az új, modern jogalkotói technikákat is felhasználó, innovációra és kompilációra egyaránt építő, 2009-ben elfogadott román Polgári törvénykönyv, Románia első polgári törvénykönyvéhez hasonlóan, szintén elsősorban a francia jog intézményeit és terminológiáját hasznosítja, elsősorban a kanadai Québec tartomány Polgári törvénykönyvét (Code Civil du Québec), de a Preambulum szerint ihletet szolgáltatott bizonyos mértékben a svájci, olasz, spanyol és brazil polgári törvénykönyvek is.¹¹ A francia és a román nyelv nagymértékű átjárhatósága gyakorlatilag olyan szintű jogi szaknyelvi terminológiai átvételt tesz lehetővé, amely kevés más uniós tagállamra jellemző. Ugyanakkor a román nyelvű szakirodalomban megfogalmazódott az az észrevétel is, hogy a törvénykönyv szintjén nem történt meg a felhasznált jogi terminusok teljes mértékű egységesítése,

⁸ *Constituția României. Románia alkotmánya.* Forum Iuris, Kolozsvár, 2016.

⁹ *Románia Polgári törvénykönyve (Noul Cod Civil)* (2009. évi, a Polgári törvénykönyvre vonatkozó 287. sz. törvény, hatályos formában jelent meg: Románia Hivatalos Közlönye, 2011. július 15, 505. sz.). Magyar nyelvű fordításai: *Román polgári törvénykönyv.* Ideiglenes kiadás. Forum Iuris, Kolozsvár, 2016; *Román polgári törvénykönyv.* 2., javított kiadás. Forum Iuris, Kolozsvár, 2017. Harmadik, javított kiadása 2021-ben jelenik meg.

¹⁰ Az általános kérdéskörben bővebben lásd Călina JUGASTRU: *Expunerea drepturilor personalității*, Acta Universitatis Lucian Blaga, 2008/1, 16–38.

¹¹ *Hotărârea nr. 277 din 11 martie 2009 pentru aprobarea Tezelor prealabile ale proiectului de lege privind Codul civil*, Románia Hivatalos Közlönye, 2009. április 2, 213. sz.

mi több, egyes esetekben a francia kifejezés más jogintézményt jelöl, szemben a román lexéma értelmező szótárban megadott jelentéstartalmával.

Megemlítenénk itt az N. Sache román jogász által hivatkozott egyik példát,¹² amelylyel az Rptk. személyiségi jogokra vonatkozó terminológiai ambivalenciáját szemlélteti, ugyanis a személyiségi jogokra vonatkozó (*Az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartása* című fejezetnél) sem történt meg maradéktalanul a törvény szerint megkövetelt egységesítés, és két különböző kifejezés is szerepel (*atingere adusă dreptului sau interesului*, ill. *vătămăre adusă dreptului sau interesului* – hozzávetőleges magyar fordításban: „jog vagy jogos érdek gyakorlásába való beavatkozás”, ill. „jogot vagy jogos érdeket sértő”). Ezek közül az első a semlegesebb jelentéstartalmú francia (*atteinte*) lexémát követi, annak ellenére, hogy a kódex kontextusából valójában a román jogalkotónak a pontosabb jelentéstartalmú második terminusra vonatkozó szándéka valószínűsíthető.¹³

Az Rptk. normaszöveg román nyelvű eredeti változatának terminológiai ambiguitását ugyanazon szerző *Az emberi jogok európai egyezményének megszövegezésével* való egybevetéssel is alátámasztja: míg az Egyezmény egy adott jog (ebben a konkrét esetben a magán- és családi élet, lakás és levelezés tiszteletben tartásához való jog) tiszteletben tartásáról, illetve gyakorlásába való beavatkozásának feltételeiről rendelkezik,¹⁴ és a beavatkozás fogalmát mind az Egyezmény román fordításában használt „ingerintă”, mind a román nyelvű szakirodalomban használt „amestec” kifejezés pontosan fejezi ki, az Rptk. a jog gyakorlásába való beavatkozás jogos vagy jogtalan jellegének meghatározását ehelyett több körülírással valósítja meg.¹⁵

Az Rptk.-nak az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartására vonatkozó szabályozása a személyeket tárgyaló I. könyvben, a természetes személyről szóló II. címében található (58–81. cikkek). A természetes személyről szóló II. cím II. fejezete *Az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartása* címet viseli és négy szakaszt ölel fel, melyek a természetes személy élethez, egészséghez és testi épséghez való jogát, a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartását, valamint a halottnak járó tisztelet kérdését tárgyalják.

Az Rptk. megerősíti a magánélet tiszteletét, a véleménynyilvánítás szabadságát, ez pedig a személyes és családi életbe történő beavatkozásmentességet, a lakhely és levelezés sérthetlenségét jelenti. Ezek a jogok csak a törvényben előírt esetekben korlátozhatók. Minden személyt megillet a saját képmáshoz való jog, melynek értelmében a személy megtilthatja vagy megakadályozhatja fizikai megjelenésének vagy hangjának bármilyen módon történő reprodukálását.

¹² Sache NECULAESCU: *Capcanele ambiguității terminologice juridice românești*, Universul Juridic, 2018/8, 7–32.

¹³ A törvénykönyv magyar nyelvű fordításai (ld. 6. sz. lábjegyzet) ezt a terminológiai ambivalenciát nem rögzítik, mivel a nyelvi és tartalmi koherencia megőrzésének igénye a terminológiai egységesítés mellett szólt. Noha ez a fordításpolitikai opció a jogfelhasználók érdekében történt, és kevésbé tekinthető utólagos korrekciónak vagy akár a szövegen végzett értelemmódosító beavatkozásnak, az eredeti román szöveg rétegzettsége és jogdogmatikai problematikája emiatt ismeretlen marad a nyelvet nem ismerő kutatói közeg számára.

¹⁴ Az emberi jogok európai egyezménye. Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről 2010. (8. cikk: Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog).

¹⁵ Rptk. 74. cikk (A magánéletbe való beavatkozás).

Tételesen, az Rptk. 58. cikke kimondja, hogy minden személynek joga van az élethez [dreptul la viață], az egészséghez [dreptul la sănătate], a testi és lelki épséghez [dreptul la integritate], a szabad véleménynyilvánításhoz és önkifejezéshez [dreptul la exprimare], a méltósághoz [dreptul la demnitate], a magánélet tiszteletben tartásához [dreptul la respectarea vieții private] és a saját képmáshoz [dreptul la propria imagine]. Ezen jogok nem ruházhatók át, azaz elidegeníthetetlenek.

„58. cikk – Személyiségi jogok [Drepturi ale personalității]

(1) Valamely személynek joga van az élethez, az egészséghez, a testi és lelki épséghez, a méltósághoz, a saját képmáshoz, a magánélet tiszteletben tartásához, valamint más hasonló, a törvény által elismert jogokhoz.

(2) Ezek a jogok elidegeníthetetlenek.”

Ugyanezen fejezetben, a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartását előíró 3. szakasz keretén belül kerül sor a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, a méltósághoz való jog, a képmáshoz való jog, a magánülethez való jog, illetve ezek korlátai, a beleegyezés vélelme, illetve a személyes jellegű adatok feldolgozásának engedélyezése szabályozására.

Az Rptk. 75. cikke kimondja, hogy nem tekinthető jogsértésnek ezen jogok gyakorlásába való beavatkozás, amennyiben valamely törvény által szabályozott vagy a Románia által is aláírt nemzetközi emberi jogi egyezmények által meghatározott esetekben történik:

„1. A törvényben vagy a Románia által aláírt emberi jogi szerződésekből és nemzetközi egyezményekben megengedett beavatkozás nem képezi a jelen szakaszban meghatározott jogok megsértését. [Rptk. 75(1)]

2. Az alkotmányos jogok és szabadságok jóhiszemű és a Románia által aláírt emberi jogi szerződések és nemzetközi egyezmények tiszteletben tartásával történő gyakorlása nem képezi a jelen szakaszban előírt jogok megsértését.” [Rptk. 75(2)]

Az Rptk. rendelkezései alapvetően a természetes személyekre vonatkoznak, ezek kiterjeszthetők, mintegy analógiát alkalmazva a „hasonlóság” alapján, a jogi személyek nem vagyoni jogainak védelmére is. (A jelen cím rendelkezései hasonlósági alapon a jogi személyek nem vagyoni jogai tekintetében is alkalmazandók. Rptk. 257. cikk.) Ez utóbbi rendelkezés azonban megfogalmazásában nem egyértelmű, tartalmában bizonytalan és alkalmazásában értelmezhető, ugyanis éppen a nem vagyoni jogok esetében jelentősebb a különbség a természetes személyek és jogi személyek között.

Noha főszabálynak tekinthető, hogy a személyes alanyi jogok nem vagyoni jellegűek, egyre erősödnek a szakirodalomban az olyan vélemények is, hogy egyes esetekben a fizikai személy képmása, hangja, neve és akár magánélete is kiaknázható és értékesíthető, ennek következtében pedig a nem vagyoni jelleg nem tekinthető abszolút érvényűnek.¹⁶

A személyiségi jogok természetére vonatkozóan a romániai jogszabályi háttér tételesen csak az átruházhatatlanság tilalmáról rendelkezik, ez utóbbihoz azonban további hasonló elvek kapcsolódnak, mint az elidegeníthetlenség elve, a nem követhetőség elve, a közvetlen hatály elve, az elévülhetetlenség elve, illetve az érvényesíthetőség elve.

¹⁶ Noul Cod civil. Comentariu pe articole, Ed. a 2-a revizuită și adăugită, szerk. Flavius-Antoniou BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, C. H. Beck, București, 2014, 70–82.

5. A személyiségi jogok részjogosítványai – polgári jogok és alapszabadságok metszéspontjában

Az alábbiakban a személyiségi jogok egyes részjogosítványaira szeretnénk kitérni – mivel azonban terjedelmi korlátok miatt nincs alkalmunk valamennyi tételesen nevesített jogot megvizsgálni nemzetközi vagy nemzeti jogi beágyazottságában, feltérképezni a joggyakorlatból kikristályosodó tendenciákat, illetve összefoglalni a szakirodalom vitatott kérdéseit, ezért mindössze két részjogosítványt tárgyalnánk: a szabad véleménynyilvánításhoz való jog gyakorlásának, illetve a becsület–hírnév–saját képmáshoz való jog hármasszféra összefonódásának és a magánélethez való joghoz való viszonyulásának különböző aspektusait mutatjuk be részletesebben.

6. A szabad véleménynyilvánításhoz való jog

A szabad véleménynyilvánításhoz való jogot az Rptk. 70. cikke szabályozza. Az alkotmányos alapszabadságokhoz hasonlóan a Polgári törvénykönyvben defineált normaszöveg sem tekinti abszolút jognak a véleménynyilvánítás jogát, melynek korlátozása történhet a hatóságok részéről (a 75. cikkben felsorolt esetekben), illetve a jogok címzettjének kifejezett vagy vélelmezett beleegyezése esetén:

„70. cikk – A szabad véleménynyilvánításhoz való jog [*Dreptul la libera exprimare*]

(1) *Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz.*

(2) *E jog gyakorlása csak a 75. cikkben előírt esetekben és mértékben korlátozható.”*

A szabályozás ezen jogok gyakorlásának korlátairól is rendelkezik, amely nem minősül e jogok megsértésének, a törvényben vagy nemzetközi egyezményekben feltüntetett esetek kivételével. Másrészt a szabályozás előírja e jogok jóhiszemű gyakorlásának kötelezettségét is.

A hivatkozott és Romániára nézve kötelező érvényű egyik nemzetközi egyezmény az Emberi jogok európai egyezménye, amely a véleménynyilvánítás szabadságát posztulálja, ennek aláírói között pedig Románia is ott található. Az Egyezmény 10(1). cikke kijelenti, hogy „Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához”. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát, országhatárokon tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhatna. Ez a cikk nem akadályozza meg, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgóképvállalatok működését engedélyezéshez kössék.

Hasonlóképpen kötelező érvényű Romániára nézve az Európai Unió Alapjogi Chartája,¹⁷ mely 11. cikkében rögzíti a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságát. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát, valamint az információk és eszmék megismerésének és közlésének szabadságát, anélkül, hogy ebbe hatósági szerv

¹⁷ Európai Unió Alapjogi Chartája, 2016/C 202/02.

beavatkozhatna, továbbá országhatárookra való tekintet nélkül, a tömegtájékoztatás szabadságát és sokszínűségét tiszteletben kell tartani.

A véleménynyilvánítás szabadsága ugyanakkor nem minősül abszolút jognak, az Alkotmány 30. cikkének (6) és (7) bekezdése rögzíti azokat az eseteket, amikor ezt a jogot korlátozni lehet. Ezeket a korlátozó tényezőket két kategóriába sorolhatjuk, annak függvényében, hogy a jogalkotó milyen céllal rendelkezik bevezetésükről: az első csoportba azok a korlátozások tartoznak, amelyek más természetes személyek jogait hivatottak védeni, a második csoportba pedig a közérdekből meghozott korlátozó intézkedések. Ilyenformán a véleménynyilvánításhoz való szabadság indokolt esetben korlátozható, amennyiben más személy méltóságához, becsülethez, magánélethez, saját képmáshoz való jogának oltalmáról van szó.

Hasonlóképpen korlátozható a véleménynyilvánítás szabadsága az alábbi esetekben is: nemzetgyalázás, háborús uszítás, nemzetiségi, faji, társadalmi vagy vallási alapú diszkrimináció vagy gyűlöletbeszéd, területi szeparatizmusra vagy nyilvános erőszakra vonatkozó uszítás vagy az erkölcsöt sértő obszcén megnyilvánulások.

A véleménynyilvánítási szabadsághoz való jog korlátainak büntetőjogi vetületei is vannak: korábban büntethető volt az ország és a nemzet gyalázása (mely jelenleg szabálysértési és – esettől függően – polgári, deliktuális felelősséget von maga után), és jelenleg is szankcionálható a fentiekben részletezett törvénysértésre való hivatkozás alapján (háborús uszítás, a nemzeti, faji, osztály- és vallási gyűlöletre való buzdítás, diszkriminációra, területi szeparatizmusra vagy nyilvános erőszakra való felhívás, valamint a jó erkölccsel ellenkező obszcén megnyilvánulások).

Az oltalom alá vont jogintézmény szempontjából nincs relevanciája, hogy a textusban egy adott jogintézmény szabadságként vagy jogként szerepel, mivel ezeket a jogalkotó egyenértékű, azonos jelentéstartalmú terminusként használja. A véleménynyilvánítás szabadsága kifejezést ennek értelmében jogalkotói szándék szerint a szabad véleménynyilvánításhoz való joggal egyenértékű kifejezésként kell használnunk és értelmeznünk.

7. A méltósághoz való jog (becsület és hírnév)

A korábbi (2011 előtt hatályban levő) román Polgári törvénykönyv szakirodalmának és joggyakorlatának áttekintése után az a következtetés fogalmazható meg, hogy a becsület, hírnév és méltóság, illetve a képmás fogalma még részben rokon fogalmakként, részben egymást kiegészítő jogi absztrakciókként jelennek meg. Azért tartjuk fontosnak ezt a történelmi beágyazottságú tény megemlítését, mivel ezen fogalmak önállóan vagy külön történő értelmezése a Polgári törvénykönyv elfogadása után is komoly szakirodalmi vitákat generál, és a joggyakorlatban továbbra sem egyértelmű értelmezésük.

Az Rptk. külön-külön, nevesítve tárgyalja a személyiségi jogok valamennyi részjogosítványát (tekinthetjük úgy, hogy egy-egy anyajog mint legfőbb érték köré csoportosítja őket), ugyanakkor a közös rendelkezésekről szóló részben kimondja, hogy a nevesítve felsorolt jogok mellett „*más hasonló, a törvény által elismert jogok*” is oltalmat élveznek.

Ezért is érdemes megvizsgálni a hírnév (reputáció) problémáját a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozható emberi alapszabadságok kontextusában: míg a becsülethez és a saját képmáshoz való jog nevesítve szerepelnek, a hírnév nincs külön említve (annak ellenére, hogy Románia Polgári törvénykönyvében a méltósághoz és a becsülethez való joggal együtt tételesen szerepel). A hírnév oltalmazotti státuszára részben éppen abból is következtethetünk, hogy a becsülethez és saját képmáshoz való jog védelme bekerült az alaptörvény szövegébe. Más érv is szerepel amellet, hogy a hírnév fogalmát az Alkotmány által oltalmazott személyiségi jogokhoz soroljuk: az alaptörvény szövegének általános elvekről szóló részében, az 1. cikk (3) bekezdésében szerepelnek a legfelsőbb értéket képviselő intézmények, ezek között pedig megjelenik az emberi méltóság védelme is. Ez utóbbi érv validitását erősíti az a tény is, hogy a román Alkotmánybíróság is ilyen értelemben foglalt állást.¹⁸

Az Rptk. önmagában is oltalmazandó jogtárgyként vezeti be a méltósághoz való jogot, mely független a magánülethez való jogtól (annak ellenére, hogy ez utóbbi egyik elemét képezi).

„72. cikk – A méltósághoz való jog [Dreptul la demnitate]

(1) Mindenkinek joga van méltósága tiszteletben tartásához.

(2) Tilos valamely személy becsületét és hírnevét sérteni ennek beleegyezése vagy a 75. cikkben előírt korlátok betartása nélkül.”

A becsület alatt az emberi lény olyan veleszületett tulajdonságát értjük, mely a természetes személyek közötti érintkezésben az érzelmek széles spektrumát, egy adott személynek az önmagáról alkotott felfogását öleli fel (erkölcsösség, igazságérzék, korrektség stb.).

Ezzel szemben a jó hírnév egy adott személynek a közvélemény általi megítélését jelenti, mely a személynek a társadalomban betöltött szerepével áll összhangban.

A jó hírnév sérelmét jelenti, ha valaki más személyre vonatkozó, azt sértő valótlan tényről állít, híresztel, vagy valós tényről hamis színben tüntet fel. A hírnév megsértésének polgári jogi következménye a helyreigazítás, illetve a kártérítés.

Azt a tényről, hogy az Rptk. tartalmazza a méltósághoz való jog oltalmának jogi normáit, természetes jogi következménynek tekinthetjük, mivel a jogalkotó kivonta a büntetendő cselekmények közül a becsületsértést és a rágalmozást (annak ellenére, hogy e jogalkotói lépést az Alkotmánybíróság utóbb több ízben alkotmányellenesnek nyilvánította annak megjelölésével, hogy e két cselekmény továbbra is büntetendő tényállásokat alkot). Ily módon a méltósághoz való jog oltalma polgári jogi szankciókat is feltételez az áthágása esetére, ebben pedig az elszenvedett kár jóvátételi igénye is megmutatkozik.

A román szakirodalom ezért több ízben vizsgálta, hogy beszélhetünk-e az alapjogok szintjén külön becsületről és külön hírnevről, vagy inkább úgy kell tekintenünk, hogy a méltósághoz való jog két különféle megnyilvánulásáról van szó.¹⁹ Tagadhatatlan, hogy a becsület olyan metajogi fogalom, melynek időben, térben, társadalmi és kulturális kontextusban eltérő értelmezési lehetőségei is léteznek. Ismeretes a becsület objektív értelmezése, mely szerint a jó hírnévvel azonos fogalom, és ismeretes a szubjektív értelmezés

¹⁸ A Román Alkotmánybíróság 2007/62. döntése.

¹⁹ Stela STOICESCU: *Libertatea de exprimare versus dreptul la reputație. Aplicarea standardului CEDO în jurisprudența națională*, Hamangiu, București, 2019, 7–8; Călina JUGASTRU: *i. m.*, 63.

is, mely szerint az egyén önbecsülésre való törekvését jelenti. Ennek megfelelő az az értelmezés is, mely szerint a becsület mind lelki, mind társadalmi valenciákkal rendelkezik. A becsület pszichológiai aspektusa egy adott személynek a saját magáról alkotott képét, erkölcsi kifogástalanságát jelenti, míg a társadalmi vetület azt az érzést, mellyel a társadalom egy adott személyhez viszonyul, mivel a becsület nemcsak a belső percepcióhoz köthető, hanem egy, a nyilvánosság előtti társadalmi elfogadottsághoz is.

8. A magánélethez való jog

A magánélethez való jogról, illetve ennek a jognak a gyakorlásáról és korlátairól az Rptk. 71. cikke rendelkezik.

„71. cikk – A magánélethez való jog [Dreptul la viață privată]

(1) Mindenkinek joga van a magánélet tiszteletben tartásához.

(2) Senki sem vehető alá magán-, személyi vagy családi életébe, lakhelyére, tartózkodási helyére vagy levelezésébe történő beavatkozásnak az illető személy beleegyezése vagy a 75. cikkben előírt korlátok nélkül.

(3) Tilos továbbá a levelezés, kéziratok vagy más személyes dokumentumok, valamint a személy magánéleti információinak bármilyen módon történő felhasználása az illető személy beleegyezése vagy a 75. cikkben előírt korlátok betartása nélkül.”

A 71. cikket úgy kell értelmezni, hogy az egy olyan szélesebb értelemben vett intim, magánterületet jelent, amely felett az emberi lény kizárólagos jogokkal rendelkezik, és az indokolatlan behatolást mind a polgári jogi normák, mind az Alkotmány és az Emberi alapjogok egyetemes nyilatkozata tiltja.

Ezt a tényt az Emberi jogok európai nyilatkozata is tartalmazza (8. cikk), kimondva, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák. E jog gyakorlásába a hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy a közérkölcsvédelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.

Hasonlóképpen rendelkezik az Európai Unió Alapjogi Chartája is 7. cikkében: mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát és kapcsolattartását tiszteletben tartsák.

A magánélet egy adott személy lakóhelyét, levelezését, képmását, környezetét, mindennapi életvitelét, családi életét, egészségi állapotát, baráti kapcsolatrendszerét, szabadidős tevékenységeit, a munkavégzés magánéleti vonatkozásait öleli fel.

A magánélet tisztelete csorbulást szenvedhet olyan esetekben, amikor egy adott személy tudatos és szándékolt módon összekapcsolja közéleti és magánéleti tevékenységeit (mint pl. a politikusok vagy a közéleti személyiségek), mivel ilyen esetekben a szabad véleménynyilvánításhoz való jog és a magánélethez való jog közötti határvonal elmosódhat.

A magánéletbe való beavatkozás eseteit a 74. cikk sorolja fel enumeratív jelleggel:

„74. cikk – A magánéletbe való beavatkozás [Atingeri aduse vietii private]

A 75. cikk előírásainak betartásának feltételével, a magánéletbe való beavatkozásnak tekinthetők az alábbiak:

- a) valamely lakásba való jogtalan behatolás vagy annak elhagyásának megtagadása, illetve abból bármely tárgy elvétele annak a személynek a beleegyezése nélkül, aki azt törvényesen birtokolja;
- b) magánbeszélgetés bármilyen műszaki eszközzel történő jogtalan lehallgatása vagy egy ilyen lehallgatás tudatos felhasználása;
- c) magánhelyiségben tartózkodó személy képmásának rögzítése vagy hangjának felvétele, illetve ezek felhasználása az illető személy tudta nélkül;
- d) magánhelyiség belterét mutató kép nyilvánosságra hozatala a helyiséget törvényesen birtokló személy beleegyezése nélkül;
- e) a magánélet bármilyen eszközzel történő megfigyelése a törvényben kifejezetten előírt esetek kivételével;
- f) a magán-, személyi vagy családi életre vonatkozó hírek, viták, ankétok vagy írásos, illetve audiovizuális riportok nyilvánosságra hozatala az illető személy beleegyezése nélkül;
- g) egészségügyi intézményben kezelés alatt álló személyre vonatkozó képeket tartalmazó anyagok, valamint az egészségi állapotra, a diagnosztikai, prognosztikai, kezelési problémákra, a betegséggel kapcsolatos körülményekre és más hasonló tényekre – ideértve a boncolás eredményét is – vonatkozó személyes jellegű adatok közzététele az illető személy beleegyezése nélkül, ha pedig az érintett személy elhunyt, a család vagy a jogosult személyek beleegyezése nélkül;
- h) a név, képmás, hang vagy egy másik személlyel való hasonlóság rosszhiszemű felhasználása;
- i) a levelezés, kéziratok vagy más személyes irat – ideértve valamely személynek vagy családtagjainak a lakhelyére és tartózkodási helyére vonatkozó adatokat, valamint telefonszámaikat is.”

A természetes személy magánéletébe való beavatkozás [atingeri aduse vietii private] eseteinek részletezésekor a már korábban idézett kutató (N. Sache) szerint ismét terminológiai ambivalencia esetével állunk szemben:²⁰ érvelése szerint az Rptk. vonatkozó rendelkezéseit nem lehet egységesen értelmezni: azaz nem tekinthetjük beavatkozásnak azt az esetet, amikor a normaszövegben meghatározott körülményre a jog tulajdonosának beleegyezésével kerül sor – ugyanakkor pedig már a magánélet megsértéséről beszélhetünk olyan esetekben, amikor a 75. cikk rendelkezései szerint a beavatkozás tágabb értelemben megengedett.

A normaszövegben felsorolt példákat idézve tehát, a fenti, a *volenti non fit iniuria* („nem törvénytelen, amit valaki maga akar”) érvelés szerint nem tekinthető a magánéletbe való beavatkozásnak az a helyzet, amikor a jog tulajdonosa megengedi képmása vagy hangja felvételét, a lakásába való belépést vagy az abban tartózkodást (annak ellenére, hogy az Rptk. 74. cikkének vonatkozó bekezdései a jogtulajdonos beleegyezése nélküli képmás- vagy hangfelvételt, vagy a jogtalan behatolást, illetve ott-tartózkodást jogi szempontból beavatkozásnak ítéli meg). Ugyanakkor a jogtulajdonos beleegyezése nélküli behatolás, illetve a felszólítása ellenére is a lakásban való tartózkodás már

²⁰ Sache NECULAESCU: *i. m.*, 22–23.

a magánélethez való jog megsértését eredményezi. A törvénykönyv a jogtulajdonos lakásából beleegyezése nélkül elvitt tárgyat is a magánéletbe való beavatkozás eseteként minősíti – a modellként szolgáló québeci Polgári törvénykönyv 36. (1) cikke alapján –, ugyanakkor erre az esetre gyakorlatilag a lopás [*furt*] jogi kategóriája alkalmazható.

9. A saját képmáshoz való jog

A képmás védelme kapcsán a régi román Polgári törvénykönyv judikatúrájából az összefoglaló munkák egy 1885-ös esetet emelnek ki, melyben a bíróság kimondta, hogy a templomban megfestett alapító portréjának elmázolása az anyagi kár mellett erkölcsi kárt is okoz, mivel a templomalapító személy képmásának profanálásával egyenértékű.²¹

A saját képmáshoz való jogot a jogalkotó szintén újdonság elemként emelte be az Rptk. nevesített alapszabadságai körébe.

„73. cikk – *A saját képmáshoz való jog [Dreptul la propria imagine]*

(1) *Mindenkinek joga van a saját képmásához.*

(2) *A saját képmáshoz való jog gyakorlásában az érintett személy megtilthatja vagy megakadályozhatja fizikai megjelenésének vagy hangjának bármilyen módon történő reprodukálását, illetve adott esetben az ilyen reprodukció felhasználását. A 75. cikk rendelkezéseit értelemszerűen kell alkalmazni.*”

Jelen tanulmánynak a keretein belül – terjedelmi korlátok miatt – nem tudunk kitérni a képmáshoz való jog szerzői jogi, illetve médiajogi valenciáira, annak ellenére, hogy ez a jogtárgy stabil normatívákra támaszkodik ezen a területen belül is, és a joggyakorlat gyakran a polgári jog–médiajog–szerzői jog metszéspontjában vagy együttes fennállásában vizsgálja a jogsértés eseteit.

Láthatjuk, hogy az Rptk. a képmáshoz való jog szabályozásakor nem tartalmazza a képmás fogalmának meghatározását, mindössze azt mondja ki, hogy két összetevő eleme van: a fizikai megjelenítés és a hang. Ilyen szempontból feltevődik az a kérdés, hogy mi volt a jogalkotó szándéka: csak a fizikai megjelenítés/hang képezi a védett értéket, vagy más értékeket is oltalmazni kívánt, amelyek a képmáshoz vagy hangfelvételhez hozzá tudnak tapadni (mint a becsület vagy a hírnév).

A képmás oltalma minden természetes személyt megillet, azonban csak a halál pillanatáig tart (utána a kegyeleti jog, azaz az Rptk. 78. cikkében szabályozott, a halottnak járó tisztelet normái érvényesülnek).

A képmás autonóm jog, megsértése független egyéb személyiségi jogok (pl. méltóság) megsértésétől, azonban a gyakorlatban inkább relatív önállóságról beszélhetünk, mivel a képmáshoz való jog szoros összefüggést mutat a magánélethez való joggal.

A képmáshoz való jog abszolút, elidegeníthetetlen, elévülhetetlen, nem követhető (azaz nem képezheti kényszervégrehajtás tárgyát) és kizárólag személyesen

²¹ Constantin HAMANGIU: *Codul civil adnotat. Cu textul art. corespunzător francez, italian și belgian. Cu trimiteri la doctrina franceză și română și jurisprudența completă de la 1868-1925. Vol. II. (Art. 6441168)*, Editura Librăriei Universală Alcalay & Co., București, 1925, 474.

gyakorolható. A saját képmáshoz való jog nem ruházható át sem *inter vivos* (ingyenes/visszterhes), sem *mortis causa* jogügyletekkel.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy noha a képmás abszolút személyiségi jognak minősül, vagyoni vetületekkel is rendelkezik (pl. a szerzői jogi törvényben a portré – mint műalkotás – szabályozása, a képmással való „kereskedési” lehetőség, amelyet a felhasználási szerződés tesz lehetővé).

Láthatjuk tehát, hogy a képmás komplex jogi oltalom alatt áll: a saját képmáshoz való jog (jogok) két aspektust feltételez: a képmás feletti jog, amely vagyoni vetülettel rendelkezik, illetve a képmáshoz való jog, amely nem rendelkezik vagyoni vetülettel.

A képmáshoz való jog korlátai terén ki kell térnünk a jogosult beleegyezésének kérdésére is, amely lehet egyszerű vélelem, illetve kifejezett vagy hallgatólagos beleegyezés. A beleegyezés kérdését megnehezíti, hogy bizonyos körülményekből lehet következtetni a beleegyezés meglétére, de a hiányára is. A beleegyezés lehet előzetes és utólagos is, illetve vissza is vonható. A képmásról való „lemondást” mindig szűken kell értelmezni, kivételt képeznek a nyilvános eseményeken való részvételi képek, közszereplők bizonyos felvételei.

Mint nevesített személyiségi jog, a képmás védelme azt a célt szolgálja, hogy az emberi személyiség integritását biztosítsa, az integritás pedig a jogképességből ered, amely minden embert születésétől fogva megillet. E jogok keretében mindenkinek jogában áll hozzájárulni ahhoz vagy megakadályozni azt, hogy róla felvétel készüljön, illetve a már elkészített fényképfelvétel nyilvánosságra kerüljön.

Napjainkban a képmás fogalmi értelmezése tágabb értelemben egy személy fizikai jellemzőinek, illetve hangfelvételének védelmét feltételezi, függetlenül attól, hogy a hatályos jogi normák konkrét formában szövegezik-e meg a két összetevő elem létezését.

Annak ellenére, hogy tartalmi kontextusban a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartásával mutat rokonságot (a gyakorlatban nem ritkán a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, illetve a méltósághoz való joggal együtt jelentkezik), a képmáshoz való jog önálló jogtárgyat képez, és ilyen formában a jogforrások is önálló intézményként tárgyalják.

Láthattuk, hogy az Rptk. a képmáshoz való jog szabályozásakor nem tartalmazza a képmás fogalmának meghatározását, mindössze azt mondja ki, hogy két összetevő eleme van: a fizikai megjelenítés és a hang. Ilyen szempontból felvetődik az a kérdés, hogy mi volt a jogalkotó szándéka: csak a fizikai megjelenítés/hang képezi a védett értéket, vagy más értékeket is oltalmazni kívánt, amelyek a képmáshoz vagy hangfelvételhez hozzá tudnak tapadni, mint a becsület vagy a hírnév.²²

A releváns polgári jogi szakirodalom túlnyomó része szerint a (saját) képmáshoz való jog két összetevő elemből áll: a fizikai megjelenítésből és a hangból – ennek a személyiségi jognak az esetében tehát a védett értéket a fizikai megjelenítés és a hang képezi.²³

²² SZTRANYICZKI Szilárd, KOKOLY Zsolt: *Román polgári jog. Személyek*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2018, 68.

²³ OVIDIU UNGUREANU, CORNELIA MUNTEANU: *Dreptul la propria imagine – componentă a drepturilor personalității*, Dreptul, XXI(10)/2010, 66–67; BAIAS, CHELARU, CONSTANTINOVICI, MACOVEI: *i. m.*, 89; BOGDAN CRISTEA: *Dreptul la imagine, drept al personalității*, Revista Română de Drept Privat, 2013/1, 96.

A képmáshoz való vonatkozó román nyelvű jogi szakirodalom, valamint az idevágó joggyakorlat szintézisét Bogdan Cristea végezte el.²⁴ Gondolatmenetét és levezetéseit – amelyek a vitás kérdéseket és az ellenvéleményeket is érdemben tárgyalja – a jelen tanulmányban mi magunk is több ízben idézzük, ugyanis pontosan világít rá a kérdéskör legfontosabb és részben tisztázásra szoruló aspektusaira.

Az Rptk. előírásainak vizsgálata alapján nyilvánvaló, hogy a jogalkotó nem kívánt azzal a lehetőségével élni, hogy konkrét, kötelező erejű meghatározás formájában határozza meg a saját képmáshoz való jog mibenlétét, a konkrét jogi definíció hiányában, az illető jog tárgyi hatályának meghatározása annak feladatává lesz, aki a szöveg értelmezésének és alkalmazásának problémájával szembesül.

A szakirodalmi értelmezésben az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata arra világít rá, hogy a képmáshoz való jog „a magánélet egyik komponensként a személyi identitását, intimszférájának, személyi kapcsolatainak és szexuális szabadságát” védi.²⁵ Ebből a célból az érintett személy használhatja a szakirodalom által rendelkezésére bocsátott értelmezési lehetőségeket, anélkül, hogy az Rptk.-nak a polgári jogi jogszabályok értelmezésére és joghatásaira vonatkozó 9. cikkében megszövegeztettek figyelmen kívül hagyná.

Amennyiben a 2011-es román Polgári törvénykönyvnek a képmásra vonatkozó megszövegezését („fizikai jellemzők vagy hang”) a 2013-as magyar Polgári törvénykönyv megfelelő szöveghelyével összevetjük (2:43. §, g. pont: „képmáshoz és a hangfelvételhez való jog”), akkor feltűnik, hogy a fogalom defineálását a román jogalkotó jóval tömörebb formában oldotta meg. Míg a román normaszövegből következtetés útján juthatunk arra az eredményre, hogy az oltalom alatt álló érdek (a képmás) két összetevő elemmel rendelkezik, addig a magyar Ptk. vonatkozó cikke tételesen is megfogalmazza, hogy két attribútumról van szó.²⁶

Az Rptk. által használt „fizikai jellemzők vagy hang” kifejezés ambivalenciája a román szakirodalomban olyan vélemények megszületését vonta maga után, melyek értelmében „(...) a képmáshoz való jog kifejezés alatt a jogalkotó két jog gyakorlását szabályozta: a képmáshoz és a hanghoz való jogot. Az oltalmazni kívánt jog szempontjából az egy megnevezés alatt két szabályozott jog gyakorlásának konklúziói akár helyesek is lehetnek, ez a két jog pedig a saját fizikai képmáshoz való jog, illetve a saját hanghoz való jog lehetne, amennyiben elfogadjuk, hogy szemantikai szempontból a képmás valójában egy visszatükröződés.”²⁷

A magyar Ptk. értelmezésében a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog az emberi személyiség külső megnyilvánulását védi. A vonatkozó cikkhez fűződő kommentár szerint a személyiség belső sajátosságait vetíti ki, ezáltal az egyén megkülönböztetésének eszköze. A képmás és a hangfelvétel közvetten a személyiség azonosítására szolgál.²⁸

²⁴ Bogdan CRISTEA: *i. m.*, 94–97.

²⁵ Corneliu BIRSAN: *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, ed. II. C.H. Beck, București, 2010, 612.

²⁶ A képmáshoz való jog tartalmi elemeiről bővebben: KOKOLY Zsolt: *A képmáshoz való jog tartalmi elemei a román polgári jogban és médiaszabályozásban = Ad salutem civium inventas esse leges. Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2019, 31–46.

²⁷ Eugen CHELARU: *Drepturile personalității în reglementarea nouului Cod Civil*, Dreptul, XXII(10)/2011, 35.

²⁸ VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz – Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 159.

Láthattuk, hogy a példaként párhuzamba állított román, illetve magyar Ptk. vonatkozó szöveghelyei az első esetben választó, a második esetben pedig kapcsoló mel-lérendelő szerkezetet alkalmaznak, az értelmezési terület azonban mindkét esetben az érzékszervi jellegű tükröződésre koncentrálnak: a vizuális (látás alapján történő), illetve auditív (hallás alapján történő) percepcióra.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a román jogalkotó a képmás fogalmát az emberi lény külső dimenziójával azonosítja: „*a képmás egy adott személy fizikai jellemzőinek tükröződése*”.²⁹

Ezzel szembehelyezhető az a kérdés, amelyet a normaszöveg lakonikus volta eredményezett: elfogadhatjuk-e, hogy a jogalkotó a képmást kizárólag a személy külső, testi jellemzőivel azonosítja, vagy úgy kell értelmeznünk, hogy a képmáshoz való jog az emberi méltósághoz (becsülethez és hírnévhez) való jogot is védi? Amennyiben elfogadnánk ezt az érvelést, akkor ez azt feltételezná, hogy a jogalkotó nemcsak egy személy fizikai (vizuális és akusztikai) dimenzióját helyezi törvényes védelem alá, hanem a metaforikus, átvitt értelemben vett „tükröződését” is. A metaforikus értelemben vett képmás vonatkozhat arra a morális képre, amely az illető személyben él saját magáról, illetve arra is, amely az illető személyről alakul ki mások szemében.³⁰

Az egyik ilyen problematika, amelyet a kommentáriródalom is vizsgál, annak meghatározása, hogy mi a pontos jelentéstartalma az Rptk. által szabályozott, saját képmáshoz való jognak: az emberi test fizikai megjelenítésének védelmére utal-e (arcvonások, testi jellemzők, hang), vagy ennél szélesebb körű védelmet biztosít, és ily módon az emberi méltóság attribútumait is magába foglalja (a becsület [*onoare*], illetve a hírnév [*reputație*] oltalmát)? A kérdés aktualitását a kutatói közösség egy része abban látja, hogy a bírói hatóságok ítéletei ellentmondásokat tartalmaznak,³¹ másrészt abban a tényben, hogy a jogi szabályozás sem egységes ebben a tekintetben. A Polgári törvénykönyv szövegezését és hatálybalépését megelőzően a szakirodalomban is előfordult a képmáshoz való jognak a becsülettel, valamint méltósággal való „egyebemosása”,³² és ezért is indokolt az új jogszabályi környezetben, ugyanakkor a joggyakorlat tanulságait is hasznosítva, a képmáshoz való jog új konceptuális keretének meghatározása.

10. Összefoglalás

Ebben a rövid tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy a román Polgári törvénykönyvnek a személyiségi jogokra vonatkozó cikkeit megvizsgáljuk, azzal a céllal, hogy a jogalkotó által újdonságként, nevesített formában felsorolt alapszabadságok védelmének új dimenzióit górcső alá vegyük. A folyamat során kutási módszertanként egyrészt a korábbi (1865–2011 között hatályos) román Polgári törvénykönyv és joggyakorlat rendelkezéseit használtuk fel kiindulópontként, másrészt pedig a nemzetközi és román

²⁹ UNGUREANU, MUNTEANU: *i. m.*, 66.

³⁰ CRISTEA: *i. m.*, 97.

³¹ Az ambivalens joggyakorlattal kapcsolatosan ld. CRISTEA: *i. m.*, 95–96.

³² Valerică DABU, Remus BORZA: *Dreptul la imagine și protecția imaginii prin norme de dreptul proprietății intelectuale*. Revista Română de Dreptul Proprietății Intelectuale, 2006/2, 147–148.

jogszabályi háttér „forrásvidékét”, amely nemzetközi egyezményeket, illetve a nemzeti jog heterogén (alkotmányos, büntetőjogi, különös törvényi) intézményrendszerét öleli fel.

A korábbi jogi rezsím, valamint a nemzetközi és hazai jogrendszerbe való beágyazottság vizsgálata azért bírt relevanciával, mivel ennek fényében érdemben tudtuk vizsgálni azt, hogy a jogalkotó a jogalkotási folyamat során milyen mértékben élt az innováció, illetve a kompiláció módszereivel a személyiségi jogok konkrét esete kapcsán.

A jogforrás, a szakirodalom, illetve a joggyakorlat vizsgálata alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a kompilációs tevékenységet a jogalkotó sikerrel végezte: a korábban többféle jogszabályban fellelhető személyiségi jogi rendelkezéseket egységes normaszövegbe szerkesztette. A személyiségi jogokra vonatkozó rész önálló fejezetbe való szerkesztésében visszaköszön a korábbi Polgári törvénykönyvnek a totalitárius kommunista rezsím előtti, csonkítatlan állapota, ugyanakkor az új jogintézmények szabályozása és rendszerbe szerkesztése mára az innovációs igénynek is eleget tesz. A szakirodalomban megfogalmazott egyes vélemények szerint ugyanakkor a kompilációs tevékenységben a személyiségi jogokra vonatkozó nyelvi revitalizáció mellett szükség lett volna a terminológiai egységesség szigorúbb végrehajtására.

A román Polgári törvénykönyv alkalmazása óta eltelt tíz évben a szakirodalmi kutatás rávilágított a személyiségi jogok rendszerén belül felmerülő főbb töréspontokra, amelyek a kurrens joggyakorlat kapcsán levonható következtetésekre is reflektálnak. A személyiségi jogok polgári jogi védelme – az eddigi tapasztalatok alapján – más jogágak szabályozásaival kiegészülve sikerrel biztosítja az egyén autonómiáját az egyre dinamikusan fejlődő információs társadalom keretein belül is.

Irodalomjegyzék

1. Ioan ALBU, Victor URSA: *Răspunderea civilă pentru daune morale*, Dacia, Cluj-Napoca, 1979.
2. Flavius-Antoniou BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI (szerk.): *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, ed. 2., C.H. Beck, Bukarest, 2014.
3. Corneliu BÎRSAN: *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, ed. II. C.H. Beck, București, 2010.
4. Eugen CHELARU: *Drepturile personalității în reglementarea noului Cod Civil*. *Dreptul*, 2011/XXII(10).
5. Bogdan CRISTEA: *Dreptul la imagine, drept al personalității*. *Revista Română de Drept Privat*, 2013/1.
6. Nicolae D. GHIMPA: *Responsabilitatea civilă delictuală și contractuală. Studiu de doctrină și jurisprudență*, București, 1946.
7. Valerică DABU, Remus BORZA: *Dreptul la imagine și protecția imaginii prin norme de dreptul proprietății intelectuale*. *Revista Română de Dreptul Proprietății Intelectuale*, 2006/2, 147–148.
8. Călina JUGASTRU: *Expunerea drepturilor personalității*, *Acta Universitatis Lucian Blaga*, 2008/1.

9. KOKOLY Zsolt: *A képmáshoz való jog tartalmi elemei a román polgári jogban és médiaszabályozásban = Ad salutem civium inventas esse leges. Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2019.
10. *Observațiuni pe marginea practicii judiciare. Reparațiunea daunelor morale*, Justiția Nouă, 1952/2.
11. Sache NECULAESCU: *Capcanele ambiguității terminologiei juridice românești*, Universul Juridic, 2018/8.
12. Stela STOICESCU: *Libertatea de exprimare versus dreptul la reputație. Aplicarea standardului CEDO în jurisprudența națională*, Hamangiu, București, 2019, 7–8.
13. Ovidiu UNGUREANU, Cornelia MUNTEANU: *Dreptul la propria imagine – componentă a drepturilor personalității*, Dreptul, 2010/XXI(10).
14. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz – Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018.
15. VERESS Emőd: *Erdély magánjogi integrálása (1918–1945) = Erdély jogtörténete*. 2., bővített és javított kiadás, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, HVG-ORAC, Budapest, 2020.

Jogforrások

1. *Az Emberi jogok európai egyezménye. Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről* 2010.
2. *Az Európai Unió Alapjogi Chartája*, 2016/C 202/02.
3. *Codul civil din 17 iulie 2009 (republicat). Legea nr. 287/2009*, Monitorul Oficial nr. 505 din 15 iulie 2011.
4. *Legea audiovizualului. Lege nr. 504 din 11 iulie 2011*, Monitorul Oficial nr. 534 din 22 iulie 2002.
5. *Román polgári törvénykönyv*. Ideiglenes kiadás. Forum Iuris, Kolozsvár, 2016.
6. *Román polgári törvénykönyv*. 2. javított kiadás. Forum Iuris, Kolozsvár, 2017.
7. *Constituția României. România alkotmánya*. Forum Iuris, Kolozsvár, 2016.
8. *Decretul nr. 31 din 1954 privitor la persoanele fizice și persoanele juridice*. Publicat în Buletinul Oficial nr. 8 din 30. ianuarie 1954.
9. *Hotărârea nr. 277 din 11 martie 2009 pentru aprobarea Tezelor prelabile ale proiectului de lege privind Codul civil*, Monitorul Oficial nr. 213 din 2 aprilie 2009.
10. *Decizie nr. 220 din 24 februarie 2011 privind Codul de reglementare a conținutului audiovizual*

VARGA ATTILA

Az emberi méltóság és a személyiségi jogok összefüggései (alkotmányi és polgári jogi szabályozásuk kritikai értelmezése)

The relationship between human dignity and personality rights (critical interpretation of their constitutional and civil law regulation)

Abstract: The issue indicated in the title of the study is essentially a complex of legal problems, which raise several questions about the concepts used, such as: What is human dignity? What rights can be derived from it? Can we talk about the right to human dignity? What is personhood? What are the personality rights? How is human dignity related to the personality rights? The study examines the problem from the perspective of Romanian legislation and Constitutional Court practice.

Keywords: human dignity, personality rights, Romanian Constitution, Romanian Civil Code, Constitutional Court

Összefoglaló: A tanulmány címében jelzett kérdéskör lényegében egy jogi problémahalmaz, mely már a használt fogalmakkal kapcsolatosan is több kérdést vet fel, úgymint: Mi az emberi méltóság? Milyen jogok származtathatók ebből? Beszélhetünk-e az emberi méltósághoz való jogról? Mi a személyiség? Melyek a személyiségi jogok? Milyen összefüggésben van az emberi méltóság a személyiségi jogokkal? A tanulmány a román szabályozás és alkotmánybíróági gyakorlat szemszögéből vizsgálja a problémát.

Kulcsszavak: emberi méltóság, személyiségi jogok, román Alkotmány, román Polgári törvénykönyv, Alkotmánybíróság

1. Bevezető

Az alkotmányjog és a polgári jog eltérő módon értékeli és értelmezi az emberi méltóságot és a személyiségi jogokat, valamint a közöttük lévő összefüggéseket.

Az 1990 utáni alkotmányos rendszerben, illetve a 2011-es új Polgári törvénykönyv szabályozásának rendjében e felfogás radikálisan megváltozik a korábbi szabályokhoz és a szabályozási koncepciókhoz képest. Természetesen nem is lehet másképpen, hiszen egyrészt megváltozott a politikai rendszer, másrészt az alapvető emberi jogok

vonatkozásában, a nemzetközi jogi szabályozásban, illetve egyes államok alkotmánybírói gyakorlatában jelentősen felértékelődött az emberi méltóság és a személyiségi jogok biztosításának követelménye. Az emberi méltóság mint alkotmányos érték egyben normatív tartalommal is rendelkezik, másrészt a személyiségi jogok köre kiszélesedett, és immáron nem elegendő ezek jogszabályi, akár alkotmányi kinyilatkoztatása, hanem hatékony garanciális szabályokkal is el kell látni.

A tanulmány címében jelzett kérdéskör lényegében egy jogi problémahalmaz, mely már a használt fogalmakkal kapcsolatosan is több kérdést vet fel, úgymint: Mi az emberi méltóság? Milyen jogok származtathatók ebből? Beszélhetünk-e az emberi méltósághoz való jogról? Mi a személyiség? Melyek a személyiségi jogok? Ezek hogyan viszonyulnak a személyhez fűződő jogokhoz? Milyen összefüggésben van az emberi méltóság a személyiségi jogokkal? E kérdéseknek normatív, szabályozási szempontból természetesen egy alkotmányjogi és egy polgári jogi kerete, valamint egy viszonylag új keletű, jogdogmatikai szempontból nem kellőképpen kimunkált jogtudományi értelmezése, kommentárja és egy szintén nem túl bőséges, alkotmánybírói gyakorlati gyakorlata van.

A személyhez fűződő jogok hosszú ideig, így a régi román Polgári törvénykönyv (mely 1864–2011 között volt hatályban) szabályozása szerint is alapvetően a vagyoni jellegű viszonyokkal kapcsolódott össze, és csak a későbbiekben jelentek meg az azonoságra szolgáló elemek, úgymint a névhez, a lakhelyhez, tartózkodási helyhez és családi állapothoz köthető nem vagyoni jellegű jogok. A második világháborút követően Európa nyugati felében a már létező személyhez fűződő jogok mellett megjelennek a személyiségi jogok – lényegüket tekintve – mint nem vagyoni jogok, valamint a személyiségi jogvédelem. A személyiségi jogok és az ezzel kapcsolatos jogvédelem pedig idővel egyre bővült részint az általánosodás irányába mint általános személyiségi jog, részint új konkrét személyiségi jogok megjelenése és ezek védelmének irányába.

A személy fogalmának jogi felértékelődése, tartalmi bővülése, mely a személyiség összetettebb fogalmához vezetett el, egyben a személyiségi jogok jelentős kiterjedését is eredményezte, melynek megértése, értelmezése elválaszthatatlan az alkotmányban rögzített alapjogoktól, szabadságjogoktól.

Jelentős késéssel ez a folyamat a román jogrendszerben is lezajlott, legalábbis ami a jogi szabályozást illeti, ugyanakkor a jogalkalmazás, a bírói és különösen az alkotmánybírói jogértelmezés, valamint a magyarázó jogtudomány adós maradt ezen újszerű fogalmak és jelenségek elméleti, doktrinális megalapozásával. Ha nem is mentségül, de elfogadható magyarázatul szolgál, hogy a román jogrendszer, ahogyan a többi kelet-közép-európai volt szocialista ország is, jelentős hátránnyal indult, hiszen a korábbi politikai rendszer szocialista jogtudománya nem ismerte (el) a személyiségi jogok fogalmát, vagy ha igen, akkor ezt „arra a kérdésre szűkítette le, hogy hogyan illeszthetők bele ezek a nem vagyoni jogok a vagyoni viszonyokat szabályozó polgári jogba”.¹ Ebből pedig csak addig jutott, hogy megalapozta a személyhez fűződő jogok függetlenségét a vagyoni jogoktól.

2021-ben, immáron kellő időperspektívából szemlélve a még mindig újnak nevezett, tízéves román Polgári törvénykönyvet, megállapítható, hogy a személyiségi jogokról szóló rész, pontosabban a személyekről szóló I. könyv II. fejezete, mely „Az emberi lény és vele

¹ KECSKÉS László: *Polgári jog. A személyek joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007, 415.

született jogainak tiszteletben tartása” nem éppen szokványos megnevezése alatt szerepel, kivételes jelentőségű a személy, a személyiség új koncepció szerinti alapokra helyezett polgári jogi szabályozásában. Ugyanakkor ez az a fejezet, amely szervesen kötődik a román alkotmány egyrészt általános rendelkezéseihez, mely az alkotmányos értékrendet határozza meg, másrészt az alapvető emberi jogok és szabadságjog katalógusához. A személy fogalmának ártértékelődése, a személyiség jogi koncepciója és a személyiségi jogok védelme azonban az alkotmányos rendelkezésekkel az ezekben megjelenő értékek, elvek és szabályok által kezdődött el és vált lehetségessé.

2. Alkotmányi szabályozások. Emberi méltóság

2.1. Az emberi méltóság mint legfőbb érték és/vagy mint alapjog

Miközben joggal azt gondolnánk, hogy az emberi méltóság univerzális tartalommal rendelkezik, hiszen minden ember méltósága csak egyenlő vagy akár egyforma lehet, addig az egyes országok jogi méltóságfogalma igencsak eltérő. Nem véletlen, hiszen az emberi méltóság fogalmának értelmezése, jelentésrétegeinek alakulása lényegében egyidős a két és fél ezer éves filozófiatörténettel. Kétségtelen, hogy a fogalomnak konkrét jogi tartalmat tulajdonítani, azaz konkrét alanyi jogként kezelni meglehetősen nehéz. A fogalom tartalmának bizonytalansága miatt is eltérő felfogásokon alapuló szabályozások jelentek meg. Az eltérő felfogások egyik sarkalatos kérdése, hogy milyen, ha lehet így fogalmazni, eredetviszonyt határoznak meg az emberi méltóság és a személyiségi jogok között. Az egyik felfogásban az emberi méltóság a személyiség szerves része, a méltósághoz való jog pedig egy a személyiségi jogok közül. A másik felfogásban az emberi méltósághoz való jog olyan „anyajog”, amelyből a legtöbb alapjog vagy éppen alanyi jog ered, az emberi méltóság sajátos normatív tartalma alapozza meg a legtöbb alapjogot, beleértve a személyiségi jogokat is, mi több, megalapozza az alkotmány értékrendszerét, ezáltal pedig egységét is. E két eltérő felfogásból adódik az a különbség is, mely szerint az emberi méltóság kizárólag mint alapérték, legfőbb érték jelenik meg az alkotmányos jogrendszerben, anélkül, hogy konkrét alanyi jogi tartalma lenne, avagy éppen ellenkezőleg, az emberi méltósághoz való jog egy kiemelt jelentőségű, (közvetett) normatív tartalommal rendelkező alapjog.

A román jogi, alkotmányjogi felfogás az előbbihez áll közelebb, mivel sokkal inkább valamilyen metafizikai (metajogi) tartalmat, és kevésbé konkrét, jogi jelentést tulajdonít az emberi méltóságnak. Ezen azonban az Alkotmánybíróság értelmező gyakorlata jelentősen változtatott. A másik felfogást alapvetően a második világháborút követő német alkotmányjogi gondolkodás és alkotmánybírósági gyakorlat alapozta meg, és fejlesztette egy rendkívül egységes, koherens koncepció szintjére. Először néhány, a második felfogásra, és különösen a német méltóság koncepcióra vonatkozó jellemzőt említék, Zakariás Kingának a témában talán a legátfogóbb elemzést végző, monografikus jellegű doktori értekezéséből idézve.

A német szövetségi Alkotmány 1. cikke kimondja, hogy „Az emberi méltóság sérthetetlen. Ennek tisztelete és védelme minden állami hatalom (hatóság) kötelessége”. Azáltal, hogy ez kötelezettséget ró az állam minden közhatósága számára az emberi méltóság tisztelete és védelme vonatkozásában, alapjogi jelleget biztosít számára, mégpedig olyan módon, hogy kiemeli a többi alapjog közül, azáltal, hogy megalapozza az alapjogok és különösen a személyiségi jogok által alkotott objektív alkotmányos értékrendszert.² Ahogyan még egy 1952-es német szövetségi alkotmánybíróági határozatban megfogalmazott indoklásból leszűrhető, a taláros testület összekapcsolta az emberi méltóságot és az abból következő szabadság és egyenlőség értékét az alkotmányos renddel. Az alapjogi rendszer tehát önmagában is egy alkotmányos értékrendet képvisel, amit éppen az emberi méltóságra történő hivatkozással alapozott meg a német alkotmány. Ennek jelentősége pedig kettős: „egyrészt az ember önértékéből következő szabadsága és egyenlősége szintén értékek, amelyre tekintettel az államrend értékekhez kötött, másrészt ezek az értékek, amelynek középpontjában a személyiség és annak méltósága áll, maguk is egy értékrendszert alkotnak. Az emberi méltóság úgy alapozza meg az alkotmány egységét és az általa védett értékrendszert, hogy [...] minden alapjog lényeges tartalmának részét képezi.”³

Az alkotmány értékrendjével kapcsolatban, melynek mondhatni központi magja az alapjogi fejezet és az általa képviselt értékrendszer, a Szövetségi Alkotmánybíróóság elhíresült Lüth-ítéletében megfogalmazta, hogy a német Alkotmány (Grundgesetz), „amely nem akar értéksemleges rend lenni [...], az alapjogi fejezetében felállított egy objektív értékrendet, és pontosan ezáltal jut kifejezésre az alapjogok érvényesülésének a megerősödése. [...] Ennek az értékrendnek, amelynek középpontjában a társadalomban szabadon fejlődő személyiség és annak méltósága áll, alkotmányos alapelvként érvényesülnie kell minden jogterületen: innen kap irányelveket és impulzusokat a törvényalkotás, közigazgatás és a bírói hatalom.”⁴

Azt figyelhetjük meg, ami akár jogi paradoxonnak is tűnhet, hogy miközben a német alkotmány az emberi méltóságot nem jogként fogalmazza meg szövegszerűen, az ezzel kapcsolatos állami kötelezettségek előírása vitathatatlaná teszik az emberi méltóság normatív, mi több, alapjogi jellegét. Ezt csak megerősíti a német alkotmány örökkévalósági klauzulája [79. cikk (3) bekezdése], mely korlátot szab az alkotmányozó hatalomnak is az emberi méltóság érinthetlensége, sérthetlensége és korlátozhatatlansága vonatkozásában.

A korábbi magyar Alkotmány, de a jelenlegi Alaptörvény is jogként, alapjogként fogalmazta meg az emberi méltóságot, bár ez utóbbiban megjelenik nem jogként is, egyszerűen emberi méltóság kifejezésként. Mind a német, mind a magyar alkotmánybíróági gyakorlat kimondja, hogy az emberi méltóságból eredően minden embernek igénye van arra, hogy az összes állami eljárásban alanyként és ne tárgyként kezeljék, és

² ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybíróági gyakorlat tükrében*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Doktori Iskola, Budapest, 2017, 54. A szerző idézi az Alkotmánybíróáságnak egy német neonáci párt betiltásával kapcsolatos indoklását BVerfGE 2, 1 (12).

³ *Uo.*, 55.

⁴ BVerfGE 7, 198 (205). Idézi ZAKARIÁS Kinga: *i. m.*, 54. A Lüth-ítéletről lásd még SÓLYOM Péter: *Alapjogokra hangolva. A Lüth-ítélet jogtörténeti nézőpontból*, Fundamentum, 2007/3, 91–95.

minden olyan állami cselekvés tilos, amely az ember lealacsonyítását, megbélyegzését, üldözését, elűzését célozza.

Mindezekhez képest a román Alkotmány az emberi méltóságot (egyébként nem helytelenül) mint legfőbb alkotmányos értéket jelöli meg, többek között a személyiség szabad fejlődésével és az igazságossággal együtt. Ez kétségtelenül meghatározó jelleggel rendelkezik az alkotmányos és benne az alapjogi értékrendre, megalapozza a legtöbb alapjogot és különösen a személyiségi jogokat. Ugyanakkor az alkotmány tételes alapjogi jelleggel nem ruházza fel, és az Alkotmánybíróság gyakorlata sem biztosít kellő mélységű és konzisztens tartalmú értelmezést, érvelést az emberi méltóság normatív, alapjogi jellegének kellő alátámasztására. Ez természetesen nem jelenti az emberi méltóságfogalom jelentőségének kétségbevonását, de kevésbé ismerte fel mind a jogtudomány, mind az alkotmányos igazságszolgáltatás az emberi méltóságban rejlő koncepcionális erőt és lehetőséget az egyes alapjogok megalapozására, vagy akár jogi, alkotmányossági viták megoldására.

A román alkotmány (a német alaptörvénytől eltérően) az állammal kezdődik, és az egész első cím az általános elvekről jelentős mértékben az állam önmeghatározásáról, jellemzőiről, a főbb hatalomgyakorlási elvekről szól, és majd a második cím tartalmazza az alapjogi elveket és az alapjogi katalógust, majd a további hat (de különösen a legterjedelmesebb harmadik) cím az államszervezettel foglalkozik. Nem hinném, hogy ez önmagában helytelen lenne, hiszen több európai alkotmánynak hasonló a szerkezete, legfeljebb néhány koncepcionális alapvetést, szemléletbeli hozzáállást lehetne kritika alá vonni.

2.2. Az emberi méltóság hagyományos és sajátos funkciói

Korántsem jelképes az, hogy a német alkotmány szövege, szabályozása az emberrel, az emberi méltóság sérthetlenségének kijelentésével kezdődik. Tehát nem az állammal, még csak nem is az állampolgárral, hanem az emberrel.

Az alkotmányi normatartalmat megerősítve, kibontva, illetve megalapozva, a Szövetségi Alkotmánybíróság több évtizedes, több mint fél évszázados gyakorlata valószínűleg doktrínáját dolgozta ki az emberi méltóság koncepciójának és az ebből fakadó gyakorlati jogkövetkezményeknek. El egészen addig a megállapításig, hogy végső soron maga az állam léte is az ember méltóságán, az egyén önálló cselekvésén alapul, ugyanis az állam van az emberek akaratából, és nem az emberek az állam akaratából. A német alkotmány preambuluma is megfogalmazza az ember elsőbbségének gondolatát, ugyanis az alkotmányozó hatalom az „Isten és az emberek előtti felelősségének tudatában, a nép alkotmányozó ereje által alkotta meg az Alaptörvényt”. Az Alaptörvény, az Alkotmány tehát az emberek, az egyének, végső soron a nép szabad akaratára vezethető vissza, mely konstituálta az államot is. Mindennek, az emberi méltóságnak az alkotmányban elfoglalt vezető helyének és a több évtized során alakított méltóság-doktrínának köszönhetően az emberi méltóságnak meghatározó ereje, iránymutató jellege van az alapjogok tartalmára, azok értelmezésére.⁵ Következésképpen az emberi méltóság nemcsak alkotmányos

⁵ A kérdéstről részletesebben KLICSU László: *Az emberi méltóság a német Alkotmánybíróság egyes döntéseiben*, Iustum Aequum Salutare, 2010/4, 128. Ugyanebben a lapszámban olvasható még BALOGH Zsolt *Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog* című írása is.

(legfőbb) érték, hanem sajátos alapjog, alanyi jogi tartalommal is rendelkezik, amelyből az emberi méltósághoz való jog bizonyos funkciói mutathatók ki:

„Egyrészt ez az alanyi jogi tartalom abban áll, hogy maga az állam az ember méltóságába nem avatkozhat be, vagyis az ember méltóságának az állami beavatkozást elhárító funkciója van.

Másrészt az államnak a jogalkotással és jogalkalmazással be kell avatkoznia, ha az ember méltóságát mások sértik, tehát az emberi méltóságnak védelmi dimenziója van nemcsak az állammal, hanem másokkal szemben is. Ha magánszemélyek sértik mások emberi méltóságát, az államnak kötelessége a veszélyt elhárítani és a zavarást megszüntetni.

Harmadrészt akkor is be kell avatkoznia az államnak, ha az egyén nem képes a maga számára az anyagi értelemben vett méltó életet biztosítani, és az anyagi létminimum alatt él, vagyis az emberi méltóságnak az Alaptörvény szerint van egy szociális igényt megalapozó dimenziója is.”⁶

Ezek tekinthetők az emberi méltósághoz való jog hagyományos funkcióinak. Ugyanakkor létezik egy sajátos, különös funkciója is, nevezetesen, hogy az Alkotmány értékrendjének, és ezen belül az alapjogok által megtestesített értékrendszernek az alapja, amiből pedig még az alkotmányos identitás megalapozása és védelme is levezethető, biztosítva ezáltal az alkotmány egységét. Ezt, mondhatni legszebben, de egyben nagy jelentőségű tudományos tartalommal fogalmazta meg Sólyom László alkotmánybíró egy párhuzamos véleményében: *„Az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi értékdeklaráció. Azt, hogy az emberi méltóság a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog számára hozzáférhetetlen, nem zárja ki azt, hogy ezt az értéket a jogok forrásának tekintsük – mint a természetjogot követve számos nemzetközi egyezmény és alkotmány teszi –, vagy hogy a jog a méltóság tiszteletben tartását és védelmét előírja, avagy egyes aktusait valóságos joggá formálja.”⁷*

A román alkotmányjogi szakirodalom két referenciaértékű alkotmány kommentárja sem tartalmaz átfogó elemzést, értékelést. Az egyik⁸ megelégszik az alkotmánybíráskodás kritikájával, amennyiben (egyébként joggal) elégtelennek tartja az Alkotmánybíróságnak azon közhelyeszerű megállapításait, miszerint *„az emberi méltóság az emberi lény elválaszthatatlan attribútuma és a személy belső értéke”*.⁹ Hasonlóképpen kifogásolja, hogy más országok alkotmánybíráskodási gyakorlatától eltérően a román Alkotmánybíróság nem használta ki az emberi méltóság koncepcióját a szociális jogok védelmére, különösen a 2008–2009-es pénzügyi globális válság időszakában. A taláros testület megelégedett azzal, hogy mintegy másodlagos, szubszidiárius elemként

⁶ KLICSU: *i. m.*, 127.

⁷ Dr. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye, 23/1990 (X. 31) AB határozat, ABH 1990, 88, 103.

⁸ *Constituția României. Comentariu pe articole*, ediția 2, szerk. Ioan MURARU, Elena Simina TĂNĂSESCU, Editura C.H. Beck, București, 2019, 16.

⁹ Az Alkotmánybíróság 2007/841. döntése.

hivatkozzon az emberi méltóságra, a szociális állam alkotmányos fogalmából levezetendő szociális jogok védelmére.¹⁰

A másik alkotmánykommentár,¹¹ bár megkísérel egy óvatos elemzést, de átfogóbb következtetésekig nem jut el. Ennek oka talán a téves megközelítés, hiszen eleve abból az alapállásból indul ki, miszerint az alkotmány 1. cikkének (3) bekezdésében megjelölt legfőbb értékek nem mindegyikének van jogi, normatív tartalma (emberi méltóság, igazságosság), következésképpen ezek értelmének feltárása más társadalomtudományok körébe tartozik, bár – állítja a szerző – mindkettő szervesen kapcsolódik az egyénhez. Másrészt az emberi méltóság egyetemes koncepció, mely egyaránt vonatkozik az egyénre és nemzetre, kiterjesztve az állam méltóságának a tiszteletére is. Az emberi méltóságon, az alkotmány rendelkezése értelmében az egyénnek mint emberi lénynek a teljes mértékű tiszteletét értjük a maga átfogó összetettségében, valamint a társadalmilag elfogadott, törvényileg megengedett megnyilvánulásaiban.¹²

Ami talán igazán fontos megállapítása, hogy a társadalmi értékrendszerben az egyes jogilag, jogi eszközökkel is védett emberi-társadalmi értékek között összetett kapcsolat, kölcsönhatás van, és egyik értéket sem tekinthetjük elszigetelten. Szoros kapcsolat van tehát az emberi méltóság és az egyén szabadsága, valamint az egyenlőség és a társadalmi igazságosság között. Az állam és annak valamennyi hatósága, de különösen a jogalkotó (parlament és kormány) köteles tiszteletben tartani és védeni ezeket az értékeket.¹³

3. Az emberi méltóság viszonya a személyiségi jogokhoz

Alkotmányjogi és polgári jogi értelemben (is) a személyiségi jogok széles köre határozható meg, bár a két jogág eltérő jogi státust és eltérő szempontú, de egymásnak nem ellentmondó, sokkal inkább egymást kiegészítő értelmezést ad. Mindenekelőtt az élethez, a testi, szellemi, lelki épséghez való jog, amely mintegy előfeltétele a személyiségnek. Az általános személyiségi jog alkotmányos alapja a román alaptörvényben egyrészt az emberi méltóság, másrészt a személyiség szabad fejlődése mint legfőbb értékeknek a biztosítása. Ahogyan az emberi méltóság fogalmának nem szentelt nagyobb figyelmet az alkotmányjogi szakirodalom, úgy a személyiség szabad fejlődésének, pontosabban alapos elemzésének még kevésbé.

Való igaz, hogy az Alkotmány 1. cikkének (3) bekezdése felsorolja a legfőbb értékeket, de nem állapít meg normatív kapcsolatot, összefüggést közöttük. Ugyanakkor bármennyire is magától értetődő mindez, az Alkotmánybíróságnak, illetve a jogtudománynak lett volna a feladata, hogy elméletileg levezesse, tudományosan megalapozza az emberi méltóság és a személyiség szabad fejlődése közötti szerves összefüggést. Az alkotmányjogi szabályozás szintjén is megkülönböztethetők egyrészt mindazok az alapjogok, amelyek

¹⁰ *Constituția României. Comentariu..., i. m., 16.*

¹¹ *Constituția României. Comentarii și explicații*, szerk. Cristian IONESCU, Corina Adriana DUMITRESCU, Editura C.H. Beck, București, 2017, 23–24.

¹² *Uo.*, 23.

¹³ *Uo.*, 24.

a személyiség állandó, konstans, statikus elemeit védik, másrészt azok, amelyek a változó, alakuló, dinamikus részére vonatkoznak. Amikor a személyiség szabad fejlődésének biztosítását mint alapértéket határozza meg az alkotmány, akkor a személynek (mint személyiségnek) egy új koncepció szerinti jogi szabályozását, alapjogi védelmét fogalmazza meg. Ugyanis a személyiség állandó statikus elemei, mint az élethez, a testi pszichikai épséghez, integritáshoz való jog, a magánélet és családi élethez való jog, ezek védelme és tiszteletben tartása, valamint az otthon, a levelezés sérthetlensége, illetve polgári jogi értelemben a személy jogképessége, az nevezetesen, hogy jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezessen, ezek mind a személy hagyományos felfogása alapján biztosított alapjogok. Az alkotmányjogi és polgári jogi felfogásban bekövetkezett változás a személyiség szabad fejlődését (kibontakozását) biztosító alapjogok, azaz a személyiség változó, alakuló, dinamikus elemeinek védelmét szolgáló alapjogok megjelenése, melyeket akár az alkotmánybírói gyakorlat is konstituálhat.

Mindez pedig elválaszthatatlan az ember, a személyiség lényegét adó méltóságtól, hiszen valamennyi személyiségi jog, függetlenül attól, hogy a személyiség passzív avagy aktív oldalát védik, az emberi méltóságra vezethető vissza, ezek tartalmát az emberi méltóság alapozza meg. Következésképpen a személyiség statikus és dinamikus elemei együttesen, az ezekhez köthető alapjogok védik az egész személyiséget, az emberi lét teljességét az élet minden területén. A személyiség szabad fejlődéséből az általános cselekvési szabadságot, míg a személyiség statikus részéből az általános személyiségi jogok körét lehetne levezetni, mégpedig az alkotmányossági normakontroll keretében kialakított alkotmányértelmezéssel.

Az alkotmánynak a legfőbb értékekre vonatkozó rendelkezései, különös tekintettel az emberi méltóságra, a személyi szabadság fejlődésére, valamint az igazságosságra, akkor kelhetnek életre, válhatnak az alkotmányos jogrendszer eleve, alkalmazott princípiumaivá, ha ezek tartalmát, értelmét az Alkotmánybíróság állapítaná meg elvi értékű és jelentőségű, általánosan kötelező döntéseiben. Természetesen fontos, hogy az alkotmányban szereplő személyiségi jogokat ne keverjük össze mindazon polgári jogi személyiségi jogokkal, melyek bizonyos esetekben még megnevezésükben is azonosak, de előzőek az általános személyiségi jogok körébe tartoznak magasabb (legmagasabb) szintű jogi védelemmel, míg az utóbbiak egyszerű jogági jogok szintjén helyezkednek el, és az ennek megfelelő jogi védelemben részesülnek.

Az általános személyiségi jogok alkotmányi körébe tartoznak, a fennebb már említett jogokon kívül, a személyi szabadság és a személyi biztonság sérthetlensége, az általános cselekvési szabadság, a mozgásszabadság, az önazonosságához és ezen belül a nemzeti kisebbségek identitáshoz való joga.

A személyiség szabad fejlődését biztosító alapjogok körébe sorolhatók értelemszerűen az oktatáshoz, képzéshez való jog, a kultúrához való hozzáférés, az információs önrendelkezési jog, a személy testi, egészségügyi önrendelkezési joga, a lelkiismereti szabadság, a kifejezés szabadsága, a saját arculathoz (képmáshoz) való jog, a házasságkötés szabadsága és a perbeli önrendelkezési jog.

Valószínű, hogy ez a felsorolás nem teljes. Egyes jogok nevesítettek a román Alkotmányban, másokat esetgyakorlati hivatkozások és értelmezések miatt említettem. Az azonban bizonyos, hogy ezek mindegyike az emberi méltóság által megalapozottak,

még akkor is, ha ennek jogdogmatikai értékelését az Alkotmánybíróság nem végezte el. Ilyen módon például az általános cselekvési szabadságot, mint a személyes szabadság elengedhetetlen velejáróját, az Alkotmánybíróság megfogalmazta, de nem bontotta ki, nem elemezte, nem alapozta meg átfogó értékelés keretében. Az emberi méltóság, amennyiben alanyi jogként lenne elfogadva és értelmezve, egyszersmind maga is általános személyiségi jogként jelenne meg, akár olyan szubszidiárius jogként, melyre közvetlenül is hivatkozni lehetne „az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható”.¹⁴

4. Korlátozhatatlan és korlátozható személyiségi jogok. Örökkévalósági klauzula

A személyiségi jogok közül egyesek olyan mértékben sérthetetlenek (érinthetetlenek), hogy még törvény útján sem korlátozhatók. Ilyen a román alkotmányban az élethez való jog, valamint a személy testi és pszichikai integritásához, épségéhez való jog. Ennek következtében tilos a halálbüntetés, és senkit nem lehet kínzásnak vagy bármiféle embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek, kezelésnek alávetni.¹⁵ Hasonlóképpen az igazságszolgáltatáshoz való szabad hozzáférést, annak jogát, hogy bárki bírósághoz forduljon jogainak, szabadságainak, törvényes érdekeinek a megvédéséért, egyetlen törvény sem korlátozhatja.¹⁶

Főszabály szerint azonban lehetőség van az egyes alapvető jogok és szabadságok korlátozására, még azokéra is, amelyeket az alkotmány sérthetetlennek nyilvánít. Így például sérthetetlen a személyi szabadság, a személyi biztonság, az állandó lakhely és a lakás, a levelezés titkossága, a lelkiismereti szabadság (a gondolatok, a vélemények, a vallásos hitek szabadsága), a kifejezés szabadsága, az információhoz való jog. Más jogok esetében az alkotmány a biztosított, garantált kifejezést használja, mint például a tanuláshoz való jog, a kultúrához való hozzáférés, az egészség oltalmához való jog, örökösödési jog stb. A többi alapjog pedig megfogalmazásakor az alkotmányozó nem használta sem a sérthetetlen, sem a garantált kifejezéseket, de ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne rendelt volna melléjük garanciákat, eszközöket érvényesíthetőségükre. Gondolok itt a politikai jogok, a gyülekezési jog, a sztrájkjog gyakorlására. A legfőbb garancia, különösen a személyiségi jogok védelmére, hogy ezek gyakorlása kizárólag csak törvénnyel korlátozhatók, mégpedig ha egy demokratikus társadalom feltételei között szükséges, az arányosság követelményét tiszteletben tartva és anélkül, hogy ezek a korlátozások maguknak az alapjogoknak a létét érintenék.¹⁷

Végül az alkotmány örökkévalósági klauzulája előírja, hogy az alapjogok, szabadságjogok semmiféle olyan megváltoztatása nem lehetséges, amely ezek, illetve ezek

¹⁴ ZAKARIÁS Kinga: *i. m.*, 179.

¹⁵ Mindezeket a román Alkotmány 22. cikke szabályozza.

¹⁶ Az Alkotmány 21. cikkének (1) és (2) bekezdései szabályozzák.

¹⁷ Az Alkotmány 53. cikke szabályozza.

biztosítékainak a megszüntetésére irányulna.¹⁸ Miközben úgy általában vitatható az örökkévalósági klauzula, különösen azon része, amely az államra, államszervezetre, hivatalos nyelvre vonatkozik,¹⁹ az azért szembeötlő, hogy az alkotmányos legfőbb értékek közül a talán legfontosabb három – az emberi méltóság, a személyiség szabad fejlődése és az igazságosság – nem szerepel a megváltozhatatlan rendelkezések között abban az értelemben, hogy egy jövőbeni alkotmányozó hatalom sem mondhatna le ezekről a legfőbb értékekről.

5. A román Polgári törvénykönyv szabályozása

5.1. Konceptióváltás

A régi, 1864-es Polgári törvénykönyv a magánjogi szabályozások dualista felfogását vallotta és valósította meg azáltal, hogy külön szabályozta a tulajdonképpeni polgári jogi viszonyokat, és ettől eltérően a kereskedelmi jogi viszonyokat. Ennek a dualista felfogásnak az eredményeként született meg 1887-ben a román Kereskedelmi törvénykönyv.

A magánjog XIX. századi dualista felfogásától teljesen idegenül, a szovjet típusú szocialista jog hatására a román kommunista törvényhozó valójában szétzilálta (bár hatályon kívül nem sikerült helyezni) a román Polgári törvénykönyvet azzal, hogy több szabályozási területet kiemelt a kódexből, és külön törvénykönyvet vagy jogszabályt alkotott. Így került elfogadásra az 1958-as Családi törvénykönyv, a természetes személyekről és jogi személyekről szóló 1954. évi 31-es számú, és az elévülésről szóló 1954. évi 167-es számú rendelet, melyek egyébként nagy jelentőségűek voltak a korszak magánjogi viszonyainak rendezésében.

Az új, immáron monista felfogású Polgári törvénykönyv azonban mindezeket a szabályozási tárgyköröket, beleértve a kereskedelmi jogi, valamint a nemzetközi magánjogi jogviszonyok szabályozását, részben ismételten magába olvasztotta.²⁰ A monista fordulaton túl azonban a jogalkotó jelentős korszerősítéseket végzett, vagy éppen átfogó reformokat is bevezetett a magánjogi jogviszonyok szabályozásába. Ezek közül kiemelkedik koncepcionális újszerűségével a személyiségi jogok polgári jogi szabályozása.

Bár elsődlegesen a személyiségi jogok az alkotmányban kerülnek szabályozásra, ugyanakkor a társadalmi viszonyok változása, az új problémák, kihívások megjelenése, de még a technikai fejlődés is szükségessé teszik az alaptörvényi szabályozásokon túl a konkrétabb polgári jogi szabályozásokat is. Ezzel pedig a törvényhozó nem valamilyen jogi, szabályozási divatnak próbált megfelelni, hanem valószínűleg jelentkező új problémákra kívánt reagálni, és megfelelő normatív megoldásokat találni, illetve adni.

¹⁸ Az Alkotmány 152. cikkének (2) bekezdése.

¹⁹ Az Alkotmány 152. cikkének (1) bekezdése.

²⁰ A kérdésről részletesen VERESS Emőd: *A román magánjog fordulópontjai = Román polgári törvénykönyv*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017, 1–9.

5.2. A személyiségi jogok polgári jogi szabályozásának szerkezete

Az Rptk. „A személyekről” szóló I. könyve értelemszerűen külön tárgyalja a természetes személyeket és a jogi személyeket. A természetes személyekre vonatkozó polgári jogi rendelkezések egyrészt követik a hagyományos szabályozási tárgyköröket: a természetes személy jogképessége, cselekvőképessége, név, lakhely, családi állapot alapján történő azonosítása, valamint a természetes személy polgári jogi védelme.

Ebbe a klasszikusnak számító és egyben kötelező szabályozási körbe illeszkedik, mintegy beékelődik a természetes személyekről szóló I. cím II. fejezeteként egy, a korábbi szabályozásokhoz (beleértve nemcsak a szocialista jogfelfogást, de az azt megelőző, az 1864-es Rptk. eredeti változatát is) képest teljesen újszerű és új koncepciókon alapuló szabályozási terület. Már a fejezet szokatlan címe: *„Az emberi lény és veleszületett jogainak tiszteletben tartása”* is jelzi, hogy itt valami teljesen újszerű jogok szabályozásáról van szó. A természetes személyről szóló II. cím ezen második fejezete négy szakaszban, az 58–81. cikkeken szabályozza lényegében a személyiségi jogokat.

A közös rendelkezésekben mintegy felsorolja a személyiségi jogokat, a második szakasz a természetes személy élethez, egészséghez és testi épséghez való jogát írja elő, különös tekintettel az emberi test sérthetetlenségére, a genetikai jellemzők vizsgálatának, módosításának korlátozására vagy éppen tilalmára, a különböző orvosi beavatkozások, szervátültetések szabályozására. A fejezet harmadik szakasza *„a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartása”*-ról szól, az ezzel összefüggésben nevesített jogokról és azok védelméről. Végül a negyedik szakasz a halottnak járó tiszteletről mint sajátos személyiségi jog sajátos megnyilvánulási formája, illetve ennek ugyancsak sajátos személyiségi jogvédelme.

Ez tehát a szerkezete a Polgári törvénykönyv azon, a személyiségi jogokról szóló fejezetének, amely korábban semmilyen formában nem létező szabályozásokat vezet be, és amely teljesen új alapokon, megközelítésben és felfogásban értelmezi a természetes személyt, túlmutatva vagy pontosabban kiterjesztve annak jogalanyiságát azáltal, hogy az egyént, a maga összetett, többretegű valóságában, személyiségként fogja fel, és a személyiség jogait határozza meg.

A következőkben a közös rendelkezéseken túl, mely mintegy a személyiségi jogok taxatív felsorolását tartalmazza, kizárólag a magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartásáról szóló szakasz néhány aspektusát elemzem.

5.3. A nevesített személyiségi jogok és ezek jogi természete

Az említett közös rendelkezések három cikke közül csak az első, az 58-as cikk használja a személyiségi jogok megnevezést. A következő két cikk egyrészt az egyén, a természetes személy azonosító elemeit, másrészt a személy önrendelkezési jogát határozza meg. Az azonosító elemek lényegében a hagyományos szabályozást tartalmazzák, hiszen utalnak azokra az identitást meghatározó (nevezhetnénk technikai) elemekre, mint amilyen a névhez, a lakhelyhez, tartózkodási helyhez, valamint a családi állapothoz való jogok. Ezek arra szolgálnak, hogy egyrészt az egyén beazonosítható legyen a

társadalomban, a társadalom tagjai között, továbbá a térben, hiszen állandó lakhelye és/vagy tartózkodási helye révén biztosított jogi, adminisztratív elérhetősége (tehát ezen jog nem a lakhatási jogot jelenti), és végül az egyén azon jogát, hogy családi állapota jogi elismerést kapjon.

Ezek, meglátásom szerint, ugyancsak személyiségi jogok, és az emberi méltóságra vezethetők vissza, hiszen e jogok bármelyikének megsértése az emberi méltóság súlyos megsértését is jelenti. Természetesen ezen jogok gyakorlása a törvény feltételei, adott esetben korlátozásai keretében történhet, nem lévén abszolút jogok. Például a névváltoztatás csak bizonyos indokolt esetben történhet. A lakhely megválasztása bár szabad, de a törvény előírásai szerint kell történnjen. A családi állapot részben lehet ténybeli adottság (például valaki özvegy), de lehet szabad akarat megnyilvánulása is (valaki házas vagy elvált).

Az Rptk. 60. cikkében rögzített önrendelkezési jog az Alkotmány 26. cikke (2) bekezdésének szó szerinti átvétele.²¹ Konkrét, valós tartalmat a rendelkezésnek csak az Rptk. 68. cikke (1) bekezdése ad, nevezetesen a szerv-, szövet-, illetve sejtadonork esetében, melynek során szükséges a donornak az írásos, szabad előzetes és kifejezett beleegyezése az eljáráshoz.²² Ugyanakkor mind az alkotmányi, mind a polgári jogi szabályozás a személy önrendelkezéséről ennél sokkal tágabb és bővebb, akkor is, ha sem az alkotmányozó, sem a törvényhozó nem fogalmazta meg a konkrét, lehetséges önrendelkezés eseteit, ami egyébként meglehetősen nehéz is lenne.

Az Rptk. 58-as cikke a következő személyiségi jogokat sorolja fel: az élethez, az egészséghez, a testi és lelki épséghez való jog, a méltósághoz való jog, a saját képmáshoz való jog, valamint a magánélethez való jog (a magánélet tiszteletben tartása). A cikk nyitva hagyja a személyiségi jogok körét azzal a nem túl pontos megfogalmazással, hogy hasonló jogokat a törvény elismerhet.

A törvénykönyv ezen rendelkezése a kommentárok véleménye szerint nem lezárt felsorolás, hiszen más jogok, alapjogok is tekinthetők személyiségi jogoknak, elsősorban a szabadságjogok, konkrétan pedig a lelkiismereti szabadság, a vallásszabadság, a kifejezés szabadsága, a mozgásszabadság.²³ Ugyanakkor ebbe a szélesebb körbe sorolhatók az emberi jogok európai egyezségokmánya által megnevezett jogok és szabadságjogok, mint amilyen a gondolat szabadság (9. cikk), a házassághoz való jog (12. cikk), a méltányos igazságszolgáltatáshoz való jog (6. cikk) vagy az embertelen és lealacsonyító bánásmód tilalma.

A személyiségi jogok jogi természetét illetően ezek alapvetően nem vagyoni jellegű jogok, ennek minden jellemzőjével, ugyanakkor megfigyelhető olyan jelenség is, amely a közelmúltban vált egyre inkább elterjedtté, hogy bizonyos személyiségi jegyek,

²¹ Az Alkotmány 26. cikkének (2) bekezdése, melyet átvész az Rptk. 60. cikke, a következőket írja elő: „A természetes személynek joga van önmagáról rendelkezni, amennyiben nem sérti mások jogait és szabadságait, a közrendet vagy a közérkölcset.”

²² Az Rptk. 68. cikkének (1) bekezdése: „Élő donortól származó emberi eredetű szervek, szövetek és sejtek eltávolítása és átültetése kizárólag a törvényben előírt esetekben és feltételek között történhet, annak írásos, szabad, előzetes és kifejezett beleegyezésével, és csak miután a beavatkozás kockázatairól előzetesen tájékoztatták. Minden esetben a donor az eltávolítás időpontjáig visszavonhatja beleegyezését.”

²³ *Noul Cod Civil. Comentariu pe articole*, szerk. Flavius-Antoniou BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, Editura C.H. Beck, București, 2014, 72.

mint amilyen a saját képmás, saját hang, név vagy akár a magánélet különböző részei, el egészen az intimebbnek tekinthető szféráig is kiaknázható, szerződéses megállapodás keretében mintegy „értékesíthető”. Tehát bizonyos vagyoni tartalommal is járhat a személyiségi jogok gyakorlása, aminek következtében ezek jogi természetük alapjait meghatározó nem vagyoni jellegük nem tekinthetők abszolút érvényűnek.²⁴

A személyiségi jogok jogi természetére vonatkozóan lényegében a hagyományosnak tekinthető, személyhez fűződő nem vagyoni jellegű alanyi jogok jellemzői, elvei érvényesek, úgymint:

- a) az átruházhatatlanság elve, azaz nem válhatnak hagyaték tárgyává, hiszen olyan mértékben az egyént, a konkrét természetes személyt illetik, hogy haláluk után ezek megszűnnek;
- b) az engedményezhetetlenség elve, ami azt jelenti, hogy nem képezhetik jogügyletek tárgyát, és nem köthető vonatkozásukban semmilyen érvényes szerződés;
- c) a követhetlenség elve, mely szerint nem lehet kényszervégrehajtás útján a hi-telezők igényeinek kielégítése céljából folytatott végrehajtás tárgyává tenni;
- d) a közvetlen gyakorlás elve, azaz e jogok olyan mértékben kötöttek a személyhez, hogy gyakorlásuk csak közvetlenül történhet, mely kizárja a megbízás, megbízott közvetítón keresztül történő gyakorlás lehetőségét;
- e) az elévülhetetlenség elve azt jelenti, hogy e jogok nem évülnek el, akár az adott személyiségi jog gyakorlásának hiányában sem, és más személy nem szerezheti meg elbirtoklás útján;
- f) az érvényesíthetőség elve biztosítja a személyiségi joggal rendelkező számára, hogy bármely joggal szemben érvényesíthesse.²⁵

5.4. A magánélet és a személy méltóságának tisztelete

A fenti alcím azonos az Rptk. Személyekről szóló I. könyv II. címének 3. szakaszával, és a 70–77. közötti cikkeket foglalja magába. Ez azonban annyiban megtévesztő, hogy a magánülethez való jog (71. cikk) és a méltósághoz való jog (72. cikk) mellett külön rendelkezik a szabad véleménynyilvánításhoz való jogról (70. cikk), a saját képmáshoz való jogról (73. cikk) valamint részletesen szabályozza a magánélet megsértésének eseteit (74. cikk), illetve a korlátozásokat, a beleegyezés véelmét és a személyi jellegű adatok feldolgozását (75–77. cikekben).

Természetesen ezek mindegyike és különösen a konkrét személyiségi jogok szoros összefüggésben és kölcsönhatásban vannak egymással. Ezek, az előző részben felsorolt személyiségi jogokkal együtt pedig elválaszthatatlanul kötődnek az emberi méltósághoz mint „anyajoghoz”, e jogok forrásához, még akkor is, ha a román alkotmány nem tételezi jogként az emberi méltóságot. A méltósághoz való jog azonban megjelenik az Rptk. 72-es cikkében, melynek (1) bekezdése előírja, hogy minden személynek jog van méltóságának tiszteletben tartására. A (2) bekezdés pedig azt, hogy tilos bármilyen

²⁴ SZTRANYICZKI Szilárd, KOKOLY Zsolt: *Román polgári jog. Személyek*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2021, 40.

²⁵ *Uo.*, 40–41.

módon megsérteni valamely személy becsületét és jó hírnevét annak beleegyezése vagy a 75. cikkben foglalt korlátozások tiszteletben tartása nélkül.

Ez a szabályozás tulajdonképpen további részletezése, kibontása az Alkotmány 30. cikke (6) bekezdésének. A 30. cikk a kifejezés szabadságáról szól, és a 8 bekezdésből csak az (1) fogalmazza meg magát az alapjogot, a többi további hét tiltásokról szól. Közöttük a (6) bekezdés, mely előírja, hogy „a kifejezés szabadsága sértheti meg a személy méltóságát, becsületét, magánéletét és saját arculatához való jogát”. Ennek az alkotmányi rendelkezésnek a fényében már jobban érthető az Rptk. „A magánélet és a személy méltóságának tiszteletben tartása” címmel ellátott része.

A polgári jogi szabályozás ezzel kapcsolatban használhatja ugyan a méltósághoz való jog kifejezést mint adott személyiségi jogot, de ebben az összefüggésben nincs köze az emberi méltósághoz való jog azon elméleti megközelítéséhez, amit a német és magyar alkotmánybírói értelmezések és szakirodalom kidolgoztak. Mintegy sajátos, némileg paradox fogalomhasználattal a méltósághoz való jog polgári jogi fogalma mint a kifejezés szabadságának egy sajátos esete jelenik meg, és mint ilyen természetesen kötődik az emberi méltóság alkotmányi alapértékéhez mint forráshoz.

Másképpen fogalmazva: a kifejezés szabadsága mint alkotmányos alapjog kapcsán előírt tilalmak, korlátok, mely szerint ennek gyakorlása nem sértheti a személy méltóságát (továbbá becsületét, magánéletét és saját arculathoz való jogát), majd ennek polgári jogi részletesebb szabályozása nem teremti meg az emberi méltóság, illetve az emberi méltósághoz való jog normatív, alanyi jogi tartalmát. Sokkal inkább fogalmi zűrzavart kelt, hiszen az Rptk. 72-es cikkének (2) bekezdése a méltósághoz való jogot, egyébként érthetően, az adott alkotmányi szövegekörnyezetre, a becsület és jó hírnév védelmére korlátozza. Csakis így érthető és magyarázható, hogy miért nem részei a méltósághoz való jognak a magánélethez való jog, a szabad véleménynyilvánításhoz való jog és a saját képmáshoz való jog, miközben a becsület és (a jó hírnév) és csakis ezek, úgy tűnik, hogy részei. Az Rptk. 72-es cikke erre enged következtetni.

A törvényszöveghez fűzött kommentár is ezt támasztja alá, mely kijelenti, hogy a méltósághoz való jog tartalma a becsület és a személy jó hírneve. A két fogalmat elemezve a kommentár szerzője elismeri, hogy meglehetősen nehéz a becsület és a jó hírnév közötti határvonalat meghúzni, ezért talán inkább a méltósághoz való jog két megjelenési formájának, semmint két önálló alkotóelemének lehetne tekinteni.²⁶

A jogi szakirodalom próbálkozott a két fogalom meghatározásával is. Eszerint a becsület egy összetett érzés, mely a minden személyben kialakult saját méltóságára vonatkozó felfogás által meghatározott, valamint mások percepciója az ő méltóságáról.²⁷ Egy másik megállapítás szerint a becsületnek nemcsak egyéni, individuális jellege van, hanem hangsúlyosan társadalmi jellegű is, melyből szoros kapcsolata adódik a jó hírnév fogalmához, és amely akár a fogalmi azonosságig is elmehet, amennyiben a jó hírnév megsértése egyben a becsület megsértését is jelenti.²⁸

²⁶ *Noul Cod Civil...*, i. m., 88.

²⁷ Uo. A kommentár szerzője idézi a francia szakirodalomból Philippe MALAURIE, Laurent AYNÈS: *Les personnes. Les incapacités*, Ed. Cujas, Paris, 1999, 162.

²⁸ Ovidiu UNGUREANU, Cornelia MUNTEANU: *Drept civil. Persoanele*, în reglementarea noului Cod civil, Editura Hamangiu, București, 2013, 66.

Az elemzésben megfogalmazott következtetés arra korlátozódik, hogy egyrészt az alkotmány, bár az emberi méltóságot legfőbb értéknek tekinti, melyet az államnak garantálnia kell, és bár az emberi méltósághoz való jogot alanyi jogként nem rögzíti, ugyanakkor számtalan alapjogi szabályozás révén, közvetett módon mégiscsak az emberi méltóságot védi. Másrészt pedig a polgári jogi szabályozás az új Rptk.-ban, a 72. cikkben, az Alaptörvény 30-as cikke (6) bekezdésének alkalmazásaként megfogalmazza ugyan a méltósághoz való jogot, de még az alkotmányi rendelkezésnél is szűkebb, korlátozottabb jelentéssel és tartalommal.

Az alkotmányozó, majd a törvényhozó kétségtelenül nagy előrelépéseket tett a személy fogalmának átértékelésében, eljutva a jogképesség intézménye által meghatározott (egyébként elengedhetetlenül szükséges) jogi absztrakciótól a személyiségként felfogott személy rendkívül komplex helyzetének, állapotának az elismeréséhez, amelyhez azonban már új fogalmi készlet használata szükséges. Ezek az alkotmányjogi és polgári jogi szabályozások minden bizonnyal a legjobb szándék által vezérelve születtek meg, de nem biztosítanak kellő koherenciát a megfelelő alkalmazáshoz és értelmezéshez. Ezt a hiányosságot pótolni az Alkotmánybíróság lett volna hivatott, de mindmáig elmulasztotta, nem ismervén fel lényegében a „tálcán kínált” fogalmakban (úgy mint emberi méltóság, a személyiség szabad fejlődése, a személyiségi jogok és ezek összefüggéseiben) rejlő potenciált ezek megfelelő értelmezésére, tudományos, jogdogmatikai megalapozására.

6. Az Alkotmánybíróság gyakorlata

Előjáróban az alkotmánybírói gyakorlat néhány elvi jelentőségű megállapítását idézném. Egyik döntésében a román Alkotmánybíróság megfogalmazta, hogy „*az emberi méltóság a személy elidegeníthetetlen attribútuma, az emberi lény belső értéke*”.²⁹ A taláros testület kialakult gyakorlata, hogy nem tekinti önálló jognak az emberi méltóságot, hanem az alkotmányi rendelkezéseknek megfelelően a jogállam egyik legfőbb értékének, illetve vezérlő alapelvnek. Azt azonban elismeri, hogy az állampolgárok jogai és szabadságjogai hasonlóképpen alkotmányos alapértékek, amelyek az emberi méltóságon és a személyiség szabad fejlődésén alapulnak.³⁰

Az Alkotmánybíróság, azzal a szándékkal, hogy átvegye és igazodjon a német Szövetségi Alkotmánybíróság referenciaértékű és releváns gyakorlatához, arra az álláspontra jutott, hogy nemcsak az emberi méltóság jelenti az alapjogok forrását, ugyanis „*a személyiség szabad fejlődésével*” összefüggésben ennek van egy passzív és egy aktív része. A passzív rész vonatkozásában a személyiség szabad fejlődése, közvetlen, elválaszthatatlan kapcsolatban az emberi méltósággal, elvezet az általános személyiségi jogokhoz, e jogok védelméhez, aktív része pedig nem kizárólag az emberi méltóságon alapszik,

²⁹ Az Alkotmánybíróság 2011/1576. döntése, megjelent: Románia Hivatalos Közlönye, 2012. január 16, 32. sz.

³⁰ Az Alkotmánybíróság 2009/1109. döntése, megjelent: Románia Hivatalos Közlönye, 2009. október 9, 678. sz.

és a személy általános cselekvési szabadságában jut kifejezésre. Példaként említhető a gazdasági tevékenység szabadsága.

Ennek alapján a román alkotmánybírósági esetgyakorlatból egy olyan koncepció körvonalazódását lehet felfedezni, mely az emberi jogok „forrásvidékét” három csoportra osztja. Eszerint: a) az alapvető jogok egy részének alapja kizárólag az emberi méltóság, b) az általános személyiségi jogok az emberi méltóságon és a személy szabad fejlődésének követelményén alapulnak, c) a személy általános cselekvési szabadsága pedig elsődlegesen a személy szabad fejlődésén. Mindezek alapján az Alkotmánybíróság nem zárja ki, hogy az emberi méltóság fogalmából, tartalmából olyan alapjogok is levezethetők legyenek, amelyek egyébként nincsenek tételesen megfogalmazva az Alkotmányban.³¹

Az emberi méltóságra vonatkozó alkotmánybírósági felfogásnak bizonyos változásaként, fejlődéseként értékelhetjük azt, amikor egyik döntésében kifejti, hogy az emberi méltóság fogalma mint alkotmányos alapérték nemcsak egyszerű kinyilatkoztatás, hanem önálló normatív tartalommal rendelkező sajátos alapvető jog. Ebből következően az alapjogok megsértése az emberi méltóság közvetett megsértését is jelenti, hiszen az előbbieik fundamentuma az utóbbiban van. Ugyanakkor az emberi méltóság közvetlen (a többi alapjogtól függetlenül) megsértése is megállapítható és szankcionálható, éppen azon oknál fogva, hogy normatív értékkel rendelkező, önálló alapjog.³²

Egy másik döntésében a személyiségi jogok egy külön területére, a személyi adatok védelmére, ezen belül pedig az orvosi/egészségügyi adatok védelmére vonatkozóan nyilvánított alkotmányellenesnek olyan törvényi rendelkezéseket,³³ amelyek sértették ezen személyiségi jogokat.³⁴ E döntésében (is) a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatára hivatkozott, amikor megfogalmazta, hogy a törvényhozónak kötelessége biztosítani a családi és magánélethez, valamint az intimitáshoz való jog érvényesülését, és garanciákat kell nyújtania ezek védelmére. A konkrét esetre alkalmazva megfogalmazta, hogy a törvényhozó a jogszabályi rendelkezésekben nem kötheti olyan feltételhez az egészségügyi szolgáltatási ellátást, mint az elektronikus egészségügyi nyilvántartásba történő bejelentkezést. Az érintett személy szabad beleegyezése folytán közölhet egészségügyi állapotára vonatkozó személyes adatokat, melyeket feldolgozhatnak, de azokat is, akik úgy döntenek, hogy nem közölnek ilyen adatokat és nem egyeznek bele ezek feldolgozásába, ugyanolyan egészségügyi, orvosi ellátásban kell részesíteni. Ez esetben a román Alkotmánybíróság hivatkozott a német Szövetségi Alkotmánybíróság döntésére,³⁵ illetve azon kidolgozott koncepciójára, mely szerint az egyén semmilyen körülmények között nem lehet tárgya valamely szabályozásnak vagy intézkedésnek, hanem csak alanya. A Nép Ügyvédje által kezdeményezett utólagos absztrakt normakontroll keretében

³¹ Minderről részletesebben lásd ZAKARIÁS Kinga, BENKE Károly: *Demnitatea umană în jurisprudența instanțelor constituționale din Germania, Ungaria și România*, Buletinul Curții Constituționale, 2012/2, 58–59.

³² Az Alkotmánybíróság 2019/465. döntése, megjelent: Románia Hivatalos Közlönye, 2019. augusztus 8, 645. sz.

³³ A 2006. évi 95. törvény az egészségügyi reformról – a 30. cikk (2) és (3) bekezdésében, valamint a 280. cikk (2) bekezdésében „a beteg elektronikus egészségügyi dossziéjának a rendszere” kifejezés.

³⁴ 2018/498. döntés, megjelent: Románia Hivatalos Közlönye, 2018. július 26, 650. sz.

³⁵ BVerfGE 45, 187.

az alkotmányellenesnek minősített rendelkezések nem nyújtottak megfelelő speciális védelmet és garanciát sem a személy egészségügyi adatai vonatkozásában, különösen, hogy ezen adatok közlési, tárolási és feldolgozási módozatának szabályozását, a felelősségeket és a szankciókat másodlagos normákhoz utalta, holott ezeket a törvénynek kellett volna szabályoznia.

Az Alkotmánybíróság másik döntése egy igencsak érzékeny kérdést érint, és már csak azért is érdemes bemutatnunk, mert alkotmányellenesnek minősített egy alapvetőnek számító polgári jogi rendelkezést. Megjegyzendő, hogy az elmúlt évtizedben az Alkotmánybíróság csak ebben az egy esetben, az Rptk. egyetlen cikke tekintetében alapította meg az alkotmányellenességet.

Az utólagos alkotmányossági normakontroll keretében a kereset szerzője az Rptk. 164. cikk (1) bekezdését kifogásolta, mivel szerinte a rendelkezés egy sor alkotmányi és nemzetközi jogi előírást sért.

A 164. cikk (1) bekezdése értelmében *„Az a személy, aki elmebetegség vagy gyengeelméjűség miatt nem rendelkezik megfelelő ítélőképességgel, hogy saját érdekeiről gondoskodjon, bírósági gondnokság alá helyezendő”*. Ez a polgári jogi rendelkezés *„A bírósági gondnokság alá helyezett személy védelme”* című fejezetében szerepel, mely fejezet a bírósági gondnokság alá helyezés jogintézményét, annak feltételeit szabályozza.³⁶

Magát az eljárást pedig a Polgári eljárási törvénykönyv vonatkozó rendelkezései szabályozzák.³⁷ Az említett törvényi előírások, szabályozások lényegében nem módosultak a korábbiakhoz képest, ami azt jelenti, hogy a korábbi Családjogi törvénykönyv és az 1954. évi 31., a természetes személyekről és jogi személyekről szóló törvényerejű rendelet előírásait vette át az új Rptk.

A kereset szerzője az alkotmányossági kifogásban (törvényes gyámja és jogi képviselője révén) azt fogalmazta meg, hogy a kérdéses rendelkezés többek között nem kellően pontos és világos, diszkriminatív, sérti a személyes szabadságot és az igazságszolgáltatáshoz való szabad hozzáférést, a munkához és a tulajdonhoz való jogot, valamint a fogyatékos személyek védelméről szóló alkotmányos rendelkezést.³⁸ Hasonlóképpen azt is kifogásolta, hogy a rendelkezés nincs összhangban több nemzetközi jogi jogszabállyal sem.

Konkrétan a kifogás arra utal, hogy a gondnokság alá helyezés jogintézménye egy olyan merev különbségtételre utal, mely az ítélőképességgel rendelkező és az ítélőképességgel nem rendelkező személyek között áll fenn, kizárva lényegében annak lehetőségét, hogy létezhetnek olyan személyek, akiknek az ítélőképesség hiánya átmeneti vagy részleges, vagy éppen csökken, részleges ítélőképességgel rendelkeznek.

A törvényi rendelkezés tehát nem teszi lehetővé az eljárást elrendelő bírói hatóság számára az egyénre, az egyéni helyzetre és szükségletekre szabott intézkedést. Továbbá pontatlan, illetve nincs meghatározva a törvény szövegében *„a saját érdekeiről gondoskodik”* kifejezés. Mindezek miatt a kereset szerzője szerint a bírósági gondnokság alá

³⁶ Az Rptk. 164–177. cikkei.

³⁷ A Polgári eljárási törvénykönyv 936–943. cikkei.

³⁸ Ezek a kifogások a következő alkotmányi rendelkezésekre utalnak: 1. cikk (5) bekezdés, 16. cikk (1) bekezdés, 23. cikk (1) bekezdés, 21. cikk, 41. cikk, 44. cikk, 50. cikk.

helyezés aránytalan és indokolatlan beavatkozást jelent a személy alapvető jogaiba, és lehetetlenné teszi a társadalmi beilleszkedését.

Az Alkotmánybíróság a normakontroll során megállapította, hogy a bírósági gondnokság alá helyezés jogintézménye az érintett személy védelmét szolgálja, melyre jogainak és vagyoni, valamint nem vagyoni érdekeinek védelméért kerül sor, előzetes orvosi vizsgálat alapján. Ugyanakkor minden, a személy jogainak/érdekeinek védelmére vonatkozó rendelkezés arányban kell hogy legyen a személy képességeivel, megfelelő élethelyzetének, figyelembe véve a személy akaratát és azt, hogy más intézkedések nem nyújtanak számára kellő védelmet, illetve hogy az intézkedés a lehető legrövidebb időre szőljön, rendszeres felülvizsgálat mellett.³⁹

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Rptk. abból a (hibás) értékelésből indul ki, hogy a szellemi képesség bármilyen lehetséges sérülése, függetlenül ennek fokától, a jogi cselekvőképesség teljes elvesztését jelenti. Ez a szemlélet pedig teljesen eltér A fogyatékos személyek jogairól szóló egyezménytől, melyet egyébként Románia ratifikált.⁴⁰

A jogi cselekvőképesség elvesztése rendkívül súlyos következményekkel jár a személyre nézve, ezért megfelelő jogi garanciák szükségesek az egyén jogainak védelme érdekében. Következésképpen a cselekvőképesség szükségesnél nagyobb korlátozása az érintett személyt hátrányos helyzetbe hozza a többi személlyel szemben, sértve az egyenlőség alapelvét, hiszen megfosztja a még tudatos akarat és cselekvés szabadságától. Tekintettel arra, hogy a fogyatékoság különböző fokai, fokozatai léteznek, a személy ítélőképessége pedig kisebb vagy nagyobb mértékben lehet sérült, anélkül, hogy teljesen hiányozna, következképpen mielőtt a legsúlyosabb intézkedést, a gondnokság alá helyezést elrendelnék, kevésbé korlátozó alternatív intézkedésekre van szükség. Ezeket a törvényhozónak kell megfogalmaznia, azonban a jelenlegi polgári jogi rendelkezésekből hiányoznak. Következésképpen a bírósági gondnokság alá helyezést *ultima ratio* jellegű szabályként kell alkalmazni.⁴¹

A taláros testület megállapította, hogy sem az intézkedés időtartamára, sem az időszakos felülvizsgálatára vonatkozó törvényi rendelkezések nincsenek összhangban a nemzetközi jogi standardokkal, aminek következtében a törvényhozónak kellene további, főként eljárásjogi szabályokat elfogadnia.

³⁹ Az AB határozat 34. pontja.

⁴⁰ Az ENSZ Egyezmény ratifikációja a 2010. évi 221. törvénnyel történt. Megjelent: Románia Hivatalos Közlönye, 2010. november 26, 792. sz. Az Egyezmény 12. cikkének rendelkezései, melyek az alkotmánybírósági határozatra utaltak: „(2) A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossgal élő személyeket az élet minden területén másokkal azonos alapon megilleti a jog-, illetőleg cselekvőképesség. (3) A részes államok meghozzák a szükséges intézkedéseket, hogy annak érdekében, hogy a fogyatékossgal élő személyek cselekvőképességének gyakorlásához esetlegesen szükséges segítség hozzáférhetővé váljon. (4) A részes államok biztosítják, hogy a cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó valamennyi intézkedés, a nemzetközi emberi joggal összhangban, megfelelő és hatékony biztosítékokat tartalmaz a visszaélések megelőzésére. Az ilyen biztosítékok garantálják, hogy a cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó intézkedések tiszteletben tartják a személy jogait, akaratát és választásait, összeférhetetlenségtől és indokolatlan befolyástól mentesek, arányosak és a személy körülményeire szabottak, a lehető legrövidebb időre vonatkoznak, továbbá hogy a hatáskörrel rendelkező, független és pártatlan hatóság vagy igazságügyi szerv rendszeresen felülvizsgálja azokat. A biztosítékok azzal arányosak, amilyen mértékben az adott intézkedések érintik a személy jogait és érdekeit.”

⁴¹ Az AB határozat 39. pontja.

Végül az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a gondnokság alá helyezés jogintézménye a jelenlegi szabályozás szerint, mely azt eredményezi, hogy az érintett személy teljes mértékben elveszíti a jogi cselekvőképességét, nincsen kellő, a személyt védő garanciákkal ellátva. A cselekvőképesség ilyen formában történő elvesztése sérti az emberi méltóságot is, ami alkotmányos alapérték, és hasonlóképpen sérül a személyiség legfőbb értéként tételezett szabad fejlődése. Ez utóbbi vonatkozásában, szoros összefüggésben az emberi méltósággal, sérül ennek mind az aktív oldala, mely a szabad cselekvésre, mind a passzív oldala, mely az egyén magánszféráját érintő személyiségi jogokra vonatkozik.⁴²

Az Alkotmánybíróság, a döntés rendelkező része értelmében, az Rptk. 164. cikkének (1) bekezdése alkotmányellenes, mivel ez sérti az alaptörvény emberi méltóságra és a személyiség szabad fejlődésére vonatkozó rendelkezéseit, az ezzel kapcsolatosan kialakult alkotmánybíróági esetgyakorlatot, a jogegyenlőséget, valamint a fogyatékos személyek védelmét elrendelő alkotmányi rendelkezést, melyet a vonatkozó nemzetközi Egyezmény 12. cikke szerint kell értelmezni, azaz „*a fogyatékos személyeknek is joguk van a teljes jogképességre*”.

Kétségtelen, hogy az Alkotmánybíróság mindezen elvi (egyébként kötelező erejű) megállapításai komoly feladatot rónak a Parlamentre, mely viszonylag rövid időn belül el kell hogy fogadja a megfelelő szabályokat, mert jelen pillanatban a 164-es cikk (1) bekezdése semmilyen (eddig) formában nem alkalmazható.

Összegzésképpen arra a következtetésre jutottunk, hogy miközben megfelelő különbségtételt kell alkalmazni az alkotmányjogilag szabályozott alapvető emberi jogok és a Polgári törvénykönyvben szabályozott személyiségi jogok között, jelentős átfedések, érintkezési pontok is kimutathatók, melyek nagymértékben viszonylagossá teszik az éles határokat a különböző jogágak, esetünkben az alkotmányjog és a polgári jog között. Ez annál is inkább jelentős, mivel a közjog és a magánjog két meghatározó területéről van szó, tehát ez a klasszikusnak mondható római jogi megkülönböztetés (közjog és magánjog) sem tekinthető abszolútnak. Ugyanakkor a jog egészének nagyon is érzékeny differenciáltsága mellett, mely jelenséget új jogágak megjelenése is igazol, a jog egysége is erősödik, köszönhetően olyan jogon túli vagy éppen jog feletti alapértékek alkotmányi szentesítésével, mint amilyen az emberi méltóság, a személyiség szabad fejlődése vagy éppen az igazságosság.

Mindezek pedig igazolják a jog összetett, többretegű és különböző természetű értéktartalmát, kiszélesítve, kiteljesítve ezzel társadalmi funkcióját és rendeltetését.

Irodalomjegyzék

1. BALOGH Zsolt: *Az emberi méltóság: jogi absztrakció vagy alanyi jog*, Iustum Aequum Salutare, 2010/4.
2. *Constituția României. Comentarii și explicații*, szerk. Cristian IONESCU, Corina Adriana DUMITRESCU, Editura C.H. Beck, București, 2017.

⁴² Az AB határozat 44–45. pontjai.

3. *Constituția României. Comentariu pe articole*, ediția 2, szerk. Ioan MURARU, Elena Simina TĂNĂSESCU, Editura C.H. Beck, București, 2019.
4. KECSKÉS László: *Polgári jog. A személyek joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007.
5. KLICSU László: *Az emberi méltóság a német Alkotmánybíróság egyes döntéseiben*, Iustum Aequum Salutare, 2010/4.
6. Philippe MALAURIE, Laurent AYNÈS: *Les personnes. Les incapacités*, Ed. Cujas, Paris, 1999.
7. *Noul Cod Civil. Comentariu pe articole*, szerk. Flavius-Antoniou BAIAS, Eugen CHELARU, Rodica CONSTANTINOVICI, Ioan MACOVEI, Editura C.H. Beck, București, 2014.
8. SÓLYOM Péter: *Alapjogokra hangolva. A Lüth-ítélet jogtörténeti nézőpontból*, Fundamentum, 2007/3.
9. SZTRANYICZKI Szilárd, KOKOLY Zsolt: *Román polgári jog. Személyek*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2021.
10. OVIDIU UNGUREANU, Cornelia MUNTEANU: *Drept civil. Persoanele*, în reglementarea noului Cod civil, Editura Hamangiu, București, 2013.
11. VERESS Emőd: *A román magánjog fordulópontjai = Román polgári törvénykönyv*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2017.
12. ZAKARIÁS Kinga, BENKE Károly: *Demnitatea umană în jurisprudența instanțelor constituționale din Germania, Ungaria și România*, Buletinul Curții Constituționale, 2012/2.
13. ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Doktori Iskola, Budapest, 2017.

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

A szerződés semmissége és megtámadhatósága a magyar és a román polgári törvénykönyvekben

Nullity and Contestability of the Contract in the Hungarian and the Romanian Civil Codes

Abstract: The validity as an essential element of contract is the basis for achieving the economic purpose set out in it. Without validity there is no legal way to enforce the contractual content. In addition to the identity of the theoretical foundations of the legal institution of validity, significant differences can be observed between Romanian and Hungarian law. Those differences justify the performance of a comparative legal study beside several other specific reasons. The first of these special reasons is the cross-border economic relations and the Hungarian legal society in Romania, which can play a 'bridge' in this matter. The real need for professional co-operation between members of the same mother tongue lawyers results summaries of the conceptual issues based on comparative legal studies. For theoretical, scientific and practical purposes the study outlines the basic issues of the nullity and avoidance of a contract, the partly different basic positions of the two legal systems, the grounds for annulment and the legal consequences.

Keywords: civil law, Civil Code of Hungary, Civil Code of Romania, contractual law, economic law, nullity, avoidance, legal language, hungarian language

Összefoglaló: A szerződések lényegi kérdését képező érvényesség a szerződésekben foglalt gazdasági cél megvalósításának alapja. Érvényesség nélkül a szerződéses tartalom legitím kikényszerítésére nincs lehetőség. A jogintézmény elvi alapjainak azonossága mellett a román és a magyar jog között lényeges különbségek figyelhetők meg, ami egy összehasonlító vizsgálat elvégzését indokolta több különös ok mellett. A különös indokok közül elsőként a határon átívelő gazdasági kapcsolatokat, az ebben híd szerepet betölthető romániai magyar jogásztársadalmat kell kiemelni. Az azonos anyanyelvű hivatásrendi tagok közötti szakmai együttműködés valós igényéből következnek az összehasonlító jogi vizsgálatokból levonható fogalmi kérdések egymás irányába való érthető összegzései. A tanulmány így elméleti, tudományos és gyakorlati célokat szolgálva vizsgálja fel a szerződés semmisségének és megtámadhatóságának alapkérdéseit és a két jogrendszer részben eltérő alapállását, a semmisségi és megtámadási okokat és jogkövetkezményeket.

Kulcsszavak: polgári jog, Ptk., Rptk., szerződési jog, gazdasági jog, semmisség, megtámadhatóság, jogi szaknyelv, magyar nyelv

Bevezető gondolatok a magyar és román összehasonlító jogi vizsgálatok tárgyáról

A jog komplex társadalmi jelenségként¹ egy adott jogrendszer hatálya alatt élő társadalom összetett viszonyain túl szükségképpen hatással van az ezen társadalmi rendszerekkel közvetlen kapcsolatba kerülő külső szereplők összességére is. A napjainkban dominánsan érvényesülő írott jog szövege, fogalomtára, rendszere² által megkövetelt összetett jogi gondolkodás, valamint egyedi jogérvényesítés során teret nyerő argumentációs követelményeknek³ tehát adott esetben nemcsak egy adott államban élő jogalkalmazók szempontjából van kiemelt jelentősége, hanem az ezzel a jogrendszerrel kapcsolatba kerülő más személyek esetében is. E kiindulópontból következik egyrészt az adott külső szereplő szempontjából felmerülő egyedi jogalkalmazás kérdésköre, másrészt az összehasonlító jogi vizsgálatok tárgyköre, amelyek az érintett jogrendszerek fejlesztése, jogintézmények átültetése, az abból fakadó tudományos és gyakorlati következmények értékelése⁴ keretében válhatnak relevánssá, emellett a saját jogrendszer megértését is elősegítheti.⁵

Az ismert történelmi okokból kifolyólag több mint száz esztendeje a magyar nemzet jelentős nemzetrészei nem magyar államkereteken belül élnek mindennapjaikat. E történelmi tény szükségképpen veti fel ezen államok jogának magyar nyelvű alkalmazása és tudományos művelése mellett – különösen gazdasági téren – a magyar nemzetrészek államok közötti összekapcsoló hid szerepét és lehetőségét. E tényekből következik, hogy az összehasonlító jogi vizsgálatok a tudományos területen kívüli gyakorlati és gazdasági jelentőséget nyernek. Az ilyen kapcsolatokban rejlő jogalkalmazás hatékonyságához azonban önmagában sem a jog-összehasonlítás, sem pedig a jog fordított szövegének léte és ismerete nem elegendő, amelynek okai többrétűek. Az általános összehasonlító metodika, valamint az adott egyedi ügyben lévő jogalkalmazás ugyanis előrevetíti – a teljesség igénye nélkül – a terminológiai kérdések, a tárgyi jogi szaknyelvek, az adott jogrendszerek alapjainak különbségeit, amelyek alapvetően befolyásolják minden esetben az adott egyedi célt és az annak elérését megalapozó döntési folyamatokhoz szükséges megértést. A jog értelmének feltárása – és ezáltal az egyedi hatékony jogérvényesítés – tehát a (fordított) szöveg ismeretén túlmutató összetett tevékenység,⁶ amely a köznyelv és

¹ SZABÓ Miklós: *Jogi ontológia = Jobbölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998, 18.

² SZABÓ Miklós: *A jog alkalmazása = Bevezetés a jog- és államtudományokba*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001, 125–134, 140–142.

³ SZABÓ Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005, 89–116.

⁴ FUGLINSZKY Ádám: *A non-cumul mint legal irritant? = Studia in honorem Lajos Vékás*, szerk. LAMM Vanda, SAJÓ András, HVG Orac, Budapest, 2019, 106.

⁵ MENYHÁRD Attila, VERESS Emőd: *Kontraktuális felelősség a magyar és román polgári jogban*, Magyar Jog, 2020/5, 288.

⁶ SZABÓ: *Ars iuris...*, i. m., 167–212, 224–229, 253–275.

a jogi nyelv különbségeinek⁷ közmondásos jellemzőjén túl komoly szakmai, hivatásbeli tudást és készségeket⁸ követel meg. Mindebből fakad, hogy a magyar–román viszonyokban a mindkét nyelvet tökéletesen beszélő jogásztársadalom különös kihívásokkal áll szemben, akár a magyar jogot, akár a román jogot kívánja alkalmazni.

Közismert tény, hogy a II. világháborút követően, 1945–1959 között Erdélyben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen⁹ létezett kisebbségi anyanyelvű állami jogi felsőoktatás,¹⁰ azonban annak felszámolását követően – ahogyan egyetlen utódállam esetében sem – állami fenntartási kisebbségi nyelven oktató jogi felsőoktatási intézmény nem került felállításra. A jogi felsőoktatásban létező hiányt hivatott pótolni a határon túli magyar nemzetrészek egyetlen jogi felsőoktatási intézményeként a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán működő Jogtudományi Intézet. A napjainkban működő kolozsvári magyar jogi tudományos műhelyek pontosan a fenti körülmények okán különös hangsúlyt fektetnek az összehasonlító jogi vizsgálatokra, a román állam jogának magyar nyelvű ismeretére és ismertetésére, egyszerre szolgálva a tudományos célokat és a gyakorlati jogalkalmazást. E célokat a szerző is magáénak vallva, jelen tanulmányban arra tesz kísérletet, hogy a valamennyi jogviszony esetében döntő jelentőségű alapkérdésnek tekintett érvénytelenség tárgykörét a szerződési jogra összpontosítva vázolja fel a magyar¹¹ és a román¹² magánjogi kódexek legfontosabb szabályainak áttekintésével. A tanulmányban felvázolt elemzés így kettős célt szolgál, egyrészt a tudományos és szakmai közélet képviselőinek címezve törekszik egy összehasonlító jogi vizsgálat elvégzésére, másrészt a fenti hídszerep hatékonyságát elősegítve a gyakorlati szempontokat is szem előtt tartja.

Az elemzés különös kapcsolóelemeiként két további körülmény szerepe hangsúlyozandó egyebekben, elsőként az Rptk. hatálybalépésének tizedik évfordulója, amely mellett a Ptk. alkalmazása is lassan e kerek évfordulóhoz közelít. A második kapcsolóelemként pedig annak a jogtörténeti tanulságnak a fel-, illetve visszaidézését szükséges megemlíteni, hogy az erdélyi magyar jogászság hagyományosan az anyaországtól eltérő magánjogot művelt.¹³ A jogalkalmazási különbségek a trianoni békeszerződést követően felerősödtek a romániai jogegységesítési folyamatok eredményeképpen, majd az 1947. évi

⁷ SZABÓ Miklós: *Jogi metodológia = Jogbölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998, 56–60.

⁸ SZABÓ Miklós: *Logica Magna. Utazások a logika birodalmában*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014, 174–204.

⁹ BOGDÁN Andrea: *Folosirea limbii materne în justiție = Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, szerk. FÁBIÁN Gyula, Editura Hamangiu, București, 2020, 199.

¹⁰ KOKOLY Zsolt: *A Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Kara = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár–Budapest, 2020, 657–660.

¹¹ 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.)

¹² Legea nr. 287/2009 – Codul Civil din 17 iulie 2009 (a továbbiakban: Rptk.)

¹³ A magyar magánjog „hasadása” a mohácsi csatavesztést követő korszaktól eredeztethető. A kialakuló Erdélyi Fejedelemség a Magyar Királyságtól eltérő állam- és jogfejlődésének eredményei a magánjog területén is kimutatható, amelyet a kiegyezést követő unió sem tudott áthidalni. A legmarkánsabb különbség ebben a körben az osztrák Polgári törvénykönyv alkalmazása volt a hagyományos, magánjogi kódexet nélkülöző magyarországi magánjoggal

párizsi békeszerződést követően rögzültek.¹⁴ A Bolyai Tudományegyetem jogtudományi műhelyének felszámolását követően évtizedekig háttérbe szorult magyar jogászképzés a román terminológia részben torzított köznyelvi magyarosítását eredményezte, amely a magyarországi hivatásrendek számára nem vagy csak nehezen értelmezhető. E tények vezettek arra a felismerésre a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen különösen a román jogrendszer magyartól eltérő alapjai okán, hogy részben újra felfedezve, részben újraalkotva a terminológiai elemeket, a magyar anyanyelvű romániai jogásztársadalom számára is indokolt megteremteni a jog anyanyelvi művelésének kereteit.¹⁵ Annak ellenére, hogy a fenti folyamatok egy sajátos „romániai magyar jogi szaknyelvre, magyar jogi nyelvjárára” vezettek,¹⁶ pontosan az összehasonlító vizsgálatok biztosítanak teret arra, hogy a szaknyelvi és terminológiai különbségek áthidalásával a fenti tudományos és gyakorlati célokat elmozdíthassuk.¹⁷

2. Az érvénytelenség a szerződési jogban

2.1. Az érvénytelenség vizsgálatának alapfeltétele a szerződési jogban és az érvénytelenség formái

A polgári jog alapvetően arra hivatott, hogy a diszpozitivitás elvi alapján álló magánautonómia¹⁸ alapján a személyek vagyoni és személyi viszonyai kiteljesedjenek, a jogalanyok az általuk megfogalmazott célokat szabályozott körülmények között elérhessék.¹⁹ E célok elérésének eszközei alapvetően a szerződések, így jelen tanulmány fókuszpontjában – a gyakorlati célokra is figyelemmel – a szerződési jog szempontja

szemben. A tárgykörrel részletesen lásd HORVÁTH Attila: *Az Erdélyi Fejedelemség magánjoga = Erdélyi jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár–Budapest, 2020, 296–318; HOMOKI-NAGY Mária: *Magánjog = Erdélyi jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár–Budapest, 2020, 432–454.

¹⁴ VERESS Emőd: *Magánjog = Erdélyi jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár–Budapest, 2020, 566–574, 575–593, 596–607.

¹⁵ VERESS Emőd: *Román polgári jog. A kötelek általános elmélete*, 4. kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021, 10–11.

¹⁶ VÉKÁS Lajos: *Bevezető = Román polgári jog. A kötelek általános elmélete*, VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021, 7–8.

¹⁷ A fenti cél több kutatásban és tudományos tevékenységben értelmezhető, illetve azok elvégzésének lehetőségét, mi több, kötelezettségét vetíti előre. Jelen tanulmányban az erdélyi magyar „jogi nyelvjárás” a jogintézmények hasonló elvi, évezredes hagyományai és gyökerei alapján kevésbé érvényesülnek, de a fenti kapcsolóelem rögzítése e megállapítástól függetlenül indokolt.

¹⁸ SZLADITS Károly: *Magyar Magánjog I.*, Grill, Budapest, 1938, 138–139.

¹⁹ VÉKÁS Lajos: *A Ptk. társadalmi modellje = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013, 18–19.

áll, annak ellenére, hogy az érvénytelenség kérdésköre a polgári jog több részterületén kiemelt szerepet játszik.²⁰

A szerződések a bennük foglalt magánjogi célok elérését oly módon szolgálják, hogy érvényességük esetén alkalmasak azok mint szerződési tartalomra alakított elemek adott esetben állami úton való kikényszerítésére. A szerződések ezen jellemzője a szerződések paradigmája²¹ azzal, hogy a tartalom mint szerződési fél által rögzített igény kikényszerítésére gazdasági szempontból egyéb módszerek is rendelkezésre állnak, amelyek közül az erkölcs, illetve az üzletszerűség esetén a rendszeres tevékenységből fakadó újabb szerződések megkötésére irányuló jó hírnév teljesítési ösztönzője emelhető ki.²²

A szerződéseket illetően a szerződési szabadság elve és annak korlátai, azok tartalma széles körű szakmai konszenzuson alapul mindkét államban. Ezen szabadság első főeleme önmagában az a kérdés, hogy létezik-e akaratelhatározás a szerződéskötésre, azaz az elhatározás szabadsága fennáll-e, a második főelem a partnerválasztás szabadságának kérdése, végezetül harmadik főelemként a szerződéses szabadság határai megjelennek mind a szerződési jogban, mind külön jogszabályokban,²⁴ így alapvető korlátot jelent bizonyos esetekben a szerződéskötési kötelezettséget, illetve a szerződéses partner oldaláról a kötelezően választandó felet előíró normák léte, valamint a tartalmat kötelezően vagy kladikálón kógensen meghatározó jogszabályok, jogintézmények összessége.

A szerződés tekintetében mindkét jogalkotó általános fogalmat ad,²⁵ egyértelműen meghatározva, hogy az a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozata az adott jogviszonyt illetően. Lényeges különbség azonban, hogy míg a magyar jogi gondolkodásban az egyező akarat hiánya nem létező szerződést eredményez,²⁶ addig a román jogban e körülmény semmisségi ok, és így vezet nem létezésre.²⁷ A következmények levonására alkalmas körülmények alapvetően az ajánlatra és annak elfogadására irányuló rendelkezések²⁸ alkalmazásából²⁹ tárhatók fel, rekonstruálva a féli akaratot mint a létrehozandó jogviszony tárgyára vonatkozó főbb elemeket, a konszenzus alapjait és azok kinyilvánítását.

Szerződés esetében a konszenzus nemcsak a kölcsönös és egybehangzó akaratkijelentést jelenti, hanem a lényeges tartalmi elemekben való megállapodást is feltételezi.³⁰ A szerződés önmagában hordozza a felek egymás érdekeinek és céljainak felismerését, továbbá ezen érdekek figyelembevételét, amely során fokozottan érvényesül a

²⁰ Mindkét jogrendszer magánjogában a személyek joga, a társasági jog, a családjog és az örökletes jog területein találkozhatunk az érvénytelenség jogintézményével.

²¹ MENYHÁRD, VERESS: *i. m.*, 288.

²² SZALAI ÁKOS: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013, 25–30.

²³ VÉKÁS Lajos: *A szerződési jog általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 37–39; VERESS: *Román polgári jog. A kötetmek...*, *i. m.*, 119–126.

²⁴ VÉKÁS: *A szerződési jog...*, *i. m.*, 41–47; VERESS: *Román polgári jog. A kötetmek...*, *i. m.*, 126–133.

²⁵ Ptk. 6:58. §; Rptk. 1166. cikk.

²⁶ VÉKÁS: *A szerződési jog...*, *i. m.* 109.

²⁷ VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 5. kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2020, 165.

²⁸ Ptk. 6:63–6:70. §§-ok; Rptk. 1182–1200. cikkek.

²⁹ VERESS: *Román polgári jog. A kötetmek...*, *i. m.*, 139–147.

³⁰ Ptk. 6:63. § (1) és (2) bekezdés; Rptk. 1169. cikk.

jóhiszeműség és tisztesség elve az együttműködési és tájékoztatási kötelezettséggel együtt. A szerződés nem öncélú, az abban rögzített tárgy magában hordozza kölcsönösen a felek által nevesített érdekek és igények felek általi szerződésszerű kielégítését, illetve a kielégítés igényét.³¹ Az érdekek és igények ugyan a felek irányából tekintve eltérők, azonban azok főszabályként szinallagmatikus kapcsolatban állnak,³² maga a szerződés minden esetben kölcsönös ígéret az abban hordozott tartalom teljesítésére.

A fentiek szerint meghatározott szerződés esetében – annak alkalmazása, jogvitát eredményező diszfunkciói során annak értelmezése, illetve kikényszeríthetősége során – alapkérdésként merül fel a szerződés érvényessége mint a tartalom legitim kikényszerítésének feltétele. Szladits Károly ma is érvényes megállapítása szerint „*Ha valamely tényállásban megvan a jogügylet külső látszata, de a jogügylet egyik-másik kelleke hiányzik, akkor érvénytelen jogügylettel van dolgunk*”.³³ A megfogalmazás lényegi tartalma ma is helytálló. Érvénytelenség esetén egy látszatra hibátlan szerződés valójában olyan hiányosságokban szenved, amelyek nem összeegyeztethetők a magánjog által biztosított magánautonómia személyek vagyoni és személyi viszonyai kiteljesedését támogató szabályaival, amelynek következményeként az adott szerződés mellé a törvény támogatása és az állam kikényszerítő hatalma nem állhat, azt nem élvezheti. Az érvénytelenség tehát nem más, mint a fentiek által meghatározott „külső látszattal” szembeni jogkövetkezmény, amely az érvényesnek látszó szerződésben foglalt tartalommal szemben különböző – társadalmi vagy a felek személyében lévő okokban rejlő – nemkívánatos joghatások elfojtását vonja maga után. Tekintettel arra, hogy az érvényesség látszata a szerződéskötési folyamat eredménye, e látszatot megszüntető érvénytelenségi oknak a szerződéskötéskor kell fennállnia.³⁴

A Ptk. és az Rptk. a jogtörténeti hagyományokban kialakult és hagyományosan fennálló különbségtételt fenntartva változatlanul elválasztja egymástól a semmis (=nulitate absolută) és a megtámadható (=nulitate relativă) szerződéseket. A különbségtétel mindkét jogrendszerben egyfajta fokozatosságot jelent, azaz a semmisség – a román fogalom elnevezésével egyezően – abszolút és feltétlen, míg a megtámadhatóság alapvetően a fél akaratától és az érvénytelenség tekintetében kifejezett nyilatkozatától függ.³⁵

Mindként jogrendszer esetében a semmisségi okokba ütköző szerződéskötés az így létrejött szerződés *ipso iure* érvénytelenségét vonja maga után külön eljárás, bizonyítás,

³¹ FAZAKAS Zoltán József: *Magyarország Polgári Törvénykönyvének egyes alapvető rendelkezései a kálvini tanítások tükrében = Kálvinizmus ma*, szerk. SZABÓ Zsolt, Acta Caroliensia Scientiarum Iuridico-Politicarum IX. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014, 117–126.

³² Az Rptk. 1171. cikke megkülönbözteti a szinallagmatikus szerződéseket és az unilaterális szerződéseket (*contractul sinalagmatic și contractul unilateral*), amelyeket kétoldalú és egyoldalú szerződéseként lehet – nem túl szerencsés módon – lefordítani. A megkülönböztetés alapját képező jogok és kötelezettségek irányától és a fordításból fakadó félreértések lehetősége ellenére rögzítendő, a két szerződéses fél kapcsolata mindenképpen „kétoldalú”, és az egyoldalú szerződésben vállaltakat megfelelően teljesíteni kell. A kérdés részletes magyarázata tekintetében lásd VERESS: *Román polgári jog. A kötelmek...*, i. m., 133–135.

³³ SZLADITS: i. m., 162.

³⁴ VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021, 161–164; VÉKÁS: *A szerződési jog...*, i. m., 109–110.

³⁵ VÉKÁS: i. m., 111–116; VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, i. m., 165–179.

mi több, hivatkozás nélkül a semmisségi okok hivatalbóli észlelésének kötelezettségével.³⁶ A semmisségre hivatkozhat a fél, illetve akinek a semmisséggel kapcsolatban jogi érdeke fennáll, illetve az, akit erre törvény különösen a közérdek védelme érdekében feljogosít.³⁷ A semmis szerződésre valójában nem létezőként tekintünk, így arra jogot alapítani *per definitionem* nem lehet. A semmisség tehát igen súlyos jogkövetkezmény különösen a hivatalbóli észlelés miatt, amely szerint az akkor is beáll, ha a semmisségi okra a felek egyike sem hivatkozik, vagy adott esetben valamennyi fél annak figyelmen kívül hagyását kéri.

A megtámadhatóság esetében az érvénytelenség és annak jogkövetkezményeinek levonása a sikeres megtámadás feltételéhez kötött, azaz az érvénytelenség akkor áll be *ex tunc* hatállyal, ha és amennyiben az érvénytelenségre hivatkozó, arra jogosult az előírt határidőn belül eredményesen gyakorolja hatalmasságként³⁸ megtámadási jogát, végső soron bíróság előtt érvényesítve e jogát. A megtámadás függő jogi helyzetet teremt, ennek megfelelően az érvénytelenség jogkövetkezményei csak jogerős bírói ítélet birtokában vonhatók le. A megtámadhatóság okai a két jogrendszerben meglehetősen hasonlóságot mutatnak a későbbiekben kifejtettek szerint, de lényeges különbségek fedezhetők fel a megtámadási jog gyakorlását illetően. A magyar jogban nem támadhatja meg a szerződést a fél, amennyiben a megtámadási ok ismeretében, azaz a megtámadási határidő kezdetét követően megerősíti szerződéses akaratát, vagy arról lemond, előmozdítva a gazdasági igény teljesedésbe menetelét.³⁹ A román jog a szerződés megerősítését lényegében hasonlóan kezeli azzal a lényeges különbséggel, hogy külön lehetőséget biztosít a bizonytalanságok megszüntetésére, amikor lehetővé teszi a megtámadásra jogosult felszólítását a szerződés megerősítésére vagy megtámadására.⁴⁰ Amennyiben a felszólítás kézhezvételétől hat hónapon belül nem kerül megtámadásra a szerződés, a megtámadási jogát a felszólított fél elveszíti.⁴¹

A két jogintézmény között a semmisség alfajaként létezik a magyar jogban a relatív semmisség intézménye, amely – visszautalva a bevezető gondolatok tételeire – nem keverendő össze a román terminológia nulitate relativă fogalma alá rendelt megtámadhatósággal. A relatív semmisség esetében a magyar jog szerint a semmisségre hivatkozás csak a jogi védelem által indokolt módon a védendő személy, különösen kiskorú vagy fogyaszto érdekében való hivatkozás esetében észlelendő, és a jogkövetkezmények is így alkalmazandók.⁴²

³⁶ VÉKÁS: *i. m.*, 111–112; VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, *i. m.*, 166–168.

³⁷ A Ptk. 6:88. § (3) és (4) bekezdése kifejezetten rendelkezik ezen utóbbi személyi körről, míg az Rptk. kötelmi jogi könyve hasonló rendelkezést nem tartalmaz, ugyanakkor megítélésém szerint az Rptk. 1247. cikk (1) és (2) bekezdéséből a közérdeket és a törvényi rendelkezéseket sértő szerződés semmisségét rögzíti, a semmisségre hivatkozást bármely érdekelt személy részére lehetővé tévő rendelkezésekből e következtetés levonható.

³⁸ SZLADITS: *i. m.*, 164.

³⁹ VÉKÁS: *A szerződési jog...*, *i. m.*, 113–116.

⁴⁰ Rptk. 1263. cikk (6) bekezdés.

⁴¹ VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, *i. m.*, 173.

⁴² VÉKÁS: *i. m.*, 112; VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, *i. m.*, 165–166.

2.2. Az érvénytelenségi okok

A magyar magánjogban az érvénytelenségi okok az akarathiba, a nyilatkozási hiba a célzott joghatás hibája csoportokban lelhetők fel mind semmisségi, mind megtámadhatósági formájukban. A magyar jog fenti logikai sorrendjét megtartva az alábbi lényeges elemek emelhetők ki az összehasonlítás eredményeként.

A szerződési akarat hibája esetében a magyar jog a semmisségi csoportba utalja a teljes cselekvőképesség hiányát – amely esetben értelemszerűen érvényes akaratnyilatkozat sem tehető – és a színlelt szerződések eseteit.⁴³ A román jog megoldása lényegileg azonos a cselekvőképtelenség esetében,⁴⁴ ugyanakkor a színlelt szerződések körében lényeges különbség figyelhető meg. Míg a magyar jogban a színlelt szerződés semmis, illetve ha az más szerződést leplez, a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni, a román jogban a kérdés árnyaltabban kerül szabályozásra,⁴⁵ megkülönböztetve a jogirodalom által az abszolút és relatív színlelés esetét.⁴⁶ Abszolút színlelés esetében a látszatügylet és a palástolt ügylet egyaránt érvénytelen és nem fejthet ki joghatást, míg részleges színlelés esetében a felek között az ügylet kifejthet joghatást vagy a látszatügylet, vagy a palástolt ügylet tartalma szerint, amennyiben azok nem szenvednek egyéb konkrét érvénytelenségi okban. A szerződési akarat megtámadhatósági csoportjába tartozó tévedés, megtévesztés, közös téves feltevés, jogellenes fenyegetés, kényszer, a képviselt és a képviselő közötti érdekellentét esetei tartalmukban mindkét magánjogban lényegileg azonosak.⁴⁷

A szerződési jognyilatkozat hibája a jogszabályban az előírt alakszerűség megsértését jelenti. A polgári jogok alapvetően nem kötik az írásbeliséghez a jognyilatkozatokat a vagyoni forgalom rugalmasságának indoka miatt, de az mind a felek, mind a külön jogszabályok, különösen a számviteli előírások miatt, valamint a későbbi bizonyíthatóság érdekében dominánsan érvényesül. A semmisségi csoportba e körben alapvetően az alakszerűségi követelmények megsértése tartozik a magyar jogban, míg a megtámadhatósági csoportba a képviselő és a képviselt közötti érdekellentét, illetve az elektronikus szerződéskötés esetében a hibajavítás lehetőségének hiánya.⁴⁸ A Ptk. a szerződési jogban ingatlanügyletek, a társasági jogban társasági szerződések esetében, az öröklési jogban kis kivételtől eltekintve a végintézkedések körében alapvetően az írásbeliség talaján áll, a társasági szerződés esetében pedig alapvetően a közokirati vagy ügyvédi, kamarai jogtanácsosi ellenjegyzéshez kötve az érvényességet garanciális szempontból, amelynek megsértése semmisségre vezet.⁴⁹ A szerződésre meghatározott Ptk.-ban rögzített alaki követelmény megsértése tehát semmisséget eredményez főszabály szerint, de az adott szerződés a teljesítés elfogadásával a teljesített rész erejéig

⁴³ VÉKÁS: *i. m.*, 119–121.

⁴⁴ Rptk. 43. cikk.

⁴⁵ Rptk. 1289–1294. cikkek.

⁴⁶ VERESS: *Román polgári jog. A kötetmek...*, *i. m.*, 165–168.

⁴⁷ VÉKÁS: *i. m.*, 121–123; VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, *i. m.*, 135–148.

⁴⁸ VÉKÁS: *i. m.*, 124–125.

⁴⁹ VÉKÁS: *i. m.*, 123–125.

érvényessé válik, ugyanakkor a teljesítés csak az egyszerű írásba foglalás követelménye esetén orvosolási ok, azaz a közokirati vagy minősített okirati forma esetében a szabály nem alkalmazható. E körben jegyzendő meg, hogy ez utóbbi esetekben az alaki követelmény nem a szerződés érvényességéhez kapcsolódik, hanem a szerződés által célzott jogkövetkezmény kiváltásához szükséges további jogi aktus feltétele, amelynek klasszikus példája az ingatlanokkal kapcsolatos jogügyletek összessége.⁵⁰ E körben tehát nem a Ptk., hanem külön jogszabályok rendelkeznek az írásbeli alakszerűségről, így az érvénytelenség az adott jogszabályi célja és rendelkezései alapján áll vagy állhat be, amely mellett egyéb közjogi jogkövetkezmények alkalmazását is rendelheti a külön jogszabály.⁵¹ Az alakiság megsértése a román magánjogban a fenti elvekből eredeztethetően szintén semmisségi ok.⁵²

A célzott joghatás hibái a szerződési szabadság elvének pragmatikus és paternalista korlátai. Bár a felek szerződésük tartalmát, a jogokat és kötelezettségeket, a kívánt joghatásokat alapvetően szabadon határozzák meg, imperatív és kógens korlátok beépítése a szerződési jogba indokolt, amely korlátok megsértése érvénytelenségre vezet. A semmisségi csoportba tartoznak e körben a tilos szerződések, a jogszabályba ütköző vagy jogszabály megkerülésével kötött szerződések, a jó erkölcsbe ütköző szerződések mindkét magánjogban, amelyeket a magyar jog kiegészít a jó erkölcs elvi tételéből fakadóan *expressis verbis* kimondott uzsorás szerződések, a fogyasztói fiduciárius hitelbiztosítékokra vonatkozó szerződések eseteivel, valamint a fogyasztóvédelmi jog egyéb kógens intézményeivel, különösen a fogyasztó joglemondó nyilatkozatának semmisségével, illetve a fogyasztókkal szemben alkalmazott tisztességtelen szerződési, valamint általános szerződési feltételek semmisségével.⁵³ A fogyasztói szerződések e körbe tartozó alapintézményeit az Rptk. külön törvényre utalja.⁵⁴ A lehetetlen szolgáltatásra mint hibás célzott joghatásra irányuló szerződés azonban már csak akkor semmis, ha a lehetetlenség oka objektív, fizikai vagy jogi okok törvényszerűségéből fakadóan ténylegesen lehetetlen a szerződéskötés időpontjában. A lehetetlenséggel rokon az érthetetlen, ellentmondó kikötések esete is, amely tekintetben az akarati tényező feltárása olyan fogyatékoságban szenved, hogy ahhoz a jogi elismertség és kikényszeríthetőség alappal nem társulhat, így vezetve semmisségre.⁵⁵ A román kódex e kérdésben rövid megfogalmazást eszközöl, egyértelműen rögzítve, hogy a szerződés tárgyának semmisség terhe mellett meghatározottnak és jogszerűnek kell lennie.⁵⁶ A megtámadhatóság csoportjába tartozik e körben mindkét magánjogban a *laesio enormis* ősi tétele szerinti feltűnő értékaránytalanság.⁵⁷ Míg a magyar jogban a megtámadhatóság csoportjába

⁵⁰ XXV. Polgári Elvi Döntés; Rptk. 1244. cikk.

⁵¹ VÉKÁS Lajos: *A szerződési jognyilatkozat hibája = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013, 566–567.

⁵² VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, i. m. 134, 159–161, 168.

⁵³ VÉKÁS: i. m., 125–140.

⁵⁴ Rptk. 1177. cikk. A fogyasztóvédelmi kódexet a 296/2004. törvény tartalmazza – Legea nr. 296/2004 privind Codul consumului.

⁵⁵ VÉKÁS: i. m., 136–137.

⁵⁶ Rptk. 1225. cikk (2) bekezdés.

⁵⁷ VÉKÁS: i. m., 137–139; VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, i. m., 148–150,

tartoznak bizonyos tisztességtelen szerződési kikötések, az Rptk. megfogalmazása szerint ilyen klauzulák csak akkor válhatnak ki joghatást, ha a másik fél azokat kifejezetten és írásban elfogadta.⁵⁸

A román magánjog szabályait áttekintve kiemelendő egyebekben, hogy abban az érvénytelenségi okok szabályozása a jogintézmény alapjait képező jogpolitikai indokok alapján hasonló azzal a lényegi különbséggel, hogy az Rptk.-ban egyértelműen rögzített tételként él, hogy a konkrétan nevesített semmisségi okokon felül semmisségre vezet olyan esetkör is, amikor a védett érdek közérdeki jellege okán a törvény értelméből következik annak megállapítása.⁵⁹ A semmisségi okok a román magánjogi kódexben – visszautalva a fentiekre – a jogügyleti akarat vagy tárgy hiánya, a kérdéses ügylet tekintetében hiányzó jogképesség,⁶⁰ a törvény tiltó vagy parancsoló szabályába ütköző ügylet, a törvényt megkerülő ügylet, a közrendbe ütközés, a jó erkölcsbe ütközés és az alakiság megsértése.⁶¹ A megtámadhatóság esetkörei a tévedés, megtévesztés, kényszer, aránytalanság esetében a magyar szabályozással lényegileg azonosak, de ebbe a körbe tartozik a román magánjogban a jogügyleti cél hiánya, illetve azon esetek, amelyekre a megtámadhatóság jogkövetkezményét írja elő a törvény.⁶² Az Rptk. ebbe az utóbbi esetkörbe utalja a harmadik személy előírt hozzájárulása nélkül tett nyilatkozatból fakadó szerződés esetét, amely a magyar jogban nem érvényességi, hanem hatályossági kérdésként kezelt.⁶³ Az Rptk. mindezekén felül érvénytelenségi, pontosabban megtámadási vélelmet is felállít, rögzítve, hogy azokban az esetekben, amikor az érvénytelenség jellege nincs egyértelműen meghatározva vagy megjelenítve a törvényben, a szerződés érvénytelen, azaz megtámadható.⁶⁴ Különös jogintézmény e körben a látszólagos vagy virtuális semmisség intézménye, amely az érvénytelenség jogkövetkezményeit rendeli alkalmazni abban az esetben, ha a szerződés által megsértett jogszabály érvényesülése azt megkívánja,⁶⁵ azaz a jogkövetkezményeinek levonása a törvény hallgatása, kifejezett rendelkezésének hiánya ellenére kétségtelenül következik.⁶⁶

2.3. Az érvénytelenség jogkövetkezményei

Az érvénytelenség jogkövetkezményei alapvetően azt jelentik, hogy a szerződéshez nem fűződhetnek a felek által célzott joghatások, az nem köti a feleket, arra jogot alapítani, kötelezettség teljesítését követelni nem lehet, a jogi elismertség okán annak

⁵⁸ Rptk. 1203. cikk.

⁵⁹ Rptk. 1250. cikk.

⁶⁰ A jogszabály rendelkezéseinek magyar nyelvre való átültetése ebben az esetben félreértésekre adhat alapot. A jogképesség ebben az esetben nem az általános jogképesség fogalommal azonos, hanem az adott ügyletkötés akadályát képező személyi körülmény. Ilyennek minősül pl. termőföldvásárlás esetében a harmadik országbeli – egyébként jogképességgel értelemszerűen rendelkező személy – konkrét törvénybe foglalt ügyletkötési korlátja, akadály.

⁶¹ VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, i. m., 166–168.

⁶² VERESS: i. m., 170–171.

⁶³ VÉKÁS: i. m., 154–155.

⁶⁴ Rptk. 1252. cikk.

⁶⁵ Rptk. 1253. cikk.

⁶⁶ VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, i. m. 174.

bírói úton való kikényszerítése nem lehetséges. Következésképpen az érvénytelenség jogi kérdése az érvénytelen jogügylet alapján esetlegesen eszközölt események és tények rendezését kívánja meg. Ennek módja lehet az eredeti állapot helyreállítása, az alaptalan gazdagodás pénzbeni megtérítése és az egyéb kapcsolódó járulékos igények elrendezése, azaz az elszámolási viszony lezárása.

Mindkét jogrendszerben alaptételként él, hogy semmisségre jogot alapozni nem lehet, de a semmisségből fakadó érvénytelenség jogkövetkezményei tekintetében már lényeges különbségek figyelhetők meg. A magyar jogban a bíróság a semmisség megállapításából fakadó jogkövetkezményeket csak arra irányuló kérelem esetén alkalmazza, míg a román jogban a kérdés árnyaltabban szabályozott az alábbiakban kifejtettek szerint. Ennek megfelelően a semmis szerződés alapján bekövetkezett vagyonmozgás kérelem esetén rendezhető, valamint amennyiben a semmis szerződés más szerződés érvényességi kellékeinek megfelel, akkor megmenthető, következésképpen a szerződésben foglalt gazdasági esemény ha nem is teljes egészében, de ez utóbbi szerződés tartalma szerint válthat ki joghatásokat, valósulhat meg.⁶⁷ Szintén lehetőség van, amennyiben az érvénytelenségi ok természete megengedi, azaz alapvetően a megtámadási okok esetében a hiba bírói vagy felek általi orvoslására. Hangsúlyozni kell e körben, hogy különösen osztott szolgáltatások esetén, amennyiben az érvénytelenségi ok csak és meghatározható módon az adott szerződés részét vagy részeit érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményei kizárólag a szerződésnek ezen részére vagy részeire alkalmazhatók, azaz a teljes szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy az érvénytelen rész nélkül nem került volna megkötésre. Ezt az esetkört részleges érvénytelenségnek nevezzük,⁶⁸ ebben az esetben az érvénytelenségi ok tehát a szerződés meghatározott részére lokalizálható, és a szerződés ezen eleme mellett a jogügylet tartalmából következtetve a felek feltehető akaratára e fellelt és érvénytelenség okán elvetett hiba mellett a szerződés többi része megmenthetővé válik.⁶⁹

A román polgári jogi kódex külföldi modellek alapján sajátos átmeneti érvénytelenségi formaként szabályozza az íratlan záradékokat. Az íratlan vagy nem létező záradék (*clauză considerată nescrisă*) az Rptk.-ban több kazuisztikus rendelkezésben lelhető fel. A nem létező záradékok lényege, hogy a bizonyos jogügyletekben konkrétan nevesített rendelkezéseket a törvény erejénél fogva nem létezőnek kell tekinteni, a jogügylet többi tartalmi elemének érvényessége ugyanakkor nem sérül. Ellentétben a részleges semmisséggel, amely esetben a jogügylet lényegi eleme szenved érvénytelenségi okban, és az több esetben előre nem is látható különösen a megtámadási jog gyakorlása során felmerülő jogalkalmazási kockázat és a féltől eltérő bírói jogértelmezés okán, a nem létező záradék minden esetben törvényben meghatározott lényegi vagy lényegtelen elem esetében is fennállhat, és a nem létezőnek tekintett rendelkezés helyébe a törvény szabálya lép.⁷⁰

⁶⁷ VÉKÁS: *i. m.*, 112–113; VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, *i. m.* 168–169.

⁶⁸ VÉKÁS: *i. m.*, 141–150; VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, *i. m.* 174–175.

⁶⁹ DARÁZS Lénárd: *A hipotetikus szerződési akarat = Studia in honorem Lajos Vékás*, szerk. LAMM Vanda, SAJÓ András, HVG Orac, Budapest, 2019, 80–86.

⁷⁰ VERESS: *Román polgári jog. Általános...*, *i. m.*, 175–177.

A Ptk. az érvénytelenség megállapítását követően az abból fakadó további jogkövetkezmények esetében kiemeli, hogy azokat a bíróság nem hivatalból alkalmazza még semmisség esetében sem, hanem az általános eljárásjogi szabályoknak megfelelően csak a fél erre irányuló határozott kereseti kérelme alapján.⁷¹ Az Rptk. alapállása azonban ettől gyökeresen tér el, amikor rögzíti, hogy a szolgáltatások tárgyával el kell számolni.⁷² Fentiekből következik, hogy semmisség esetében mindkét jogrendszer azonos elvi alapon állva annak hivatalbóli, megtámadhatóság esetén annak kérelemre történő megállapítását lehetővé teszi, de a további jogkövetkezmények levonása a magyar jog hatálya alatt kérelemre történik, míg a román jog esetében az elszámolási viszony rendezése erre irányuló kérelemtől függetlenül is bekövetkezhet.⁷³

Mindkét jogrendszer azonos elvi alapokon kezeli és zárja ki a semmisségi okok esetében azok felek általi orvoslásának kérdését, amely esetekben egyebekben a szerződés bírói átminősítése azonban lehetséges.⁷⁴ Az Rptk. külön szabályozza ebben a körben a szerződés helyreállításának (*refacerea contractului nul*) lehetőségét, gyakorlatilag az érvénytelen szerződés hibáinak kiküszöbölésével a jövőre nézve új szerződés megkötésével.⁷⁵

Mindkét jogrendszer a megerősítés (*confirmare*) fogalma alá rendelve teszi lehetővé az érvénytelenségben szenvedő szerződés megmentését. A magyar jogban a szerződés a megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé válik, ha az érvénytelenségi okot a felek utólag kiküszöbölik, vagy annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik. A megoldás lényegében véve a szerződés fentiekben nevesített helyreállítását jelenti azzal a lényeges különbséggel, hogy annak hatályát a magyar kódex *ex tunc* hatállyal nevesíti, illetve a felek az érvénytelenségi okot utólagos kiküszöbölése esetén abban is megállapodnak, hogy a szerződés a jövőre nézve válik érvényessé, így az addigi teljesítéseket az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazásával kell rendezniük.⁷⁶

Lényeges eltérés figyelhető meg az érvénytelen szerződések bírói megmentésével kapcsolatban. A magyar kódex alapján a bíróság az érvénytelen szerződést a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé nyilváníthatja, ha az érvénytelenség miatti érdeksérelem a szerződés megfelelő módosításával kiküszöbölhető vagy az érvénytelenség oka utóbb megszűnt.⁷⁷ Az Rptk. hasonló rendelkezése⁷⁸ azonban – eltérően a magyar megoldástól – a semmis szerződés átminősítését (*conversiunea contractului lovit de nulitate absolută*) lényegét tekintve csak az alaki fogyatékoságban szenvedő szerződések esetében teszi azt lehetővé, az érvénytelenségi ok utólagos eliminálása ezt a lehetőséget alapvetően nem teszi alkalmazhatóvá.⁷⁹

⁷¹ Ptk. 6:108. § (1) bekezdés.

⁷² Rptk. 1254. cikk (3) bekezdés.

⁷³ VERESS: *Román polgári jog. Általános..., i. m.*, 179–182.

⁷⁴ *Uo.*, 168–169.

⁷⁵ *Uo.*, 169–170.

⁷⁶ Ptk. 6:111. § (1) és (3) bekezdések.

⁷⁷ Ptk. 6:110. § (1) bekezdés.

⁷⁸ Rptk. 1260. cikk.

⁷⁹ VERESS: *Román polgári jog. Általános..., i. m.*, 169–170.

A megtámadási okok esetében szükséges visszautalni arra a lehetőségre, amely a román jogban a másik fél felszólításával elenyészetté teheti a megtámadási jogot. A megtámadás jogának gyakorlására a magyar jog főszabály szerint egyéves, a román jog alapvetően hároméves határidőt rögzít, mintegy külön legitim okát adja a felszólítás intézményének, míg a kifogás joga és a semmisség megállapíthatósága esetében a szabályozás lényege és határidő-nélkülisége azonosnak tekinthető.⁸⁰

Végezetül megemlítendő, hogy a magyar jogban az érvénytelenség megállapítása és az abból fakadó jog és tényhelyzetek rendezése csak külön kérelem esetében történik meg. A román jog ezzel szemben az *in integrum restitutio* alapállását vallja kis kivételektől eltekintve,⁸¹ amely kiindulópont komoly kihívást jelenthet az adott ügyben a felmerülő személyi és vagyoni viszonyok megfelelő rendezése esetében. A magyar jog kiindulópontja döntően a gazdasági célszerűség elve, amely alapján az eredeti állapot helyreállításának elrendelése helyett az érvénytelenségi hibától megszabadított vagy megszabadult, egyébként jól működő szerződés érvényessé nyilvánítását vallva mondja ki, hogy a bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeiről a fél kérelmétől eltérő módon is rendelkezhet, ugyanakkor azonban nem alkalmazhat olyan megoldást, amely ellen mindegyik fél tiltakozik.⁸² A magyar jog ezen az alapon az *in integrum restitutio*t lényegében véve kivételként, másodlagos lehetőségként kezeli, amely kérdés megoldásának nehézségei különösen a hosszabb időtartamú gazdasági eseményeknél figyelhető meg.⁸³ Az Rptk. ezen utóbbi esetekben is fenntartja az eredeti állapot helyreállításának kiindulópontját, és kivételektől eltekintve változatlanul az eredeti állapot helyreállítását vallja. A román kódex által alkalmazott megoldás dogmatikailag kétségtelenül helytálló, elvégre érvényesíti azon alapelvet, amely szerint érvénytelen ügyletre jogot alapítani nem lehet,⁸⁴ másik oldalról azonban ez az alapállás életszerűtlen vagy meglehetősen költséges, gazdaságtalan eredményekre vezethet. Mindebből következik, hogy a konkrét érvénytelenségi keresetet megelőzően indokolt a megerősítés vagy a helyreállítás jogintézményével a felek közötti viszonyt konszenzusos úton rendezni a gazdasági cél tartalmi teljességbe menetelét elősegítendő.

3. Záró gondolatok

Az érvénytelenség alaptételeinek vázlatos áttekintését követően a legfontosabb zárogondolatként emelhető ki, hogy még olyan jogtörténetileg, dogmatikailag letisztult jogintézmények esetében is, mint az érvénytelenség, különös elméleti és gyakorlati kihívásokkal szembesül a hivatását gyakorló jogász. A fogalmi alapok részbeni azonosságából, illetve a széles körű szakmai és elméleti konszenzuson alapuló jogintézmények esetében sem következik több esetben azonos eredmény, aminek magyarázatát

⁸⁰ VERESS: *i. m.*, 173, 179.

⁸¹ VERESS: *i. m.*, 179–181.

⁸² Ptk. 6:108. § (3) bekezdés.

⁸³ VÉKÁS: *i. m.*, 146–147.

⁸⁴ VERESS: *i. m.*, 180–181.

nemcsak a jogrendszerek elvi különbségeiben leljük fel, hanem a nyelvi környezet, a jogi szaknyelvi kontextus eltéréseiben is jelen esetben. Az összehasonlító vizsgálat következtetéseként tehát megállapítható, hogy bizonyos alapfogalmak, így tárgyi esetben a semmisség és a megtámadhatóság logikai és rendszertani alapjainak azonossága mellett azok tartalmi elemei lényeges eltéréseket mutatnak, amelyek az egyedi jogalkalmazás alapkérdéseinek megfelelő rögzítését is szakmai és gyakorlati kihívásokkal szembesítik. A kiinduló alapokat tekintve e körben elegendő a magyar jogban fellelhető nem létező szerződés kérdésre gondolni, amely a román jogban semmisségi tartalmi kérdésként él, míg az érvénytelenségi okok esetében a részben eltérő csoportosításból fakadó különbségek emelhetők ki a nem létező klauzulák mellett. Az egyedi jogügyletek tartalmi kihívásai és megoldásai a jogkövetkezmények levonása során arra mutatnak rá, hogy a román jog keretei e tekintetben kevésbé teszik lehetővé a féli akarat érvényesülését. Különösen a gazdasági kapcsolatok esetében válnak ezek a kérdések elsődleges fontosságúvá, amely esetekben, egyedi ügyekben a gazdasági cél elérésére más-más utakat kínálnak fel az érintett jogrendszerek. Mindezek együttesen még hangsúlyosabbá teszik a román jog magyar nyelvű művelésének kérdése mellett az összehasonlító vizsgálatokat, ezzel is elősegítve a határon átívelő kapcsolatok hatékonyságának növelését.

Irodalomjegyzék

1. BOGDÁN Andrea: *Folosirea limbii maternе în justiție = Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*, szerk. FÁBIÁN Gyula, Editura Hamangiu, București, 2020.
2. DARÁZS Lénárd: *A hipotetikus szerződési akarat = Studia in honorem Lajos Vékás*, szerk. LAMM Vanda, SAJÓ András, HVG Orac, Budapest, 2019.
3. FAZAKAS Zoltán József: *Magyarország Polgári Törvénykönyvének egyes alapvető rendelkezései a kálvini tanítások tükrében = Kálvinizmus ma*, szerk. SZABÓ Zsolt, Acta Caroliensia Scientiarum Iuridico-Politicarum IX. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014.
4. FUGLINSZKY Ádám: *A non-cumul mint legal irritant? = Studia in honorem Lajos Vékás*, szerk. LAMM Vanda, SAJÓ András, HVG Orac, Budapest, 2019.
5. HOMOKI-NAGY Mária: *Magánjog = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár-Budapest, 2020.
6. HORVÁTH Attila: *Az Erdélyi Fejedelemség magánjoga = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár-Budapest, 2020.
7. KOKOLY Zsolt: *A Bolyai Tudományegyetem Jog- és Közgazdaságtudományi Kara = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár-Budapest, 2020.
8. MENYHÁRD Attila, VERESS Emőd: *Kontraktuális felelősség a magyar és román polgári jogban*, Magyar Jog, 2020/5.
9. SZABÓ Miklós: *A jog alkalmazása = Bevezetés a jog- és államtudományokba*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001.
10. SZABÓ Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005.

11. SZABÓ Miklós: *Jogi metodológia = Joghölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.
12. SZABÓ Miklós: *Jogi ontológia = Joghölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.
13. SZABÓ Miklós: *Logica Magna. Utazások a logika birodalmában*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.
14. SZALAI Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.
15. SZLADITS Károly: *Magyar Magánjog I.*, Grill, Budapest, 1938, 138–139.
16. VÉKÁS Lajos: *A Ptk. társadalmi modellje = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013.
17. VÉKÁS Lajos: *A szerződési jog általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.
18. VÉKÁS Lajos: *A szerződési jognyilatkozat hibája = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013.
19. VÉKÁS Lajos: *Bevezető = Román polgári jog. A kötelek általános elmélete*, VERESS Emőd, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021.
20. VERESS Emőd: *Magánjog = Erdély jogtörténete*, szerk. VERESS Emőd, Forum Iuris, HVG Orac, Kolozsvár–Budapest, 2020.
21. VERESS Emőd: *Román polgári jog. A kötelek általános elmélete*, 4. kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2021.
22. VERESS Emőd: *Román polgári jog. Általános rész*, 5. kiadás, Forum Iuris, Kolozsvár, 2020.

BARTIS ELŐD

Az álképviselet szabályozása a román Polgári törvénykönyvben*

The regulation of the unauthorized agency in the Romanian Civil Code

Abstract: The author of the following study presents the institution of unauthorized agency in Romanian civil law. The conditions and possible cases unauthorized agency are presented, as well as the facts which, although similar, cannot be considered as unauthorized agency. The author analyzes the legal nature of the contract concluded by the unauthorized agent, the legal consequences of the ratification by the principal and discusses in detail the unauthorized agent's liability to both the principal and the third party. Finally, the study examines the conditions and consequences of the apparent authority, with special regard to the protection of the interests of the parties involved.

Keywords: agency, unauthorized agency, liability of the unauthorized agent, apparent authority, Romanian Civil Code.

Összefoglaló: Jelen tanulmányban a szerző az álképviselet intézményét ismerteti a román polgári jogban. Bemutatásra kerülnek az álképviselet feltételei, lehetséges esetei, továbbá az is, hogy melyek azok a tényállások, amelyek bár hasonlítanak, nem tekinthetők álképviseletnek. A szerző elemzi az álképviselő által megkötött szerződés jogi minősítését, az álképviselt által történő jóváhagyás jogi következményeit, és részletesen tárgyalja az álképviselő felelősségét mind az álképviselővel, mind az álképviselttel szemben. Végül a tanulmány a látszaton alapuló képviselet érvényesítésének feltételeit, következményeit mutatja be, különös tekintettel az érintett felek érdekeinek védelmére.

Kulcsszavak: képviselet, álképviselet, az álképviselő felelőssége, látszaton alapuló képviselet, román Polgári törvénykönyv.

1. Bevezetés

A képviselet intézményének megfelelő szabályozása alapvető fontossággal bír a gazdaság gördülékeny működésének és a jogügyletek dinamizmusának tekintetében, hiszen lehetővé teszi, hogy egy személy más nevében és érdekében tegyen érvényes jognyilatkozatot. A tíz éve hatályba lépett új román Polgári törvénykönyv¹ (a további-

* Jelen munkát a Collegium Talentum 2020–2021. évi programja támogatta, amiért a szerző ezúton is köszönetét fejezi ki.

¹ 2009. évi 287. törvény a Polgári törvénykönyvről, újraközzétéve: Románia Hivatalos Közlönye, 2011. július 15, 505. sz.

akban Rptk.) teljesen újfajta módon szabályozza a képviselet kérdését. A képviseletre vonatkozó részek mintájául főként az olasz Polgári törvénykönyv szolgált (amely maga is sokat merített a német jog megoldásaiból), melynek mentén a román jog is átvette a legtöbb modern jogrendszerben alkalmazott külső és belső viszony különválasztásának megoldását. Így a hatályos szabályozásban a kötelmek általános szabályai között helyet kaptak a képviselet általános szabályai, amelyek rendezik a képviselet harmadik személyekkel szembeni aspektusait (külső viszony), míg a kötelmek különös részében kerültek szabályozásra a képviseleti jogot feltételező szerződések, amelyek részletezik a képviselő és képviselt viszonyát (belső viszony). Az új szabályozási mód sok kérdést vet fel, melyek megoldása a bírói gyakorlat mellett a szakirodalom képviselőire is vár. Megjegyezzük, hogy a szakirodalom csak viszonylag későn tudott reagálni a képviselet új szabályozása körül felmerülő kérdésekre.²

A képviselet kapcsán a gyakorlatban gyakran felmerülő probléma, hogy a szerződő harmadik félnek sok esetben nincs lehetősége ellenőrizni a meghatalmazás valódiságát és azt, hogy a képviselő képviseleti jogkörének határára belül jár el. Ez a probléma alapvetően két problémakört vet fel: egyrészt a képviseleti jog hiányában vagy jogkörét túllépő képviselő felelősségének kérdését a szerződő harmadik féllel szemben és az általános képviselttel szemben, másrészt az álképviselő által megkötött szerződés érvényességének és joghatásainak kérdését.

Az álképviseletre vonatkozó szabályok esetében a jogalkotó figyelemmel kell legyen a forgalombiztonság védelmére is, és különösen indokolt az álképviselő és az álképviselővel szerződő harmadik fél védelme. Jelen tanulmányban azt vizsgálom, hogy melyek az álképviselet lehetséges esetei, milyen jogkövetkezményeket fűz az álképviselethez az új Rptk., és hogyan oldja meg az álképviseletben érintett felek érdekeinek védelmét.

2. Az álképviselet fogalma és lehetséges esetei

Az álképviselet esetének vizsgálatakor kiindulási pontunk az Rptk. 1309. cikk (1) bekezdése, amely úgy rendelkezik, hogy „*A képviseleti minőségben eljáró, de meghatalmazással nem rendelkező vagy a meghatalmazási jogkört túllépő személy által megkötött szerződés nem fejt ki joghatást a képviselt és a harmadik személy között*”. Ennek alapján a jogalkotó az álképviselet két esetkörét nevesíti: *i) ha valaki képviseleti jog nélkül köt más nevében szerződést (mert sosem létezett vagy utólag megszűnt); illetve ii) ha a képviselő képviseleti jogát – szándékosan vagy gondatlanságból – túllépi.*

Az álképviselet esete mindig három szereplőt feltételez: az álképviselőt (*falsus procurator*), aki képviselői minőségben jár el úgy, hogy nincs képviseleti joga vagy túllépi képviseleti jogkörének határait; az álképviseltet, akinek nevében az álképviselő eljár; és egy harmadik személyt, akivel az álképviselő szerződést köt, képviselői minőségben.

² A képviselet egyes aspektusainak mélyreható vizsgálatával foglalkozó munka először 2019-ben jelent meg. A *Revista Română de Drept Privat* 2019/2. tematikus számában megjelent tanulmányok kifejezetten a képviselet különböző aspektusait vizsgálják.

Mind a képviseleti jogkör hiánya, mind a képviseleti jogkör túllépése előfordulhat a törvényes, a jogügyleti vagy a bíróság által elrendelt képviselő esetében is.³

Ahhoz, hogy álképviselőről beszéljünk, nem szükséges, hogy az álképviselő rosszhiszemű legyen, vagyis hogy tudjon a képviseleti jog hiányáról vagy annak túllépéséről. Az álképviselő tudati állapota nem befolyásolja az így megkötött szerződés jogi minőségét, sőt még a kártérítés mértéke szempontjából sem releváns.⁴ Ugyanígy, az álképviselő tényállásának megállapításához nem szükséges a szerződő harmadik fél jóhiszeműsége sem, viszont a törvény csak a jóhiszemű szerződő felet részesíti jogi védelemben, és teszi lehetővé, hogy kártérítést követeljen az álképviselőtől (Rptk. 1310. cikk).

Ugyanezen elv mentén nem minősül valós álképviselőnek az az eset, amikor mind a képviselőként eljáró személy, mind a szerződő harmadik személy tudatában van a képviseleti jogkör hiányának vagy korlátai túllépésének. Ilyenkor a szerződő harmadik személy gyakorlatilag magára vállalja a szerződés kockázatát, így már jogi védelemben részesül.⁵ A konkrét körülményektől függően a jogügylet jogi minősítése lehet felfüggesztő feltételhez kötött szerződés (feltétel a szerződés utólagos jóváhagyása az álképviselő által), de értelmezhető úgy is, mint az Rptk. 1283. cikke által szabályozott *porte-fort egyezés* (promisiunea faptei altaia).⁶

A *porte-fort* egyezés mellett szól, hogy az esetben a felek tisztában vannak, hogy a szerződés a képviselő jóváhagyásától függ, és ha még a képviselő nem is vállalta kifejezetten a képviselő személy jóváhagyásának megszerzését, ez szükségszerűen következik egy ilyen megegyezésből.⁷ Amennyiben a képviselő személy nem hagyja jóvá az előirányozott jogügyletet, a képviselőként eljáró személy köteles a szerződő harmadik személy kárát megtéríteni, kivéve, ha biztosítani tudja a szerződés végrehajtását, úgy, hogy a szerződő harmadik fél semmilyen kárt nem szenved [Rptk. 1283. cikk (2) bekezdés]. A kiváltott joghatások miatt nem mindegy, hogyan minősítjük a szerződést. A felfüggesztő feltétel be nem teljesülése alapvetően nem eredeztet kártérítési igényt,

³ Honoria DUMITRESCU: *Reprezentarea* = Flavius-Antoniú BAIAS (szerk.), *Noul Cod civil. Comentariu pe articole* (2. kiadás), C.H. Beck, București, 2014, 1456.

⁴ A jogalkotó azáltal, hogy megállapítja az álképviselő általános felelősségét, ami nem kötött sem a felróhatósághoz, sem a jóhiszeműséghez, gyakorlatilag a képviselőre telepíti az ebben a minőségben való eljárás kockázatát.

⁵ Francisc DEAK, Lucian MIHAL, Romeo POPESCU: *Tratat de drept civil. Contracte speciale*. Vol. II (5. kiadás), Universul Juridic, București, 2021, 289.

⁶ Rptk. 1283. cikk (1) bek. „Az a személy, aki kötelezettséget vállal, hogy rábírjon egy másik személyt, hogy megkössön vagy jóváhagyjon egy jogügyletet, felelősséggel tartozik az okozott kárért, ha a harmadik személy nem hajlandó kötelezettséget vállalni vagy ha kezességet vállalt, ha a harmadik személy nem teljesíti a megígért szolgáltatást.”

⁷ Az Rptk. 1283. cikk (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „Az ígértevé azon szándéka, hogy személyesen kötelezettséget vállaljon, nem vélelmezhető, ennek egyértelműen ki kell derülnie a szerződésből vagy a szerződés megkötéseinek körülményeiből”. A szakirodalom alapvetően úgy véli, hogy ez az előírás nem csak az ígértevé azon szándékára vonatkozik, hogy jóváhagyás hiányában a szerződést személyesen teljesíti vagy kezeskedik a végrehajtásért, hanem magára az ígérethez is. Így az ígértevé szándéka kifejezett kell legyen vagy legalábbis minden kétséget kizárónak. Lásd Tudor Vlad RĂDULESCU: *Promisiunea faptei altaia* = *Noul Cod civil: comentarii, doctrină, explicații*, szerk. Mădălina AFRĂSINEI, Mona Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANĂ, Vol. III., Hamangiu, București, 2012, 612; Liviu POP, Ionuț-Florin POPA, Stelian Ioan VIDU: *Curs de drept civil. Obligațiile*, Universul Juridic, București, 2015, 152–153.

de ahogy azt látjuk, a *porte-fort* egyezség esetén az ígértevé köteles megtéríteni a vele szerződő személy kárát.

Ugyancsak nem az álképviselő szabályai alkalmazandók azokra az esetekre, amikor bár fogyatékos a képviselői jog, ezt nem közölték a harmadik személlyel, vagy nem értesülhetett a képviselői jog megszűnéséről. Azokról az esetekről van szó, amikor a képviselt módosítja a képviselő feltételeit vagy visszavonja a képviselői jogot, és ezt megfelelő eszközökkel nem hozza a szerződő harmadik személyek tudomására (Rptk. 1306. cikk), illetve a képviselői jog megszűnik a képviselt vagy a képviselő halála vagy cselekvőképtelenné válása miatt (jogi személyek esetén megszűnésük miatt), és a szerződő harmadik személy nem ismerte és nem is kellett volna ismernie ezt a körülményt (Rptk. 1307. cikk). A törvény előnyben részesíti a forgalom biztonságát és a harmadik személyek érdekét a képviselt érdekeivel szemben, és úgy rendelkezik, hogy a képviselt nem hozhatja fel a szerződő harmadik személlyel szemben a fent felsorolt körülményeket, és a képviselő által megkötött szerződést érvényesnek kell tekinteni a képviselt és harmadik személy között.⁸

A teljesség igénye nélkül, az álképviselő a gyakorlatban tehát olyan esetekben merül fel, mint: a képviselői jog egyáltalán nem létezett; a képviselői jogot biztosító jognyilatkozat érvénytelen (pl. a törvény által előírt alaki követelmények be nem tartása miatt); a képviselői jogkör megszűnése a képviselői jogot biztosító jogügyletek fogyatékosága miatt (a megbízó eláll a szerződéstől, a megbízó elhalálozik vagy utólag cselekvőképtelenné válik), a képviselői jog visszavonása (pl. a képviselt visszavonja a meghatalmazást, a bíróság egy új határozattal más gyámot jelöl ki, és visszavonja az előbbi képviselői jogát); a képviselő túllépi a megbízási szerződésben foglaltakat (pl. ingatlan-adásvételi szerződés mellett jelzálogszerződést is köt a képviselt terhére, anélkül, hogy erre meghatalmazta volna).⁹

Az álképviselő kapcsán külön ki kell térnünk a *jogi személy* sajátos esetére. A társaságokról szóló 1990. évi 30. törvény (a továbbiakban: Ttv.) 55. cikk (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „a társaság harmadik személyekkel szemben a szervei által megkötött ügyletek révén még akkor is kötelezett marad, ha ezek a társaság tevékenységi körén kívül esnek, kivéve, ha a társaság bizonyítja, hogy a harmadik személyeknek tudomásuk volt vagy – az adott körülmények alapján – tudomásuk kellett volna hogy legyen a tevékenységi kör túllépéséről, vagy arról, hogy az így megkötött ügyletek az illető szervek törvény által előírt hatáskörein kívül esnek. A létesítő okirat közzététele egyedül nem képezheti e tudomás tényének bizonyítékát.” Ugyanazon cikk (2) bekezdése szerint „azon létesítő okirati kikötések vagy a társaság alapszabályi szerveinek azok a határozatai, amelyek korlátozzák e szervek törvényből eredő hatásköreit, harmadik személyekkel szemben még akkor sem érvényesíthetők, ha közzé voltak téve”.¹⁰

⁸ Ionuț-Florin POPA: *Ipotheza falsus procurator*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 193–220, 198; Dan Andrei POPESCU: *Abstracțiunea reprezentării voluntare și funcția de circulație a actelor*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 221–295, 252.

⁹ POPA: *Ipotheza...*, i. m., 194–195.

¹⁰ A Ttv. általunk idézett cikkei Pál Előd fordításai. Lásd PÁL ELŐD: *A részvénytársasági vezető tisztségviselő megbízásának megszűnése egy román jogegységi határozat tükrében*, Erdélyi Jogélet, 2020/1, 59–70, 67.

A fenti rendelkezésekből az következik, hogy főszabály szerint a jogi személy vezető tisztségviselője jogkörének korlátozása nem érvényesíthető a harmadik személyekkel szemben, annak túllépése a társaság és a vezető tisztségviselő belső ügye marad. Sőt a Ttv. 45. cikk (1) bekezdése alapján a társaság nem hivatkozhat harmadik személyekkel szemben a vezető tisztségviselő kinevezésének hibáira, ha az ezzel kapcsolatos alakiságok teljesítve lettek, kivéve, ha bebizonyosodik, hogy a harmadik személyeknek e rendellenességekről tudomásuk volt. Amennyiben a vezető tisztségviselő átlépi képviseleti jogkörét, vagy olyan jogügyletet köt, amelyre nem volt felhatalmazva, a társaság kártérítési igénnyel léphet fel a vezető tisztségviselővel szemben, de a harmadik személlyel kötött szerződés jogilag kötni fogja.¹¹ Kimentési ok csupán az, hogyha a szerződő fél ismerte a képviseleti jog fogyatékoságát, de a jóhiszeműség megítélésében a törvény még a nyilvános alakisági feltételek teljesítése esetén sem vélelmezi bizonyítottnak ezek ismeretét.

3. Az álképviselő eljárásának jóváhagyása

Az Rptk. 1311. cikke alapján az álképviseltnek lehetősége van az Rptk. 1309. cikk (1) bekezdés szerint megkötött szerződést jóváhagyni¹² a szerződés érvényes megkötéséhez a törvény által előírt alakiságok tiszteletben tartásával. Ez lehet kifejezett vagy hallgatólagos (pl. a szerződés teljesítése)¹³, de ha a szerződés érvényes megkötéséhez a törvény alakisági követelményeket rendel (közokirati forma, írott forma), a jóváhagyás szükségszerűen kifejezett kell legyen.¹⁴ Jóváhagyás esetén az álképviselő által megkötött szerződés az álképviselt és a szerződő harmadik fél között joghatások kiváltására alkalmas, így fel sem merül az álképviselő felelősségének kérdése.

A jóváhagyásnak visszamenő hatása van, anélkül, hogy sértené harmadik személyek időközben szerzett jogait (Rptk. 1312. cikk). A törvény nem ír elő határidőt a jóváhagyásra, azonban biztosítja a lehetőséget a szerződő harmadik személynek, hogy észszerű határidőt szabjon meg a képviseltnek a szerződés jóváhagyására. A határidő megállapításánál figyelembe kell venni a szerződés természetét és a kötelezettségek mértékét, az álképviseltnek elég reflexiós időt kell biztosítani a döntés meghozatalához. Amennyiben a jóváhagyás nem történik meg a megadott határidőn belül, a képviselt

¹¹ POPA: *Ipoteza...*, i. m., 202.

¹² A jóváhagyás (ratificare) nem tévesztendő össze a megerősítéssel (confirmare), amely a megtámadható (nulitate relativă) jogügyletek orvoslásának eszköze. Lásd Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHESCU: *Curs de drept civil. Partea generală*, Hamangiu, București, 2012, 264.

¹³ Doru COSMA: *Teoria Generală a actului juridic civil*, Editura Științific, București, 1969, 92; DEAK, MIHAI, POPESCU: i. m., 284.

¹⁴ Így például az ingatlan adásvétel esetében az álképviselt jóváhagyása közokirati formában kell megtörténni, nem lehet hallgatólagos. A kérdéstről bővebben lásd Dan CHIRICĂ: *Condițiile de validitate, proba și durata reprezentării convenționale*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 154–170, 166–167.

utólag már nem hagyhatja jóvá a szerződést.¹⁵ Egyébként a jóváhagyáshoz való opciós jog (hatalmasság¹⁶) átszáll az örökösökre (Rptk. 1313. cikk).

Mindaddig, amíg a képviselő nem hagyta jóvá a jogügyletet, az álképviselő és a szerződő harmadik fél megszüntetheti a szerződést (Rptk. 1314. cikk). A képviselt a jóváhagyást már nem vonhatja vissza, hiszen ez egy olyan egyoldalú jogügylet, amely nem képez kivételt az egyoldalú jogügyletek visszavonhatatlanságának főszabálya alól.¹⁷

4. Az álképviselő által kötött szerződés jogi minősítése

Felmerül a kérdés, hogy mi lesz a sorsa az álképviselő által megkötött szerződésnek abban az esetben, ha azt az álképviselő nem hagyja jóvá. Ahogy azt már említettük, az Rptk. 1309. cikk (1) bekezdése csak annyit állapít meg, hogy az álképviselő által megkötött jogügylet *nem fejt ki joghatást* az álképviselt és a szerződő harmadik személy között. Ez logikusan következik abból a tényből, hogy az állítólagosan képviselt személy nem vett részt személyesen a jogügylet megkötésében, és érvényes meghatalmazást sem adott az álképviselőnek.

A kérdés azonban az, hogy „*a nem fejt ki joghatást*” milyen jogi szankciót jelöl: avagy a szerződést nem lehet érvényesíteni harmadik személyekkel szemben (inopozabilitate), érvénytelenséget, esetleg nem létező jogügyletet.

A szakirodalom kifejtett álláspontok szerint az álképviselő által megkötött szerződést *álképviselttel szemben nem lehet érvényesíteni* (hacsak nem hagyja jóvá vagy teljesülnek a látszaton alapuló képviselet feltételei).¹⁸ Ez nem zárja viszont ki a szerződés *érvénytelenségére* való hivatkozást: az álképviselt hivatkozhat a szerződés semmisségére törvénytelen vagy erkölcsstelen cél miatt, illetve a harmadik személy hivatkozhat a megtámadhatóságra a tévedés okán (*error in personam*).¹⁹

Az álképviselő által megkötött szerződés jogi minősítésével kapcsolatban az Rptk.-ra vonatkoztatva is helytállónak találok Vékás Lajosnak az új magyar Ptk.-hoz fűzött megjegyzését, mely szerint az álképviselő jognyilatkozásának minősítésére nincs szükség, mert az csak akkor válik relevánssá, ha a képviselt jóváhagyja. Jóváhagyás hiányában

¹⁵ A harmadik fél által adott határidő jogvesztő, lásd DUMITRESCU: *i. m.*, 1457. Ez a megoldás hasonló az Rptk. 1263. cikk (6) bekezdésének megoldásához, amely lehetővé teszi a megtámadható jogügylet megerősítésére jogosult személy késedelembe helyezését, hogy 6 hónapos jogvesztő határidőn belül erősítse meg a megtámadható jogügyletet vagy éljen érvénytelenítési keresettel.

¹⁶ VALERIU STOICA: *Despre puterea de reprezentare*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 27–54, 54.

¹⁷ COSMA: *i. m.*, 93.

¹⁸ Ez lehet részleges, amikor a szerződésben vállalt kötelezettségek oszthatók (pl. nem érvényesíthetők a képviselttel szemben a jelzálogszerződésben vállalt egyéb garanciák, amikor a képviselőnek csak a jelzálog megkötésére volt meghatalmazása), vagy teljes, amikor a vállalt kötelezettségek nem választhatók el egymástól (pl. egy termék a képviselt által megszabott minimum ár alatt történő értékesítése). IONUȚ-FLORIN POPA: *Limitele reprezentării voluntare și opozabilitatea*, Revista Română de Drept Privat, 2018/2, 87–105, 95.

¹⁹ POPA: *Ipoteza...*, *i. m.*, 219; DEAK, MIHAI, POPESCU: *i. m.*, 284.

az álképviselő eljárásának alapvetően csak deliktuális jogi következményei vannak, így elégséges, ha a törvény ezeket rendezi.²⁰

5. Felelősségi kérdések

Az álképviselőt, illetve az álképviseltet és a szerződő harmadik felet érintő felelősségének kérdései tehát abban az esetben merülnek fel, ha az álképviselt nem hagyta utólag jóvá a megkötött jogügyletet. A felelősséget érintő kérdések egyrészt az álképviselő és az álképviselt, másrészt az álképviselő és a szerződő harmadik fél viszonyában merülnek fel.

5.1. Az álképviselő felelőssége az álképviselttel szemben

Az álképviselő által megkötött jogügylet az álképviseltre nézve is jogsértő lehet. Felmerülhet egy esetleges személyiségi jogi sérelemről, de a károkozás akkor is fennállhat, ha a szerződő harmadik személy a látszaton alapuló képviselet szabályainak érvényesítésével érvényt szerez a jogügyletnek²¹ (ennek feltételeire az alábbiakban részletesen kitérünk).

Ezekben az esetekben az álképviselt *deliktuális felelősség* általános szabályai alapján kártérítési igényt támaszthat az álképviselővel szemben a teljes elszenvedett káráért, függetlenül attól, hogy az álképviselő jóhiszemű volt-e vagy sem. Beszélhetünk ugyanakkor *szereződéses felelősségről* is, abban az esetben, amikor a képviseleti jogot megbízási szerződés biztosítja, és a megbízott a rábízott jogügyletet a megbízó utasításaitól eltérően köti meg, erről pedig korábban nem értesíti a megbízót, és nem feltételezhető, hogy jóváhagyta volna az eltérést [Rptk. 2017. cikk (2) bekezdés]. Ugyanez érvényes arra az esetre is, amikor a megbízott úgy vesz igénybe helyettesítést, hogy előtte nem értesíti a megbízót, és nem feltételezhető, hogy a helyettesítést jóváhagyta volna (Rptk. 2023. cikk).²²

5.2. Az álképviselő felelőssége a szerződő harmadik személlyel szemben

Az álképviselt esetén kiemelt szerepe van a szerződő harmadik személy védelmének, ugyanis a legtöbb esetben nincs lehetősége ellenőrizni a képviseleti minőség valódiságát, vagy azt, hogy a képviselet határain belül jár-e el.

Az Rptk. 1310. cikke alapján az álképviselő felel a szerződő harmadik személynek okozott kárért, aki jóhiszeműen bízott a szerződés megkötésében. Ebből következően az álképviselő felelősségre vonásának feltételei a következők: *i) a képviseleti jog hiányában vagy a képviseleti jogkörén kívül járt el; ii) a szerződő harmadik személy jóhiszemű volt a szerződés megkötésekor* (vagyis nem tudott és nem is tudhatott a képviseleti jog fogyatékoságáról); *iii) az álképviselt nem hagyta jóvá a jogügyletet*. Ami a felelősség típusát illeti,

²⁰ VÉKÁS Lajos: *A szerződés általános szabályai = Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, szerk. VÉKÁS Lajos, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 773.

²¹ POPA: *Ipoteza...*, i. m., 195; BODZÁSI Balázs, *Az álképviselő szabályozása a hatályos és az új Polgári Törvénykönyvben*, Jogtudományi Közlöny, 2012/10, 398–408, 405.

²² POPA: *Ipoteza...*, i. m., 195.

deliktuális felelősségről van szó, ugyanis a harmadik személy és az álképviselő között nem jött létre szerződéses jogviszony, mivel utóbbi részéről hiányzik a saját részről történő kötelezettségvállalás.²³

A jogalkotó tehát nem köti a felelősség kérdését az álképviselő tudatállapotához,²⁴ sőt a kártérítés mértékének szempontjából sem releváns az álképviselő jó- vagy rossz-hiszemősége.²⁵ A kártérítés mértékének megállapításához a deliktuális felelősség általános szabályai az irányadók, vagyis az álképviselő a harmadik személy *teljes kárát* meg kell térítse.²⁶ Kivételt képez az az eset, ha a harmadik személy gondatlansága is fennáll, amely csökkentheti, vagy esetenként ki is zárhatja a felelősséget.²⁷ A kár a következőket foglalhatja magában: a szerződéskötéssel felmerült költségek, a szerződő fél azon kára, hogy bízott a szerződés érvényes létrejöttében, a hasznot, amelyet szokásos körülmények között megvalósíthatott volna, a haszonszerzési lehetőség vagy kár elkerülésének elvesztését, illetve minden kárt, ami a szerződés létre nem jöttéből következik (Rptk. 1383. cikk).

További kérdésként merül fel, hogy esetleg van-e lehetősége a szerződő félnek a kártérítés helyett a *szerződés teljesítését* is követelni az álképviselőtől.²⁸ Ionuț-Florin Popa nem zárja ki ennek lehetőségét. Úgy érvel, hogy ebben az esetben részben alkalmazandók lehetnek a képviselő nélküli megbízás szabályai (mandat fără reprezentare – Rptk. 2039. cikk), ezáltal pedig úgy tekinthetnénk az álképviselőre, mint aki személyesen vállalt kötelezettséget mint képviselő nélküli megbízott. Véleménye szerint a szerződő fél érdekei ilyen módon is védve lennének. Érvként felhossa az Rptk. más dolgának eladását szabályzó 1683. cikkét, amely lehetővé teszi a vevőnek, hogy követelje a vele szerződő nem tulajdonostól a dolog tulajdonjoga átruházásának biztosítását. Mindezek mellett rámutat arra, hogy az 1864-es Rptk. módosításának tervezetében még az szerepelt, hogy álképviselő esetén sem az álképviseltet, sem az álképviselőt nem köti a harmadik féllel megkötött szerződés, ezzel szemben a hatályos Rptk. már joghatást rendel az álképviselő és a harmadik fél között. A szerző megjegyzi viszont, hogy konkrét jogszabály hiányában nehezen elképzelhető, hogy a bíróságok ezt a megoldást elfogadják.²⁹ Véleményem szerint az álképviselő és a képviselő nélküli megbízás intézménye lényegileg különböző, nem átjárható intézmények. Lényeges különbség a kettő között ugyanis, hogy előbbi esetében a megbízott saját nevében köt szerződést a képviselt javára (amit vagy tud, vagy nem a harmadik személy), az álképviselő azonban fogalmilag feltételezi, hogy az álképviselő más nevében és javára jár el képviselői minőségben (még ha az

²³ DUMITRESCU: *i. m.*, 1457; POPA: *Ipoteza...*, *i. m.*, 196; DEAK, MIHAL, POPESCU: *i. m.*, 298.

²⁴ Lásd POPA: *Ipoteza...*, *i. m.*, 196. Egyes szerzők úgy vélik, hogy az álképviselő csak akkor felel, ha rosszhiszemű volt a szerződés megkötésekor. Lásd. DUMITRESCU: *i. m.*, 1457.

²⁵ Egyes jogrendszerek a kártérítés mértékét az álképviselő jó- vagy rosszhiszemőségéhez kötik. Pl. a magyar jogban a jóhiszemű álképviselő a harmadik személynek a jognyilatkozat megtételéből eredő kárát, a rosszhiszemű álképviselő a harmadik személynek a teljes kárát köteles megtéríteni (magyar Ptk. 6:14 §).

²⁶ Arról, hogy a harmadik személynek csak a szerződés meg nem kötéséből származó károk megtérítésére van joga, lásd POPESCU: *i. m.*, 251.

²⁷ POPA: *Ipoteza...*, *i. m.*, 196.

²⁸ Ez a megoldás ismert a német jogban (BGB 179. §).

²⁹ POPA: *Ipoteza...*, *i. m.*, 196–197.

nem is létezik vagy fogyatékos), és ezt a szerződő harmadik fél tudomására is hozza. Ha az álképviselő képviselői minőségét nem hozza a szerződő fél tudomására, irrelevánssá válik, hogy tulajdonképpen van-e képviseleti joga vagy sem, mert úgyis személyesen őt köti a jogügylet.³⁰ Következésképpen a jelenlegi jogszabályi háttér nem teszi lehetővé az álképviselő kötelezését a szerződés személyes teljesítésére, ami logikus is, hiszen az esetek többségében az álképviselő ennek nem is tudna eleget tenni.

Az álképviselő – harmadik személy viszonyában szükséges még kitérni arra az esetre is, amikor a harmadik személy az Rptk. 1309. cikk (2) bekezdése alapján érvényt szerez a látszaton alapuló képviseletnek, melynek következtében az álképviselő által kötött szerződést érvényesnek kell tekinteni közte és az álképviselt között. A kérdés az, hogy ebben az esetben *van-e még lehetősége a harmadik személynek kártérítést követelni az álképviselőtől?* A szakirodalmi álláspontok szerint ebben az esetben a szerződő harmadik fél már nem támaszthat kártérítési igényt az álképviselővel szemben.³¹ Ennek magyarázata, hogy a szerződő harmadik személy kérheti az álképviselővel megkötött szerződés teljesítését közvetlenül az álképviseltől, így gyakorlatilag nem származhat olyan kára, amit deliktuális alapon követelhetne az álképviselőtől.

6. A látszaton alapuló képviselet

Az Rptk. a kártérítési igény érvényesíthetősége mellett egy másik védelmi mechanizmust is biztosít a szerződő harmadik személy javára, azáltal, hogy szabályozza a látszaton alapuló képviselet (representare aparentă/mandat aparent) esetét. Az Rptk. 1309. cikk (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy amennyiben *„a képviselt magatartása alapján a szerződő harmadik személy okkal feltételezhetette, hogy a képviselő rendelkezik képviseleti jogkörrel, és a jogkörének keretén belül jár el, a képviselt nem hivatkozhat a szerződő harmadik személlyel szemben a képviseleti jogkör hiányára”*.

Ahhoz, hogy a harmadik személy hivatkozhatson a látszaton alapuló képviseletre, bizonyítania kell, hogy jóhiszemű volt az álképviselővel történő szerződés megkötésekor, és okkal feltételezte, hogy az álképviselő rendelkezett képviseleti joggal, valamint jogkörének keretén belül járt el. Bizonyítania kell ugyanakkor, hogy a képviselt olyan magatartást tanúsított, amely megerősítette abban, hogy valóban a képviselőjével köt szerződést. Az álképviselet mindkét nagy esetkörüre vonatkozik, tehát arra is, amikor a képviselő túllépi jogkörét, és akkor is, amikor teljesen hiányzik a képviseleti jog.

³⁰ Ezt támasztja alá az Rptk. 2039. cikk (1) bekezdése, amely a következőképp határozza meg a képviselet nélküli megbízást: *„A képviselet nélküli megbízás az a szerződés, amelynek értelmében a megbízottnak nevezett fél jogügyleteket köt a saját nevében, a megbízónak nevezett másik fél javára, és vállalja a harmadik személyekkel szemben a jogügyletekből származó kötelezettségeket, még akkor is, ha a harmadik személyeknek tudomásuk volt a megbízásról.”*

³¹ Lásd POPA: *Ipotheza...*, i. m., 197, bár nem világos a szerző érvelése az Rptk. 1297. cikke mentén, amely a képviseleti minőség fel nem fedésének joghatásait szabályozza. A szerző utal a német joggyakorlatra is, amely szintén nem fogadja el a harmadik személy kártérítési követelését az álképviselővel szemben.

A harmadik személy tévedése a képviseleti jog létezése kapcsán nem lehet a saját gondatlanságának betudható, szükséges, hogy az általában elvárható gondossággal járjon el, és maga is ellenőrizze a képviseleti jog meglétét. Csak akkor hivatkozhat a látszaton alapuló képviseletre, ha a tévedése saját hibáján kívüli. Fontos megjegyezni, hogy a látszaton alapuló képviselet megállapítását csak a jóhiszemű harmadik személy kérheti.³²

A látszaton alapuló képviselet tényállásának megállapításához szükséges, hogy a harmadik személy tévedésének fő oka a képviselt magatartása legyen. Ez nem feltételez szándékosságot vagy felróhatóságot, széles körű azon cselekmények spektruma, amelyek hozzájárulhatnak a harmadik személy tévedéséhez. Szükséges hangsúlyozni, hogy a látszat megteremtése nemcsak aktív magatartással történhet, hanem az álképviselt passzivitása is eredményezheti.³³ Ezzel kapcsolatban szükséges kiemelni a Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék sokat kritizált³⁴ 2017/24. sz. jogegységi határozatát, amely kimondta, hogy a részvénytársaság ügyvezetője a mandátuma lejártá után továbbra is jogosult – és egyben köteles – a társaság képviseletét ellátni, amennyiben a társaság nem nevez ki új ügyvezetőt, és a megbízás lejártának tényét a társaság nem jegyzi be a kereskedelmi jegyzékbe. A Legfelsőbb Semmitő- és Ítélszék látszólag elmentmondásosan állapította meg, hogy a részvénytársaság és vezető tisztségviselő viszonyában a megbízást megszűntnek kell tekinteni, ha annak időtartama lejárt, és nem történik új kinevezés, sem kifejezett elfogadás a vezető tisztségviselő részéről.³⁵ Ez azonban nincs hatással a képviseleti jogra, amely a részvénytársaság és a harmadik személyek közötti viszonyban jelenik meg, és ahol a harmadik személy védelme előnyt élvez.³⁶ Következésképpen, még ha le is járt a mandátuma, a vezető tisztségviselő által tett jognyilatkozatok kötik a részvénytársaságot a látszaton alapuló képviselet alapján, ugyanis azáltal, hogy nem jelölt ki új vezető tisztségviselőt, maga is hozzájárult a látszat megteremtéséhez.³⁷

Csak néhány példát említve, a gyakorlatban a látszaton alapuló képviselet tényállását állapították meg a következő esetekben: az álképviselő használja a társaság jelzéseit, az álképviselő bemutatja a társaság eredeti dokumentumait, a képviselő korábbi jogügyletek megkötésénél jogosan eljár a képviselt nevében, a részvénytársaság vezető tisztségviselőjének lejár a megbízása, de még nem kerül kinevezésre új vezető tisztségviselő, egy település polgármestere úgy köt meg egy jogügyletet, hogy nem volt meghatalmazása az adott jogügylet megkötésére, az álképviselő a képviselt személy családtagja stb.

Az általánosan elfogadott álláspont szerint a látszaton alapuló képviselet nem más, mint a tételesen az Rptk. 17. cikkében tárgyalt *közös és elháríthatatlan tévedés (error*

³² POPA: *Ipoteza...*, i. m., 219.

³³ *Uo.*, 212–213.

³⁴ PÁL: i. m., 59–70., POPA: *Ipoteza...*, i. m., 203; DAN CHIRICĂ: *Considerații critice referitoare la Decizia ICCJ nr. 24/2017 de soluționare a recursului în interesul legii formând obiectul dosarului nr. 1699/1/2017*, <https://www.juridice.ro/essentials/2332/consideratii-critice-referitoare-la-decizia-iccj-nr-24-2017-de-solutionare-a-recursului-in-interesul-legii-formand-obiectul-dosarului-nr-1699-1-2-017> (letöltés ideje: 2021. 07. 19.)

³⁵ Legfelsőbb Semmitő és Ítélszék 2017/24-es határozat, 43. pont.

³⁶ *Uo.*, 45. pont.

³⁷ *Uo.*, 51. pont.

communis facit ius) elv speciális esete. Újabban azonban rámutattak az Rptk. 1309. cikkének (2) bekezdésében szabályozott látszaton alapuló képviselő lényeges eltéréseire a főszabálytól. Így, a látszaton alapuló képviselő esetén a tévedés nem kell közös és legyőzhetetlen legyen, a törvény csak jogos tévedésről beszél („okkal feltételezhető”). Ugyanakkor, a közös és elháríthatatlan tévedés tényállásának megállapítása esetén a bíróság a körülmények figyelembevételével határoz, hogy a megkötött jogügyletet érvényesíti-e, ezzel szemben, ha teljesülnek a látszaton alapuló képviselő feltételei, a bíróságnak kötelezően érvényesnek kell nyilvánítania az álképviselő által kötött jogügyletet. Végül, a közös és elháríthatatlan tévedés alapelv alkalmazása esetén nem szükséges, hogy a látszat megteremtésében részt vegyen az a személy, akinek valamilyen minőséget tulajdonít a látszat, miközben a látszaton alapuló képviselő alapvető feltétele az álképviselt magatartása a látszat megteremtéséhez.³⁸

Ebből a megállapításból rögtön felvetődik a kérdés, hogy amennyiben nem nyer bizonyítást a látszaton alapuló képviselő, hivatkozhat-e a harmadik személy a közös és elháríthatatlan tévedésre (pl. mert a képviselt magatartása nem járult hozzá a látszat megteremtéséhez). Ionuț-Florin Popa szerint a jogalkotó nyilvánvalóan ki akarta vonni a látszaton alapuló képviselőt a közös és elháríthatatlan tévedés általánosabb esete alól, és csak abban az esetben védi a jóhiszemű szerződő felet, ha tévedése a képviselt magatartásának is betudható.³⁹ Véleményem szerint konkrét tiltó rendelkezés hiányában, *de plano* nem kizárt ebben az esetben sem a közös és elháríthatatlan tévedésre való hivatkozás, tekintettel arra, hogy az Rptk. 17. cikke egy általános szabály, amelynek célja éppen a jóhiszemű szerződő fél védelme. A jogalkotó a látszaton alapuló képviselő és az álképviselő különös szabályainál egyszerűbb követelményeket támaszt, mint a közös és elháríthatatlan tévedés, ezáltal pedig nem kizárni akarja ezeket az eseteket az általános szabály alól, hanem éppen annak akar könnyebb érvényt szerezni.

Végül megjegyezzük, hogy amennyiben a látszaton alapuló képviselő szabályai mentén nem sikerül érvényt szerezni az álképviselő által megkötött szerződésnek, ez még kötheti az álképviseltet abban az esetben, ha teljesülnek a megbízás nélküli ügyvitel feltételei (Rptk. 1330. és köv. cikkek). Ugyanakkor, ha nem teljesülnek a megbízás nélküli ügyvitel feltételei, de az álképviselő eljárása során állt bizonyos költségeket vagy viselt ebből származó következményeket, és a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kérheti ezek megtérítését az álképviselttől.⁴⁰

³⁸ POPA: *Ipoteza...*, i. m., 210.

³⁹ *Uo.*

⁴⁰ DEAK, MIHAI, POPESCU: i. m., 287.

Irodalomjegyzék

1. BODZÁSI Balázs: *Az álképviselő szabályozása a hatályos és az új Polgári Törvénykönyvben*, Jogtudományi Közlöny, 2012/10, 398–408.
2. Gabriel BOROI, Carla Alexandra ANGHELESCU: *Curs de drept civil. Partea generală*, Hamangiu, București, 2012.
3. Dan CHIRICĂ: *Considerații critice referitoare la Decizia ICCJ nr. 24/2017 de soluționare a recursului în interesul legii formând obiectul dosarului nr. 1699/1/2017*, <https://www.juridice.ro/essentials/2332/consideratii-critice-referitoare-la-decizia-iccj-nr-24-2017-de-solutionare-a-recursului-in-interesul-legii-formand-obiectul-dosarului-nr-1699-1-2017>.
4. Dan CHIRICĂ: *Condițiile de validitate, proba și durata reprezentării convenționale*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 154–170.
5. Doru COSMA: *Teoria Generală a actului juridic civil*, Editura Științific, București, 1969.
6. Francisc DEAK, Lucian MIHAI, Romeo POPESCU: *Tratat de drept civil. Contracte speciale. Vol. II* (5. kiadás), Universul Juridic, București, 2021.
7. Honoria DUMITRESCU: *Reprezentarea* = BAIAS, Flavius-Antoniou (szerk.), *Noul Cod civil. Comentariu pe articole* (2. kiadás), C.H. Beck, București, 2014.
8. PÁL Előd: *A részvénytársasági vezető tisztségviselő megbízásának megszűnése egy román jogegységi határozat tükrében*, Erdélyi Jogélet, 2020/1, 59–70.
9. Liviu POP, Ionuț-Florin POPA, Stelian Ioan VIDU: *Curs de drept civil. Obligațiile*, Universul Juridic, București, 2015.
10. Ionuț-Florin POPA: *Limitele reprezentării voluntare și opozabilitatea*, Revista Română de Drept Privat, 2018/2, 87–105.
11. Ionuț-Florin POPA: *Ipozeza falsus procurator*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 193–220.
12. Dan Andrei POPESCU: *Abstracțiunea reprezentării voluntare și funcția de circulație a actelor*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 221–295.
13. Tudor Vlad RĂDULESCU: *Promisiunea faptei alteia* = Mădălina AFRĂSINEI; Mona Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANCĂ (szerk.), *Noul Cod civil: comentarii, doctrină, explicații, Vol. III.*, Hamangiu, București, 2012.
14. Valeriu STOICA: *Despre puterea de reprezentare*, Revista Română de Drept Privat, 2019/2, 27–54.
15. VÉKÁS Lajos: *A szerződés általános szabályai* = VÉKÁS Lajos (szerk.), *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2008.

VALDMAN ISTVÁN

A haszonkölcsön-szerződés és ennek felbontási lehetőségei az új román Polgári törvénykönyv és az új Polgári eljárási törvénykönyv alapján, abban az esetben, ha a kölcsönadónak sürgős és előre nem látott módon lakhatási igénye lett az ingatlant tekintve

The loan agreement and its options for termination under the New Romanian Civil Code and the New Code of Civil Procedure in the event that the lender has an urgent and unforeseen need for housing in respect of the property

Abstract: The legal institution of loan agreement is undoubtedly an important part of commercial and social life. Extensive use of the legal institution generates facts whose regulation is not always satisfactory. This is also the case with regard to the possibility of early termination of the loan agreement. Although the Civil Code and the Code of Civil Procedure contain provisions for this possibility, they are not enforceable in all cases. The analysis of the relevant regulation and its substantiation with a legal case can be read below.

Keywords: loan agreement, early termination, legal case.

Összefoglaló: A haszonkölcsön jogintézménye kétségtelenül fontos részét képezi a kereskedelmi és társadalmi életnek. A jogintézmény kiterjedt felhasználása olyan tényállásokat generál, melyek szabályozása nem minden esetben kielégítő. Ez a helyzet áll fenn a haszonkölcsön-szerződés idő előtti felbontásának lehetőségeit illetően is. Habár a Polgári törvénykönyv és a Polgári eljárási törvénykönyv tartalmaz előírásokat erre az eshetőségre, ezek mégsem érvényesíthetőek minden esetben. Az erre vonatkozó szabályozás elemzését és jogesettel történő alátámasztását olvashatjuk a következőkben.

Kulcsszavak: haszonkölcsön-szerződés, idő előtti felbontás, jogeset.

1. Bevezető

Már a római jogban jelen volt a haszonkölcsön fogalma. Ez kezdetben csupán szívességet és szabad belátást jelentett (*beneficium ac nudae voluntatis*) a haszonkölcsönbe adó (*commodans*) részéről. A jogügyletnek ebben a kezdeti fázisában egyedül az illető személyen múlt, hogy a dolgot átadja-e, tehát teljesíti-e *officium magis*on alapuló ígérését. Ezt követően azonban a baráti szívesség átfordult *mutuas praestationes*be, azaz kölcsönös szolgáltatásokká alakul át, így a dolog átadásával keletkező kötelelem által a felek közötti kapcsolat legfontosabb jellemzője ettől kezdve már nem a szabad belátás lesz. A létrejött kétoldalú jogügyletnek és a felek kölcsönös szolgáltatásának (*geritur enim negotium invicem*) garanciáit a mindkét fél számára rendelkezésre álló keresetek jelentik.

A dolog átadásával létrejövő szerződés egyenlőtlenül kétoldalú *obligatio*t hoz létre a felek között, melynek értelmében a szükségképpeni adós, a haszonkölcsönbe vevő, köteles a dolgot a szerződés megszűntekor visszaadni, a haszonkölcsönbe adó kötelezettsége pedig az esetlegesen felmerülő költségek, kiadások megtérítésében merül ki. A dolog átadását követően már nem lehet szó egyszerű szívességről, jogi kötelezettség jön létre.

2. A régi Polgári törvénykönyv vonatkozó rendelkezései

A romániai jogrend a haszonkölcsön-szerződés szinte a mai napig változatlanul maradt törvényes rendelkezéseit a napóleoni Code civil 1864-ben történt átültetése révén ismeri.

Az 1864. évi román Polgári törvénykönyv X. címe a 3. fejezetben szabályozta a haszonkölcsön-szerződést. Ezen törvénykönyv 1572. cikke szerint „*a kölcsönadó nem veheti vissza a kölcsönadott dolgot a megállapított idő lejárta előtt, vagy, megállapodás hiányában, mielőtt azt a haszonélvező azon szükségének kielégítésére fordította volna, amiért kölcsönbe vette*”. Az 1573. cikk szerint: „*ha azonban a futamidő alatt, vagy még mielőtt a haszonélvező szükségét kielégítette volna, a kölcsönadó az illető dolog használatát illetően nagy és előre nem látott szükségbe kerülne, a bíró a körülmények alapján visszaszolgáltatásra kötelezheti a haszonélvezőt*”.

A régi Polgári törvénykönyvi szabályozás hatálya alatt született releváns bírósági határozatok irányt mutatnak a megszabott határidejű haszonkölcsön-szerződés esetén a szerződés megszüntetésére irányuló keresetekkel kapcsolatos követelmények esetén. Idézünk egy releváns bírósági határozatból: „*Abban az esetben, ha a szerződés záradékot tartalmaz a szerződésnek a kölcsönadó akaratából történő felmondásának esetére, a bíróság a Polgári törvénykönyvben megszabott általános szerződésbontási követelmények figyelembevételével vizsgálja a keresetet. A felmondás, mint a nem uno ictu szerződések megszüntetésének eszköze, az Rptk. 1020–1021. cikkeiben meghatározott feltételek alapján szankciót jelent azon adós számára, aki vétkes azon kötelezettségek teljesítésének elmulasztásában, amelyekre kötelezettséget vállalt.*

Amint az a Polgári törvénykönyv 1572. cikke rendelkezéseiből következik, a kölcsönadó nem kérheti a dolog visszaszolgáltatását a meghatározott időtartam lejárta előtt. Igaz, hogy

megengedett a dolog határidő előtti visszaszolgáltatása a Polgári törvénykönyv 1573. cikke szerint, de csak akkor, amikor a kölcsönadónak nagy és előre nem látott szüksége lenne a dologra, azonban ez a helyzet nem bizonyított az ügyben, és amely esetleg a dolog visszaszolgáltatására irányuló kereset jóváhagyását eredményezhetné, de semmiképp sem a szerződés felbontására irányuló keresetét.

A felperesek által hivatkozott szerződéses kikötés ('a szerződés akkor szűnik meg, amikor a helyiség tulajdonosai úgy kívánják') sem támasztja alá a követeléseket a szerződés felmondása értelmében, mivel az tisztán opcionális, és a dolog visszaszolgáltatását kizárólagosan a kölcsönadó szándékától teszi függővé, ami megengedhetetlen, ha az egyoldalú felmondás lehetősége nem szerepel a szerződésben.

Így esetleg a szerződés egyoldalú felmondással történő megszűnése lehetne a vita tárgya, és nem a szerződés felbontása, ahogyan az a bírósághoz beadott keresetben szerepel.¹

3. A haszonkölcsön-szerződés felbontása a hatályos polgári jogi szabályozásban

A 2011. október 1-jéig hatályos törvénykönyvet a mai napig érvényben lévő új Polgári törvénykönyv váltotta fel. A haszonkölcsön-szerződés felbontási lehetőségeit tekintve az új rendelkezések hasonlóak a régihez. A 2155. cikk szerint: „(1) A kölcsönvevő köteles a dolgot a meghatározott időtartam lejárta után, vagy határidő hiányában a dolog megállapodás szerinti használata után visszaadni.

(2) Ha határidőben nem állapototak meg, és a szerződés nem tartalmazza azt a célt, amire a dolgot használatra kölcsönadták, a kölcsönvevő köteles a kölcsönadó kérésére a dolgot visszaadni.”

A 2156. cikk a határidő lejárta előtti visszaszolgáltatás vonatkozásában ír elő rendelkezéseket. A kölcsönadó abban az esetben kérheti a dolog visszaszolgáltatását a 2155. cikk (1) bekezdésében megszabott határidő előtt, ha sürgős és előre nem látott módon szüksége lett a dologra, ha a kölcsönvevő elhalálozik, vagy ha a kölcsönvevő megszegi kötelezettségeit. Láthatjuk, hogy az új Rptk., a régi rendelkezésekhez képest, bővíti azon helyzeteket, amikor a kölcsönadó a szerződésben megszabott határidő előtt is kérheti a dolog visszaszolgáltatását.

A dolog határidő előtti visszavétele tekintetében a kölcsönvevő halálesetének megemlítése arra utal, hogy az új rendelkezések a kölcsönvevő személyét determináns, lényeges szerződési jelentőséggel ruházzák fel, a kölcsönadó akaratnyilvánításának feltételéhez kötve a kölcsönvevő hagyatékából a kölcsönkapott dologhoz kötött ingyenes használati jog átörökítésének lehetőségét. Ha a kölcsönadó kéri a dolog visszaszolgáltatását, az örökösök nem hivatkozhatnak a szerződéses határidőre vagy arra, hogy a használat még a megállapodás értelmében folyamatban van.

¹ Bukaresti Törvényszék, 6. kereskedelmi részleg, 2006. december 19-i 12.043. számú határozat.

A kölcsönvevő kötelezettségzegésének megállapítási lehetősége, az erre való hivatkozás megengedése úgyszintén újdonság a régi szabályozáshoz képest. A fent hivatkozott bírósági határozat érveléséhez képest véleményünk szerint előrelépés történt, mivel az új rendelkezés korlátozza a bírósági formalizmust, tágabb teret engedve az egyszerűen és lényegre törően megfogalmazott keresetek esetén.

Az új Rptk. még két helyen tartalmaz utalást a haszonkölcsön-szerződésre. A 918. cikk (1) bekezdésének értelmében nem minősül birtoklásnak a kölcsönvevő hatalma egy dolog felett, mivel az csupán „bírlaló” (*detentor*). Az 1618. cikk b) pontja értelmében pedig nem kerülhet sor beszámításra, ha a tartozás tárgya haszonkölcsönbe adott dolog visszaszolgáltatása.

Az új Polgári eljárási törvénykönyv (a továbbiakban: Pe.) is tartalmaz rendelkezéseket a jogcím nélkül elfoglalt vagy használt épületek kiürítését illető keresetekre, mégpedig a XI. címben, amely a jogtalanul használt vagy elfoglalt ingatlanokból történő kilakoltatásról rendelkezik. A XI. cím I. fejezete általános rendelkezéseket tartalmaz. Az 1034. cikk meghatározza az alkalmazási területet. Az első bekezdés értelmében a rendelkezéseket a volt bérlők vagy más személyek által használt vagy adott esetben jog nélkül használt épületek kiürítésével kapcsolatos vitákban kell alkalmazni. Álláspontom szerint, figyelembe véve a tág megfogalmazást, e szabályokat a haszonkölcsön-szerződés esetében is alkalmazni kell.

Az 1034. cikk második bekezdésében a Pe. a következőképpen határozza meg a fejezetben használatos kifejezések jelentését:

- a) a bérlet – bármely írásban vagy szóban megkötött bérlet, ideértve az albérletet is;
- b) a bérlő – a főbérlő, a bérlő vagy a haszonbérlő, az albérelő vagy a bérlő albérlője, függetlenül attól, hogy a kilakoltatást kérő személy az épület bérbeadója vagy albérlője vagy az ingatlan megszerzője;
- c) a bérbeadó – az ingatlan főbérlője, albérlete, engedményese és az ingatlan megszerzője;
- d) az ingatlan – épület, földterület épülettel vagy anélkül, tartozékaikkal együtt;
- e) a használó – a tulajdonoson vagy bérlőn kívüli bármely olyan személy, aki a tulajdonos engedélyével vagy engedélye nélkül ténylegesen elfoglalja az épületet;
- f) a tulajdonos – az épület feletti tulajdonjog birtokosa, beleértve a bérlőt is.

A Pe. 1035. cikk (1) bekezdése szerint a felperes választhat az e cím által szabályozott eljárás és a köztörvényes eljárás között.

Az 1038. cikk a bérlet megszüntetését és a lakó értesítésének eljárását szabályozza. Az első bekezdés értelmében akkor, amikor a bérlőnek az ingatlant illető használati joga a bérleti szerződésnek a határidő lejártával történő megszűnésével, a bérbeadó keresetnek következtében (vagyis a szerződés érvénytelenségét vagy annak felbontását kimondó bírósági határozat alapján), a bérleti vagy haszonbérleti díj megfizetésének elmulasztásával vagy bármilyen más okból megszűnt, és a bérbeadó az ingatlant birtokba kívánja venni, írásban, végrehajtó útján, értesíti a bérlőt, felszólítva őt arra, hogy az értesítés közlésétől számított 30 napon belül szabadítsa fel és adja át az ingatlant. A cikk második bekezdése értelmében, ha a bérlet határozatlan időre szól, a szerződés megszűnését jelentő felmondás az ingatlan kiürítésére való felszólítást is jelenti a Pe. feltételei szerint. A harmadik bekezdés szerint pedig, ha a bérlet meghatározott időre

szól, akkor a kilakoltatási felszólítást a határidő lejárta előtt legalább 30 nappal kell megküldeni, hacsak jogszabály másként nem rendelkezik. A bérlő az e cikkben előírt értesítésről írásban lemondhat, amelyben elismeri a bérbeadó azon jogát, hogy azonnal igénybe vehesse a II. fejezetben előírt különös eljárást, ha a bérlet bármilyen okból megszűnik, és a bérlő joga megszűntnek tekintendő.

Az 1039. cikk az ingatlan elfoglaló személy értesítését szabályozza. Amikor egy ingatlan tulajdonosa ki szeretné lakoltatni az azt elfoglaló személyt, miután az ingatlanra vonatkozó használati joga megszűnt, írásban értesíti ezt a személyt, utasítva, hogy az általa jogtalanul használt ingatlant tegye szabaddá a felszólítás közlésétől számított 5 napon belül.

A II. fejezet a kilakoltatási eljárást a következőképpen szabályozza:

„1040. cikk: Önkéntes kiürítés

(1) Ha a bérlő vagy a jelen cím alapján értesített elfoglaló személy elhagyta az ingatlan, a bérbeadó vagy a tulajdonos a törvény erejénél fogva, bírósági kilakoltatási eljárás nélkül léphet birtokába. Ellenkező esetben e fejezet rendelkezései alkalmazandóak.

(2) Vélelmezhető az ingatlan elhagyása, ha az ingatlanban megszűnik a gazdasági tevékenység, ha a bérlő vagy az elfoglaló személy, illetve az ezek irányítása alatt álló személyek általi használat megszűnik, ha az ingatlan kulcsai visszaszolgáltatásra kerülnek, ha megtörténik a berendezések, áruk vagy egyéb ingó javak kiürítése az ingatlanból.

1041 cikk: A bíróság értesítése

Ha az e cím értelmében értesített bérlő vagy elfoglaló személy megtagadja az ingatlan kiürítését, vagy ha a bérlő lemondott az előzetes felszólításhoz való jogáról, és bármilyen okból kifolyólag elveszítette az ingatlan használati jogát, a bérbeadó vagy a tulajdonos kérheti a bíróságtól, hogy végrehajtott erejű határozatban rendelje el azon bérlő vagy a lakó azonnali kilakoltatását, a jogsíme megszűnése miatt.

1042 cikk: Döntési eljárás. Fellebbezés

(1) A kilakoltatás iránti kérelmet a felek idézésével kell elbírálni, kivéve, ha az ingatlan bérleti vagy használati díjának meg nem fizetése miatt történő kilakoltatást olyan szerződés alapján kérik, amelyet a törvény végrehajtható jogcímként határoz meg ezen díjak kifizetésére.

(2) A kiürítés iránti kérelmek sürgős eljárásban, tanácssteremben² kerülnek elbírálásra, rövid érvelések meghallgatásával akkor, ha a felek megidézettek.

(3) A válaszirat nem kötelező.

(4) Ha az esedékes bérleti díj vagy haszonbérleti díj megfizetése is a kereset tárgyát képezi, a bíróság a felek megidézésével egyidejűleg elrendelheti úgy a kilakoltatást, mint az alperes terhére ezek kifizetését, beleértve a tárgyalás során esedékessé vált összegeket.

(5) A kilakoltatási határozat végrehajtható erejű, a kihirdetéstől számított 5 napon belül fellebbezhető, ha a felek meg lettek idézve, vagy, ellenkező esetben, a közléstől számított 5 napon belül.

1043. cikk: Az alperes védekezése megidézésének esetén

(1) A bíróságra idézett alperes az e címben előírt eljárás szerint nem nyújthat be visszkeresetet, nem hívhat perbe más személyt még szavatosként sem, a követeléseit csak más keresetben érvényesíthetők.

² Nem nyilvános tárgyaláson.

(2) Az alperes érdemi védekezésként hivatkozhat a kérelem ténybeli és jogi indokainak megalapozatlanságára, ideértve a felperes jogcímének hiányát is.

1044. cikk: Végrehajtási kifogás

A kiürítési határozat végrehajtása ellen az érdekelt felek a törvénynek megfelelő kifogást nyújthatnak be a végrehajtás ellen.

1045. cikk: A végrehajtás felfüggesztése

(1) A kiürítési határozat végrehajtását nem lehet felfüggeszteni. Bérleti díj vagy bérleti díj fizetésének elmulasztása miatt történő kilakoltatás esetén azonban csak akkor lehet elrendelni az ítélet végrehajtásának felfüggesztését a végrehajtási kifogás során vagy az alperes által benyújtott fellebbezésben, ha az adós készpénzt helyez letétbe a hitelező rendelkezésére a megítélt bér vagy haszonbérleti díj összegében, a felfüggesztés iránti kérelem napjáig esedékes bérleti díj vagy haszonbérleti díjak biztosítására meghatározott összegben, valamint azon bérleti díj vagy haszonbérleti díjhoz kapcsolódó összeg erejéig, amely esedékessé válna a per elbírálásának időtartama alatt.

(2) A felfüggesztés jog szerint megszűnik, ha, annak az időtartamnak a lejárta után, amelyre a bérleti díjat vagy haszonbérleti díjat a fentiek szerint fedezte, az adós nem kérelmezi és nem nyújtja be a végrehajtási bíróság által az új díjak fedezetére rögzített összeget az (1) bekezdésében előírt feltételek szerint.”

Amint az a fenti polgári jogi és polgári perrendtartási szabályozás összehasonlítása során megállapítható, a haszonkölcsön-szerződés felbontására rendelkezésre állhat:

1. az Rptk. 2156. cikkének előírása, mely szerint a határidő lejárta előtt a kölcsönadó kérheti az ingatlan visszaszolgáltatását, ha sürgős és előre nem látott módon szüksége lett rá, és

2. a Pe. 1038. cikkének előírása is, ami biztosítja a „bármilyen más okból” megszünt ingatlan bérleti (és analógia alapján a haszonkölcsön-) szerződés esetén az azonnali kilakoltatást.

E két eljárás között a bérbeadó szabadon választhat a Pe. 1035. cikkének (1) bekezdése alapján.

4. Felmerülő kérdések

Mennyi átjárás van a két eljárás között abban az esetben, ha a bérbeadónak sürgős és előre nem látott módon szüksége lett az ingatlanra? Követheti-e a kölcsönadó a Pe. által előírt sürgős eljárást, vagy az elhúzódó köztörvényes, az Rptk. által szabályozott eljárásnak szükséges alávétetni magát? Azaz hivatkozhat-e sikeresen az az ingatlan-tulajdonos a sürgős és előre nem látható szükségére az ingatlant illetően, amit az Rptk. ír elő, a Pe. által szabályozott kilakoltatási eljárás során, mint olyan okra, ami megszünteti a haszonkölcsön-szerződést, és kérelmezheti-e az azonnali kilakoltatási eljárást? Milyen szempontok kell vezéreljék a bírót a döntése során, ha a kérdésre pozitív a válasz? A bírói elemzés során melyek azok a szempontok, amelyek elsőbbséget élveznek? A tulajdonos joga az ingatlan használatának visszaszerzésére, ha sürgős és előre nem látható szüksége lett az ingatlan használatára, vagy a haszonkölcsönbe vevő még le nem járt ingyenes

használati joga az ingatlant illetően? És hogy még bonyolultabb legyen a kérdésfelvetés, mennyire fontos tényező a bíró számára, ha a megváltozott igényű tulajdonos, aki nem használhatja a tulajdon ingatlanát, mert haszonkölcsön-szerződése hatálya alatt áll, anyagi eszközök hiányában nem tudja megfizetni az ingatlanadót, mivel a kölcsönvevő (aki ugye ingyenes jogcímmel használja az ingatlant) tevékenysége maga után vonja az ingatlanadó megtöbbszörözését?

Ezen elemzés alapjául álljon a Segesvári Bíróság 2019. december 17-i X. sz. határozata és a Maros megyei Kereskedelmi (Szakosodott) Törvényszék 2020. október 13-i X/A sz. határozata. A Segesvári Bíróság a X/308/2019. számú ügy alapját képző keresetet 2019. 11. 05-én iktatta, mint elsőfokú joghatósága alá érkező, a Pe. (2010) 1034. és azt követő cikkei rendelkezéseire hivatkozott különleges eljárású bírósági kérelmet. A felperes Ny. É. az „S. R.” Kft. és Ny. I. alperesek ellen végrehajtható határozat meghozatalát kérelmezte az „S” város adminisztratív területén található „H.T.” utca X. szám alatti, az „S” város „Y” számú telekkönyvébe bejegyzett ingatlanok azonnali kiürítésére vonatkozóan. Ezenkívül azt is kérte, hogy az alpereseket kötelezzék a perköltségek viselésére.

Érdemben a felperes rámutatott arra, hogy a 2019. 10. 01-jén kihirdetett Z. számú Határozatával a Segesvári Bíróság a X/308/2019. számú válóperben elrendelte a házasság felbontását közte és az alperes, Ny. I. között, többek közt a volt férj, mint a „S. R.” Kft. ügyvezetője nem megfelelő viselkedésére alapozva, valamint arra, hogy a veszeke-dések és az alperes további gyalázkodása elkerülése érdekében gyermekeihez kellett költöznie, mert nem részesül olyan jövedelmekben, amelyek lehetővé tennék számára más lakóépület bérlését, és nincs más vagyona, mint az az ingatlan, ahonnan az alperes kilakoltatását kéri. A felperes rámutatott arra is, hogy végrehajtó útján értesítést küldött az alpereseknek a per tárgyát képező ingatlan azonnali felszabadítását kérve, tekintettel arra, hogy már 2019. 05. 27-én postai úton értesítést küldött az alpereseknek, amellyel felmondta a 2018. 04-i haszonkölcsön-szerződést, melyre nem kapott választ. A felperes rámutatott arra is, hogy a végrehajtó által küldött értesítésére e-mailben küldött válaszukban az alperesek nem járultak hozzá az ingatlan felszabadításához és átadásához. Ilyen körülmények között úgy ítélte meg, hogy sürgősségi megoldásként jogosult arra, hogy a saját otthonában élhessen, mert sürgősen és előre nem látható módon szüksége van az ingatlanra, mivel a haszonkölcsön-szerződés megkötésekor még házasságban élt Ny. I. alperessel. A felperes úgy ítéli meg, hogy az alperes cég ügyvezetője nem tájékoztatja a társaság tevékenységéről, nem biztosít számára semmiféle jövedelmet az ingatlan használatából, habár az kizárólagos tulajdona, amelyet a házasságkötés előtt saját forrásból szerzett egyéb tulajdonai elidegenítéséből származó jövedelmei révén. Hivatkozott az új Pe. (2010) 1038. cikkének (1) és (2) bekezdésére, az 1041. cikkekre, valamint az Rptk. (2009) 2156. cikkére.

Válasziratukban az alperesek lényegében ugyanazon tényállást írták le, érdemi védekezésként azt állítva, hogy az ingatlanok lakóingatlanként történő visszaszolgáltatása nem lenne helyénvaló, mivel azok jelenlegi hasznosítási módja kereskedelmi, bennük panzió működik.

A segesvári járásbíróság határozatában a felperes kérelmét mint megalapozatlant elutasította. Az ítélet két lényeges megfontoláson alapult: az ingatlant az alperes társaság nyilvánvalóan érvényes jogcím alapján, jogszerűen használta, és a felperes nem

bizonyította azt a releváns körülményt, hogy Ny. I. alperes ugyanazon ingatlant más módon foglalja, mint az az alperes társaságban betöltött vezetői beosztásából ered.

A Ny. É. tulajdonos fellebbezésében az említett bírósági határozat teljes reformálását kérte, abban az értelemben, hogy rendeltessen el az alpereseknek a vitatott ingatlanokból történő kilakoltatása, ahogyan azt a keresetben kérte. Kiegészítésként kérte az összes felmerült perköltség megtérítését is. Lényegében a fellebbező megismételte az első fokon felhozott érveket, kiegészítve azzal, hogy az alperesek jogcím nélkül használják az ingatlanokat.

A szóban forgó határozat indoklását követően határidőn belül a fellebbező „írásbeli megjegyzések” címet viselő memorandumában kiegészítette a fellebbezési érveit, rámutatva arra, hogy az alapfokú tárgyalás során bemutatott bizonyítékok egyértelműek abban, hogy az alperesek a vitatott ingatlanok „lakói”. Ezenkívül kifejtette, hogy megfosztva attól a jövedelemtől, amelyet az alperes társaságtól mint kisebbségi részesedéssel rendelkező tagnak kellett volna megkapnia, objektíve nem csak lakhatási szükségleteinek kielégítésére nem volt képes, hanem adókötelezettségeinek teljesítésére sem az adott ingatlanokkal kapcsolatban. Ebben a tekintetben rámutatott arra, hogy Ny. I. alperes részéről ellenséges bánásmódban részesül, és nem csak az alperes társaság keretén belül.

Válasziratukban az alperesek ugyanazon érveket sorakoztatták fel, mint az alapfokú bíróság előtt, rámutatva, hogy a szóban forgó ingatlanok birtoklására érvényes jogcímük van.

A fellebbezésben megfogalmazott alapvető kritikákkal kapcsolatban a fellebbezési bíróság megállapította, hogy ezen rendes fellebbezés átszármaztató hatályú (*devolutív*), ahogyan azt a Pe. 476. cikkének rendelkezései szabályozzák, mely kiterjed a Pe. 1042. cikkére, mint az alapfokú bíróság előtt felhozott jogalapra, viszont egy olyan, a fellebbezésben először felhozott érvre is, mely a felperes megfelelő élettérre vonatkozó elengedhetetlenül sürgős szükségét hangsúlyozza.³

Lényegében sem a fellebbező, sem az alperesek a válasziratukban nem kérdőjelezik meg az elsőfokú bíróság által rögzített tényállást, ezért a másodfokú bíróság a fellebbezésben megfogalmazott kritikák vizsgálatát az elsőfokon már felvázoltaktól kezdi. Mindenekelőtt érdemes megjegyezni, hogy a függőben lévő ügy a jogalkotó által az újraközölt Pe. (2010) 1034–1049. cikkeinek rendelkezései által szabályozott különleges bírósági eljárás keretében zajlik, amely olyan, azon ingatlantulajdonosok számára biztosított egyszerűsített bírósági eljárás, akik a volt bérlők ellenállásába ütköznek – abban az esetben, ha az ingatlant olyan korábban érvényes jogcím alapján használták, amelynek érvényessége megszűnt bármely, a Pe. 1038. cikkének (1) bekezdésében előírt okok miatt –, vagy olyan más személyek ellenállásába, akik jogtalanul foglalják az ingatlant. Hangsúlyozni szükséges, hogy ezen egyszerűsített bírósági eljárás opcionálisan áll a

³ Ebben a Törvényszék egyértelműen tévedett, mivel az elsőfokon eljáró bíróságon iktatott keresetben a felperes már konkrétan hivatkozott az Rptk. 2156. sz. cikkére, de arra a tényállásra is, hogy „a veszekedések és az alperes további gyalázkodása elkerülése érdekében gyermekeihez kellett költöznie, mert nem részesül olyan jövedelmekben, amelyek lehetővé tennék számára más lakóépület bérlését, és nincs más vagyona, mint az az ingatlan, ahonnan az alperesek kilakoltatását kéri”.

jogosultak rendelkezésére, a Pe. 1035. cikkének (1) bekezdése értelmében a választás lehetősége a kérelmező számára biztosított.

E különleges peres eljárás megindításakor a felperes csak az alperes társasággal kötött haszonkölcsön-szerződés felmondásának felvevését tartotta szem előtt, azt állítva, hogy Ny. I. alperes jogellenesen foglalta el a kérdéses ingatlant. Ezt követően a fellebbviteli bíróságon a felperes kiterjesztette eredeti érvelését,⁴ rámutatva arra, hogy sürgős lakásigénye van, és ez további kiegészítő ok, ami miatt szükséges a felperesek azonnali kilakoltatása a tulajdonában lévő ingatlanból.

Ezek a feltevések a következőkben együttes vizsgálat tárgyát képezik. Minden kétségen felüli, hogy a fellebbező felperes kezdeményezte azokat a lépéseket, amelyekkel aktiválta a Polgári törvénykönyv (2009) 2156. cikkében foglalt rendelkezések által biztosított lehetőséget a vitatott ingatlan határidő előtti visszaszolgáltatására, hivatkozva a sürgős és előre nem látott lakásigényére,⁵ amelyet a volt férjétől a válás miatt történő különválása idézett elő, aki épp Ny. I. alperes, aki egyben az alperes társaság többségi tulajdonostársa és ügyvezetője, amely társaságban a felperes kisebbségi részesedéssel rendelkezik.

Ez azt jelenti, hogy maga a fellebbező is úgy tartja, hogy a haszonkölcsön-szerződés, amely alapján az alperes társaságnak engedte át az ingatlan használatát, jogszerűen létezik,⁶ ennek jogszerű megszűnésének okai pedig az ingatlan rendeltetésének nem megfelelő használata, azaz a kölcsönvevő vétke, vagy a haszonkölcsön kedvezményezettjének megszűnése. Nyilvánvaló, hogy az a mód, ahogyan a fellebbező eljár, az általános szabályok bizonyos formáira utal annak az ingatlannak a visszaszolgáltatása érdekében, amelynek használatát a haszonkölcsön-szerződés révén átengedte az alperes társaságnak, ez az opció pedig kizárta a Pe. 1034. cikkének rendelkezései alapján az egyszerűsített bírósági eljárás felhasználásának jogát.

Mindenesetre, mivel még mindig létezik érvényes használati jog, az Rptk. (2009) 2156. cikkének rendelkezései alapján kért határidő előtti visszaszolgáltatás külön jogvitát alkot,⁷ a másodfokú bíróság megjegyezte, hogy még nem állt a fellebbező rendelkezésére ezen előzetes jogi eljárás, az alperes társaság pedig meg nem szüntetett jogcím alapján használja az ingatlant. A másodfokú bíróság megjegyzi, hogy a sürgős és előre nem látható lakásigény nem lehet releváns indok az alpereseknek az ingatlanból való kilakoltatásának elrendelésére. Egyrészt egy ilyen személyes, elfogadható és észszerű szükséglet nem egyeztethető össze az épület jelenlegi rendeltetésével, ami a panzió, amelyre tekintettel a birtokló kötelessége a gazdaságos, megfelelő működtetés. Ez a dologi kötelezettség különösen megterhelővé tenné az exkluzív lakásként történő használatot, vagyis a fellebbező által hivatkozott anyagi hiányosságokat csak növelné, nemhogy a lakhatási szükségletét kielégítené, még akkor sem, ha ez valós lenne.

Másrészt ilyen kizárólagos személyes szükséglet nem elégíthető ki anélkül, hogy megghiúsítaná a fellebbező által a haszonkölcsön-szerződés alapján vállalt szerződéses

⁴ A Törvényszék újból hibásan elemezte a fellebbezést a keresethez képest, a fentiek értelmében.

⁵ Mint látható, a Törvényszék eddigi érvelésével szöges ellentétbe került, leírva a felperesnek a 2156. cikkre való előzetes hivatkozását.

⁶ Erre sem a keresetben, sem a fellebbezésben nem történt utalás.

⁷ Más kereset ez irányban a bírósághoz nem lett benyújtva.

kötelezettségének teljesítését, amelynek jogi létezésével kapcsolatban a fellebbviteli bíróságnak nincs észszerű kétsége, mivel ez szükségszerűen az alperes társaságnak megfosztását jelentené a dolog használatát illetően, amelyet – legalábbis látszólag – még mindig élvez. Az adózási kérdéseket illetően a másodfokú bíróság ezeket a jelen ügy sajátos körülményei között lényegtelennek tartja, ezek sikeresebben kifejthetők egy esetleges olyan jogi eljárás során, amely az alperes társaságra háruló szerződéses kötelezettségek megszegésére vonatkozna, azaz hasznos lehet a fellebbező által egyidejűleg alkalmazott köztörvényes eljárásban.

A fellebbező hivatkozásainak vizsgálatát követően a másodfokon eljáró bíróság (a megyei törvényszék) ugyanazokra a következtetésekre jutott, mint az elsőfokú bíróság, ezért a fellebbezés elutasításra kerül.

A törvényszék számára nyilvánvaló, hogy a fellebbező és az alperes, Ny. I. között fennálló vonzalom megszűnt, és az ilyen traumákból fakadó érzések képesek volatilizálni és befolyásolni az *affectio societatis*,⁸ és implicit módon képes zavarni az érintettek között meglévő társadalmi kapcsolatokat. A jelen ügy inkább az otthoni jogvitáknak a társasági kapcsolatokra történő kiterjesztéseként nyilvánul meg, az érintettek közötti ellenségeskedés minden kétséget kizáró.

Különösen nehéz volt a másodfokú bíróság számára ezekben az összefonódó személyes és társadalmi kapcsolatokban ellenőrizni azokat a feltételeket, amelyeket kizárólag a jogalkotó biztosított a függőben lévő, a Pe. 1034. cikk (1) bekezdésére hivatkozó jogorvoslati eljárás igénybevételére. A bemutatott igazoló iratokból nem derült ki egyértelműen a haszonkölcsön-szerződés megszűnése mint az alperes társaság számára az ingatlan használatához alapvető feltételként szükséges jog megvonása, az ingatlan Ny. I. alperes általi személyes használata pedig az alperes társaság törvényes ügyvezetői minősége természetes módon beépíti, így nem visszaélészerű az általa vezetett szállásadói vállalkozás vonatkozásában. A törvényszék ezen indoklás alapján a fellebbezést elutasította.

Következtetésképpen a bírói érvelés abba az irányba mutat, hogy a köztörvényes, az Rptk.-ban meghatározott sürgős és előre nem látott lakhatási igényre való (bármennyire is bizonyított) hivatkozás nem jelent garanciát a Pe.-ben megszabott különleges, gyors kilakoltatási kereset jóváhagyására, mivel a haszonkölcsön-szerződés ezáltal nem tekinthető megszűntnek, még akkor sem, ha a tulajdonos végrehajtó által értesíti a haszonkölcsönbe vevőt ezen – törvényben megszabott indok miatti – egyoldalú szerződésbontásáról.

Véleményem szerint a Pe. 1038. cikkét a fent bemutatott konkrét jogesetben úgy is értelmezhetnék volna az ügyben eljáró bíróságok, hogy megállapíthatták volna azt, hogy a „*bármilyen más ok*” magába foglalja az Rptk. 2156. cikkében foglalt sürgős és előre nem látható lakásigény miatti felmondást, ezáltal elrendelhetnék volna a haszonkölcsön kedvezményezettjeinek kilakoltatását. Az ehhez hasonló áldatlan állapotok elkerülése érdekében javasolható a haszonkölcsön-szerződés rövid időre szóló megkötése, és adott esetben szerződésmódosítás útján történő meghosszabbítása, ugyancsak rövid időre.

⁸ Az *affectio societatis* fogalmáról a román jogban lásd VERESS Emőd: *Considerații privind executarea silită a părților sociale ale societăților cu răspundere limitată = Sapientia Iuris*, szerk. Emőd VERESS, C.H. Beck, Bukarest, 2018, 3–13.

De lege ferenda javaslatként pedig a Pe. 1038. cikkének olyan irányú kiegészítése fogalmazható meg, amely konkrétan rámutat az Rptk. 2156. cikkébe foglalt sürgős és előre nem látható igényre, mivel – véleményem szerint – a tulajdonjog alkotmányos garantálása, mely magába foglalja a tulajdon használati jogát is, prioritás a kereskedelmi társaságok működésének fenntartásához képest.

Megjegyzés: E lapszám szerkesztőjének álláspontja szerint az itt elemzett bírósági határozatok jogszerűek. A Pe. által szabályozott különleges eljárás alapvetően a megszűnt bérleti szerződések, illetve az ingatlant ténylegesen elfoglaló személyek vonatkozásában biztosít különleges, gyors kilakoltatási eljárást. Így az ingatlan használatára jogcímet adó haszonkölcsön-szerződések nem tartoznak e különleges eljárás tárgyi hatálya alá, esetükben a köztörvényes eljárást kell alkalmazni. A haszonkölcsön-szerződés valóban egyoldalúan megszüntethető, ha a kölcsönadónak sürgős és előre nem látható szüksége van a haszonkölcsönbe adott dologra (Rptk. 2156. cikk). Viszont, amennyiben a kölcsönvevő önkéntesen nem adja vissza a dolgot, vitatja a megszüntetés megalapozottságát, akkor ennek a jogvitának a tisztázására a különleges kilakoltatási eljárás nem alkalmas. A felperesnek a fenti tényállás alapján igaza is lehet, viszont a megválasztott eljárási út, a Pe. különleges kilakoltatási eljárása nem volt megfelelő a kívánt cél elérésére, a kilakoltatási eljárást az Rptk. vonatkozó rendelkezései és az általános eljárási szabályok szerint kellett volna kezdeményezni.

Irodalomjegyzék

1. Gabriel BOROI, Liviu STĂNCULESCU: *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod Civil*, Hamangiu, Bukarest, 2012.
2. Ioan POPA: *Contracte civile de la teorie la practică, ediția a II.-a revizuită și adăugită*, Universul Juridic, Bukarest, 2020.
3. Törvények:
 - a) 2009. évi 287. törvény a Polgári törvénykönyvről.
 - b) 2010. évi 134. törvény a Polgári eljárási törvénykönyvről.
4. Bírósági határozatok:
 - a) A gesesvári járásbíróság 2019. december 17-i X. sz. határozata.
 - b) A Maros megyei Kereskedelmi (Szak)Törvényszék 2020. október 13.-i X/A sz. határozata.

BONYHAI GABRIELLA ELEONÓRA

A hagyaték átadása – az öröklési bizonyítvány a román Polgári törvénykönyv és az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete tükrében

Transfer of Legacy – Certificate of Succession in the Light of the Romanian Civil Code and Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council

Abstract: Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council in matters of succession is based on the principles of uniformity and predictability. The succession procedure should be governed by a single statutory provision in each Member State, uniformly with regard to all types of property, in terms of quality of succession, provisions on the opening and place of the succession, ineligibility for inheritance, survivor's rights. The harmonization that has begun runs counter to the different national laws and regulations of the Member States, which will only be possible to approximate over time, but uniform rules would significantly facilitate and resolve the legal problems that arise in succession proceedings.

Keywords: certificate of inheritance, inheritor, testator, habitual residence

Összefoglaló: Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete öröklési ügyekben az egységesség és kiszámíthatóság (prediktibilitás) elve szerint van felépítve. Az örökösödési eljárást minden tagországban egyetlen törvényes rendelkezés kellene irányítsa, egységesen, bármelyféle vagyontárgyra, örökösödési minőségre való tekintettel, a hagyatéki eljárás megnyitásának és helyével kapcsolatos rendelkezéseknek a terén, az öröklésre érdemtelen, a kötelelésre jogosultság terén, a túlélő házastárs jogainak terén. Az elindított jogharmonizáció eltérő tagállami belső jogszabályokba és jogrendekbe ütközik, amelyet csak idővel fog lehetni közelíteni, de az egységes szabályozás lényegesen megkönnyítené és megoldaná az örökösödési eljárásban felmerülő jogi problémákat.

Kulcsszavak: örökösödési bizonyítvány, örökös, örökanyag, szokásos tartózkodási hely

1. Bevezetés

Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről intézkedik.

Szükségessé vált, így elindult egy olyan folyamat, amely a tagállamok ezen területen levő eltérő jogszabályainak összeegyeztethetőségét biztosítja, különös figyelmet szentelve a nemzeti hagyományok tiszteletben tartásának, de megoldást találva a mindennapi élet egyik létfontosságú területének szabályozására az örökösödés és a végrendelet területén. Ezekben a területeken a tagállamok belső szabályozásai eltérőek, ezért nyitni kellett egy összeegyeztethető, egységes szabályozás irányába.

2. Örökösödési rendelkezések a romániai jogban

A szovjet típusú diktatúra évei alatt az 1965. évi román Alkotmány a 37. cikkben kimondta, hogy az örökösödési jogot törvény védi. Érdemes lenne külön tanulmányban felmérni, hogy milyen mértékben is sikerült ezt a jogot érvényesíteni, főleg azok által, akik szülőföldjük elhagyására kényszerültek és elveszítették román állampolgárságukat. Valószínűleg kevés olyan gyakorlati példával találkozunk, ahol külföldi (egykori román) állampolgár örökösödési eljárás során jogait érvényesíthette volna a romániai hagyatéki vagyon megszerzésére. Ritka volt az olyan eset is, amikor román állampolgár külföldi vagyont örökölt. Jelenlegi kontextusban is érdemes nyomon követni, hogyan juthatnak az örökösök külföldi örökségükhöz. E célból vizsgáljuk meg a romániai rendelkezéseket, amelyek az európai uniós rendelet belső jogba történő átültetése előtt szabályozták a határon túltra kiterjedő öröklési eljárásokat, az 1989-ben végbemenő változások (a rendszerváltás) után.

Az 1864. évi román Polgári törvénykönyv III. könyvében szabályozza az örökösödés problémáját, de sehol nem kerül megemlítésre az öröklési bizonyítvány fogalma. Az 1953. évi 40. rendelet¹ 25. cikke kimondja, hogy az öröklési bizonyítvány teljes bizonyító erővel rendelkezik az örökös minőségére, valamint az egyes örökösök hagyatéki részesedésére nézve. Ez utóbbi rendelkezés alapján a közjegyzők kiállították az öröklési bizonyítványt. Később, az 1995. évi 36. számú törvény 117. cikke alapján állították ki az örökösök számára az öröklési bizonyítványt.

A következőkben szükséges az 1991. évi Romániai Alkotmány vonatkozó rendelkezéseit is elemezni. Bár az Alkotmány a 41. cikkben kimondja, hogy a magántulajdon törvény által védett és garantált, a külföldi állampolgárok földterületek tulajdonjogát csak törvényes öröklés útján szerezhetik meg, és ezt is csak a 2003. évi alkotmánymódosítás óta. Az Alkotmány 42. cikke kimondja, hogy az örökléshez való jog szavatolt. Az említett

¹ A közjegyzői örökösödési eljárásra vonatkozó 1953. évi 40. számú dekrétum.

két cikk lényeges változást hozott, mert a kommunista berendezkedés idevágó rendelkezéseivel szemben, törvényes öröklés útján akár külföldi állampolgárok is tulajdonjogot szerezhetek földterület felett. A gyakorlatban ezek a külföldi állampolgárok többnyire olyan személyek voltak, akik a kommunizmus során emigráltak, és ennek következtében megfosztotta őket a kommunista rezsim a román állampolgárságtól, ellenben szüleik vagy más hozzátartozóik romániai javakat hagytak maguk után, amelyeknek ők voltak a törvényes örökösei. A szabályozás ekkor még nem tért ki a végrendelet alapján megszerezhető jogokra.

Észrevehető tehát, hogy megindult egy enyhe nyitás, de a szabályozás még messze elmaradt az elvárásoktól. A nyitás ellenére még várni kellett a gyakori helyzetek rendezését elősegítő törvények megszületésére.

Az 1992. évi 105. törvény a nemzetközi magánjog terén a 67. cikkben szabályozta azt a helyzetet, amelyben az elhunytnak több ország területén is voltak ingatlanai, ebben az esetben a törvényhozó kimondta, hogy az öröklési eljárás külön kerül lefolytatásra, annak az országnak a joga szerint, ahol az adott ingatlan található. A törvény különbséget tett a nemzetközi jellegű örökléseket illetően, hangsúlyt fektetve az örökölt javak természetére: az ingó vagyon és a kereskedelmi célvagyon tekintetében az elhunyt nemzeti joga (*lex patriae*) szerint jártak el, míg a hagyaték részét képező ingatlanok tekintetében annak az államnak a joga szerint, amelynek a területén ezek az ingatlanok mindegyike található volt (*lex rei sitae*).² Ilyen esetben eltérő jogrendek alapján több öröklési bizonyítvány került kiállításra. Természetesen ez több munkát, energiát és odafigyelést igényelt az elhunyt örököseitől, nem egy esetben lényegesen megnehezítette helyzetüket. A fent említett rendelkezés szerint az örökhagyónak Romániában levő javai (többnyire az örökséget képező ingatlanok tulajdonjoga) romániai közjegyző előtt lefolytatott hagyatéki eljárás következtében kerültek az örökös tulajdonába, függetlenül attól, hogy az illető rendelkezett-e román állampolgársággal vagy sem. A közjegyző illetékessége az elhunyt romániai utolsó lakhelye vagy az örökhagyó romániai ingatlanának helye szerint került megállapításra. Peres eljárás esetén az ingatlan fekvésének helye szerinti bíróság tárgyalta az örökösödési ügyet.

Az új, nyitottabb szemlélet egyre nagyobb szerepet és tiszteletet tanúsított a magántulajdonjog tekintetében, ami lehetővé tett egy közvetett visszakövetelési módozatot a kommunista rendszer által államosított és/vagy elkobzott javak vonatkozásában. Az általános polgári eljárási szabályok keretében indultak az első peres eljárások, majd az egyre elterjedtebb pereket látva a törvényhozó számára egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy közösségi elvárás egy szakszerű, aktuális és inkluzív visszaszolgáltatási eljárás elkészítése.

Románia Európai Unióhoz való csatlakozásának egyik követelménye volt a múlt rendszerben (a szovjet típusú diktatúra által) államosított ingatlanok jogi helyzetének a rendezése, valamint a volt tulajdonosok kártérítése. Olyan szabályozást kellett tehát kidolgozni, amely állampolgárságtól függetlenül rendelkezik a visszaszolgáltatásról, kártérítésről.

² Dan Andrei POPESCU: *Din nou despre rezerva succesorală. Privire din perspectiva dreptului internațional privat*, Buletinul Notarilor Publici, 2018/2. (XXII).

A 2001. évi 10. törvény³ alapján lehetővé vált az 1945. március 6. és 1989. december 22. között jogsérelemmel államosított ingatlanok visszaszolgáltatása magánszemélyek számára is, állampolgárságtól függetlenül. A helyi közigazgatási egységek keretén belül létrehozott visszaszolgáltatási bizottságok hatáskörébe helyezték a 2001. évi 10. törvény alapján előterjesztett kérelmek elbírálását és az ezzel kapcsolatos döntések meghozatalát. A visszaszolgáltatási határozatok kiadását a törvény a polgármesterek hatáskörébe utalta, betartva a közigazgatási jogszabályok előírásait,⁴ közigazgatási aktusnak tekintve ezeket. A dolog érdekessége, hogy ugyanazon törvényhozó a polgármester által aláírt határozat felülvizsgálatát az ingatlan területi elhelyezkedése alapján illetékes törvényszék polgári jogi kollégiumának hatáskörébe rendelte,⁵ bár a határozat egy helyi közigazgatási szervtől származó aktus volt. A törvényhozó elismerte a rendezésre szoruló helyzet magánjogi jellegét, a helyzetek orvoslása esetenként komoly örökösödési bonyodalmak letisztázását is megkövetelte, amely akár nemzetközi jellegű problémákat is érintett. A 2001. évi 10. törvény lehetőséget adott a külföldi állampolgárok számára is, hogy visszaigényeljék tulajdonaikat, amennyiben jogosultságukat a törvény feltételei alapján bizonyítani tudják. Számos esetben az a személy, akit az államosítás megfosztott tulajdonától, már nem volt életben, így ezen személy törvényes, illetve végrendeletben meghatározott örököse is beterjeszthette a visszaszolgáltatási kérvényt. A törvényhozó ezzel a restitúciós törvénnyel elismerte a Románia területén található ingatlanok (belterületek és a rajtuk található felépítmények) esetén a külföldi állampolgárok örökösödési jogát, egyben a külföldön kiadott öröklési bizonyítványt elismerte és elfogadta az örökösödési jogosultság bizonyítására. Ezek az ügyek is rávilágítottak arra a tényre, hogy szükségessé vált egy komplexebb szabályozási rendszer kidolgozása az örökösödési eljárások területén.

A 2011. évi román Polgári törvénykönyv (Rptk.) IV. cím I. fejezet 6. szakasz 1132. cikke értelmezi az öröklési bizonyítvány fogalmát. Az új rendelkezés értelmében az öröklési bizonyítványt a közjegyző állítja ki. A bizonyítvány megállapításokat tartalmaz a hagyatéki vagyonra, az örökösök számára és minőségére, és az őket e vagyonból megillető részesedésre vonatkozóan, ahogyan más, törvényben előírt megjegyzéseket is.⁶

A törvényhozó az 1133. cikkben a joghatásokkal kapcsolatban is rendelkezik. Az öröklési bizonyítvány tanúsítja a törvényes vagy végrendeleti örökös minőséget, miként az elfogadó örökösök tulajdonjogát is a hagyatékban található vagyontárgyakra nézve, a mindegyiküket megillető részesedésben. A közjegyző az öröklési bizonyítványt akkor állítja ki, ha az örökösök között az örökléssel kapcsolatosan a hagyatéki eljárás alatt nincs vitatott kérdés. Az eljárás alatt a közjegyző meg kell bizonyosodjon afelől, hogy az örökösök tisztázták minden esetleges vitát, és teljes mértékben egyetértenek az örökösödési eljárásban felmerülő kérdésekben, mint például az örökhagyó végrendeletének

³ Románia Hivatalos Közlönye, 2001. február 14, 75. sz.

⁴ VERESS Emőd: *Drept administrativ: organizarea administratiei publice*, Status Kiadó, Csíkszereda, 2010, 347.

⁵ 2001. évi 10. törvény az 1945. március 6–1989. december 22. között államosított ingatlanok jogállásáról. 26. cikk (3) bekezdés.

⁶ VERESS Emőd, SZÉKELY János: *Drept civil. Moștenirea Liberalităților*, C.H. Beck, 2020, 135.

érvényessége és elfogadása, a hagyaték elfogadása, köteles részi igények teljesítése a hagyatéki vagyon tárgyait illetően.⁷

A közjegyző előtt történő hagyatéki eljárás nem konstitutív eljárás, nem öröklési jogot keletkeztető, hanem deklaratív: az öröklést közhitelűen tanúsító hatálya van. Mindezek mellett a hagyatéki eljárást tárgyaló közjegyző esetenként eldönthette, hogy szükséges-e az örökösöknek bizonyítani az örökhagyó tulajdonosi minőségét az ingatlan fekvése szerint illetékes helyi közigazgatási egység által kiállított igazolással, vagy elegendő az adóhatóság által kiállított igazolás is.⁸ A közjegyző köteles szigorúan ellenőrizni az öröklési bizonyítvány kiadása előtt a hagyatéki eljárás követelményeinek a betartását, egyben az örökhagyó hagyatékát képező vagyon összetételét tételesen fel kell sorolnia a hagyatéki végzésben. Az ingatlanvagon esetén telekkönyvön kívüli ingatlanok is képezhetik a hagyatéki vagyon részét, ezek esetén elvárt követelmény az örökhagyó tulajdonosi minőségét igazoló okirat felmutatása. Bár a hagyatéki eljárásban nem kötelező, hogy csak az örökhagyó telekkönyvezett ingatlanai szerepeljenek az öröklési bizonyítványban – mivel telekkönyvön kívüli ingatlanok is képezhetik a vagyon tárgyát –, a gyakorlatban a közjegyzők egyre inkább javasolják az örökösöknek, hogy rendezék ezen utóbbi esetben az ingatlanok jogi helyzetét, és telekkönyvezés után kérjék az öröklési bizonyítvány kiállítását. Természetesen egy rendezett jogi helyzetű ingatlan lényegesen megkönnyíti az örökösök későbbi helyzetét egy utólagos jogvita esetén.

Értékelendő, hogy a 2011. évi román Polgári törvénykönyv kiegészült, és a fent említett cikkek szabályozzák az öröklési bizonyítvány joghatását. Ezzel az újítással alátámasztják és elismerik a szabályozás szükségszerűségét, fontosságát, az okirat polgári jogi jellegét. A román Polgári törvénykönyv modernebb elgondolás alapján került kidolgozásra, figyelembe vették az Európai Unió belüli jogharmonizációs törekvéseket, a belső jogban is helyet kaptak olyan fogalmak, amelyek az előző törvénykönyvben nem szerepeltek, részben azért, mert még nem léteztek, részben azért, mert valamilyen okból kifolyólag nem kerültek szabályozásra a Polgári törvénykönyvben. A törvényhozó igyekezett összevonni és egy törvénykönyvbe összegyűjteni a legfontosabb polgári jogi normákat, áttekinthetőbbé és közérthetőbbé tenni azokat, amelyek az örökösödési eljáráshoz kapcsolódnak, ezzel is megelőzve az esetleges nem egységes értelmezés.

A Polgári törvénykönyv nyitottabb és dinamikusan változó tendenciát mutat. Erről tanúskodik az Rptk. nemzetközi magánjogi rendelkezésekről szóló VII. könyve is, amelyben a jogalkotó kitér a külföldi jog tartalmának, értelmezésének, alkalmazásának a szabályozására, az állampolgárság szabályozására és meghatározására, a szokásos tartózkodási hely meghatározására és bizonyítására. Az új rendelkezések sora modernebb jellegű kölcsönöz, nyitott lépéseket elfogadni az európai jogharmonizációs törekvések terén. Értékelendő, hogy látszanak azon törekvések, amelyekkel az aktuális jogi helyzetet próbálták minél szélesebb körben szabályozni.

⁷ Gabriel BOROI, LIVIU STANCIULESCU: *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod Civil*, Hamangiu, 2012, 655.

⁸ Punct de vedere cu privire la suplimentarea masei succesoriale cu un imobil, asupra căruia dreptul de proprietate al defunctei este probat exclusiv printr-o hotărâre judecătorească de partaj, cu efect declarativ în raport de data pronunțării sale. Activitatea Uniunii – Supliment al Buletinului Notarilor Publici, 2019/6. 31.

3. Jogharmonizációs törekvések

Az Európai Tanács elismerte azon törekvések haladó jellegét, amelyek a polgári ügyek és ezen belül az örökösödési ügyek területén a tagállamok jogrendszereinek harmonizációját szorgalmazták, hiszen az eljárásokat valóban hatékonyabbá kellett tenni.

Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete azt tűzte ki célul, hogy egybegyűjtse a joghatósággal, az alkalmazandó joggal, a határozatok, közokiratok és a perbeli egyezségek elismerésével – vagy adott esetben elfogadásával –, végrehajthatóságával és végrehajtásával, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetésével kapcsolatos rendelkezéseket.

A rendelet hatályának ki kell terjednie a hagyaték öröklésének valamennyi polgári jogi szempontjára, azaz a vagyontárgyak, jogok és kötelezettségek haláleset miatti átruházásának valamennyi formájára, akár végintézkedés szerint megvalósuló átruházás, akár törvényes öröklés révén történő átszállás útján (Preambulum 8. és 9. pontja).

A tagállamokban élő állampolgárok szokásai és mobilitása, valamint a gazdasági szempontok és érdekek lényegesen megváltoztak az elmúlt időszakban, az állampolgárok szokásos tartózkodási helye az Európai Unión belül már nem csak kifejezetten az illető állampolgárságához köthető, hiszen a nagyfokú mobilitás révén egyre többször fordul elő, hogy egy személy állampolgársága nem megegyező az állandó tartózkodási helyével, ami külön bonyolítja az illető örökhagyó elhalálása után alkalmazandó jog meghatározását.

Ilyen és hasonló esetekre keresi a rendelet az Unión belüli egységes megoldást, amely elfogadható a tagországok számára. A rendelet kidolgozói számára a feladat nem volt egyszerű, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a tagállamok belső joga esetenként komoly eltéréseket mutatott, amit figyelembe kell venni, és a rendeletnek törekednie kellett arra, hogy tág értelmezéseket adjon a fogalmaknak, minél érthetőbbé téve a szabályozást. A tagállamok esetén lényeges eltérés van a belső jogban a kötelesrész kielégítése körüli szabályozás terén, az örökhagyó egyenes ági leszármazottjának, illetve házastársának járó kötelesrész teljesítése tekintetében, vagy a kötelesrésze jogosultak sorrendje között is. Tagállamonként változik, hogy az örökhagyót túlélő házastárs vagy az egyenes ági leszármazott élvez előnyt.

A rendelet nem szab gátat annak, hogy azokban a tagállamokban, ahol a közjegyzők hatáskörrel rendelkeznek öröklési ügyekben, gyakorolhassák e hatáskörüket. Ebben az esetben a közjegyző körütekintően kell eljárjon, különös figyelmet kell szenteljen illetékességének megállapítására. Illetékes az a közjegyző, akinek működési területén az örökhagyó utolsó lakhelye volt, vagy akinek körzetében hagyatéki vagyon található, amennyiben az örökhagyó nem élt választási jogával.

A rendelet kimondja, hogy az Európai Unión belül a megfelelő igazságszolgáltatás, valamint a tényleges kapcsolat az öröklés és azon tagállam között, amelyben a joghatóságot gyakorolják, azt feltételezi, hogy mind a joghatóság, mind az alkalmazandó jog meghatározása tekintetében az általános kapcsoló elv az örökhagyónak az elhalálása időpontjában meglévő szokásos tartózkodási helye kell legyen (Preambulum 23. pont).

A szokásos tartózkodási hely meghatározása számos tényezőtől függ. Figyelembe kell venni az örökhagyó elhalálása előtti életkörülményeit, az adott tagállamban való tartózkodásának gyakoriságát, időtartamát, indokát (szakmai vagy gazdasági okait), illetve ezen tényezők közötti kapcsolati összefüggéseket. A helyzet bonyolódik abban az esetben, ha vagyona több tagállamra terjed ki. Lényegesen egyszerűbb a helyzet, ha az örökhagyó az egyik érintett tagállam állampolgára volt, illetve az összes jelentősebb vagyontárgya az egyik érintett államban volt fellelhető, ugyanis akkor ezeket a tényállításokat kell elemezni, értékelni és meghatározni az alkalmazandó jogot.

Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről az Európai Unió Hivatalos Lapjában 2012. július 27-én került közlésre, és a közléstől számított huszadik napon lépett hatályba. A rendeletet a tagállamok 2015. augusztus 17-től kellett alkalmazni, a 77. és 78. cikk kivételével, amelyek 2014. január 16-tól váltak kötelezővé. A rendelet mint jogalkotói aktus az EU egész területén alkalmazandó lett. Románia a rendelet alkalmazásának a körülményeit a 2016. évi 206. törvény⁹ révén teremtette meg.

Az egységes európai szabályozás eredményeképpen, amennyiben a hagyatéki eljárás Románia területén, közjegyző előtt zajlott, az európai öröklési bizonyítványt az illető közjegyző köteles kiállítani, amennyiben erre igényt tart az illető örökös. Amennyiben a hagyatéki eljárás per útján került lefolytatásra az európai öröklési bizonyítványt az illető bíróság kell kiállítsa. A jogszabály az európai öröklési bizonyítványok kiegészítését, módosítását, visszavonását is a kibocsátó hatóság (közjegyző, illetve bíróság) hatáskörébe helyezi. Minden esetben az európai öröklési bizonyítvány formanyomtatványa a 2014. december 9-i 1329/2014/EU-bizottsági végrehajtási rendelet mellékletében szereplő formanyomtatványnak kell megfeleljen.

Várható volt, hogy a rendelet alkalmazása nem lesz egyszerű, és számos gyakorlati problémát fog felvetni. Ezzel az Európai Parlament és Tanács is teljesen tisztában volt, mert a rendelet 75. cikkében felülvizsgálati lehetőségről is rendelkezett. 2025. augusztus 18-ig a Bizottság jelentést nyújt majd be a rendelet alkalmazásáról az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, amely elemzi a különböző tagállamokban az öröklési ügyekben felvetődött gyakorlati problémákat.

A tagállamok közjegyzői új helyzetekkel szembesültek, amelyek lassították a rendelet belső jogrendben való alkalmazását. Számos kérdés merült fel már a gyakorlatban, amely elbátortalanította az illetékeseket abban, hogy alkalmazzák a rendeletet, és európai öröklési bizonyítványt állítsanak ki olyan örökösök számára, akik részére ez indokoltá vált. Ilyen eset főleg akkor állt fenn, amikor a román állampolgársággal rendelkező örökhagyónak az elhalálkozás időpontjában állandó tartózkodási helye Románia volt, de külföldön is rendelkezett ingatlanvagyonnal.

Eddig az általam megkeresett, a romániai közjegyzői kamarában tevékenykedő közjegyzők egyike sem adott ki európai öröklési bizonyítványt. Valószínű, hogy nem

⁹ Románia Hivatalos Közlönye, 2016. november 9, 898. sz.

sok példa van erre országos viszonylatban sem. Jelen tapasztalatom szerint egyelőre csak fordított esetben van eljárás alatt néhány öröklési ügy. Ezekben más tagország állampolgára az örökhagyó, aki az illető tagországban rendelkezett állandó tartózkodási hellyel, de Románia területén is voltak ingatlanai. Ezekben az esetekben magyarországi, osztrák, illetve német közjegyzők többszöri nekifutásra elindították ugyan az öröklési eljárást. Valószínű, hogy a rendelkezések betartása komoly nehézségek elé állítja a közjegyzőket.

Az európai öröklési bizonyítvány kiállítója be kell tartsa az eljárás teljes ideje alatt a rendeletben foglalt összes intézkedést, a bizonyítványnak teljes mértékben tartalmaznia kell mindazokat az adatokat, amelyek a rendelet 68. cikkében találhatóak.

Fel kell tüntetni a kiállító hatóság nevét, címét, ügyiratszámát, az illetékességet indokló tényezőket, a kiállítás dátumát, a kérelmező személyes adatait, az örökhagyó adatait, a kedvezményezettek adatait, az öröklésre alkalmazandó jogot, olyan információkat, hogy törvényes öröklésről van-e szó, vagy végintézkedés alapján történő öröklésről, adott esetben az örökség elfogadásának, illetve visszautasításának a természetére vonatkozó összes információt, az egyes örököszt megillető részesedés, vagy az adott örököszt megillető jogok és/vagy vagyontárgyak felsorolását, végrendeleti végrehajtó, hagyatéki gondnok jogosultságát.

Az ingatlanvagyon esetén az illetékes hatóság különös figyelmet kell szenteljen arra, hogy az öröklési bizonyítvány telekkönyvi adatokat is tartalmazzon, amely segítségével az illető örökhagyó vagyona telekkönyvezhető lesz az örökös számára és nevére. Az adatok kihagyása az öröklési bizonyítvány kiegészítését eredményezheti. Felmérve ezeket a veszélyeket, a kiadó közjegyzői irodák az információk és később az örökösödési bizonyítványok más tagországban való végrehajtásával kapcsolatos esetleges visszautasításának elkerülése érdekében esetenként ügyvédi, illetve közjegyzői kapcsolatfelvételt kezdeményeznek, hogy nemzetközi szakmai közreműködéssel hidalják át az esetleges eltérő jogrendekből származó félreértéseket.

Az európai örökösödési bizonyítványt kiállító hatóság nem minden tagállam esetén egységes. A németországi hatóság nem tekintette fontosnak, hogy az örökhagyó vagyont képező ingatlanokat telekkönyvi adatokkal is determinálja, ezért a Romániai Kataszteri Hivatal visszautasította az örökösök telekkönyvezési kérelmét, azzal indokolva, hogy az örökösödési bizonyítvány nem felel meg az 1996. évi 7. törvény 24. cikkének 3. pontja szerinti követelménynek. Az örökösök peres eljárás következtében¹⁰ igyekeztek érvényesíteni örökösödési jogosultságukat, megtámadva a telekkönyvi hivatal visszautasító végzését. A Bukaresti Törvényszék jóváhagyta a fellebbezést, és kötelezte a hivatalt, hogy telekkönyvezzé be az örökösök nevére az örökölt ingatlant. Határozatát azzal indokolta, hogy az európai örökösödési bizonyítvány tartalmi és formai követelményei nem a román jog követelményeinek kell megfeleljenek, hanem – mivel Németország volt a kiállító hatóság – a német jogrendszer követelményeit kell figyelembe venni, és ezen követelmények az adott esetben teljesültek.

¹⁰ Tribunalul Bucuresti. Sentința Civilă nr. 3034/01.10.2019 <https://www.sintact.ro/#/jurisprudence/534063848/1/sentința-civila-nr-3034-2019-din-01-oct-2019-tribunalul-bucuresti-plangere-impotriva-incheierii>. (letöltés ideje: 2021. 07. 25.)

Várhatóan még számos esetben lesz rá példa, hogy a telekkönyvi hivatal kifogást fog emelni a kiállított öröklési bizonyítványokkal kapcsolatban, és nincs kizárva, hogy a joggyakorlat nem egységesen fog alakulni.

A rendelet hatálybalépésétől kezdve számos komoly kérdés merült fel, amelyeket az Európai Bíróság hivatott megválaszolni.

A 650/2012/EU-rendelettel kapcsolatban az Európai Bírósághoz egy lengyel bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtott be, amelyet a Bíróság a C-658/17. számú ügyben tárgyalt. Az előzetes döntéshozatal – polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés – a rendelet – a 3. cikk (1) bekezdés g) és i) pontja – a „határozat” fogalma öröklési ügyekben – a „közokirat” fogalma öröklési ügyekben – a nemzeti öröklési bizonyítvány jogi minősítése – a 3. cikk. (2) bekezdés – a „bíróság” fogalma – magyarázatára terjedt ki.

A Bíróság (első tanács) ítéletében a következőképpen döntött: *„(1) Az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről szóló, 2012. július 4-i 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 3. cikke (2) bekezdésének második albekezdését úgy kell értelmezni, hogy a közjegyzők 'bíróságnak' való minősítése szempontjából nincs döntő jelentősége annak, hogy valamely tagállam nem tette meg az e rendelkezésben foglalt, az igazságszolgáltatási feladatok e közjegyzők általi ellátására vonatkozó értesítést.*

A 650/2012. rendelet 3. cikke (2) bekezdésének első albekezdését úgy kell értelmezni, hogy az a közjegyző, aki az alapügyben szereplőhöz hasonló okiratot a közjegyzői eljárásban részt vevő összes fél közös kérelmére állítja ki, nem minősül 'bíróságnak' e rendelkezés értelmében, és következésképpen e rendelet 3. cikke (1) bekezdésének g) pontját úgy kell értelmezni, hogy az ilyen okirat nem minősül e rendelkezés értelmében 'határozatnak'.

(2) A 650/2012. rendelet 3. cikke (1) bekezdésének i) pontját úgy kell értelmezni, hogy az alapügyben szereplőhöz hasonló öröklési bizonyítvány, amelyet a közjegyző a közjegyzői eljárásban részt vevő összes fél közös kérelmére állít ki, e rendelkezés értelmében 'közokiratnak' minősül, amelynek kiadásához csatolni lehet az e rendelet 59. cikke (1) bekezdésének második albekezdésében említett, a 650/2012. rendeletben említett formanyomtatványok meghatározásáról szóló, 2014. december 9-i 1329/2014/EU-bizottsági végrehajtási rendelet 2. mellékletében szereplő formanyomtatványnak megfelelő formanyomtatványt.”

A 650/2012/EU-rendelettel kapcsolatban a német bíróság is az Európai Bírósághoz fordult, amely szintén egy előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtott be, amit a Bíróság a C-20/17. sz. ügyben tárgyalt. Ebben az eljárásban a kérdést feltevő bíróság arra kereste a választ, hogy milyen szabályozást alkalmazzon az örökösödési bizonyítványt kiadó tagállam hatósága; a rendelet 4. cikkében található európai öröklési bizonyítvány kibocsátása körüli joghatóságra vonatkozó rendelkezéseket kell-e figyelembe vennie abban az esetben is, ha ezek eltérőek az illető tagállam nemzeti jogának joghatósági szabályozásától?

Az Európai Bíróság (második tanács) ítélete a következőket tartalmazza: *„Az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről szóló,*

2012. július 4-i 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 4. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan tagállami szabályozás, mint az alapügyben szereplő, amely annak ellenére, hogy az öröktaggyó szokásos tartózkodási helye a halálának időpontjában nem ebben a tagállamban volt, azt írja elő, hogy ez utóbbi tagállam bíróságai továbbra is joghatósággal rendelkeznek a nemzeti jog szerinti öröklési bizonyítványok kiállítására egy határon átnyúló vonatkozású öröklés esetében, amennyiben a hagyatéki javak ennek az említett tagállamnak a területén találhatóak, vagy amennyiben az öröktaggyó ugyanezen tagállam állampolgárságával rendelkezett.”

A tagállamok közjegyzői kamaráiban tevékenykedő közjegyzők a hagyatéki eljárással kapcsolatosan különös figyelemmel követik az előzetes döntéshozatali kérelmek esetén meghozott döntéseket, és azok jogi következményeit firtatják a belső joggal kapcsolatosan.¹¹ Számos vitatható kérdés merült fel a gyakorlatban, amely elbizonytalanítja azokat a közjegyzőket, akik a hagyatéki eljárások során nemzetközi (külföldi elemmel rendelkező) magánjogi vonatkozású helyzettel állnak szemben. A 650/2012/EU-rendelet egységes alkalmazásának megvalósulása valószínűleg még időbe kerül.

Talán még nehezebb helyzetbe kerülnek azok az örökösök, akik az Európai Unión kívüli örökösödési eljárásba fognak ütközni, mert az alkalmazandó külföldi jog tartalmának bizonyítása komoly nehézségeket fog eredményezni, és egyben késleltetni fogja a hagyatéki eljárás befejezését.¹² Az új román Polgári törvénykönyv VII. könyve, amely a nemzetközi magánjogi rendelkezéseket tartalmazza, az I. cím 2562. cikkében erre már kitér, de a norma alkalmazása a gyakorlatban valószínűleg számos kérdést fog majd eredményezni.

4. Következtetések

Általánosan elfogadott az a tény, hogy az Európai Unió tagállamaiban tevékenykedő hatóságok számára az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről hiánypótló rendelkezés és szükségessége megkérdőjelezhetetlen. A tagállamokban élő állampolgárok életvitele egyre inkább igényli az ilyen jellegű rendelkezések államok közötti összehangolását. Nagyon komplex a jogi kérdések megoldása, és nem fog könnyen megtörténni.

A rendelet számos nehézség elé állítja főleg a közjegyzőket, mert többnyire őket éri megkeresés az örökösödési eljárások lebonyolításával kapcsolatban, de a bíróságok sincsenek könnyebb helyzetben. Munkájukat megnehezíti a tagállamok közötti eltérő

¹¹ Decizia Curții de Justiție a Uniunii Europene în Cauza C-20/17 și impactul acesteia asupra eliberării de către notari a certificatelor interne de moștenitori, în baza Legii nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale. Buletinul notarilor publici, nr. 2018/3 (XXII). 49–54.

¹² Punct de vedere cu privire la o succesiune cu element de extraneitate. Activitatea Uniunii – Supliment al Buletinului Notarilor Publici, 2019/5. 106.

jogrend, amely az általuk kiadott öröklési bizonyítvány más tagállamban való alkalmazása és felhasználása körül jogi bonyodalmakat eredményezhet.

Továbbá szükségessé válik egy olyan európai online rendszer kidolgozása, amely lehetőséget ad majd arra, hogy bármely tagállamban kiadott végrendeleti irat esetében egy másik tagállamban az örökösödési eljárását végző hatóság azonnal megállapíthassa érvényességét, vagy bármilyen más információval segítse a bizonyítvány kiállítóját. Ezekre az online európai nyilvántartásokra még valószínűleg várunk kell, bár ezek létezése felgyorsítaná az esetek megoldását.

A rendelet felülvizsgálata ilyen szempontból egyértelműen szükségessé fog válni, és további kiegészítések, módosítások fogják orvosolni az időközben jelzett gyakorlati problémákat. Az uniós állampolgárok határokon átvélő gazdasági tevékenysége idővel bonyolultabb jogi helyzeteket fog eredményezni, ezért előreláthatóan a rendelet is dinamikusan kell majd kövesse az ilyen jellegű változások szabályozását, ami természetesen a tagállamok belső jogában is változásokat fog eredményezni.

Irodalomjegyzék

1. 1329/2014/EU-bizottsági végrehajtási rendelet.
2. 2001. évi 10. törvény az 1945. március 6–1989. december 22. között államosított ingatlanok jogállásáról.
3. 2016. évi 206. törvény.
4. Az Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU-rendelete az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról és alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről.
5. Gabriel BOROI, Liviu STĂNCIULESCU: *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod Civil*, Hamangiu, Bukarest, 2012.
6. DEAK Francisc: *Tratat de drept succesoral*, Universul Juridic, Bukarest, 2002.
7. Decizia Curții de Justiție a Uniunii Europene în Cauza C-20/17 și impactul acesteia asupra eliberării de către notari a certificatelor interne de moștenitori, în baza Legii nr. 36/1995 a notarilor publici și a activității notariale. Buletinul notarilor publici. 2018/3 (XXII).
8. Európai Bíróság előzetes döntéshozatali kérelem C-20/17. sz. ügyben hozott ítélete.
9. Európai Bíróság előzetes döntéshozatali kérelem C-658-17. sz. ügyben hozott ítélete.
10. <https://www.sintact.ro/#/jurisprudence/534063848/1/sentinta-civila-nr-3034-2019-din-01-oct-2019-tribunalul-bucuresti-plangere-impotriva-incheierii> (letöltés ideje: 2021. 07. 25.)
11. Rodica Narcisa PETRESCU: *Drept administrativ*, Hamangiu, Bukarest, 2009.
12. Dan Andrei POPESCU: *Din nou despre rezerva succesorală. Privire din perspectiva dreptului internațional privat*, Buletinul Notarilor Publici, 2018/2. (XXII).
13. Punct de vedere cu privire la o succesiune cu element de extraneitate. Activitatea Uniunii – Supliment al Buletinului Notarilor Publici, 2019/5.

14. Punct de vedere cu privire la suplimentarea masei succesoriale cu un imobil, asupra căruia dreptul de proprietate al defunctei este probat exclusiv printr-o hotărâre judecătorească de partaj, cu efect declarativ în raport de data pronunțării sale. *Activitatea Uniunii – Supliment al Buletinului Notarilor Publici*, 2019/6.
15. SZÉKELY János: *Román polgári eljárásjog – második, bővített és kiegészített kiadás*, Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár, 2018.
16. SZTRANYICZKI Szilárd: *Román polgári jog. Dologi jogok*, Forum Iuris Kiadó, Kolozsvár, 2019.
17. VERESS Emőd, SZÉKELY János: *Drept Civil. Moștenirea. Liberalitățile. Ediția a II-a*, C.H. Beck Bukarest, 2020.
18. VERESS Emőd: *Drept administrativ: organizarea administrației publice*, Status Kiadó, Csíkszereda, 2010.

| **BENKE JÓZSEF**

A méltányosság fogalma, funkciója és rendszertani elhelyezése a magyar magánjog általános elvei körében¹

„A társasélelet igazság ösvényén vezetni kívánván,
ezen czéllját a törvény soha el nem érné,
ha csak arrul határozott volna, mi kié legyen [...]”
FRANK Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*²

On Equity's Notion, Function and Systematic Collocation Among the General Principles of Hungarian Private Law

Abstract: The paper summarises the sources, functions and species (types) of Hungarian private law's general principles. It emphasises that the non-legal basis thereof consists in the Common European Cultural Heritage (as Greek philosophy, Roman law, Judeo-Christian religious tradition, Humanism, Enlightenment). Thereafter, the contribution analyses the interdependence and mechanisms of action of the governing principles of Rule of Law and Justice. The study shows that, on the one hand, among homogeneous relationships and circumstances, Justice operates as the Rule of Law, while, in heterogeneity, it is the Equity, which performs the Rule of Law by means of correction of Justice: Both Justice and Equity guarantee the perpetuance of Rule of Law, which has a certain predominance according to the previous two principles. The article presents how these governing principles bind and oblige legislation, application of law and subjects of law (persons) as well. In a critical approach, the paper defines Equity as it is a governing principle of Hungarian private law obliging legislation and jurisdiction in different manners for guaranteeing Rule of Law by a correction of Justice through a one-sided preference resulting from judicial discretion based on statutory mandate for the purpose, on the one hand, of the shield those worthy of protection, and, on the other hand, in special and extraordinary cases, in order to grant derogations from the general norm within the very provisions of certain regulations.

Keywords: the sources, functions and different species (types) of Hungarian private law's general principles; the governing principles of Rule of Law, Justice and Equity, and correlation thereof; the conceptual elements, mechanisms of action and institutional goals of Equity

¹ A tanulmány a 2019-ben megjelent monográfiám e tárgyú fejezetének átdolgozott változata. Ld. BENKE József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe: Ötéves az új magyar Polgári Törvénykönyv*, HVG Orac, Budapest, 2019, 63–79.

² Idézet helye: I. kötet, M. Kir. Egy. Ny., Buda, 1845, 1.

Összefoglaló: A tanulmány összefoglalja a magyar magánjog általános elveinek típusait, forrásait és funkcióit. Hangsúlyozza, hogy az elvek eszmei forrásai az európai szellemi örökség vívmányai (görög filozófia, római jog, zsidó-keresztény vallási hagyomány, humanizmus, felvilágosodás). Elemzi a jogbiztonság és az igazságosság vezéreszméjének érvényesülését és összefüggéseit. Kimutatja, hogy az igazságosság a homogenitásban, a méltányosság a heterogenitásban érvényesülő jogbiztonság, vagyis a jogbiztonság garanciája mind az igazságosság, mind pedig az ezt korrigáló méltányosság, melynek nyomán a jogállamban a legfőbb a jogbiztonság. Vizsgálja a három vezéreszméből a jogalkotóra, a jogalkalmazóra és a jogalanyokra háruló kötttségeket. Definiálja a méltányosság fogalmát: a méltányosság a magánjognak a jogalkotóra és a jogalkalmazóra vonatkozó olyan vezéreszméje, amely annak révén garantálja a jogbiztonságot, hogy a jogalkalmazói igazságosság vezéreszméjét a törvényes felhatalmazáson alapuló bírói mérlegelésből fakadó egyoldalú kedvezés révén korrigálja abból a célból, hogy az oltalomra érdemeseket megóvja, s hogy a rendkívüli egyedi vonásokkal rendelkező esetekben az általános normától szabályozott keretek között eltérést engedjen.

Kulcsszavak: a magyar magánjog általános elvei; a jogbiztonság, az igazságosság és a méltányosság vezéreszméje; a méltányosság fogalmi elemei, hatásmechanizmusa és céljai

1. Az általános fogalmi keretéről bevezetés gyanánt

1. „*Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.*” Vagyis: „A törvények ismerete nem pusztán szavaiknak, hanem értelmüknek és céljuknak a tudása” – vallotta a római jogtudomány ún. érett klasszikus korszakának vezető prokuliánus jogtudósa, Publius Iuventius Celsus (Kr. u. II. sz.) digesztái 26. könyvében (D. 1,3,17). Megállapítása kétségtelenül igaz napjaink jogpozitivistá beállítottságú jogéletére nézve is. Van-e más jogág, mely természeténél fogva annyira magától értetődően eszmei, mint a magánjog? A magánjog, amely az emberi létezés teljességét átfogja, s azon túl is mutat: legfontosabb életviszonyaink különleges és hétköznapi, egyedi és általános eseményeit fogantatásunktól halálunk utánig átöleli. A társadalom életében betöltött grandiózus szerepe megköveteli, hogy önmagán túl lépve mintegy az örökkévalósághoz szóljon. Sajátos létcélja betöltéséhez, időtállósága biztosításához tehát – értelemszerűen – elengedhetetlen, hogy szellemi alapját civilizációnk örök eszményeiből merítse. Ebből az is következik, hogy a magyar magánjog általános elvei kizárólag erényetikai paradigmában értelmezhetők helyesen, melynek folytán az elvek tartalmának megállapításakor nem tagadható meg az Abszolútumból fakadó objektív „Jó” létezése – máskéülben Jean-Paul Sartre Oresztészével szólva mondhatnánk: „*et il n’y a plus rien eu au ciel, ni Bien ni Mal, ni personne pour me donner des ordres.*”³ „*A jogszabályokból összesűrűsödő jogrend fölött ott lebeg még az erkölcs szabályaiból folyó magasabb jogrend*” – írta az Mtj. elkészültét ünnepelve 1928 őszén Beck Salamon.⁴ Megállapítása összecseng a német *Reichsgericht* néhány évtizeddel korábban, még a BGB hatálybalépése előtt kialakult gyakorlatában elismert

³ Oresztész kiáltja Jupiternek *Sartre* drámája III. felvonásának 2. jelenetében. Lásd SARTRE, Jean-Paul: *Huis clos suivie de Les mouches*, Gallimard, Paris, 1947, 236.

⁴ BECK Salamon: *Jog és igazság viaskodása*, Polgári Jog (régí folyama) 1928, 4/8, 157–162, idézet: 161.

ténnyel, amely szerint léteznek „*Rechtsätze höherer Ordnung*”.⁵ Miskolczi Bodnár Péter napjainkban kifejtett, aligha vitatható álláspontja szerint: „*A fenntartható fejlődés gazdasági gondolata is a morális normák iránti igényt erősíti. Reménykedhetünk abban, hogy a termelés és a profit minden áron való növelésével szemben más megfontolások hosszú évek elteltével a gazdasági és üzleti élet szerves részévé válhatnak.*”⁶

2. A magánjog általános elveinek meghatározása során a következő előzetes kérdést kell megválaszolni: Vajon azonosak-e a magánjog általános elvei a Ptk. bevezető rendelkezései körében szabályozott alapelveivel? A válasz egyértelmű: nem. A magánjog általános elvei sokkal bővebbek a Ptk. alapelveinél, és magukba foglalják azokat is. További kérdés, ha a magánjog általános elvei számukat és tartalmukat tekintve lényegesen szélesebb körűek a Ptk. alapelveinél, akkor mi a forrása azoknak az általános elveknek, amelyek nem a törvény szavából fakadnak? A magyar magánjog általános elveinek *elsődleges eszmei forrásai* jogtechnikai értelemben íratlan kútfők, az európai gondolkodás több évezredes történetében megtalálható eszmetörténeti komplexumok. *Elsődlegességük* azt jelenti, hogy maguk más forrásokból nem táplálkoztak, hanem a kronologikus rendben, a megújulás során egymásra épülve bontakoztak ki, egymásnak szolgáltak eszmei talapzatul. *Normativitásukat*, ha utóbb kodifikáltattak is, nem elsősorban a kihirdetett jogszabály erejéből, hanem a gondolkodó és érző ember – mint a polgári jogi normarendszer megalkotója és egyben alanya s végső célja – benső világának kivetülésre is képes tényezőiből nyerik, amelyeket az egyén olyan belső meggyőződésből követ, amely akár ösztönös, akár tudatos értékelfogadásból következik (*iustum quia iustum*), s nem csupán az állam által alkotott jogszabály mögött rejlő kényszermonopóliumtól való félelemből (*iustum quia iussum*) fakad.

A magyar magánjog általános elveinek *elsődleges eszmei forrásai* összefoglalóan az *európai szellemi örökség*⁷ fogalmával írhatók le, amelynek elemei: a *görög filozófia*, a *római jog*, a *zsidó-keresztény vallási hagyomány*, valamint a *humanizmus* és a *felvilágosodás* vívmányai-ból mindaz, ami az első hárommal oly értelemben *harmonizál*, hogy nélkülözi az ember helytelen értékeléséből fakadó, szélsőséges individualizmust, ill. – ellenkezőleg – a szélsőséges kollektívizmust.⁸ Ezt az alapvető, az európai közbeszéd legmagasabb szintjein

⁵ Lásd pl. RG, 08. 03. 1897 – VI 438/96, Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen (RGZ) 39, 385; vö. Walter SIMONS: *Reichsverfassung und Rechtsprechung*, Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 1926, 81/3, 385–409.

⁶ MISKOLCZI BODNÁR Péter: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. A tisztesség követelménye és a tisztességtelenség polgári jogi tilalma = Az üzleti jog egyes modern kihívásai*, szerk. SZUCHY Róbert [=Acta Carolensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum, 2017/18.] 13–111, idézet: 17. Lásd még: TARNÓCZI Tibor, FENYVES Veronika, BÁCS Zoltán, BÖCSKEI Elvira: *Versenyképesség és gazdasági etika. Vállalati teljesítmény elemzése panel regresszióval*, Polgári Szemle, 2015, 11/4–6, 104–113; TOLNAI Ágnes: *A versenyképesség növelésének etikai korlátai*, Polgári Szemle, 2015, 11/4–6, 68–75.

⁷ Az értéktartalmak hatásmechanizmusukat tekintve a római jog európai jogi gondolkodásra kifejtett hatásával rokonítható, mellyel kapcsolatban *Jhering Geist* című nagy művének második kiadása előszavában írt szavai igen találóak: „*Mein Augenmerk ist nicht das römische, sondern das Recht, erforscht und veranschaulicht am römischen, m. a. W. meine Aufgabe ist mehr rechtsphilosophischer und dogmatischer Art als rechtshistorischer [...]*”. Lásd Rudolph von JHERING: *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, 2. Aufl. Teil I, Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1866, IX.

⁸ Henri de LUBAC: *Le Drame de l’humanisme athée*, Editions Spes, Paris, 1963, 8–9, és *passim*; LUKÁCS György: *Az ész trónfosztása*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 238–240; Gabriel MARCEL: *L’Homme*

bő fél évszázada revelálódó⁹ tételt szükségszerű axiómaként kezelni, jóllehet az európai magánjogtudomány annak helyes voltát világosan igazolta.¹⁰ A közös európai civilizáció örök eszményei minden emberben – legyen bár jogtudós, jogalkotó, jogalkalmazó vagy jogalany –, ha sokszor öntudatlanul is, mozgósító vagy visszatartó tényezőként, mintegy ösztönszerűleg minden bizonnyal ott működnek (vö. Grosschmid¹¹). E források elfogadása grosschmid-i értelemben „*kulturplanetizmus*”: a nemzet közvetlenül merít az európai kultúra ősforrásából, és az így nyert szellemi értéket átformálja, átgyúrja a maga képére. Ez nem „*kultúrszatellitizmus*”, hiszen nem az idegen nemzetek jogintézményeinek egyszerű lemásolásáról, változatlan alakban való puszta átvételéről van szó.¹²

A magyar magánjog általános elveinek *másodlagos eszmei* forrásai egyfelől a magyar magánjogi gondolkodás és tudomány hagyományai, amelyek az európai magánjogi gondolkodás értékeit kritikai élel tartották szem előtt, másfelől a társadalmi közmegegyezésen alapuló, etikai meghatározottságú és jogi relevanciájú szokások¹³ (vö. Mtj. 6–7. §¹⁴), így a szokásjog,¹⁵

problématique, Aubier, Paris 1955, *passim*; VI. PÁL PÁPA *Populorum progressio kezdetű enciklikája* (Roma 1967; ford. DÉR Katalin) 42. pont és *passim* (forrása: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=462>); SZABÓ Ferenc: *Az ember és világa*, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest, 2011, 23–77.

⁹ Ld. Theodor HEUSS: *Reden an die Jugend*, Wunderlich, Tübingen, 1956, 32; XVI. Benedek pápa beszéde 2011. szeptember 22-én a német Bundestag előtt; forrása: <https://www.bundestag.de/parlament/geschichte/gastredner/benedict/rede-250244> (letöltés ideje: 2020. 11. 17.)]

¹⁰ Helyszűke miatt az igen számos alapmű hivatkozását ld. BENKE: *i. m.*, 34–35. 57. lábj.

¹¹ Zsögöd Benő 21 évesen (1873) a kötelesrésről írt, Sztrokay-díjas tanulmányának egy részlete szerint: „[...] a római jog [és ...] nemzeti jogunk [...] odvas fa [...], melynek csak helyel-közzel virul még ágain az élet ereje. De ime körülöttünk zajong a jogélet, melynek ezer meg ezer magánjogi kérdését sem római, sem nemzeti jog nem intézi, hanem intézi bizonyos jogi öntudat, mely legelső sorban viszonyaink természetén indul. Vannak, kikben ez az öntudat a római jogra, vannak, kikben nemzeti jogunkra, sokakban az osztrák törvényre támaszkodik inkább, de senki keresetet, itéletet a római, nemzeti, sőt az osztrák jogra is alig bír, hogy meg ne kérdeznék ez öntudat sugalmát, mely számtalan jogintéző emberünkben él, ki római jogot s a nemzet jogot hírből ösmeri talán.” Lásd: ZSÖGÖD Benő: *Magánjogi tanulmányok*. I. kötet, Politzer, Budapest, 1901, 315–524; idézi LESZKOVEN László: *Válogatás magánjogi irodalmunk gyöngyszemeiből = Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.*, szerk. JUHÁSZ Ágnes, Novotni, Miskolc, 2013, 113–116; 113.

¹² Idézi ZALÁN Kornél: *Grosschmid és a régi magyar magánjog*, Jogtudományi Közlöny (régii folyam), 1931, 66/26, 225.

¹³ Frank Ignác szerint: „szokásnak a Törvénytudományban nevezzük az igazságnak olyan szabályait, melyek a követők megegyező, de csak tettekben nyilatkozó véleményéből eredtek”. Lásd: FRANK: *i. m.*, 21.

¹⁴ Ld. 6. §: „Oly jogi kérdésben, amelyet törvény nem rendez, a bíróság a hazai jog szellemének, a jog általános elveinek és a tudomány megállapításainak figyelembevételével határoz.” 7. §: „Törvény alatt e törvénykönyvben a törvényerejű szokást és egyéb jogszabályt is érteni kell, hacsak a rendelkezésből más nem következik.” (Kiem. tőlem.)

¹⁵ Schwarz Gusztáv 1893-ban, a magyar magánjog tényleges kodifikációs folyamatának megkezdésekor mondotta: „A bírói jog valóságos jogforrás, még pedig nemcsak felismerési forrása a már létező, rajta kívül fejlődött jognak, hanem valóságos jogteremtő forrás. [...] csakis a következetes jogmondás teremt jogot; de a gyakorlat e joga azután valóságos jog lesz. [...] ha a szokásjog ez alapon egyszer keletkezett, mégis csak megvan, [...] ereje az emberi természet pszichológiájában gyökerezik. [...] gyakorlati sulya a magyar magánjog szempontjából abban van, hogy élő magánjogunk fél existenciája az esetjogban rejlik. Az esetjogban él magánjogunk java része és az esetjogból rekonstruálandó.” Idézet: SCHWARZ Gusztáv: *Magánjogunk felépítése*, Magyar Jogászegyleti Ertekezések 1893, 8/10, 17–18, idézi HOMOKI-NAGY Mária: *A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére = Szokásjog és jogszokás*, szerk. NAGY Janka Teodóra [=Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2] I. kötet, PTE KPVK, Szekszárd, 2016, 165.

a (népi) jogszokás,¹⁶ a kereskedelmi szokás stb. A szekunder források visszavezethetők a primer kútfőkre, nem önállóak, jogforrási funkciójuk – szemben a primerekkel – nagyobbrészt csupán közvetítő jellegű. Szemben a magánjog-tudományi gondolkodás eredményeivel, a szokások érvényesülése az általános magánjogi elvek tartalmának alakítása körében rendkívül kivételes, a szokások hatást tipikusan az egyes konkrét jogintézmények (pl. özvegyi jog, ági öröklés, általános gyermektartási kötelezettség, telki szolgálat, erdőbirtokosság, hegyközség) tartalmára korlátozott módon fejtenek ki.

Mindezek mellett a magánjog általános elveinek *kodifikált* kútfői: a magyar alkotmányosság, azaz Magyarország Alaptörvénye és alkotmányos rendje, továbbá a hazánk nemzetközi kapcsolatait meghatározó nemzetközi egyezmények és az európai integráció (Európai Unió) jogának bizonyos elemei is.

3. A magánjog általános elveinek *közös funkciója*, hogy áthassák a magánjog egészét, továbbá, hogy az örök eszmények mentén a társadalom célkitűzéseinek, jogpolitikájának állandó irányvonalát és főbb tendenciáit kijelölve¹⁷ kössék részben a jogalkotó kezét, de átfogóan vezessék a jogalkalmazó gondolkodását, értelmezési kereteket, zsinórmértékeket adva a bíróság, a hatóság, valamint a jogalanyok, ill. – egyesek szerint¹⁸ – a jogtudomány kezébe.¹⁹

4. Az *általános elvek fajai* az egyes elvek eltérő eredete és különböző hatásmechanizmusa alapján oszthatók fel csoportokra:²⁰

– Az *alapintézmények* a magánjog alappillérei, a magánjogi szabadságok kifejeződései, a magánautonómia garanciái: a polgári jogegyenlőség, az egyén személyi és

¹⁶ Lásd pl. TAGÁNYI Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1919; PAPP László: *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához*, Néptudományi Intézet, Budapest, 1948; BÓNIS György: *Magyar jogi néphagyományok*, Magyar Szemle, 1939. június, 121.: „Az élő jog birodalmának nemcsak olyan előkelő lakói vannak, mint a törvény, a rendelet vagy a bírói ítélet. A tételes jog és a hivatalos szokásjog rétegén túl is van egy szabálycsoport, amelyet maga a nép tart fenn és vall magára kötelezőnek. Ez a csoport, mondhatnók jogrendszer, rendkívül szívós, mert a legjobb esetben megtűrt kiségitő a hatalom joga mellett, de sokszor annak kifejezett tilalma ellenére is él tovább. Ha egy jogelv be tud jutni ebbe a kevésbé előkelő körbe, megállotta az élet próbáját, pedig ezen sokszor a legjobb törvények is elbuknak.” Napjainkban NAGY Janka Teodóra és HOMOKI-NAGY Mária munkái mellett különösen a PTE–ELTE–SZTE egyetemközi *Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* kiadványai emelendők ki (www.jogineprajz.hu).

¹⁷ Mások mellett pl. NOVOTNI Zoltán: *Polgári jog I. Általános rész*, NME ÁJK, Miskolc, 1991, 33.

¹⁸ BÍRÓ György, LENKOVICS Barnabás: *Új magyar polgári jog I. Általános tanok és személyek joga*, Novotni, Miskolc, 2013, 55.

¹⁹ BENEDEK Károly: *A polgári jog legfontosabb alapelvei*, Jogtudományi Közlöny, 1964, 19/12, 633–640, 633; NOVOTNI: *i. m.*, 33; LESZKOVEN László: *A polgári jog alapelvei = Civilisztika I*, szerk. BARZÓ Tímea, PAPP Tekla, Dialóg Campus, Budapest, 2018, 23–46, 42.

²⁰ A szakirodalomban nincs egyetértés abban a vonatkozásban, hogy a nem kodifikált jelenségek elismerhetők-e egyáltalán valamiféle általános elvként, továbbá abban sem, hogy melyek ismerhetők el, melyek nem, végül abban sem, hogy milyen elnevezések alkalmazandók az egyes elvszerű jelenségekre (pl. kodifikált és tudományos alapelvek, avagy alapintézmények, generálkauzulák, vezérmotívumok). Az e klasszifikációban felsorolt „elvtípusok” és „elvfajok” mellett az 1959. évi Ptk. miniszteri indokolása is használja pl. az „*alapelvszerű rendelkezések*” elnevezést (25. o.), ugyanakkor *Leszkoven* pl. – alkalmasint helyesen – kétli, hogy a 2013. évi kódex egyes könyveiben kifejezetten „*alapelv(ek)*”-ként kodifikált rendelkezések valójában alapelvek-e, nem inkább csupán *alapvető rendelkezések-e* [pl. 3:13. § (1) bek.; 5:112. § (1) bek.; 5:118. §]. Lásd LESZKOVEN, *i. m.*, 23. o. 4. lábja.

- vagyoni önrendelkezési szabadsága, a szerzett jogok védelme, a társadalmi ön-szerveződés szabadsága és bizonyos körben a nyilvánosság elve.
- Az *alapvető elveket* a Ptk. bevezető rendelkezései tartalmazzák, ezek a kódex egészét átható, annak egyes jogszabályai értelmezését elősegítő, általános jelentőségű elvek, amelyek funkciójuk, céljuk és működésük alapján igen eltérőek:
 - a *Ptk. hatályára vonatkozó szabály* (1:1. §);
 - a *Ptk. alapelvei*: az értelmezési alapelv (1:2. §), a jóhiszeműség és tisztesség elve (1:3. §), az elvárható magatartás elve (1:4. §), a joggal való visszaélés tilalma (1:5. §), a bírói út szabálya (1:6. §), valamint az alanyi jogok szabad gyakorlásának immanens, az 1:3–5. §§-beli korlátozó alapelvekből felismerhető elve;
 - az *általános jelentőségű, konkrét tényállások* jórészt általános magánjogi tilalmak: a *venire contra factum proprium* tilalma [1:3. § (2) bek.], a *nemo suam turpitudinem allegans auditur* elve [1:4. § (2) bek.], a felróhatóságra való kölcsönös hivatkozás joga [1:4. § (3) bek.] és a jogszabály által megkívánt jognyilatkozat visszaélésszerű megtagadásának tilalma [1:5. § (2) bek.].
 - Végül a *vezéreszmék*²¹ az általános jogrendnek a magánjogban is érvényesülő, mind a jogalkotót, mind a jogalkalmazót kötő, a történelmi léptékű jogi közmegegyezés és szokás alapján kialakított főcéljai: az érdekpreferencia-képzésen alapuló szabályozás, a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerinti szabályozás, az objektív észszerűség követelménye, valamint a jogbiztonság és annak garanciái, vagyis az igazságosság és – mint a jogalkalmazói igazságosság jogalkotáson alapuló korrekciója – a méltányosság.

2. A konkrét fogalmi keretek: jogbiztonság és igazságosság

E tanulmány rövid válaszokat kíván adni bonyolult megítélésű jogtudományi és eszmetörténeti kérdésekre. A jogbiztonság, az igazságosság és a méltányosság fogalmával évezredek óta az emberiség legnagyobb gondolkodói foglalkoztak, és e tevékenységük eredményeképpen komplex nézetrendszerek alakultak ki. A jogbiztonság, igazságosság, méltányosság gondolkodó ember általi összetett vizsgálatára vonatkozó igény kialakulása előfeltételezi az államilag szervezett társadalmak és az ezzel szükségképpen együtt járó jogi normarendszerek létrejöttét. Míg azonban az igazságosság és méltányosság „ősi”, már az ókori filozófia, ill. politikai és jogi gondolkodás homlokterében álló fogalom, addig a jogbiztonság kategóriája eszmetörténetileg az ún. modern kor „terméke”.

A három vezéreszme összefüggésének rövid sémája álláspontom szerint a következő: az *igazságosság a homogenitásban, a méltányosság a heterogenitásban érvényesülő jogbiztonság*. Ennek megfelelően a jogbiztonság, az igazságosság és a méltányosság között

²¹ Lényegében formális kérdés, hogy a „vezérmotívumok”-nak nevezett, eredetileg Szladits Károlytól származó „irányító eszmék” kategóriájának megnevezését célszerű megváltoztatni a „vezéreszme” kifejezésre. Ez ugyanis egyfelől nem cseng oly idegenül, mint a latino–germanizmusnak ható „motívum”, másfelől nem hat olyan régiesnek sem, mint az „irányító eszme” elnevezés.

rangsor tételeződik, mely úgy értelmezendő, hogy a jogbiztonság garanciája az igazságosság, melynek korrekciója a méltányosság, így az maga is igazságosságra vezet, ekként ugyancsak a jogbiztonságot szolgálja. A jogállamban tehát a három érték közül a legfőbb a jogbiztonság.²²

Érdeemes ugyanakkor mintegy történelmi ellenpéldaként Gustav Radbruch *Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog* című, a XX. századi német történelem legsötétebb korszakát követő évben megjelent cikkének híres tézisére (*Radbruchsche Formel*) is utalni:

„[...] a pozitív, írott szabályban rögzített, a hatalom által biztosított jog akkor is elsőbbséget élvez, ha tartalmilag igazságtalan és célszerűtlen. Akkor azonban, ha a tételes jognak az igazságossággal való ellentéte már elviselhetetlen mértékűvé válik, azt jogtalanak kell tekinteni, s ilyenkor a törvénynek mint igazságtalan jognak az igazságosság előtt meg kell hajolnia. Nem lehetséges pontos határvonalat húzni a törvényes jogtalanság és a jogtalan tartalom ellenére még hatályos törvény közé, [...] azonban ott, ahol nincs törekvés az igazságosság magvát alkotó egyenlőség biztosítására, ott a törvény nemcsak helytelen jog, hanem egyáltalán jog mivolta is hiányzik. [...] a tételes jog értelme] az igazságosság szolgálata”.²³

2.1. A jogbiztonság vezéreszméje

1. A jogbiztonság a jogállam garanciája. A jogállam a XIX. század elejére visszavezethető szakkifejezés, amely a német dogmatika „*Rechtsstaat*” (Carl T. Welcker, Robert von Mohl)²⁴ és az angolszász jogi-politikai gondolkodás „*Rule of Law*” (John Locke, Albert Venn Dicey) fogalmán alapul.²⁵ Az a gondolat ugyanakkor, hogy az államilag szervezett társadalomban a jog uralkodjék, ne pedig egy-egy önmagát kiválasztó, kiválasztató személy, testület vagy társadalmi réteg, *Arisztotelészre* megy vissza: „τὸν ἄγα νόμον ἀρχεῖν αἰρετώτερον μᾶλλον ἢ τῶν πολιτῶν ἓνα τινά” (*Politika* III. 1287a. 18–20²⁶), vagyis: „*inkább a tör-*

²² Vö. 9/1992. (I. 30.) AB határozat V. 4. pont; 11/1992. (III. 5.) AB határozat III. 5. pont. Vö. LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 1998, 130–133; BESSÉNYÓ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2003, 30–31.

²³ GUSTAV RADBRUCH: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*, Süddeutsche Juristenzeitung 1946, 1/5, 105–108, 107.

²⁴ ERNST-WOLFGANG BÖCKENFÖRDE: *Rechtsstaat = Historisches Wörterbuch der Philosophie*, szerk. Joachim RITTER, Karlfried GRÜNDER, Vol. 8, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1992, 332–34, idézi JAKAB András: *Jogállamiság és terrorfenyegetés. Az alkotmány normativitásának és az életmentő kényszer megengedhetőségének kérdése = A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös*, szerk. FEKETE Balázs, HORVÁTHY Balázs, KREISZ Brigitta, HVG-Orac, Budapest, 2014, 240–263; 243–244.

²⁵ ALBERT VENN DICEY: *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution*. 2. kiadás, Macmillan, London, 1886. Lásd még JOHN PHILIP REID: *Rule of Law. The Jurisprudence of Liberty in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Northern Illinois University Press, 2004); GIANLUIGI PALOMBELLA, NEIL WALKER (szerk.), *Relocating the Rule of Law*, Hart, Oxford, 2009. A fogalom tágabb értelméhez lásd JOSEPH RAZ: *The Rule of Law and its Virtue = The Authority of Law*, szerk. JOSEPH RAZ, Clarendon, Oxford, 1979, 210–229. Újabban lásd TOM BINGHAM: *The Rule of Law*, Penguin, London et al., 2010.

²⁶ Latinul: „*legem ergo principari eligibilis magis quam civium unum aliquem*” Lásd ARISTOTELIS *Politicorum libri octo*. Translat. Guilelmi de MOERBEKA, Teubner, Lipsiae, 1872, 228.

vényt kell vezetőül választani, mint bárkit is egymagát a polgárok közül” (ford.: Szabó Miklós²⁷). Az alábbi fejtegetések ugyan jogágtól függetlenek és általánosak, azonban megfelelően alkalmazandók a magánjog esetében is mind a jogalkotóra és a jogalkalmazóra, mind az egyes jogalanyokra.

A jogbiztonság fogalmának van valami időtálló és a történelem folyamatában átmenetileg uralkodó ideológiáktól független karaktere. Így pl. Peschka Vilmos²⁸ hegelianus-marxista alapokon álló, 1981-ben megjelent dolgozata szerint a jog egyik alapvető értéke annak biztonsága, amelynek elemei a jog kalkulálhatósága és általános megvalósulása mellett annak megismerhetősége, áttekinthetősége, bizonyossága.

A magyar Alkotmánybíróság „[...] az Alaptörvény hatálybalépése után is fenntartotta azon korábbi értelmezését, mely szerint a jogbiztonság önmagában nem alapjog, így az Alaptörvény B) cikk (1) bek. sérelmére alkotmányjogi panaszt csak kivételes esetben, a visszaható hatályú jogalkotás tilalma és a felkészülési idő hiánya esetén lehet alapítani”.²⁹ Továbbá: „A jogállamiság egyik legfontosabb alkotóeleme a jogbiztonság, amely egyebek között megköveteli, hogy a jogalanyoknak meglegyen a tényleges lehetőségük arra, hogy magatartásukat a jog előírásaihoz tudják igazítani, ennek érdekében a jogszabályok a kihirdetésüket megelőző időre nézve ne állapítsanak meg kötelezettséget, illetőleg valamely magatartást visszamenőleges hatállyal ne minősítsenek jogellenesnek.”³⁰

2. A jogbiztonság egyformán jogalkotási és jogalkalmazási követelmény, de annak címzettje, alanya – vagyis élvezője, de egyben kötelezettje – a jogalany is. A jogbiztonság megnyilvánulásai a címzetteknek (jogalkotó, jogalkalmazó, jogalany) megfelelően háromfélék:

A jogalkotó esetében jogbiztonság az, ha a jogi norma a megszabott rendben keletkezik, tartalma megismerhető, következménye észszerűen kiszámítható (további megnyilvánulása a jogbiztonságnak pl. a visszaható hatály tilalma). A jogalkotásról szóló 2010. évi CXIII. törvény (Jat.) határozza meg a jogbiztonság vezéreszméje által a jogalkotóval szemben támasztott egyes követelményeket, így a norma megismerhetőségét és kiszámíthatóságát, valamint a visszaható hatály tilalmának elvét [a jogalkotás alapvető követelményeihez ld. a Jat. 2. §-át; ill. vö. 9/1992. (III. 5.) AB határozat]. Már Szladits Károly kiemelte: alapvető jelentőségű, hogy „a magánjogban a lehetőség szerint kerülni kell az alkalmi törvényhozást, a törvényhozási túltermelést: a jogélet agyonszabályozását és túlterhelését aprólékos szabályokkal, valamint a jogszabályok sűrű váltogatását”.³¹

A jogalkalmazó esetén a jogbiztonság a jogalkalmazás egysége, ill. a végrehajtás elkerülhetetlensége és egységessége. A jogalkalmazás egysége³² az eltérésre okot nem adó mértékig hasonló ügyekben, azonos és változatlan jogszabályok alapján hozott bírói és hatósági döntések egységességét jelenti. Legfőbb öre a Kúria, amely az alsóbb fokú

²⁷ Forrás: mek.oszk.hu/04900/04966/04966.rtf

²⁸ PESCHKA Vilmos: *Értékek és kategóriák a jogalkotásban*, Jogtudományi Közlöny 1981, 36/4, 239–247, 242–244.

²⁹ Lásd: 3268/2012. (X. 4.) AB végzés, Indokolás [14]–[17] pontjai, 3323/2012. (XI. 12.) AB végzés, Indokolás [9] pontja. Idézi: 18/2018. (XI. 12.) AB határozat, Indokolás [19] pontja.

³⁰ Lásd: 7/2016. (IV. 6.) AB határozat, Indokolás [18] pontja. Idézi: 18/2018. (XI. 12.) AB határozat, Indokolás [22] pontja.

³¹ Idézet: SZLADITS Károly: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya = Magyar magánjog*, szerk. SZLADITS Károly, I. kötet, Általános rész, Személyi jog, Grill, Budapest, 1941 (repr.), 5–120, 44.

³² Vö. SZLADITS: *i. m.*, 44.

bíróságokra nézve kötelező jogegységi határozatokat hoz (Alapt. 25. cikk). Azzal, hogy az Alkotmánybíróság úgy látta, a „normaként viselkedő” jogegységi határozatok alap-törvény-ellenességének vizsgálatára is hatásköre van,³³ valamint az alkotmányjogi panasz bevezetésével³⁴ a bírósági jogalkalmazás egységének alakulása terén immár az Alkotmánybírósággal is hangsúlyozottan számolni kell. A jogbiztonság másik jogalkalmazói megnyilvánulása a jogalkalmazói döntés végrehajtásának elkerülhetetlensége és a végrehajtás egységessége. „Az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult.” [Alaptörvény C. cikk (3) bek.]. Ez az állami kényszermonopólium.

Végül a *jogalanyok* esetében a jogbiztonság „arca” az önkéntes jogkövetés. A jog uralmának, a jogbiztonság megvalósításának valójában a legfontosabb biztosítéka az állami kényszert is megelőzően az, hogy az adott norma címzettjeinek többsége belső meggyőződésből a normatív tartalom érvényesülését maga is önként elfogadja és elősegítse. Ez a jogkövetés, amelynek alapjául szolgáló belső meggyőződés háttérben többféle indok állhat. Így a norma észszerűsége, igazságossága és méltányossága, ekkor áll: „*iustum quia iustum*”, azaz: „parancsolt, hiszen igazságos”. Ilyen indok, motívum továbbá a konkrét normakövetés megtagadásának büntetőjogi, közigazgatási jogi és magánjogi szankciók alkalmazása útján történő megtorlásától való félelem. Utóbbi esetben a norma „*iustum quia iustum*”, vagyis: „igazságos, hiszen parancsolt”. Miként arra a Ptk. indokolása is rámutat, az *igények észszerű időn belüli mielőbbi érvényesítése* a felek részéről ugyancsak jogbiztonsági követelmény. Emiatt törölte a Ptk. az elévülés megszakítására vezető jogi tények közül [6:25. § (1) bek.] a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást, mert az nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő és az azzal járó jogbizonytalanság meghosszabbítására ösztönöz.

2.2. Az igazságosság mint a jogbiztonság garanciája

1. Az igazságosság mint filozófiai, teológiai és társadalomtudományi (jogtudományi, szociológiai stb.) fogalom számos eltérő szellemtörténeti paradigmában értelmezhető. Ez önmagában többféle igazságosság-fogalmat, -elméletet és -nézetrendszert eredményez. Például már Arisztotelész megkülönbözteti az igazságosságot, ha az a szülő és a gyermek, illetve ha az a polgárok közötti viszonyrendszerben merül fel (*Nikomakhoszi etika*=NE 1160a). A keresztény teológia isteni igazságossággal összefüggő, mérhetetlenül gazdag forrásbázisától eltekintve is az igazságosság fogalma Aquinói Szent Tamás – a kritikai irányzatok ellenére – örök érvényű klasszifikációja szerint is többretű. Az ún. törvényes igazságosság (*iustitia legalis*) az az erény, amely a közösség iránti kötelesség teljesítését jelenti (ST II-II q 58 a 5). Ezzel szemben az ún. különös, avagy részleges igazságosság (*iustitia particularis*) az egyes személyek iránt megnyilvánuló igazságosság,

³³ Lásd 42/2005. (XI. 14.) AB határozat.

³⁴ Lásd az Alkotmánybíróság és a Kúria közös szervezésében elvégzett kutatási projektum megjelent és megjelentetni tervezett tanulmány köteteit; pl. *Alkotmányjogi panasz – a hatásköri kérdések. Tanulmánykötet*. [=Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban, II. kötet], HVG-Orac, Budapest, 2019; *A bírói kezdeményezések gyakorlati tapasztalata. Tanulmánykötet*. [=Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban, IV. kötet], HVG-Orac, Budapest, 2019.

amelynek két további síkja van (ST II–II q 61 aa 1–2): a kölcsönös igazságosság (*iustitia commutativa*) és az (el)osztó igazságosság (*iustitia distributiva*).

Az „igaz”, „igazság”, „igazságos”, „igazságosság” szavak egyike sem jelenik meg a hatályos Ptk.-ban. Az „anyagi igazság” fogalma mint „a valóság jogi alteregója” – melynek antagonistája a „joglátszat” – itt nem játszik szerepet sem jogalkotási (fikció, nyilvántartási közhitelesség, jogos birtok, értékpapír, kereskedelmi forgalom, holtak nyilvánítt stb.), sem jogalkalmazási [pl. a tényállás-megállapítás (*subsumptio*), a vélelmek] értelemben.³⁵ Az Alaptörvény Preambuluma szerint ugyanakkor polgár és állam közös célja – egyebek mellett – az igazság kiteljesítése. Tekintettel az „igazságosság” fogalmának filozófiai, eszmetörténeti jelentőségére, absztraktsága magas fokára, sokrétű jelentésére, valamint a kodifikáció általi érintetlenségére, külső forrást kell keresni a tartalom helyes megragadásához. Ha elfogadtuk, hogy magánjogunk általános elveinek legfőbb forrása az *európai szellemi örökség*, akkor észszerűnek látszik megvizsgálni, mit tartott „igazságosság”-ról az antikvitás görög filozófiai és római jogi gondolkodása, a keresztény teológia, ill. a felvilágosodás angol és francia szellemi atyjai. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a régmúlt igazságok korunkra – hagyománytiszteltetből – történő kritikátlan alkalmazása anakronisztikus, s mint ilyen: tudománytalan.

2. Az *antikvitásban* a görög filozófia igazságosság-fogalma (*dikaioiszüné*) Homérosz „igazság” (*dikaion*) fogalmában gyökerezik (*Íliász* XVI, 541–542), és *proto-legális* (ősjogi, ill. jog előtti) kategória.³⁶ Az igazságosság a görögöknél – hasonlóan a keresztény teológiához – erényetikai paradigmában merül fel, mégpedig mind az egyén (sőt, itt: az istenek), mind az állam vonatkozásában akként, hogy igazságos az, ha mindenki megteszi a magáét, vagyis: ha mindenki a maga dolgával foglalkozik, a maga feladatát végzi el, nem tolakszik bele más személynek az övétől eltérő, különféle szféráiba. Platón *Az állam. Az igazságosságról* (*Politeia. Peri tón dikaion*) című művének 4. könyvében, s ugyanígy a sztoikusok – pl. Diogenész Laertiosz *Filozófusok életének és tanainak gyűjteményes összefoglalása* (*Philosophón bión kai dogmatón szünagóge*) című műve – négy ún. kardinális (sarkalatos) erényt említene. Ezek: az okosság (belátás), az erősség (bátorság), a mértékletesség és az igazságosság (4. könyv). Platón igazságosságtana az igazságosság emberi erényét az állam méreteire nagyítva határozza meg a „jó állam” mértékét. Arisztotelész szerint (NE 1129b–1130a) az igazságosság a legfőbb erény, hiszen nem önmagunkkal, hanem a másik emberrel kapcsolatos. Igazságosság-fogalma Ciceroéval és Ulpianuséval együtt erősen homogén.³⁷

³⁵ Túry Sándor szerint a *jogtudományt* leginkább a német *Begriffsjurisprudenz* dogmatizáló fogalomkonstrukciós eszközrendszere (pl. „a jogalkotó technikai jellegű szükség-hazugsága”, azaz a fikció) térítette le az igazság útjáról. Túry Sándor Kornél: *Igazságellenes tényezők a jogban (különös tekintettel a kereskedelmi jogra)* = *Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára*, Grill, Budapest, 1938, 179–318, különösen 182–195. A bírói jogfejlesztés, a hézagkitöltő analógia alkalmazása hatókörén túl a legfőbb iránytűnek a bírói „*igazságérzet*” véli, amely a pozitív jog hiányában a természeti jogelvekből („*natürliche Rechtsgrundsätze*”) táplálkozik. *Vö. uo.*, 256–260.

³⁶ Lásd pl. Michael GAGARIN, Paul WOODRUFF: *Early Greek Legal Thought = A History of the Philosophy of Law from the Ancient Greeks to the Scholastics*, szerk. Fred Dycus MILLER, Carrie-Ann BIONDI, 1. kiadás, Springer, Heidelberg et al., 2007, 7–34, különösen 9, 33.

³⁷ Wolfgang WALDSTEIN: *Zur juristischen Relevanz der Gerechtigkeit bei Aristoteles, Cicero und Ulpian = Der Gerechtigkeitsanspruch des Rechts. Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 65. Geburtstag*, szerk. Margarethe BECK-MANNAGETTA, Helmut BÖHM, Georg GRAF, Springer, Wien, 1996, 1–71.

Arisztotelész az emberi igazságosságot úgy ragadja meg, mint azt a magatartást, amelynek során „*az ember megadja mindenkinek azt, ami őt megilleti*”.

Cicero szerint az igazságosság az a lelki alkat, amely „mindenkinek megadja, ami illeli” (vö. *de finibus bonorum et malorum* 5,65: „*animi affectio suum cuique tribuens ... iustitia dicitur*”). Ulpianus regulái II. könyvében (vö. D. 1,1,10 *pr.*) az igazságosságot „*állandó és örök törekvés*”-ként („*constans et perpetua voluntas*”) értékeli, amely arra irányul, hogy „*kinek-kinek a neki járót megadjuk*” („*ius suum cuique tribuendi*”). Cicero szerint az effajta igazságosság az, ami elválasztja a jó törvényt a rossztól, s e gondolatban Ulpianus odáig megy (D. 1,1,1 *pr.*), hogy maga a „*jog kifejezés*” („*nomen iuris*”) is az „*igazságosságból származik*” („*est autem a iustitia appellatum*”) – jóllehet nem etimológiailag, hanem ontológiailag.³⁸

3. Az ó- és középkori keresztény teológia tanítása körében a jelentősebb egyháztanítók (*doctores Ecclesiae*) álláspontja a kiemelendő. Szent Ambrus (339–397), „a szociális igazságosság apostola” (osztó igazságosság) a jogász szigorával és a moralista komolyságával pellengérezte ki a pénz hajszolását s a vagyon utáni törtetést. Egy homiliarészlet szerint: „*Ha egy szegénynek adsz, nem a sajátodból adod, hanem az övéből. De te kisajátítod magadnak azt, ami mindenki javára adatott.*”³⁹ Ekkleziasztikai művében [*de officiis ministrorum* I,24,(115)] Ambrus kiemeli: „*az igazságosság mindenkinek megadja a magáét, nem követeli magának a másét, és a saját hasznától eltekint, hogy óvja a közösségi egyenlőséget*” („*suum cuique tribuit, alienum non vindicat, utilitatem propriam negligit, ut communem aequitatem custodiat*”).

Szent Ágoston (354–430) *Vallomások* című műve szerint: az isteni igazságosság „*érzéklet meghaladó forma (XII,4), [...] amely nem a szokások szerint ítél, hanem a Mindenható örök törvényére támaszkodik (II,7,2), [...] egyesít magában minden erkölcsi törvényt, s önmaga változása nélkül a különböző korszakokban nem egyszerre mindent, hanem azt rendeli és parancsolja, ami azon időknak megfelel (II,7,4); [...] igazságosság [...] az, hogy bizonyos dolgokhoz ragaszkodjunk (X,37,2)*” (ford.: Vass József).⁴⁰ Ágoston szerint „*az igazságtalan törvény nem törvény*”, s az igazságtalan államok csupán „*nagy rablóbandák*” („*magna latrocinia*”; *de civitate Dei* IV,4).⁴¹

Aquinói Szent Tamás (1225–1274) az igazságosság jelentéssíkjait a *Summa Theologiae*-ben (ST II-II) ragadta meg örök érvényű módon (ld. fentebb). Az igazságosság általános erény (*virtus generalis*), érvényesülést kíván mind az egyén saját magával, mind a másokkal kapcsolatos viszonyaiban, s mint ilyen, mindig a közjóra irányul (q 58 a 5). A politikai igazságosság a közösségnek az egyén felé irányuló viszonyában osztó igazságosággként (q 47 a 10; q 61 aa 1–4), az egyénnek a közösség felé irányuló viszonyában pedig törvényes igazságosággként értendő. Az egyének közötti, ún. kölcsönös igazságosság lényegében

³⁸ Ulrich von LÜBTOW: *De iustitia et iure*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 1948/66, 469.

³⁹ Diós István (szerk.): *Szentek élete*. I–II. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2009, s.v. Ambrus; *sine pagina*. Forrás: <https://archiv.katolikus.hu/szentek/1207.html>

⁴⁰ Forrás: <http://mek.niif.hu/04100/04187/04187.htm>

⁴¹ „*Remota itaque iustitia quid sunt regna nisi magna latrocinia?* [...]” Más értelmezés is ismeretes, mely szerint a bevezető mellékmondat nem kondicionális, hanem kauzális. Előbbi szerint „*ha az igazságosság hiányzik [belőlük]...*”, utóbbi esetében: „*mivel az igazságosság hiányzik [belőlük]...*”. Lásd Christoph HORN: *Politische Gerechtigkeit bei Cicero und Augustinus*, *Etica et Politica*, 2007, 9/2, 46–70, különösen 61–63.

a „mást nem sérteni” és a „kinek-kinek a neki járó megadni” főparancsok megragadása azzal, hogy „a járónál többet adni” nem igazságosság, hanem nagylelkűség (*magnanimitas*), amely növeli az igazságosság jóságát (q 58 a 12 arg. 2). Arisztotelész nyomán kiemeli, hogy e parancs az egyént is terheli, ugyanakkor érvényesítésének fő letéteményese az állam törvényei szerint eljáró bíró: „*a bíró parancsoló és irányító módon adja meg mindenkinek, ami a magáé, mivel 'a bíró a lélekkel rendelkező igazságosság, és a fejedelem az igazságosság őre'*” (q 58 a 1 ad arg. 5⁴²).

4. A *felvilágosodás* szellemi atyjai által az igazságosságról vallott nézetek körében négy közös vonás mutatható ki:

- Az első közös vonás az igazságosság-fogalom demoralizációja, vagyis az uralkodó erényetikai paradigmából történő kiszakítása. Ennek eredménye úgy foglatható össze, hogy az igazságosságnak nincsen abszolút, azaz a transzcendensből, avagy Istentől eredő, vagy a természetből (*rerum natura*) fakadó fogalma, hanem annak tartalma a társadalmi szerződésen alapul. A demoralizációt elveti azonban pl. Locke és Leibniz, míg Montaigne vagy Pascal szkeptikus az igazságosság meghatározhatóságával összefüggésben (Pascalnál az igazságosság isteni fogalom, így az emberi intellektus képtelen meghatározni annak egyetemes tartalmát).⁴³
- A második általános vonás, hogy az igazságosság fogalmi súlypontja transzponálódik az Isten-egyénnel, illetve közösség-egyén és egyén-egyén hármasságot tartalmazó kapcsolatrendszeréből a társadalom-egyén kapcsolati paradigmába.
- A harmadik közös sajátosság az, hogy az igazságosság kiterjedt fogalmi rendszere e nézőpontok miatt szükségszerűen leszűkül az osztó igazságosság fogalmára.
- Végül a negyedik hasonló vonás szerint az igazságtalanság nem más, mint a társadalmi szerződés megszegése, vagyis az igazságosság a társadalmi szerződés normáinak mindenki által való egyenlő betartása; e gondolatmenet jelentősége az államhatalommal szembeni engedetlenség ideológiai megalapozásánál jut szóhoz.

Thomas Hobbes (1588–1679) *Leviathan* című művében (1651) megalapozta a modern, ideológiamentes jogállami törvények uralmát. Szerinte oly végső cél, avagy legfőbb jó, amit a régi erkölcsfilozófusok könyveikben emlegettek, nem létezik (XI. Az erkölcsök különbözőségéről). Leviatán főnormája immár nem a természet adta igazságfogalom, hanem azt a társadalmi megállapodás határozza meg. A szerződés előtti, *bellum omnium contra omnes*-állapot leírása szerint: „*Ahol nincs közhatalom, ott nincs törvény, ahol nincs törvény, ott nincs igazságtalanság.*”⁴⁴ Eszerint a társadalommá szerveződés teremti meg az igazságosság-igazságtalanság fogalmi kettősének létrejöttét, és tartalmát a szerződés definiálja: „*az igazságtalanság definíciója nem más, mint a megállapodás be nem tartása.*” A társadalmi szerződés alapján létrejött állam jogforrásai által alkotott normarendszer betartása igazságos, azaz: a jogkövetés maga az igazságosság.

⁴² Ti. „[...] *iudex est iustum animatum, et princeps est custos iusti* [...]”.

⁴³ PAVLOVITS Tamás: *Hatalom – igazságosság – szeretet. A társadalmi rend Pascal szerint = Lábjegyzetek Platónhoz 7. Az Igazságosság*, szerk. LACZKÓ Sándor, DÉKÁNY András, Pro Philosophia Szegedienzi Alapítvány – Magyar Filozófiai Társaság, Szeged, 2009, 196–205.

⁴⁴ THOMAS HOBBS: *Leviatán*. [Ford. VÁMOSI Pál], Kossuth Kiadó, Budapest, 1999, 110.

David Hume (1711–1776), a skót felvilágosodás atyja, a társadalmi szerződés elméletének nagy kritikusa *Értekezés az emberi természetről* című műve szerint bármennyire is társas lény az ember, az emberi természet bizonyos adottságai ellentétben állnak a társulással, ezért mesterséges intézkedésekre van szükség. ⁴⁵ Az osztó igazságosság fogalma nyomán a társadalmi szerződés „mindenkinek békésen élvezni engedi, amit jó szerencséje vagy iparkodása révén megszerzett magának”. ⁴⁶ Az igazságosság tehát nem természettől adott, hanem „mesterséges intézkedés”, „abból ered, hogy egyrészt az emberek önzők és nem határtalanul nagylelkűek, másrészt a természet nem gondoskodik elég bőkezűen a szükségletekről”. ⁴⁷

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) *Elementa iuris naturalis* című műve ⁴⁸ szerint „az igazságosság az a lelkiület, amely senkinek sem akar kárt okozni szükségtelenül” („*justitia sit animus nemini sine necessitate damnosus*”). ⁴⁹ A következő helyzeteket értékeli *a) igazságosként: aa)* nyomorúságra jutás nélkül segíteni más nyomorúságán; *ab)* saját nyereség megszűnése nélkül elhárítani más kárát; *ac)* saját nyereség megszűnése nélkül nyereséghez juttatni a másikat; *ad)* nyereségre tenni szert azon az áron, hogy másvalaki nem jut nyereséghez (de nem is szenved kárt); *ae)* kármentesnek maradni (nem nyerni) azon az áron, hogy más károsodik; *af)* a nyomorúságot elkerülni más kára vagy akár nyomorúsága árán. Ezzel szemben *b) igazságtalan helyzetek: ba)* nyomorúságra jutni, hogy másvalaki ne szenvedjen kárt; *bb)* kárt szenvedni azért, hogy másvalaki nyereségre tegyen szert; *bc)* nyereségre tenni szert azon az áron, hogy másvalaki kárt szenved; *bd)* nem tenni szert nyereségre, miközben másvalaki kárt szenved; *be)* kármentesnek maradni azon az áron, hogy más nyomorúságra jut.

5. Mindezek alapján a magánjogi igazságosság kizárólag *erényetikai* paradigmában értelmezhető, ezért az *univerzális* kötöttséget jelent. Így az igazságosság a magánjog vezéreszméjeként csak úgy ragadható meg viszonylagos teljességében, ha azt mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó, mind a jogalany szempontjából megvizsgáljuk. Igazságosság tehát, ha:

- a *jogalkotó* a norma általános vagy különös, azaz nagyobb vagy kisebb címzetti csoportjának tagjaira egységesen érvényesülő szabály révén nem gátolja, hogy ki-ki az európai közös szellemi örökségen alapuló morál keretei között, képességei és adottságai szerint részesüljön a vagyoni és szellemi javakból, ill. viselje az egyéni és a közös terheket;
- a *jogalkalmazó* a magánjogi norma egyedi ügyben történő érvényre juttatása során úgy jár el, hogy azt tartja szem előtt: a törvény előtt mindenki egyenlő, a jogszabályt mindenkire nézve egyöntetűen kell alkalmazni, hiszen az mindenkire egyaránt vonatkozik;

⁴⁵ David HUME: *Értekezés az emberi természetről*. Ford. BENCE György, Gondolat, Budapest, 1976, 662.

⁴⁶ HUME: *i. m.*, 665.

⁴⁷ HUME: *i. m.*, 673.

⁴⁸ Leibnizhez ld. BOROS Gábor: *Leibniz az igazságosságról = Lábjegyzetek Platónhoz 7. Az Igazságosság*, szerk. LACZKÓ Sándor, DÉKÁNY András, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány – Magyar Filozófiai Társaság, Szeged, 2009, 187–191.

⁴⁹ Gottfried Wilhelm LEIBNIZ: *Elementa Iuris Naturalis = LEIBNIZ, Sämtliche Schriften und Briefe, Akademie-Ausgabe*, Reihe VI, Band 1, Deutsche Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1971, 433.

- a *jogalany* a törvény által meghatározott tőrészhatáron túlmenően más jogalanynak nem okoz kárt, mást nem sért, és kinek-kinek megadja legalább mindazt, ami a törvény keretei között annak jár.

3. A méltányosság fogalma és funkciója

1. A méltányosság (*epieikeia*) a kevés, *történetileg állandó* jogfogalom egyike; a definíciót Arisztotelész alkotta meg (ld. NE 1137b⁵⁰):

„[A] méltányos dolog igazságos [„dikaion”] ugyan, de nem a törvény szerinti értelemben, hanem úgy, hogy mintegy kiigazítása a törvény szerinti igazságos dolognak. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a törvény mindig csak általános érvényű, viszont bizonyos dolgokban általános érvénnyel nem lehet helyesen intézkedni. Oly esetekben tehát, mikor mégis okvetlenül kell intézkedni általános érvénnyel, holott pedig ezt helyesen megoldani lehetetlen, a törvény mindig a nagy átlagot veszi, de amellett nagyon jól tudja, hogy ebben az eljárásban hiba van. S mindamellet ez jól van így, mert a hiba nem a törvényben van, sőt nem is a törvényhozóban, hanem a tárgy természetében, hiszen az emberi cselekvések tárgya eleve ilyen természetű. Oly esetben tehát, mikor a törvény intézkedik ugyan általános érvénnyel, de felvetődik valami kérdés, amely az általános határozatokon kívül áll, az a helyes eljárás, hogy amiben a törvényhozó hézagosan járt el, s előírásainak túlságos egyszerűsítése révén esetleg hibázott, ott helyre kell hozni a mulasztást úgy, ahogy valószínűleg maga a törvényhozó is kívánná, ha véletlenül jelen volna, s ahogy – ha ilyen esetről tudott volna – már a törvényben is intézkedett volna [...].Tehát a méltányosság lényege: a törvényt helyesbíti ott, ahol abban az általánosítás miatt hézag mutatkozik.”

E meghatározás *pozitívjogi* értelemben nyilvánvalóan nem lehet *közvetlen* forrása a méltányosság fogalmának,⁵¹ olyan *szellemi alapot* képez azonban, amellyel a tételesjog által szükségképpen determinált magánjogi gondolkodás napjainkban is teljesen összhangban áll. Ezek alapján látszólagos képlékenysége ellenére le kell szögezni, hogy a méltányosság fogalma jogászszakmai egzaktussággal a hatályos magyar magánjogban is meghatározható. Az arisztotelészi definíció alakítója lett a rómaiak

⁵⁰ ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*. Ford. SZABÓ Miklós. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: SIMON Endre, Magyar Helikon, Budapest, 1971, 145–146.

⁵¹ Az Mtj. 4. §-a (=ZGB § 4) definiálta a méltányosság fogalmát: „*Ahol a törvény a bíróság belátására, az eset körülményeinek vagy fontos oknak méltatására utal, a bíróság méltányosság szerint határoz.*” (Kiem. tölem.) Kissé zavaros ehhez képest az Mtj.-nek pl. a szerződés értelmezését szabályozó 995. § (2) bekezdése, amely úgy rendelkezik: „*Kétség esetében azt kell a felek akaratának tartani, ami tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására a méltányosságnak leginkább megfelelő.*” Ugyancsak zavaró, hogy pl. *Beck Salamon* a *summum ius summa iniuria* maxima kapcsán a „*harcoló elemeknek*” nem az igazságosságot és a méltányosságot teszi meg, hanem az „*igazságot*” és „*a jog rendteremtő erejét*”. Világos, hogy előbbi helyesen a méltányosság, utóbbi az igazságosság volna. A túlzott mértékű foglalom, kötbér mérséklésével (Mtj. 1052. §, 1060sk. §§) kapcsolatosan azonban már kifogástalan a méltányosság fogalomhasználata. Lásd BECK: *i. m.*, 157, 159.

„*aequitas*”-fogalmának, a kortárs jogrendszerek pedig a méltányosság jelentéstartalmát adó *terminus technicus* rendszerint nyelvileg az „*aequitas*”-ban gyökerező fogalommal azonosítják. Miként a hazai romanisztikában Földi András kimutatta, az „*aequitas*” eredetileg épp az ellenkezőjét jelentette a rómaiak számára: 'egyenlőség' jelentéssel ugyanis a jog világában a törvény előtti egyenlőség, ill. az egyenlő elbírálás kifejezésére szolgált, mely pedig éppenséggel az igazságosság fogalmával esnék egybe.⁵² A római *aequitas* (méltányosság), ill. *aequum* (méltányos) az *epieikeia* főnév és *epieikész* melléknév arisztotelészi értelemben vett jelentését a Kr. u. II. századra vette fel.⁵³ A főkérdés ezek után az, hogy a magyar magánjogban a méltányosságnak – mint a jogalkotót és a jogalkalmazót is irányító magánjogi vezéreszmének – melyek a forrásai, a funkciói és a hatásmechanizmusai, illetve hogy ezek alapján az vezéreszme-e, s hogy meddig terjed címzettjeinek köre.

2. Az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása a *polgárok ügyeinek az állam által visszaélés és részrehajlás nélkül (igazságosság!)*, továbbá *méltányosan történő elintézését a népuralom feltételének* tekinti. Belátható, hogy a *jogalkalmazói méltányosságnak a törvényi felhatalmazás elengedhetetlen feltétele*, hiszen enélkül az jogbizonytalansághoz vezetne. Ezért világos, hogy a méltányosság *forrása* a kodifikált magánjog, vagyis a jogszabály, ezen belül is elsősorban a *magánjogi törvények*, különösképpen tehát a Ptk. maga. Nem szükségszerű ugyanakkor, hogy a törvényi felhatalmazás a méltányos jogalkalmazás tekintetében közvetlen legyen, elegendő, ha a jogalkalmazó méltányos döntése a felek akaratán nyugszik, amely pedig a törvény kifejezett felhatalmazásán alapul.⁵⁴ Fontos kiemelni, hogy a méltányosság fogalmának és alkalmazásának egyes jogelvek, eszmé(nye)k, gazdaság- és jogpolitikai vagy ideológiai tényezők csak annyiban lehetnek a forrásai, amennyiben azok a jogalkotót a norma megalkotása során ténylegesen befolyásolták. Minden elv vagy eszme – mint tipikusan a polgári jogegyenlőség, az egyén önrendelkezési szabadsága, a magánautonómia kiteljesítése, az egyenjogúság és mellérendeltség elve, a szociális piacgazdaság eszméje, az észszerűség, a jogbiztonság, az igazságosság – csak közvetve forrása a méltányosságnak, mivel annak közvetlen forrása a törvény kifejezett rendelkezése. Ezért nevez meg mind Ujlaki László,⁵⁵ mind

⁵² FÖLDI András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig* [=Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. 9], ELTE ÁJK, Budapest, 2001, 19–21.

⁵³ Marcellus digesztái XX. könyvének a jusztiinianuszi Digesztába felvett töredéke (Marc. D. 46,3,72 *pr.*) szerint: az adós a hitelezője pénzkövetelését eredményesen kifogásolhatja (*exceptio doli*), arra hivatkozva, hogy a hitelező a korábban neki már megfelelően felajánlott (*optulerit*) teljesítés átvételét alapos ok nélkül megtagadta (*sine iusta causa accipere recusavit*), és az adós ezt követően az összeget véltlen módon elvesztette (*sine sua culpa perdiderit*). Nem volna ugyanis méltányos (*etenim non est aequum*) az így elvesztett összeggel továbbra is tartozni, mivel a tartozás már megszűnt volna, ha a hitelező a teljesítést elfogadta volna (*quia non teneretur, si creditor accipere voluisset*).

⁵⁴ Pl. a MKIK mellett működő Állandó Választottbíróóság méltányosság alapján („*ex aequo et bono*”, avagy „*amiable composition*”) csak akkor dönthet, ha a felek erre kifejezetten felhatalmazták. Ez a lehetőség azonban már törvényi felhatalmazáson, a választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvényen [41. § (3) bek.; vö. *Eljárási Szabályzat* 32. § (3) bek. (2018. II. 1-től hatályos)] alapul.

⁵⁵ ÚJLAKI László: *Méltányosság a polgári jogban*, KJK, Budapest, 1990, *passim*.

Csehi Zoltán⁵⁶ egyes elveket helyesen a méltányosság ún. „hordozó elemei”-nek, nem pedig forrásainak.

3. A méltányosság vezéreszméjének funkciója és hatásmechanizmusa mind a *jogalkotó*, mind a *jogalkalmazó* működési területén jól identifikálható. A jogalkotónak észlelnie kell, hogy melyek azok a tényállások, amelyek esetében elengedhetetlen felhatalmazást adni a jogalkalmazónak a méltányosság gyakorlására, a jogalkalmazónak pedig a magánjogi norma rendelkezésének, jogkövetkezményének alkalmazása során gyakorolnia kell a méltányosságot.

A *jogalkotó* a méltányosság definícióját mellőzve (vö. ugyanakkor Mtj. 4. §⁵⁷) háromféle módon jelenítette meg a méltányos jogalkalmazásra adandó felhatalmazást, vagy, éppen ellenkezőleg, annak kizárt voltát.

- A méltányosság ugyanis egyfelől uralkodhat, vagy – ellenkezőleg – kizárt lehet *egész magánjogi területek* vonatkozásában. Így a méltányosság általában és elvileg uralkodó eszme a családjogban. Ennek ugyancsak a tételesjog a forrása, mégpedig: az általános hatókör elérése végett a családjog egyik alapelve (4:4. §). Ezzel szemben általában és elvileg kizárt a méltányosság alkalmazása a jogi személyek jogában, illetve – kisebb kivételekkel – a dologi jogban is. Amennyiben a relatíve zárt magánjogi terület mint ún. „szigorú jog” (*ius strictum*) hallgat a méltányosság alkalmazhatóságáról, ott az elvileg és általában kizárt, így a kivételeket kifejezett rendelkezéssel kell megnevezni.
- A méltányos jogalkalmazásra adott törvényhozói felhatalmazás, vagy éppen annak kifejezett kizárása megjelenhet ezen kívül a *nyitott magánjogi normák* (generálklauzulák) által szabályozott *általános tényállásokban* is, mint amilyen pl. a jogszabály által megkívánt jognyilatkozat visszaélésszerű megtagadásának általános magánjogi tilalma [1:5. § (2) belk.]; ill. a kártérítési kötelezettség terjedelme körében a kártérítés mérséklését megengedő (deliktuális; 6:522. §) vagy éppen kizáró (kontraktuális kárfelelősség; 6:144. §; termékfelelősség) norma.
- Megjelenhet végül a méltányos jogalkalmazásnak utat nyitó jogalkotói felhatalmazás egyes *speciális tényállásokban* is. Közös vonás, hogy a *leges speciales* a méltányos jogalkalmazásra *általában felhatalmazást adnak*, nem pedig kizárják azt. Néhány példa: a volt házastárs, ill. élettárs törvényes tartási igénye kései rászorultság vagy rövid életközösség esetén (4:29. §; 4:86. §); az egyik házastárs kizárólagos jogcíme alapján lakott lakás használatának megosztása és a lakás elhagyására kötelezés mellőzése (4:83. §); a találdíj mértéke (5:62. §); a bennlakó társ helyzete a közös tulajdon megszüntetésekor (5:84. §); a közvetítő kártalanítása (6:298. §); a terméskiesés esetén a hasonbér mérséklése (6:352. §); az élettársak szerzési közreműködési aránya megállapítása (6:516. §); a többes károkozásnál az egyetemlegesség mellőzése (6:524. §); a vétőképtelen károkozó kártérítésre kötelezése

⁵⁶ Ld. CSEHI Zoltán: *Méltányosság és az új Polgári Törvénykönyv = Tanulmányok a 65 éves Lenkovic Barnabás tiszteletére*, szerk. KESERŰ BARNA Arnold, KÓHIDI Ákos, EÖTVÖS József Lap- és Könyvkiadó, Budapest–Győr, 2015, 24–44.

⁵⁷ Az Mtj. 4. §-a (=svájci ZGB § 4) definiálta a méltányosság fogalmát: „Ahol a törvény a bíróság belátására, az eset körülményeinek vagy fontos oknak méltatására utal, a bíróság méltányosság szerint határoz.”

(6:545. §); az osztályra bocsátott érték, ill. a kötelesrész alapjának meghatározásánál az ingyenes adomány juttatáskori értékének figyelembevétele (7:57. §, 7:80. §); a házastárs nem ági és ági vagyonon fennálló haszonélvezeti jogának megváltása (7:59. § és 7:69. §).

A méltányosság vezéreszméjének a *jogalkalmazó* feladatait meghatározó funkciója és hatásmechanizmusa a méltányosság forrása, a kodifikált magánjog alapján vizsgálható. E téren a következő *kritikai megállapítások* tehetők:

- Nem tartható az az általában elfogadott nézet, mely szerint a törvényhozótól kapott felhatalmazás alapján méltányosságot gyakorló bíróság döntéshozatalának a méltányossági szempontok figyelembevételére vonatkozó részében valójában nem jogot alkalmaz, hanem *jogot alkot*. (A jog bírói jogalkotás által történő megkettőződésének doktrínája is ebben a tévedésben gyökeredzik.⁵⁸) E nézet csak akkor lenne elfogadható, ha a méltányossági felhatalmazás által adott keretben a jogalkalmazó joghézagot (*lacuna legis*) töltene ki tartalommal pl. analógia alapján. A méltányosság gyakorlásának kerete azonban nem joghézag. Joghézag esetében ugyanis szabályozási hiányról van szó, azonban a méltányossági felhatalmazás lényege éppen az, hogy a jogalkotó nem mulasztja el szabályozás alá vonni azokat a körülményeket, amelyek fennállásáról, tekintetbe vehető voltáról és következményeiről majd a bíró fog *mérlegeléssel* dönteni, hanem a szabályozás abban merül ki, hogy e körülmények kiválasztását és értékelését a jogalkotó a bíróra bízta. Ha a bíró a konkrét ügyben valamely, a jogalkotó által előre nem definiált tényállási elemről vagy jogkövetkezményről dönt méltányossági alapon, azzal csak látszólagosan alkot jogot. E döntése ugyanis a jogalkotó méltányossági jogalkalmazásra irányuló parancsán alapul,⁵⁹ és későbbi analóg tényállások esetén sem lehet az újabb döntések jogi indoka a korábbi döntés még akkor sem, ha a későbben eljáró bíró a korábbi döntést megismerte, azt a döntése tekintetében irányadónak tekintette, és e tény a határozata indokolásában rögzítette is. A bíró eseti döntése más ügyben sohasem keletkeztet, módosít vagy szüntet meg alanyi jogot vagy kötelezettséget.
- A *méltányosság törvényes felhatalmazáson alapuló bírói mérlegelésből fakadó egyoldalú kedvezés*. Ez a megközelítés négy konjunktív fogalmi elemet definiál, bármely elem hiánya kizárja, hogy a norma méltányos jog (*ius aequum*) legyen:
 - a *törvényes felhatalmazás* (ezt fentebb tisztáztuk),
 - a *törvényes felhatalmazáson alapuló bírói mérlegelés*,
 - a *törvényes felhatalmazáson alapuló bírói mérlegelésből fakadó kedvezés* (anyagi vagy alaki jogi előny biztosítása vagy ilyen hátránytól mentesítés),
 - a *törvényes felhatalmazáson alapuló bírói mérlegelésből fakadó kedvezés egyoldalúsága* (vö. Mtj. 4. §).

⁵⁸ A *jogkettőződés doktrínája* (*Rechtsverdoppelung*) szélesebb fogalom, jogelméleti és szociológiai alapon egyaránt vizsgálendő. Egyes *duplikációk* és *multiplikációk* kimutathatók a jogi fogalomalkotás síkján, ill. a normák keletkezése, működése, célja, hatásmechanizmusa és alkalmazása síkján, valamint az alanyi jogosultságok tekintetében is. Részletesebben VARGA Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*, Osiris, Budapest, 1999, 80, 88, 283, 305; továbbá Gerhard HUSSERL: *Der Rechtsgegenstand. Rechtslogische Studien zu einer Theorie des Eigentums*, Springer, Berlin, 1933, XII, XX, 12–14, 83.

⁵⁹ Vö. Kúria P.VI.6402/1924. sz. ítélet, Polgári Jog (régí folyam) 1. évf. 72.

Az egyoldalú kedvezés nem szükségképpen jár együtt a jogviszony másik alanyának hátrányával, jöllehet ez a helyzet a tipikus. E törvényes és igazságos egyoldalúságból fakad, hogy a méltányos jog (*ius aequum*) a nem kedvezményezett fél számára éppen szigorú jog (*ius strictum*). A bírói mérlegelésen alapuló egyoldalú kedvezés konjunktív elemei a méltányos jogalkalmazásnak. Csak részben fogadható el ezért az a nézet (pl. Csehi⁶⁰), hogy a méltányosság jelenlétével a Ptk.-ban a „méltányosság” szó használatának alkalmazása nélkül, közvetten akkor is szembesülhetünk, amikor a jogalkotó a *bírói mérlegelésnek* kifejezetten teret enged. Mennyiben lenne pl. a természetes személy halála időpontjának vagy az apaságnak a bírói meghatározása, megállapítása méltányosság, jöllehet mindkettő mérlegelésen alapul? Az *egyoldalú mérlegelés* csak ott lehet *önmagában* is a méltányosságra utaló kritérium, ahol a *jogalkotó a háttérben általánosságban is rögzítette* a méltányos jogalkalmazást. Ilyen terület a családjog [vö. „a gyermek érdekeinek mérlegelése” körében pl. 4:165. § (2) bek.].

Nemcsak *önmagában az egyoldalú kedvezés nélküli mérlegelés* nem tekinthető méltányosságnak, hanem a *nem bírói mérlegelésen alapuló egyoldalú kedvezés* sem. Ilyen tipikusan a megdönthető vélelmek alkalmazása, amely a bizonyítás egyoldalú megkönnyítése révén kedvez az egyik félnek jogai érvényesítése terén. Ugyancsak nem *ius aequum* a fogyasztóvédelmi magánjog, mert a gyengébb félnek való egyoldalú kedvezést a jogalkotó veszi a kezébe.

Ha a mérlegelés továbbá nem csak az egyik, meghatározott pozícióban álló félnek, hanem *bármelyik félnek* kedvezhet, ugyancsak nincs szó méltányosságról. Így pl. a közös jogcímen lakott lakás használatmegosztásának mellőzése [4:81. § (3) bek.], illetve a kötelelő rész természetben való kiadása [7:86. § (4) bek.] nem méltányos jog.

Kivételesen vannak olyan normák, amelyek anélkül képeznek méltányos jogot,⁶¹ hogy a törvény a „méltányosság” szó használatával kifejezetten utalna rá.

- Az egyik ilyen csoport: a túlzott mértékű kamat [6:132. §], foglaló [6:185. § (5) bek.], kötbér [6:188. §], jogvesztés [6:190. § (2) bek.], bánatpénz [6:213. § (2) bek.], bérleti kaució [6:343. §] egyoldalú kötelezetti kérelemre történő mérséklésének mérlegelésen alapuló lehetősége (a jogosult kérelmére a méltányos felemelés kizárt⁶²).
- A másik normacsoport pedig a *clausula rebus sic stantibus* sporadikus szabályanyaga, melynek eszmetörténeti háttere⁶³ az ún. *megengedett ígéretszegés* (Cicero, *de officiis* 1, 10⁶⁴; Seneca, *de beneficiis* 4,35,2⁶⁵). A bíró olyan törvényes mérlegelési felhatalmazás

⁶⁰ Ld. CSEHI: *i. m.*, 26.

⁶¹ *Leszkoven* szerint *igazságos* jogot. Lásd LESZKOVEN: *i. m.*, 30.

⁶² Az Mtj. 1593. §-a ugyanakkor megengedte, hogy a bíró a vállalkozó kikötött díját, ha munka- és költségtöbblet merült fel, megfelelően felemelheti, ha a méltányosság megkívánja. A szabályt hatályos kódexünk a többlet- és pótmunka szabályaival rendezi. Vö. BECK: *i. m.*, 159.

⁶³ A hazai irodalomban újabban lásd TALABOSNÉ LUKÁCS Nikolett: *A clausula rebus sic stantibus elv az ókori és középkori jogtudomány tükrében*, *Iustum Aequum Salutare*, 2015, 11/1, 239–250, különöst 240–242; valamint BÓNIS Péter: *A clausula 'rebus sic stantibus' glosszátori eredetéről*, *Jogelméleti Szemle*, 2016, 16/2, 32–36.

⁶⁴ „[...] *si constitueris, cuiquam te advocatum in rem praesentem esse venturum atque interim graviter aegrotare filius coeperit, non sit contra officium non facere, quod dixeris*”. „Ha ígéretet tettél valakinek, hogy mint ügyvédje megjelenj a bírósági tárgyaláson, időközben azonban a fiad súlyosan megbetegszik, ha nem is tartód be, amit mondtál, mégsem szeged meg a kötelezettségedet” [saját ford.].

⁶⁵ „[...] *Tunc fidem fallam, tunc inconstantiae crimen audiam, si, cum eadem omnia sint, quae erant promittente me, non praestitero promissum; alioquin, quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi*

nyomán jár el, amelyet a clausulát tartalmazó jogszabály rugalmasan értelmezendő, generálklauzulát megalapozó kifejezései biztosítanak (lényeges, körülmény, viszony, létfenntartás, veszélyeztetés, nagymértékű megnehezülés stb.). A *clausula* alkalmazása továbbá mindig egyoldalú kedvezést eredményez. Ilyen előnyök:

- a bírósági szerződésmódosítás (generálklauzula, 6:192. §) mellett
- a szerződéskötési kötelezettségtől mentesülés (előszerződés; 6:73. §);
- a szerződésteljesítési kötelezettségétől mentesülés (letét; 6:362. §; ingyenes szerződés: ajándékozás; 6:236. §; haszonkölcsön; 6:357. §);
- a szerződés hibátlan teljesítése csökkentett szolgáltatással (haszonbérlet; 6:352. §);
- a már teljesített szolgáltatás visszakövetelése (meglévő ajándék; 6:237. §);
- a szerződés jogcímének módosítása (tartásból életjáradéki; 6:495. §);
- a szerződés megszüntetése (letét; 6:364. §; hitel; 6:382. §; kölcsön; 6:387. §; faktoring; 6:407. §; lízing; 6:415; tartás; 6:495. §);
- az egyoldalú kötelezettségvállalás visszavonása (6:591. §);
- a kártalanítás (a közvetítőnek felmondás esetén; 6:299. §).

4. A méltányos jogalkalmazásra adott jogalkotói felhatalmazás *célja az igazságosság kiteljesítése* azokban az esetekben, amikor az *egyenlő jogalkalmazás* elfogadhatatlan lenne. E cél háttere Ujlaki nyomán és Csehi szerint:

- az oltalomra érdemes jogalanyok és kapcsolatok (pl. a család) kedvezményezése,
- a minimális társadalmi lét garantálása annak megingása esetén (lakhatás, tartás),
- a személy súlyos helyzetbe kerüléstől, túlzott megterheléstől való megóvása,
- az általános normától eltérés engedése az eset rendkívüli egyedi vonásai folytán (vö. Kolosváry Bálint⁶⁶).

5. A méltányosság szükségképpen *maga is vezéreszme*, hiszen egy vezéreszmét (ti. igazságosság) csak egy másik vezéreszme korrigálhat. Mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó tekintetében irányító erővel bír, hiszen a jogalkalmazó számára *conditio sine qua non* a méltányos jogalkalmazásra adott jogalkotói felhatalmazás. A parttalan méltányosság sérti a jogbiztonságot.

Mindezek alapján a méltányosság meghatározása álláspontom szerint a következő: *a méltányosság a magánjognak mind a jogalkotóra, mind a jogalkalmazóra vonatkozó olyan vezéreszméje, amely annak révén garantálja a jogbiztonságot, hogy a jogalkalmazói igazságosság vezéreszméjét a törvényes felhatalmazáson alapuló bírói mérlegelésből fakadó egyoldalú kedvezés révén korrigálja abból a célból, hogy az oltalomra érdemeseket megóvja, s hogy a rendkívüli egyedi vonásokkal rendelkező esetekben az általános normától szabályozott keretek között eltérést engedjen.*

et me fide liberat.” „Legyek szószegő és érjen állhatatlanság vádja, ha minden, ami az ígértéttelkor volt, ugyanolyan, én mégsem teljesítem ígéretem. Akkor azonban, ha valami megváltozik, szabad újra átgondolni, és szavamra [ti. szószegés vádja nélkül] mentesülök” [saját ford.].

⁶⁶ „A méltányosság a jog szigorán innen áll. Feloldja a bíró kezét a törvény merev alkalmazásában megvalósuló megkötöttség alól és teret enged a szabályokon túlnőtt mindennapi élet emberséges érzésekből s erkölcsi megfontolásokból fakadó kívánságainak. Tulajdonképpen minden magánjogban a rendelkezések színező és okadatoló háttereként ott kell lennie a méltányosság gondolatának. Bátor tétélezése [...] egyik legfontosabb emeltyűje lesz a jog fejlődésének és rugalmas simulékonyságának, valamint ellensúlyozója annak, hogy a törvénykönyv a jogéletet túlságosan megmerevíthesse.” KOLOSVÁRY BÁLINT: *Megjegyzések a magánjogi codex-javaslatához. Első közlemény*, Polgári Jog (régí folyam) 1929, 5/2, 51–58, 56.

4. Összefoglalás

A jogbiztonság magánjogi vezéreszméjének garanciája egyfelől az igazságosság vezéreszméje, másfelől ez utóbbit korrigáló eszmeként a méltányosság vezéreszméje. A három vezéreszme összefüggésének sémája: az igazságosság a homogenitásban, a méltányosság a heterogenitásban érvényesülő jogbiztonság. Ennek megfelelően a jogbiztonság, az igazságosság és a méltányosság között rangsor tételeződik. A jogállamban a legfőbb a jogbiztonság. A jogalkotóval szemben érvényesülő, jogilag szabályozott követelmény, mely szerint a jogi norma a megszabott rendben keletkezik, tartalma megismerhető, következménye észszerűen kiszámítható. A jogbiztonság továbbá jogalkotó megszabta rendben a jogalkalmazó által gyakorolt mechanizmus, amely arra irányul, hogy a normarendszer kiszámíthatósága minden helyzetben érvényesülhessen egyfelől a jogalkalmazás egysége, másfelől a végrehajtás elkerülhetlensége folytán. A jogbiztonság címzettje a magánjogi jogalany is az önkéntes jogkövetés követelménye révén. Az igazságosság vezéreszméje a jogbiztonság vezéreszméjének garanciája, forrása a filozófiai, teológiai és társadalomtudományi (jogtudományi, szociológiai stb.) gondolkodás, ekként a magánjogi igazságosság kizárólag erényetikai paradigmában értelmezhető, így univerzális kötöttséget jelent mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó, mind a jogalany tekintetében. A jogalkotó nem akadályozhatja, hogy ki-kí az etika keretei között, képességei és adottságai szerint részesüljön a vagyoni és szellemi javakból, és viselje az egyéni és közös terheket. A jogalkalmazó a magánjogi norma egyedi ügyben történő érvényre juttatása során annak szem előtt tartásával jár el, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő, a jogszabályt mindenkire nézve egyöntetűen kell alkalmazni. A jogalany pedig másnak nem okoz kárt, mást nem sért, és kinek-kinek megadja legalább mindazt, ami a törvény keretei között annak jár. A méltányosság vezéreszméje a jogalkalmazói igazságosság korrekciójaként a jogbiztonság garanciája, melynek történetileg állandó fogalmát (*epieikeia*) Arisztotelész ragadta meg. A méltányosság a magánjognak mind a jogalkotóra, mind a jogalkalmazóra vonatkozó olyan vezéreszméje, amely annak révén garantálja a jogbiztonságot, hogy a jogalkalmazói igazságosság vezéreszméjét a törvényes felhatalmazáson alapuló bírói mérlegelésből fakadó egyoldalú kedvezés révén korrigálja abból a célból, hogy az oltalomra érdemeseket megóvja, s hogy a rendkívüli egyedi vonásokkal rendelkező esetekben az általános normától szabályozott keretek között eltérést engedjen.

Irodalomjegyzék

1. *Aristotelis Politicorum libri octo*. Translat. MOERBEKA, Guilelmi de, Teubner, Lipsiae, 1872, 228.
2. ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*. Ford. SZABÓ Miklós. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: SIMON Endre, Magyar Helikon, Budapest, 1971.
3. BECK Salamon: *Jog és igazság viaskodása*, Polgári Jog (régii folyama), 1928, 4/8, 157–162.
4. BENEDEK Károly: *A polgári jog legfontosabb alapelvei*, Jogtudományi Közlöny, 1964, 19/12, 633–640.
5. BENKE József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe: Ötéves az új magyar Polgári Törvénykönyv*, HVG Orac, Budapest, 2019.
6. BESSENYŐ András: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2003.
7. Tom BINGHAM: *The Rule of Law*, Penguin, London et al., 2010.
8. BIRÓ György, LENKOVICS Barnabás: *Új magyar polgári jog I. Általános tanok és személyek joga*, Novotni, Miskolc, 2013.
9. BÓNIS György: *Magyar jogi néphagyományok*, Magyar Szemle 1939. június
10. BÓNIS Péter: *A clausula 'rebus sic stantibus' glosszatori eredetéről*, Jogelméleti Szemle, 2016, 16/2, 32–36.
11. BOROS Gábor: *Leibniz az igazságosságról = Lábjegyzetek Platónhoz 7. Az Igazságosság*, szerk. LACZKÓ Sándor, DÉKÁNY András, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány – Magyar Filozófiai Társaság, Szeged, 2009, 187–191.
12. Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Rechtsstaat = Historisches Wörterbuch der Philosophie*, szerk. RITTER, Joachim, GRÜNDER, Karlfried, Vol. 8, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1992, 332–342.
13. CSEHI Zoltán: *Méltányosság és az új Polgári Törvénykönyv = Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*, szerk. KESERŰ BARNA Arnold, KÓHIDI Ákos, Eötvös József Lap- és Könyvkiadó, Budapest–Győr, 2015, 24–44.
14. Albert Venn DICEY: *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution*. 2. kiadás, Macmillan, London, 1886.
15. DIÓS István (szerk.): *Szentek élete*. I–II. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2009.
16. FÖLDI András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig* [=Publicaciones Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. 9], ELTE AJK, Budapest, 2001.
17. FRANK Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*, I. kötet, M. Kir. Egy. Ny., Buda, 1845.
18. Michael GAGARIN, Paul WOODRUFF: *Early Greek Legal Thought = A History of the Philosophy of Law from the Ancient Greeks to the Scholastics*, szerk. MILLER, Fred Dycus, BIONDI, Carrie-Ann, 1. kiadás, Springer, Heidelberg et al., 2007, 7–34.
19. Theodor HEUSS: *Reden an die Jugend*, Wunderlich, Tübingen 1956.
20. Thomas HOBBS: *Leviatán*. [Ford. VÁMOSI Pál], Kossuth Kiadó, Budapest, 1999.

21. HOMOKI-NAGY Mária: *A szokásjog hatása a magyar magánjog fejlődésére = Szokásjog és jogszokás*, szerk. NAGY Janka Teodóra [=Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2] I. kötet, PTE KPVK, Szekszárd, 2016.
22. Christoph HORN: *Politische Gerechtigkeit bei Cicero und Augustinus*, *Etica et Politica*, 2007, 9/2, 46–70.
23. David HUME: *Értekezés az emberi természetről*, ford. BENCE György, Gondolat, Budapest, 1976.
24. Gerhard HUSSERL: *Der Rechtsgegenstand. Rechtslogische Studien zu einer Theorie des Eigentums*, Springer, Berlin, 1933.
25. JAKAB András: *Jogállamiság és terrorfenyegetés. Az alkotmány normativitásának és az életmentő kintás megengedhetőségének kérdése = A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös*, szerk. FEKETE Balázs, HORVÁTHY Balázs, KREISZ Brigitta, HVG-Orac, Budapest, 2014, 240–263.
26. Rudolph von JHERING: *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*, 2. Aufl. Teil I, Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1866.
27. KOLOSVÁRY Bálint: *Megjegyzések a magánjogi codex-javaslatához. Első közlemény*, *Polgári Jog (régii folyam)*, 1929, 5/2, 51–58.
28. LÁBÁDY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 1998.
29. Gottfried Wilhelm LEIBNIZ: *Elementa Juris Naturalis = Leibniz, Sämtliche Schriften und Briefe, Akademie-Ausgabe*, Reihe VI, Band 1, Deutsche Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1971.
30. LESZKOVEN László: *A polgári jog alapelvei = Civilisztika I*, szerk. BARZÓ Tímea, PAPP Tekla, Dialóg Campus, Budapest, 2018, 23–46.
31. LESZKOVEN László: *Válogatás magánjogi irodalmunk gyöngyszemeiből = Grosschmid gondolatái és az új magyar Ptk.*, szerk. JUHÁSZ Ágnes, Novotni, Miskolc, 2013, 113–116.
32. Henri de LUBAC: *Le Drame de l'humanisme athée*, Editions Spes, Paris, 1963.
33. LUKÁCS György: *Az ész trónfosztása*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
34. Ulrich von LÜBTOW: *De iustitia et iure*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 1948/66, 458–565.
35. Gabriel MARCEL: *L'Homme problématique*, Aubier, Paris, 1955.
36. MISKOLCZI BODNÁR Péter: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. A tisztesség követelménye és a tisztességtelenség polgári jogi tilalma = Az üzleti jog egyes modern kihívásai*, szerk. SZUCHY Róbert [=Acta Carolensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum 18 (2017)], 13–111.
37. NOVOTNI Zoltán: *Polgári jog I. Általános rész*, NME ÁJK, Miskolc, 1991.
38. Gianluigi PALOMBELLA, Neil WALKER (szerk.), *Relocating the Rule of Law*, Hart, Oxford, 2009.
39. PAPP László: *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához*, Néptudományi Intézet, Budapest, 1948.
40. PAVLOVITS Tamás: *Hatalom – igazságosság – szeretet. A társadalmi rend Pascal szerint = Lábjegyzetek Platónhoz 7. Az Igazságosság*, szerk. LACZKÓ Sándor, DÉKÁNY András, Pro Philosophia Szegedi Alapítvány – Magyar Filozófiai Társaság, Szeged, 2009, 196–205.

41. PESCHKA Vilmos: *Értékek és kategóriák a jogalkotásban*, Jogtudományi Közlöny, 1981, 36/4, 239–247.
42. GUSTAV RADBRUCH: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*, Süddeutsche Juristenzeitung, 1946, 1/5, 105–108.
43. JOSEPH RAZ: *The Rule of Law and its Virtue = The Authority of Law*, szerk. RAZ, Joseph, Clarendon, Oxford, 1979, 210–229.
44. JOHN PHILIP REID: *Rule of Law. The Jurisprudence of Liberty in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Northern Illinois University Press, 2004.
45. JEAN-PAUL SARTRE: *Huis clos suivi de Les mouches*, Gallimard, Paris, 1947.
46. SCHWARZ GUSZTÁV: *Magánjogunk felépítése*, Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1893, 8/10.
47. WALTER SIMONS: *Reichsverfassung und Rechtsprechung*, Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 1926, 81/3, 385–409.
48. SZABÓ FERENC: *Az ember és világa*, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest, 2011.
49. SZLADITS KÁROLY: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya = Magyar magánjog*, szerk. SZLADITS KÁROLY, I. kötet Általános rész, Személyi jog, Grill, Budapest, 1941 (repr.), 5–120.
50. TAGÁNYI KÁROLY: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1919.
51. TALABOSNÉ LUKÁCS NIKOLETT: *A clausula rebus sic stantibus elv az ókori és középkori jogtudomány tükrében*, Iustum Aequum Salutare, 2015, 11/1, 239–250.
52. TARNÓCZI TIBOR, FENYVES VERONIKA, BÁCS ZOLTÁN, BÖCSKEI ELVIRA: *Versenyképesség és gazdasági etika. Vállalati teljesítmény elemzése panel regresszióval*, Polgári Szemle, 2015, 11/4–6, 104–113.
53. TOLNAI ÁGNES: *A versenyképesség növelésének etikai korlátai*, Polgári Szemle, 2015, 11/4–6, 68–75.
54. TÚRY SÁNDOR KORNÉL: *Igazságellenes tényezők a jogban (különös tekintettel a kereskedelmi jogra) = Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára*, Grill, Budapest, 1938, 179–318.
55. ÚJLAKI LÁSZLÓ: *Méltányosság a polgári jogban*, KJK, Budapest, 1990.
56. VARGA CSABA: *A jog társadalomelmélete felé*, Osiris, Budapest, 1999.
57. VI. PÁL PÁPA *Populorum progressio kezdetű enciklikája*, Roma 1967; ford. DÉR Katalin.
58. WOLFGANG WALDSTEIN: *Zur juristischen Relevanz der Gerechtigkeit bei Aristoteles, Cicero und Ulpian = Der Gerechtigkeitsanspruch des Rechts. Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 65. Geburtstag*, szerk. BECK-MANNAGETTA, Margarethe, BÖHM, Helmut, GRAF, Georg, Springer, Wien, 1996, 1–71.
59. ZALÁN KORNÉL: *Grosschmid és a régi magyar magánjog*, Jogtudományi Közlöny (régii folyam), 1931, 66/26.
60. ZSÖGÖD BENŐ: *Magánjogi tanulmányok*. I. kötet, Politzer, Budapest 1901, 315–524.

| KISS BALÁZS

Dobos Balázs: A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában¹

| Non-territorial autonomies in East-Central Europe

A modern kori Európában, így a rendszerváltás utáni Kelet-Közép-Európában sem ismeretlenek a kisebbségek, etnoregionális közösségek olyan irányú törekvései, amelyek területi, személyi elvű vagy vegyes jellegű autonómia biztosítására irányulnak. A szakirodalom jelentős részét a területi autonómia kérdéseit vizsgáló művek teszik ki. Dobos Balázs álláspontja szerint kevés figyelem övezi a személyi elvű kisebbségi autonómiákat, azok összetett szerepének, funkcióinak, a választókra és a kisebbségi szervezetekre gyakorolt hatásuk alapos és összehasonlító vizsgálatával adós maradt mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalom. A szerző monográfiájának fókuszába a választott személyi elvű kisebbségi autonómiák bemutatását, jogszabályi kereteik és gyakorlati működésük összehasonlító vizsgálatát állította.²

Alapvetésként foglalkozik a szerző a személyi elvű kisebbségi autonómia definiálását érintő, a szakirodalomban is gyakran vitatott kérdésekkel. Összeveti és elemzi az egyes meghatározásokat, majd összegzi azok közös elemeit. Megállapítja, hogy a személyi elvű autonómia alanya a kis létszámú, területileg szétszórtnan elhelyezhető etnokulturális csoport, amelynek az ilyen típusú autonómia megfelelő megoldást nyújthat nyelvi, kulturális, oktatási téren, amennyiben vallási közösség az autonómia alanya családügyi ügyeinek intézésében. Mindebből kitűnik, hogy a személyi elvű autonómia középpontjában szűkebb szakpolitikai területek állnak, amelyek vonatkozásában az érintett közösségek jellemzően kevésbé kiterjedt politikai részvételi-döntési jogokkal bírnak. A személyi elvű autonómia nincsen erősen körülbástyázva jogi garanciákkal, illetve kiszolgáltatottabb a központi költségvetésnek.³

Az intézmény eszmétörténeti hátterének, az egyes elméleti elgondolások, illetve a gyakorlatban is megvalósuló történelmi konstrukciók vizsgálatát azzal indokolja a szerző, hogy az európai jogtörténetben mélyen gyökerezik a személyi elv, erre Kelet-Közép-Európában is számos – a monográfiában is bemutatott – példát lehet találni.⁴ Érdekes eleme a vizsgálatnak a reformáció hatására kibontakozó vallási, valamint a

¹ DOBOS Balázs: *A személyi elvű kisebbségi autonómiák Kelet-Közép-Európában*. Kalligram, Budapest, 2020.

² *Uo.*, 5., 218–219.

³ *Uo.*, 28.

⁴ *Uo.*, 37.

XIX. században megjelelő nemzetiségi mozgalmak, autonómiatörekvések közötti párhuzamok felvillantása, amelyek többek között Eötvös József műveiben is megjelennek.⁵ A személyi elvű kisebbségi autonómia koncepciójának alapjaként Dobos Balázs Karl Renner és Otto Bauer munkásságára hivatkozik.⁶

A nemzetközi jog ugyan nem ismeri el a kisebbséghez tartozó személyek és azok közösségeinek autonómiához való jogát, a szerző mégis fontosnak tartja vizsgálni azokat a kötelező erővel nem rendelkező ajánlásokat, útmutató dokumentumokat, amelyek az ilyen típusú berendezkedések és gyakorlatok kialakítását szorgalmazzák. Annak ellenére, hogy az ENSZ Alapokmányában is megjelenik az önrendelkezési jog, a nemzetközi szervezetek mégis inkább a kisebbségi közösségek politikai döntéshozatalba való bevonását, a hatékony részvétel elvét részesítik előnyben, amelynek biztosítása során az államok részére széles körű mozgásteret adnak.⁷ Az egyes nemzetközi szervezetek gyakorlatának vizsgálata mellett a szerző hangsúlyozza az államok közötti alapszerződések vagy kétoldalú kisebbségvédelmi egyezmények jelentőségét is, amelyekben markánsabban megjelenhetnek az állam területén élő kisebbségeknek az őket érintő döntéshozatalban való részvételére, személyi elvű autonómiájának biztosítására vonatkozó kötelezettségvállalások. Dobos Balázs külön kiemeli az Olaszország és Horvátország, illetve Magyarország és a szomszédos országok között létrejött alapszerződések, kétoldalú kisebbségvédelmi egyezményeket.⁸

Bár monográfiájának középpontjában a választások útján létrehozott személyi elvű kisebbségi autonómiák vizsgálata áll, a szerző nem mulasztja el az általa egyesületi-funkcionális modellnek nevezett, választások nélkül létrejövő autonómiamodellek, így különösen a cseh, a lett, a litván, az orosz és az ukrán példák bemutatását sem.⁹

Az öt kelet-közép-európai országban – Észtországban, Horvátországban, Magyarországon, Szerbiában és Szlovéniában – működő választott személyi elvű kisebbségi autonómiák kiválasztásának indoka az, hogy azok közös elemek állnak. Az egyes modellek személyi elven jönnek létre, azokban a regisztrált kisebbséghez tartozó szavazók választják meg testületeiket. E közjogi keletkezés, a választás mozzanata – a szerző álláspontja szerint – összeköti és összehasonlíthatóvá teszi a különböző országokban működő, ugyanakkor a területiséghez való viszonyra, a csoporttagság meghatározásának kritériumrendszerére, eljárására, a testületek felépítésére, erőforrásaira és különösen az általuk gyakorolható kompetenciákra tekintettel egymáshoz képest nagy eltéréseket mutató modelleket.¹⁰

A szerző vizsgálja az összehasonlítás tárgyát képező öt országban működő választott személyi elvű kisebbségi autonómiák – a térség államszocialista rendszereinek bukását követő – létrehozásának körülményeit.¹¹ Bemutatja, hogy az érintett kisebbségi közösségek milyen mértékben vettek, vehettek részt az egyes modellek kidolgozásában,

⁵ *Uo.*, 38–39.

⁶ *Uo.*, 41.

⁷ *Uo.*, 59.

⁸ *Uo.*, 65.

⁹ *Uo.*, 66.

¹⁰ *Uo.*, 33.

¹¹ *Uo.*, 84.

a vonatkozó politikai alkukra és jogalkotásra milyen külső tényezők voltak befolyással, illetve az életre hívott kisebbségi autonómiák intézményi kialakítása és gyakorlati-működési tapasztalatai miként hatottak egymásra. Összességében megállapítja, hogy a megfogalmazott kisebbségi igények elismerése és becsatornázása helyett a nemzetközi nyomásnak és a külső elvárásoknak való megfelelésre törekvés, reciprocitási igények jellemezték a vonatkozó jogszabályok kidolgozóinak attitűdjét.¹²

Főbb vonalakban a szerző áttekinti és egymással is összehasonlítja, hogy a jogszabályok miként határozzák meg az autonómiák célját, ezzel összefüggésben azt is vizsgálja, hogy e cél(ok) eléréséhez milyen feladat- és hatáskörökkel rendelkeznek.¹³ A kisebbségi autonómiák célja jellemzően az érintett kisebbségi közösségek különjogainak gyakorlására, érdekeik érvényesítésére és közügyekben való részvételükre irányul.¹⁴ A hatékony közéleti részvétel vonatkozásában fontos kérdés, hogy a választott személyi elvű kisebbségi autonómiák milyen területeken és mértékben kerülnek bevonásra a képviselt közösséget érintő kérdések meghozatalába, tudnak-e azokra érdemben befolyást gyakorolni. Dobos Balázs megállapítja, hogy az egyes autonómiamodelleket megillető kompetenciák egymáshoz képest komoly eltéréseket mutatnak.¹⁵ A feladat- és hatáskörök számbavételét követően arra a következtetésre jut, hogy a vizsgált öt országban autonómiáról több esetben is csak formai értelemben, a választási komponens miatt beszélhetünk. A szerző egyfajta rangsort is felállít a kelet-közép-európai országok autonómiamodellei között. Eszerint a rangsor végén Észtország helyezkedik el, amelyet Horvátország, Magyarország, Szerbia és Szlovénia követ.¹⁶

A monográfia egyesével, részleteiben is bemutatja a kisebbségi választások főbb intézményi jellemzőit. Az elemzés tárgyát képezik: a választott testületek megnevezése, a megtartott választások évei, a választásokon részt vevő kisebbségi közösségek megjelölése, a testületekben megszerezhető mandátumok száma, a választási ciklus hossza, a választási testületek, a választói névjegyzékek alkalmazása, azok vezetésével megbízott testületek, a választásra jogosultak, a választhatók körének meghatározása, a választások kitűzésének feltételei, a jelöltállítás, a választások megtartásának napja, a szavazás módja, az alkalmazott mandátumszerzési küszöb és választási formula. Azzal, hogy a szerző e jellemzőket országonként táblázatba foglalva mutatja be, elősegíti az egyes választási rendszerek – olvasó számára is – könnyebb összehasonlítását.¹⁷

Dobos Balázs valamennyi vizsgált ország vonatkozásában röviden kitér a parlamenti képviselet kérdésére is, amely azokban – Észtország kivételével – kedvezmények biztosításával (Magyarország,¹⁸ Szerbia)¹⁹ vagy garantált képviselői helyek fenntartásával (Horvátország,²⁰ Szlovénia)²¹ biztosított a kisebbségi közösségek részére. A vonatkozó

¹² *Uo.*, 91–92.

¹³ *Uo.*, 93.

¹⁴ *Uo.*, 96.

¹⁵ *Uo.*, 97.

¹⁶ *Uo.*, 98.

¹⁷ *Uo.*, 103–134.

¹⁸ *Uo.*, 123.

¹⁹ *Uo.*, 103.

²⁰ *Uo.*, 115.

²¹ *Uo.*, 110.

szabályok bemutatása mellett ugyanakkor elmarad a személyi elvű kisebbségi autonómia és a parlamenti képviselőintézményi összefüggéseinek vizsgálata.

A választási rendszerek funkcióinak és hatásainak elemzése előtt néhány előkérdésre világít rá a szerző, amelyek meghatározóak a vizsgálat szempontjából.²² Ilyen különösen a jogalanyiség, a kisebbség elismerésének, a választásra jogosultak személyi körének meghatározása. Közös törekvés a vizsgált országokban, hogy a kisebbségi autonómiákban biztosított jogokat a közösséghez tartozók gyakorolják, ehhez azonban szükséges a jogalanyok azonosítása, önkéntes regisztrációja. Enélkül megkérdőjelezhető volna a megválasztott képviselők és testületek közösségi megalapozottsága, demokratikus legitimitációja. Dobos Balázs kiemeli, hogy az egyes államoknak napjainkban is tág mozgástere van abban a kérdésben, hogy mely kisebbségi közösségeket ismernek el, azokat vélt vagy valós tulajdonságaik alapján milyen kategóriákba sorolják.²³ A szerző összegzi a vizsgálat alapját képező öt ország hivatalos kisebbségdefinícióinak főbb elemeit, amelyek az állampolgárság, a számbeli kisebbség, a hagyományos letelepedés, a hosszantartó kapcsolat, etnikai, nyelvi, kulturális, vallási különbségek, szubjektív kritériumként pedig a sajátosságok megőrzésére irányuló törekvés.²⁴

A szerző vizsgálja a csoporttagság objektív és szubjektív kritériumait is. Felhívja a figyelmet arra az ellentmondásosságra, hogy miközben az egyéni identitások egyszerre lehetnek többesek, többértékűek, kontextustól függőek és dinamikusan változóak, a választott személyi elvű kisebbségi autonómiamodellekben éppen a közjogi keletkezés, a választás mozzanata miatt szükséges az egyszerűsítés, ugyanis meg kell határozni azoknak a kisebbségi közösségekhez tartozó személyeknek a körét, akik szavazati joggal rendelkeznek.²⁵ A nemzetközi és a vizsgált országok gyakorlatában is döntő kritériumnak az egyén önmeghatározása, a szubjektív elem tekinthető. Dobos Balázs negatívumként kiemeli, hogy a kisebbséghez tartozók választási regisztrációja e kérdést átpolitizálja, ennek során az identitás inkább kötelező, megosztó és előíró kategóriává válik.²⁶ Ezzel együtt ritka, hogy a szubjektív önmeghatározás mellett az egyes országok objektív kritériumokat határoznának meg a közösséghez tartozással összefüggésben.²⁷

Ezt követően a szerző többek között olyan, a választott személyi elvű kisebbségi autonómiákat érintő alapvető kérdéseket vizsgál, mint a legitimitáció, az alternatívák közötti választás lehetősége, a választási verseny, a választási részvétel, az etnopolitikai mobilizáció, az alkalmazott választási formula, illetve a választott testületekben megfigyelhető kontinuitásingadozás.

A közösségi megalapozottság, a demokratikus legitimitáció biztosítása a választások egyik legfontosabb feladata.²⁸ A választott testületek megfelelő legitimitáció birtokában láthatják el feladat- és hatásköreiket, ugyanakkor a legitimitációt nagyban veszélyezteti az alacsony választási részvétel, a választásokról való távolmaradás, az érvénytelen

²² *Uo.*, 135.

²³ *Uo.*, 136.

²⁴ *Uo.*, 139.

²⁵ *Uo.*, 156.

²⁶ *Uo.*, 157.

²⁷ *Uo.*, 158.

²⁸ *Uo.*, 163.

vagy le nem adott szavazatok magas száma, illetve a közösséghez nem tartozók választási részvétele.²⁹

A választási részvételt rendkívüli módon befolyásolja az alternatívák közötti választás lehetősége, a valós választási verseny. Dobos Balázs kiemeli, hogy a soknemzetiségű társadalmak jellemző módon politikailag homogén egységként tekintenek a kisebbségi közösségekre, ám ez koránt sincs mindig így.³⁰ Azzal együtt, hogy a kisebbségi választások legtöbbször a jelöltek, valamint a jelölőszervezetek előzetes döntéseinek a megerősítéséről, mintsem azok kiválasztásáról, a tényleges versenyről szólnak, a szerző kimutatja, hogy azokban az esetekben, amikor verseny alakul ki kisebbségi jelöltek, jelölőszervezetek között, emelkedik a választási részvétel is.³¹

A választási részvételt ösztönző, illetve az ellen ható tényezőket vizsgálva Dobos Balázs a következő megállapításokat teszi. A kisebbségi lét érdekes kettősségét mutatja, hogy az önmagában negatívan hathat a választási részvételre, ugyanakkor a hátrányos helyzet leküzdésére való törekvés egyben nagyobb fokú aktivitáshoz is vezethet a kisebbségi közösségen belül.³² A választási regisztráció, az identitás érzékeny kérdésének a felvállalása vagy a hátrányos megkülönböztetéstől való félelem komoly visszatartó erőként jelenhet meg. Ezzel szemben ösztönzően hat a választási részvételre az intézményi világ, a választott testületek által gyakorolható, a kisebbségi választók által ismert és közösségi érdekeik elérésére alkalmasnak tartott kompetenciák, illetve az, ha a kisebbségi választásokat a helyhatósági választásokkal azonos napon tartják.³³

A választási formula vonatkozásában Dobos Balázs arra a következtetésre jut, hogy az arányos-listás rendszer a kisebbségek esetében is képes jobban kifejezni a választói akaratot, ezzel együtt megjegyzi, hogy más szerzők célravezetőnek tartanák, ha konkrét személyekre szavazhatnának a kisebbségi közösségek tagjai.³⁴

A választási kontinuitás és ingadozás kérdése a kisebbségi választások kevésbé kutatott területei közé tartozik. Figyelemmel a kisebbségi választások többségében nonkompetitív jellegére és a jelöltek korlátozott számára, viszonylag magas kontinuitás mutatható ki a jelölőszervezetek támogatottsága, a leadott szavazatok és a megszerzett képviselői helyek vonatkozásában.

Következtetéseiben a szerző többek között azzal érvel, hogy a személyi elvű kisebbségi autonómiák választott testületeit érintő képviseleti-legitimációs dilemmák mérsékelhetők volnának a kisebbségi közösségeknek az egyéni önmeghatározások és a csoportthatárok ellenőrzésébe való bevonásával. A választási névjegyzékek vezetésének kisebbségi közösségek részére való átadását azzal indokolja, hogy Észtországban és Szlovéniában, ahol ez megvalósult, nem jelentettek választási visszaéléseket.³⁵ Korábban a szerző maga hívja a fel a figyelmet arra, hogy a közösséghez tartozók azonosítása során – az identitások összetettsége mellett – az etnikai adatok kezelésének érzékenységét is

²⁹ *Uo.*, 164.

³⁰ *Uo.*, 180.

³¹ *Uo.*, 181.

³² *Uo.*, 200.

³³ *Uo.*, 201–202.

³⁴ *Uo.*, 210.

³⁵ *Uo.*, 221.

fontos szem előtt tartani.³⁶ Még ha el is fogadjuk azt az érvelést, hogy a választói névjegyzékek kezelését célszerű az érintett közösségekre bízni, nem szabad figyelmen kívül hagyni a kisebbségi közösségeken belüli esetleges visszaélések veszélyét sem, amelyek egyes közösségeken belüli csoportok indokolatlan exklúziójához vezethetnek. Ahogyan arra a szerző is többször felhívja a figyelmet, a kisebbségi közösségek nem kezelhetők homogén egységként, a csoporton belüli törésvonalak választási versenyben könnyen felszínre kerülhetnek.

Dobos Balázs álláspontja szerint a választott személyi elvű kisebbségi autonómiák vonatkozásában egy nagyvonalú és befogadó mechanizmus, objektív kritériumok alkalmazása nélkül ahhoz vezet, hogy a csoporthoz lazább szálakkal kötődők vagy ahhoz nem tartozók vesznek részt a testületek megválasztásában, ezzel gyengítve a közösség képességét arra, hogy hatékonyan képviselje érdekeit és befolyásolja az őt érintő döntéshozatalt.³⁷ A szerző elmulasztja azoknak a lehetséges objektív kritériumoknak a meghatározását, vizsgálatát, amelyek megítélése szerint elősegíthetnék a közösséghez tartozók azonosítását, hozzájárulva a választott testületek erősebb közösségi megalapozásához.

A monográfiáról összességében elmondható, hogy annak szerzője az elméleti kutatás, a magyar és idegen nyelvű szakirodalom széles körű, értő és kellő kritikával történő felhasználása mellett empirikus kutatási módszerekkel is vizsgálta a választott témát. Dobos Balázs alaposan és különböző szempontok alapján elemezte a kiválasztott öt ország kisebbségi választásainak adatait, azok közzétételével, táblázatokba foglalásával is segítve az olvasót a minél alaposabb megértésében.

Álláspontunk szerint a monográfia, tekintettel annak széles vizsgálati spektrumára és összehasonlító jellegére, egyedülálló összefoglalója a szerző által kiválasztott és a személyi elvű kisebbségi autonómiamodellekkel összefüggésben megfogalmazott elméleti és gyakorlati kérdésekre adott választoknak. Rendkívüli komplexitására figyelemmel e téma, egészében és egyes kérdései vonatkozásában is további kutatások folytatásának alapjaként szolgálhat.

³⁶ *Uo.*, 156.

³⁷ *Uo.*, 222.

E lapszám szerzői

Bartis Előd

egyetemi tanársegéd, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
e-mail: elodbartis@yahoo.com

Benke József

habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: benke.jozsef@ajk.pte.hu

Bonyhai Gabriella Eleonóra

PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
e-mail: bonyhai@yahoo.com

Fazakas Zoltán József

egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest; főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest
e-mail: jozsef.zoltan.fazakas@mfi.gov.hu

Kiss Balázs

PhD-hallgató, ELTE ÁJK; osztályvezető, AJBH, Budapest
e-mail: dr.iur.kiss.balazs@gmail.com

Kokoly Zsolt

egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár
e-mail: kokolyzsolt@sapientia.ro

Nótári Tamás

egyetemi tanár, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár
e-mail: tamasnotari@yahoo.de

Pál Előd

egyetemi tanársegéd, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
e-mail: elod.pal@gmail.com

Valdman István

PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
e-mail: valdmanistvan@yahoo.com

Varga Attila

egyetemi docens, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; alkotmánybíró, Románia
Alkotmánybírósága

Veress Emőd

egyetemi tanár, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár; főosztályvezető, Mádl Ferenc Összehasonlító
Jogi Intézet, Budapest
e-mail: emod.veress@sapientia.ro

Vékás Lajos

professor emeritus, ELTE ÁJK; akadémikus
e-mail: vekas@ajk.elte.hu